

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE MİLLİ KİMLİĞİN
İNŞASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK DİLGEN

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE MİLLİ KİMLİĞİN
İNŞASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK DİLGEN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. FUNDA SELÇUK ŞİRİN

KOCAELİ - 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE MİLLİ KİMLİĞİN
İNŞASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Burak DİLGEN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 19.06.2019/17

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Haluk Selvi

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Funda Selanuk SIKIN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sema Orsoy

ÖNSÖZ

Bundan tam iki buçuk yıl evvel devletlerin devamlılığı üzerine gerçekleştirdiğimiz bir tartışmadan çıkan soru “gelecek nesil devlete hangi yolla faydalı kılınabilir?” idi. Daha önce defalarca kez sorulan bu sorunun bizim için ilk akla gelen cevabı şüphesiz eğitimidir. Peki ya çocuğun okuldan çıktıktan sonraki yaşamı... Devlet çocuğun üzerindeki hegemonyasını özel alanlara nasıl taşıyacaktır? Burada aradığımız cevabı aslında incelediğimiz dergilerin en önemlilerinden bir tanesi vermektedir “Çocuk Sesi”. İktidarın sesi çocukça bir hal almalı ve çocuğun zihninde karşılık bulmalıdır. Böylelikle çocuğun iktidarın istediği sağlıklı, toplumun ve iktidarın değer yargılarını benimsemiş, adanmış bireyler olması mümkün olacaktır. Bu nedenledir ki çocuk dergileri iktidarın çocuğa ulaşmasının önemli bir vasıtası olmuştur. İşte çalışmamız iktidarın çocuğa nasıl seslendiğini ve milli kimlik etrafında nasıl şekillendiğini göstermek istemektedir. Bu amaçla çocuk politikaları çocuklara en yakın bir kaynaktan süreli çocuk yayınlarından izlenmeye çalışılmıştır.

Aradığımız bu sorunun cevabını bulmak zorlu bir süreci beraberinde getirdi. Bu nedenle çalışmamın başından sonuna dek bilimsel ve manevi desteğini esirgemeyen değerli tez danışmanım Doç. Dr. Funda Selçuk Şirin hocama teşekkürü borç bilirim. Bu süreci benim için kolaylaştıran, çalışmamın ortaya çıkışının hemen her anını benimle birlikte yaşayan ve desteklerini bir an olsun esirgemeyen sevgili aileme ve dostlarıma da şükranlarımı sunarım.

Çalışmamı yakın zamanda kaybettiğimiz sevgili dedeme ithaf ediyorum.

Burak Dilgen

Kocaeli, Mayıs, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
1..MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHİ EKSENİ VE MODERN MİLLİYETÇİLİKLER.....	16
1.1. AVRUPA 'DA MİLLİYETÇİLİK.....	16
1.2. TÜRKİYE 'DE MİLLİYETÇİLİK.....	20
1.2.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ.....	20
1.2.1.1. Yeni Osmanlılar.....	20
1.2.1.2. Jön Türkler.....	31
1.2.1.3. II. Meşrutiyet ve İttihat Terakki.....	38
1.2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE MİLLİYETÇİLİK.....	52
İKİNCİ BÖLÜM.....	68
2. BÖLÜM BİR NESLE ŞEKİL VERMEK: TEK PARTİ DÖNEMİ ÇOCUK İKTİDAR İLİŞKİLERİNDE BELİRLEYİCİLER.....	68
2.1. ÇOCUK İMGESİ VE İKTİDARIN ÇOCUĞA BAKIŞI.....	68
2.2. ÇOCUK EĞİTİMİ.....	71
2.2.1. BATI'DA ÇOCUK EĞİTİMİ.....	71
2.2.2. TÜRKLERDE ÇOCUK EĞİTİMİ.....	75
2.3. ÇOCUK SAĞLIĞI.....	83
2.4. PARAMİLİTARİZM VE ÇOCUK.....	87
2.5. ÇOCUK, MİLLİ KİMLİK VE VATANDAŞLIK.....	90
2.6. ÇOCUK, KÜLTÜR VE SİYASET.....	96
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	104
3. TEK PARTİ DÖNEMİ MİLLİ KİMLİK YARATIMINDA ÇOCUK DERGİLERİNİN ROLÜ.....	104
3.1. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE'DE ÇOCUK DERGİCİLİĞİ.....	104
3.1.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ÇOCUK DERGİCİLİĞİ.....	104
3.1.2. CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOCUK DERGİCİLİĞİ.....	107
3.2. TEK PARTİ DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE MİLLİ KİMLİĞİN OLUŞUMUNA YÖNELİK METİNLER.....	112
3.2.1. 1923- 1927 DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE ELE ALINAN KAVRAMLAR.....	113
3.2.1.1. Türklük.....	113
3.2.1.2. Gazi Mustafa Kemal.....	114
3.2.1.3. Gülbüz Çocuk.....	115
3.2.1.4. Cumhuriyet.....	119
3.2.1.5. Milli Bayramlar.....	120
3.2.2. 1928- 1938 DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE ELE ALINAN KAVRAMLAR.....	121
3.2.2.1. Milli Romanlar- Çocuk Kahramanlar.....	121
3.2.2.2. Milli Bayramlar.....	133
3.2.2.3. Dil Devrimi.....	141
3.2.2.4. Hatay Sorunu.....	144
3.2.2.5. Türklük.....	146
3.2.2.6. Yerli Malı.....	150
3.2.2.7. Atatürk- Gençlik- 10 Kasım.....	151

3.2.2.8. Çocuk Bedeni ve Çocuk Sağlığı	154
3.2.3. 1939- 1945 DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE ELE ALINAN KAVRAMLAR	158
3.2.3.1. Türklük.....	159
3.2.3.2. Milli Romanlar- Çocuk Kahramanlar.....	160
3.2.3.3. Milli Bayramlar	164
3.2.3.4. İnönü Tek Parti ve Dış Politika.....	166
3.2.4. 1946- 1950 DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE ELE ALINAN KAVRAMLAR	169
3.2.4.1. Milli Romanlar- Çocuk Kahramanlar.....	170
SONUÇ	174
KAYNAKÇA	179
EKLER	203
ÖZGEÇMİŞ	207

ÖZET

Milli kimliğin inşası halkın devlete aidiyetinin sağlanması noktasında kritik öneme sahiptir. Devletin devamlılığı bu bilinç ile şekillenmiş halkın iktidara sadakati ile doğru orantılıdır. Bu nedenle devlet, idaresi altındaki halkın çıkarlarını kendisinininkiler ile özdeşleştirmesini ister. Bir adım daha ileri gidecek olursak devletin yararı, bireyin yararının önündedir. Bu bağlamda iktidarlar yönettikleri bireylerin arzu edilen aidiyeti ve bağlılığı göstermeleri için onlara gurur duyacakları bir kimlik vermelidir. Ortak değerler etrafında bireyleri bir araya getirip dağınık bir topluluk olmaktan çıkaracak bu değerler “milli kimliği” oluşturacaktır. Vatanseverlik, yurttaşlık, yaşadığı toprağa aidiyet, devlete bağlılık vb. kavramları bünyesinde eriten birey artık vatandaştır. Tüm bu değerler ışığında milli bilince sahip vatandaşlar yetiştirmeninse çok çeşitli araçları vardır. Törenler, bayramlar, eğitim ve kültür politikaları vb. araçlar ile devlet bireylerin ortak bir maziye inanan, ortak bir geleceği kucaklayan, kendilerinden önce ülkelerini düşünen milli kimliklerini benimsemiş vatandaşlar olmasını sağlamaya çalışır. Bu araçlardan biri de kuşkusuz yayıncılıktır. Gerek çeşitli edebi türlere ait eserler, gerekse süreli yayınlar milli kimliği besleyebilir. Süreli çocuk yayınları da bu araçlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Kendisi için makbul vatandaşlar yetiştirmek isteyen devletin bu amacını gerçekleştirirken en önemli hedef kitlelerinden birisi çocuklardır. Çocuklar başta eğitim olmak üzere çok çeşitli araçların yardımı ile milli bilince ulaştırılmaya çalışılır. Süreli çocuk yayınları da çocuğun özellikle okul dışındaki serbest zamanını değerlendirirken başvurduğu bir eğlence aracı olmanın ötesinde yeri geldiğinde içerikleri ile milli kimlik oluşumuna destek verebilirler. Bu çalışmada ülkemizde tek parti döneminde çıkan çocuk dergilerinin milli kimlik oluşumuna etkisi ele alınmaya gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Millet, Milli kimlik, İktidar, Çocuk, Çocuk Dergileri

ABSTRACT

The construction of the National identity is of critical importance in terms of ensuring public belonging to the state. The continuity of the state is proportional to the loyalty of the people to power, which is shaped by this consciousness. For this reason, the state asks the people under its administration to identify the interests of the people. If we go one step further, the benefit of the state is ahead of the benefit of the individual. In this context, governments should give them an identity that they are proud to show the desired belonging and commitment. These values, which bring together individuals around common values and become a scattered community, will form the national identity. Patriotism, citizenship, belonging to the land, attachment to the state, etc. The individual who dissolves the concepts within his body is now a citizen. In the light of all these values, there are many different means of raising citizens who have national consciousness. Ceremonies, festivals, educational and cultural policies, etc. vehicles and state individuals to believe in a common past, embracing a common future, who think of their country before the nation has adopted the national identity of trying to ensure. One of these tools is undoubtedly publishing. Both literary works and periodicals can feed national identity. Periodical children's publications are one of these tools. Periodical children's publications are one of these tools. One of the most important target groups for children is to realize this aim of the state who wants to raise the citizens who are willing for it. Children are tried to reach national consciousness with the help of a wide range of tools, especially education. Periodical children's publications may also support the formation of a national identity with its contents beyond being a recreational vehicle that the child especially uses when considering his free time outside the school. In this study, the effects of children's magazines on the formation of national identity will be discussed.

Key Words: Nationalism, Nation, National identity, Power, Child, Children's magazines

KISALTMALAR

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

a.g.t.: adı geçen tez

Bkz.: bakınız

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

ev: Çeviren

Der.: Derleyen

Edt.: Editör

Haz.: Hazırlayan

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

s.: sayfa

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

SDU.: Süleyman Demirel Üniversitesi

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

GİRİŞ

Bir toplum mühendisliği hareketi ya da projesi olarak tanımlayabileceğimiz ulus devlet, belirli sınırlar içerisinde yaşayan bir halkın milli aidiyet duygusunu kazanması ile gerçekleşir. Bernard Lewis, millet sözcüğünün Aramicede “*bir söz*” anlamına gelen “*milla*” kelimesinden türediğini söylemiştir. Bu kullanım daha çok dinsel bağlar ile birbirine bağlı bir topluluğu nitelendirmektedir. Moğolca kökenden gelen ve “*Nation*” kelimesini karşılayan “Ulus” ise etnik bir aidiyet belirtmektedir.¹

Andrew Heywood ulus kavramını iki kategoride incelemiştir. Bunlardan birincisi kültürel, diğeri siyasal uluslardır.² Ulusu ve ulus devleti meydana getiren itici güç olan milliyetçilik ise, Umut Özkırmılı'nın tabiri ile, “*her şeyden önce bilincimize şekil veren dünyayı adlandırmamızı sağlayan bir söylem, başka bir deyişle toplu kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, davranış ve tutumlarımızı yönlendiren bir görme, yorumlama ve anlama biçimidir.*”³

İnsanoğlunun en başat hislerinden birisi aidiyet hissidir. Aile ile başlayan aidiyetler silsilesi çeşitli zümreler, kurum ve kuramlar etrafında çeşitlenir. Bu aidiyetlerin en kuvvetlilerinden bir tanesi insanın ortak bağlara sahip olduğu, birlikte yaşadığı ya da farklı coğrafi sınırlar ve politik birimler içerisinde varlıklarını devam ettirseler de birlikte yaşama özlemi duyduğu topluluğa yani millete olan aidiyettir. Zaman içerisinde milletin üyeleri için millet yapısı, bu kimselerin varoluşlarının temel dinamiği, kendilerini tanımlamanın ana ögesi olagelmıştır. Ancak şu ana kadar milletin sınırlarının hangi prensipler etrafında şekillendiğine ya da farklı bir ifade ile insan topluluğunu millete dönüştüren şeyin ne olduğuna dair kesin tanımlar yoktur.⁴ Millet tanımı ile ilgili bir farklı pek çok açıklama ya ve de teori mevcuttur.

Milletin kökenini Orta Çağ'da arayan Llobera, İngiltere'yi milletin ve milliyetin beşiği kabul eden Hastings ya da XVIII. yüzyıl Alman düşünürlerinin

¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, 8. Baskı, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2015, s. 268-269; Selim Keyrelioğlu, “Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri”, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Cilt:5, Sayı: 1, 2012, s.143

² Andrew Heywood, *Siyaset*, Çev. Fahri Bakırcı, 19. Baskı, İstanbul, BB101 Yayınları, 2018, s.148-151.

³ Umut Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, 6. Baskı, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2016, s. 86-87.

⁴ Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: Osman Akinhay, 5. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2014, s. 19.

izlerini takip eden Kedourie⁵ örnekleri bu bağlamda ele alınabilir. J. Armstrong' da milletlerin ortaya çıkışını Orta Çağ'a dayandırır. E.H. Carr, Lutheryen hareketin altını çizerek XVII. ve XVIII. yüzyıllarda psikoposların ve prenslerin Alman ulusunun oluşuma sağladıkları katkıyı ifade eder.⁶ Milletin varlığının, milliyetçiliğin varlığı anlamına gelmediğini ileri süren; milletin doğumu için Orta Çağ'a göz kırpmakla birlikte milliyetçilik kavramını endüstrileşme ile bağdaştıran Gellner⁷ ise ayrı bir noktada konumlanmaktadır. Günümüzde pek çok sosyal bilimci milliyetçiliğin dünyaya geldiği tarihi için Sanayi Devrimi'ni işaret eder.

Bireyin kendisini tarihi ve kültürel bağlar ile bağlı olduğu topluluğun yani milletin (nation) bir parçası olarak tanımlaması ve eylemlerinde milletin adına ve çıkarına hareket etmesi olgusu şeklinde başlangıç için kaba fakat kullanışlı olacak bir tanım üreteceğimiz milliyetçilik (nationalism) de milletinle yaşıt bir olgudur. Bizim kendi dilimiz içerisinde “Türk”, “Alman”, “Hint” yahut “Japon” “milletleri” olarak kullandığımız ifadeler için Hayes, günümüzde arı ırksal biçimde teşekkül etmiş bir topluluğu bulmanın zorluğuna vurgu yaparak milliyet (nationality) kelimesini yeğler ve milliyeti “*Ortak bir dili konuşan ve tarihi gelenekler topluluğuna sahip kültürel bir insan topluluğu*” biçiminde tanımlar. Millet ve devletin, milliyet ile karıştırılmamasının altını çizerek İsviçre ve Belçika devletleri ve milletlerinin varlığına fakat her ikisine de ait milliyetlerin bulunmadığına işaret eder.⁸

Hal böyle iken milliyetçiliğin tanımına milliyeti de eklemek gerekecektir. Bireyin sadakatinin Fars kimliğini reddeden İran Azerileri; Belçika, İsviçre, Hollanda'da dağılmış Flaman ya da Valonlar; soydaşlarına bağlılıklarını İspanya Kralı'na bağlılığın önüne koyan Katalan ve Basklar gibi aidiyet bağlarının milliyet için var olduğu, ya da ülkemiz örneğinde de görüleceği üzere Arap, Kürt veya Çerkes, Gürcü kimliklerinin farkında olmak ile birlikte ortak millete gösterilen sadakatin itici güç olduğu milliyetçilik örnekleri de vardır.

⁵ Özkırımlı, a.g.e., s. 86-87; Elie Kedourie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, Çev: Haluk Timurtaş, Köprü Kitapları, İstanbul,2017, s. 22-25.

⁶ Edward H. Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, Çev: Osman Akınhay, 6. Baskı, İletişim Yayınları, 2015, İstanbul,s.13.

⁷ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev: Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul,2013, s.45-46.

⁸ Carlton J.H. Hayes, *Milliyetçilik Bir Din*, Çev: Murat Çiftkaya, 2. Baskı, İz Yayınları, İstanbul, 2010, s.12-16.

Milliyetçiliğin müşterek bir tanımını bulmak mümkün görünmemekle birlikte, kavramı doğrudan yaşamın bir parçası, bir yaşam tarzı biçiminde ele almak milliyetçiliğe bakışımızda geniş bir perspektif sağlama noktasında faydalı olacaktır.

İster küçük Orta Çağ Avrupa'sı, isterse Sanayi Devrimi sonrası modern Avrupa ele alınsın milliyetçilik kavramının doğum yeri ekseriyetle eski kıta –Avrupa- olarak kabul görür. Başta yaptığımız kaba tanıma geri dönecek olursak; milletle yaşıt tuttuğumuz milliyetçilik için doğum yeri olarak göreceğimiz yer millet bilincinin doğduğu yerdir.

Latince natio kelimesinin Arapça karşılığı olarak dilimize giren millet, aile ile kabile ve kavim arasında duruyor, doğuştan aidiyet içeren topluluk şeklinde ifade edilir. XVIII. yüzyıl boyunca süren tartışmalarda ortak bir kanuna tabi insan topluluğu biçimini alır.⁹

Bu noktada temel sorun, millet kelimesinin ifade ettiği anlamın tarihsel bağlamından çıkarak tıpkı Avrupa'da olduğu gibi dilimizde de yeni bir forma kavuşmasıdır. Oysa milletin (nation) güncel anlamına karşılık gelebilecek bir sözcük olan “Budun” İslam öncesi Türkler'de mevcuttur. İslamiyet'in beraberinde getirdiği yeni kültür dalgasının tesirleriyle beraber tarihi belleğin gerilerinde kalan budun sözcüğü yerini millete terk etmiş fakat millet bugünkü anlamı ile değil ümmete karşılık gelecek biçimde kullanılmıştır.¹⁰

Budun kelimesi, eski Türk kaynaklarında pek çok yerde devlet(il), bayrak ile yurt gibi kavramlar ile birlikte kullanılmış budun kağan(hükümdar)'a tabi olmakla birlikte devletin ve topluluk üyelerinin selameti için mücadele vermiştir.¹¹

Çalışmanın bu noktadaki amacı ve kapsamı İslamiyet öncesi Türk devletlerindeki millet ve milliyetçilik olgularını tartışmak değildir. Ancak, belirli bir kavramın belirli bir bölge ve topluluktaki izlerinin kaybolup, farklı bir topluluk içerisinde yeniden keşfinde ikincinin ortaya çıkışının milat alınıp, birincinin yok sayıldığı muzafferin kudretinden vücuda gelmiş tarih yazımına naçizane bir itirazdır.

⁹ Elie Kedourie, Avrupa'da Milliyetçilik eserinde bu mefhumu tartışırken millet tanımının modern şeklini almasında Fransız düşünürlerin etkisine değinir. (Bkz: Elie Kedourie, *a.g.e.*.27.)

¹⁰ Mustafa Keskin, “Atatürk'e Göre Millet ve Türk Milliyetçiliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 41 (Prof. Dr. Fahir Armaoğlu Özel Sayısı), (Temmuz 1998), s.359.

¹¹ Baheddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul,2016, s.118- 158.

Cenovalı denizci Kristof Kolomb'un 1492'de üç küçük gemi ile çıktığı yolculuğu onu kendisinin Asya zannettiği ve Hint Adaları adını verdiği adaların – yeni kıtanın- keşfine götürdü. 1502'de bu yeni kara parçalarının ne olduğunu- daha doğru bir tabir ile ne olmadığını- anlayan Amerigo Vespucci yeni kıtanın varlığını kanıtlıyordu.¹² Amerika'nın keşfinin onuru çok uzun yıllar ve günümüzde de çoğu çevre tarafından iki İtalyan denizcisine bahşedilir. Oysa X. yüzyılda yeni kıtaya ulaştığı bilinen Vikingler ve Leif Eriksson bu payeden payına düşeni alamamıştır.

Hegel'in tarih anlayışı spekülatif ve mantık çerçevesinde oluşturulmuş tasarımlara dayanmaktadır.¹³ Ulus Devlet'in varoluşuna giden süreç bu düşüncenin bir ürünüdür. O halde Avrupa merkezli tarih yazımında ulus devletin çekirdeğini oluşturan millet ve milletin devleti adına eylemlerini düzenleyen milliyetçilik de aynı tasarımın alt dallarıdır. Bu nedenle insanın öz benliğinin farkında oluşuyla başlayan ve kimlik sahibi bir topluluğun parçası haline getiren milliyetçi duygunun yine Avrupa'da aranması gayet tabidir. Eğer Kant'ın ifade ettiği haliyle milliyetçilik milletin milli bir biçimde kendi kaderini çizmesi¹⁴ ise farklı coğrafyalarda bu kaderi yaşayan toplulukların milliyetçi özelliklerinden söz etmemek aynı spekülatif yaklaşımın bir tezahürüdür. Bu anlayış kendisinden önce gerçekleşmiş pagan keşfi bir "*Erikssonya*" ya izin vermeyeceği gibi, dünyaya şekil vermiş bir doktrinin kendi hudutları dışında doğmuş olma ihtimaline de izin vermeyecektir.

Milliyetçiliğin nihai halini Avrupa'da kazandığı aşikar, ancak modern öncesi dönemlerde görülen ve modern prensipler ile uyum gösteren örneklerin bulunması kavramın varlık süresini uzatacaktır. Bu durum başta ifade ettiğimiz milliyetçiliğin ortaya çıkış yeri neresidir sorusunun cevabı için çok daha geniş sınırlar çizmektedir.

Milliyetçiliğin belirli bir zaman dilimi içerisinde bir ya da birden fazla topluluğa nüfuz etmesi onun varlığı/ yokluğu konusunda ne kadar belirleyicidir? Bu zamanın öncesindeki varlığında olgu prensiplere bağlanmadığı için yok sayılamayacağı gibi, bu zaman diliminin ertesinde ortadan kalkması da onun hiç yaşanmamış olduğu anlamına gelmeyecektir.

¹² Jonh M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, Çev: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 280-281.

¹³ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Notos Yayınları, İstanbul, 2012, s. 122.

¹⁴ Kedourie, *a.g.e.*, s.46.

Organizmalar besinlerini kendi bedenleri haline getirdikçe gelişebilir, bu besinlerin salt birikmesi yeterli değildir. Organizma büyümek için kendi kimliğinden vazgeçmemelidir.¹⁵

Milliyetçilik de bizce canlı bir organizmaya benzer, millete dahil olan bireyler millet potası içinde eridikçe o milletin gelişimi artar. Bu organizmanın doğal olarak bir yaşam süresi ve yaşamı boyunca izlediği evreler var olmalıdır. Bu çerçevede şu evreleri ortaya koyabiliriz:

1. Evre Doğum: Yöneten ve yönetilenin kültürel ve siyasi ihtiyaç ve çıkarlarından ortaya çıkar. Yönü ise çoğu zaman yönetenden yönetilene doğrudur. Aidiyet hissi bu olgunun kabulünde en başat faktördür. Halkın devlete bağlılığını sağlayan bu histir. Yöneten erk bu bağlılığı yararına kullandığı ölçüde güç kazanmaktadır. Gellner de siyasi ve milli birimin birbiri ile uyum içerisinde olması gereğine dikkat çeker. Ancak milliyetçiliğin modern döneme ait bir olgu olduğunu, bundan önce yönetilenin yönetenin milliyeti ile ilgilenmediği ileri sürer.¹⁶

Buna karşın milleti tarihin bütününe yayılmış doğal bir oluşum olarak gören ilkçi yaklaşım ve Batı Avrupa'da XV- XVI. yüzyıllarda ortaya çıkmış milli duyguların varlığına atıf yapan etno- sembolist yaklaşımlar milliyetçiliğe dair önemli söylemler üretmiştir. Bizim bu çalışmayı üretirken ki bakış açımıza ve milliyetçiliği ele alış biçimimize göre ise milliyetçilik bu iki yaklaşımın arasında bir noktada konumlanmalıdır.¹⁷

Milliyetçiliğin belirli bir anı var mıdır? Bu sorunun net bir cevabı olası gözükmemektedir. Calhoun'un da ifade ettiği gibi farklı kaynaklar modern milliyetçiliği oluşturacak şekilde birleşmiştir. Bu kaynakların kendilerine özgü ve modern milliyetçilikten daha eski tarihsel arka planları vardır. Modern çağda yaşanan dönüşümler ve ulusları ulus yapan nitelikler aynı noktaya tarihlenmemelidir. Zira bu nitelikler değişime uğramakla birlikte kökleri çok daha eski zamanlarda aranmalıdır.¹⁸ Bir diğer ifadeyle milliyetçilik modern zamanda çiçeklenmiş –yabani

¹⁵ Rabindranath Tagore, *Milliyetçilik*, Çev: Murat Çiftkaya, 2. Basım, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s.16.

¹⁶ Gellner, *a.g.e.*, s.74-138.

¹⁷ Özkırmı, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁸ Craig Calhoun, *Milliyetçilik*, Çev: Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 13-14.

bir çiçek- olsa da, tohumların çok daha erken atıldığı söylenebilir. Ayrıca denilebilir ki, bu tohumlar sadece Batı Avrupa'ya değil, yönetici yöneten ilişkisinin ve birimler arası rekabetin yaşandığı her yere saçılmıştır.

2. *Evre Gelişim:* Milliyetçilik bu aşamada yayılım gösterir. Özellikle yönetilenler arasında yayılmaya ve daha fazla insan arasında milli kimliği oluşturmaya başlar. Bu aşamada “toplumsal direnç” diyeceğimiz kavram ortaya çıkar. Toplumun bu organizmaya karşı direnci düşükse oluşturulan yeni kimliğini sahiplenir. Toplumun diğer aidiyetleri yüksekse milli aidiyeti reddedebilir. Toplumsal direnç toplumun her katmanı için aynı olmayabilir. Bu noktada ekonomik düzey, eğitim düzeyi ve çevresel faktörler; önemli belirleyicilerdir.

Milliyetçiliğin bir organizma olarak belli bir ömrü vardır. Bu noktada milliyetçilik toplumun çoğunluğu üzerindeki etkisini yitirdiği noktada ömrünü tamamlar. Ancak çıkar grupları tarafından yeniden doğrulabilir.

Toplumunu idare eden zümre milliyetçiliği gerçekleştirmek için vatandaşlık bağlarını sıkı sıkıya örmeli ve milli aidiyeti güçlendirmelidir. Bu nedenle ortak dil, ortak tarihi ve kültürel miras, ortak gelecek beklentisi yaratılmalı ve topluluk bu ülkelere yönlendirilmelidir.

Milliyetçilik bir organizma gibi yayılmaktaysa aynı zamanda bir yaşam alanı içinde var olmak zorundadır. Bu yaşam alanı içerisinde eğer devlet farklı etnik kökenden topluluklardan oluşuyorsa yönetenler ile aynı kökeni paylaşanlar asli milleti oluştururken, diğer toplulukların devlete bağlılığı farklı nedenler etrafında şekillenebilir. Bununla birlikte toplumsal direncin baskın geldiği noktada asli unsur da bağlarına bakmaksızın diğer kimliklerine tutunup milliyeti reddedebilir.

Milliyetçiliğin kabulüne karşı direnci en düşük toplumsal kitle çocuk ve gençlerdir. Zira milliyetçileşme ye karşın savunma mekanizmaları çok zayıfken, milli kimliğin albenisine kapılmaları bir o kadar kolaydır. Yukarıda bahsi geçen Leif Ericson örneğine dönecek olursak tarihin bu kısmının tarih yazıcıları tarafından bilinmemesi söz konusu değildir ve yine bu konu tarih kitaplarında da yerini almıştır. Ancak bizim için önemli olan gündelik anlatı ve kişilerin üzerinde bıraktığı etkidir. Böylece milliyetçiliğin belirttiğimiz faktörlerin de yoğunluğuna bağlı olarak algı mekanizmasının bir yansıması olduğu kanısına ulaşılabilir.

İnsanın algı dünyasında başat aidiyetin sembolü olan kimlik hem aynılığın hem de farklılığın ifadesidir.¹⁹ Ulusal kimliğin oluşmasında sizden olan ile birlikteliğin sağlanması, bir yandan da ötekinin bu birlikteliğin dışında kalması bu algının ürünüdür. Yönetici erk kendi meşruiyetini sağlamak adına böyle bir algı yönetimine ihtiyaç duyar. Yöneten bu algı yönetiminde devletin ideolojik aygıtlarından faydalanır. Öteki ile girdiği varoluş mücadelesinde mevcut ideolojiye ve düzene saygılı bireyleri etrafında toplamak için okulda, gazetelerde, dinsel alanda bu aygıtları kullanır.²⁰ Bu aygıtlar vasıtası ile bireyi devlete bağlamanın yollarından biri de milli kimliktir. Devlet ideolojik aygıtlarını kullanarak Smith'in milletin harcını oluşturduğunu belirttiği etnik unsurları bireye aktarır.²¹ Böylece toplum bu unsurları kabulü çerçevesinde milli kimliğini edinmeye başlar ya da farklı bir ifade ile birey kendisini x grubunun parçası olarak algılar ve böyle hisseder.

Milliyetçilik koşullara göre kendisini kodlayabilir ve koşulların gereği olan her şey ile içini doldurabilir.²² Bu milliyetçiliğin kavranmasındaki başat rolün algımız olduğunu göstermektedir. Öyle ki milliyetçilik yüzyıllar içinde tekrar tekrar yorumlanmış yüzyılın şartlarına göre yeniden şekil almıştır. Smith'in de ifadesiyle milliyetçilik ancak popüler bir akort tutturduğu, kişi ve gruplara ilham verdiği ölçüde kök salabilir ve başarısı özgül kültürel ve tarihsel ağırlığı ile ilintilidir.²³ Burada devletin, milletin bağlarını sıkı sıkıya tutmak arzusu kapsayıcı bir mesajı dönüştürülmüştür. Bu mesajlar, tarihsel geçmiş ışığında şekillendirilmiş ve vatandaşın algısında yeniden biçimlenmiş/ algısını biçimlendirmiş ve inişli çıkışlı bir serüven ile günümüze gelmiştir.

¹⁹ Michael Biling, *Banal Milliyetçilik*, Çev: Cem Şişkolar, Gaye Kitapevi, İstanbul, 2002, s. 24.

²⁰ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev: Alp Tümerterkin, 5. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014, s.14-40.

²¹ Anthony D.Smith'in, Milli Kimlik kitabında "harç" ifadesine sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Onun bakış açısına göre, milletlerin ortak noktası, onları bir arada tutacak bir harcın varlığına ihtiyaçlarıdır. Ancak bu harcın ne olacağı milletten millete farklılık gösterebilir. Örneğin Arap toplumunda İslam'ın İslam'ın kitlesel nüfuzundan söz eden yazar; Ortaçağ Avrupa toplumlarında entelektüel soyluluk kültürünün etkilerine dikkat çeker. Japonya'da ise Togugawa'nın feodal milliyetçiliği içerisinde devlet ile etninin harcı oluşmuştur. Bkz: Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, Çev: Bahadır Sina Şener, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.35-143.

²² İnci Özkan Kerestecioğlu, "Milliyetçilik: Uyuyan Güzel'den Frankeştayn'ın Canavarına", *19. yüzyıldan 20. yüzyıla Modern Siyasi İdeolojiler*, Edt: Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 307-350.

²³ Anthony D. Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, Çev: Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 12.

François Gregeron Türkiye’de milliyetçiliğin çok eskilere dayandırmanın pek mümkün olmadığını ifade eder. Ona göre Türk milletinin doğuşu ne VIII. yüzyılda Moğolistan’ın kuzeyinde Türkçe yazılmış olan Orhun Yazıtları’nda ne de Mustafa Kemal’in Anadolu’da yürüttüğü Kurtuluş Savaşı dönemlerindedir. Ona göre bu dönüşüm XIX. ve XX. yüzyıllarda, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, Ziya Gökalp gibi bir avuç münevverin “ulusça” düşünmeye başladığı anlarda gerçekleşmiştir.²⁴

Anthony Smith “ Millet üzerine çok farklı dönemlere ait çok çeşitli metin ve mesajların derlendiği, tekrar tekrar yazıldığı ve yazılmaya devam edeceği bir parşömen kağıdına benzer Buradaki fark eskiden yazılanların tümüyle silinmemiş olmasıdır. Bu durumda bizlere düşen parşömendeki sembolleri, metinleri ve mesajları çözmek, ayrıştırmak, anlamlandırmaktır.” ifadesini kullanır. Smith etno-sembolcü bakış açısını Yunanlılar örneğine uygulayarak “Yunan milletinin köklerini Bizans İmparatorluğu’nda, hatta klasik Yunan’da arayan Yunan milliyetçileri tümüyle hatalı mıydılar? Ya da bunun tersini, Yunan milletinin ancak XIX. yüzyıl başında moderniteyle birlikte doğduğunu iddia eden modernistler bu iddialarında haklı mıdır?” diye sormaktadır.²⁵

Perennial (Eskilci) – Özkırmılı’nın ifadesi ile *ilkselci-* anlayışta uluslar tarih boyunca var olmuştur. Bu nedenle milliyetçiliğin olmadığı bir dönem görülmemektedir. Olgular, Eski Mısır ve Sümerlere kadar götürülebilir. Bu yaklaşımda etnik topluluklar modernleşme ile millet biçimini almış, milliyetçilik de bu millet anlayışının ideolojisi olmuştur.²⁶ Bizce Türk toplumu da kendi tarihi boyunca milliyetçi dürtülere ve milli bilince sahip olmuştur.

Bu yaklaşım tarzından hareketle Smith’in Yunanlılar için sorduğu sorunun bir benzeri Türk milliyetçiliği için de sorulabilir.

Belirli bir kolektif iş birliğinin üyeleri ile bu iş birliğinin dışında kalanları belirleyen ırk kavramı, ortak kültürel, biyolojik ve fizyolojik sınırları paylaşanlar ve

²⁴ François Georgeon, *Türk Modernleşmesi 1900-1930*, Çev: Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. ix-1.

²⁵ Umut Özkırmılı, Sypiros A. Sofos, *Tarihin Cenderesinde: Türkiye ve Yunanistan’da Milliyetçilik*, Çev: Sezin Tekin Özşakınç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.6-7.

²⁶ Nezahat Altuntaş, “Yıldızı Sönmeyen Bir İdeoloji: Milliyetçilik”, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı: 30, Ankara, 2005, s. 177- 182.

ötekileri ayırır.²⁷ Bu etnik bilince ulaşan, hatta Gök Türk Devleti örneğinde olduğu gibi ulus öncesi denilen bir dönemde devlet isminde etnisiteye yer veren bir topluluğun kendini ötekinden ayırırken milli bilinç ile hareket etmediğini söylemek mümkün müdür?

Erol Güngör'ün de belirttiği gibi milliyetçiliğin ana hedefi geniş kitlelerin idaresine dayalı bağımsız bir siyasi idare ve bu siyasi birlik içerisinde milli bir kültür meydana getirmek olmuştur.²⁸ Bu durum tıpkı Yunanistan örneğinde olduğu gibi ister etnik, ister kültürel temellere dayansın Türk milliyetçiliği için de geçerlidir.

Bu olgular ışığında çalışmanın önceki başlıklarında da değindiğimiz üzere milletlerin modern dönem öncesinde de milliyetçi dürtülere sahip olduğunu söylemek bizce uygun olacaktır. Ancak milli bilinç yukarıda saydığımız nedenler ışığında kaybolabilir ve yeniden üretilebilir. Her yeni üretim önceki birikimlerin ışığında gerçekleşmektedir.

İlber Ortaylı'da Türk kimliğinin bilinçli bir biçimde tarih boyunca devam ettiğini belirterek Türk/ "Turc" adının her dönemde geçerli bir kimlik olduğunu ifade eder. XII. ve XIII. yüzyıllarda İtalyanlar Türkiye adını (Turchia/ Turcmenia) İtalyanlar koymuştur. Türk adı yüzyıllardır devletin ve halkın ifade edilmesinde yer bulmuştur. Ortaylı Türklerin en büyük zenginliğinin Türklük olduğunu ileri sürer. Türklük, göçebe dönemlerden bu yana teşkilatlanmayı ve şartlara göre değişimi içerisinde barındıran bir sistem olagelmıştır. Tarihin yarattığı ayrılıklar karşısında Türklük bilinci Çin sınırından, Tuna'ya kadar bir araya gelebilecek kültürel bir camia oluşturmuştur. Bu camia içindeki zaman zaman görülebilen kopukluklara karşı başka kültürlerden sıyrılmış müstakil bir Türk dünyası her zaman mevcuttur.²⁹

Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi tarih boyunca bir Türk kimliği ve bu kimliğin farkında bir Türk milleti varlığını korumuş, modern öncesi dönemde de milli bilinç hakim olmuştur. Milli şuur dönem dönem kesintiler yaşasa da Türkler XVIII. ve XIX. yüzyıl modern milliyetçi dalgasından da paylarına düşeni yeni ulus devletlerini kurarak almışlardır.

²⁷ Montserrat Guibernau, *20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, çev. Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s.143.

²⁸ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, 17. Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006, s.23.

²⁹ İlber Ortaylı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018, 294-295.

Milliyetçilik, Thomas Hylland Eriksen'in ifade ettiği gibi “*mecazi olarak akrabalık bağlarına dayalı bir ulus ideolojisi*”³⁰ olarak ya da Ernest Gellner'in ifade ettiği şekliyle “*yer çekimine benzer kapsayıcı bir güç*” olarak anlaşılabilir.³¹ Bizim naçizane ifademize göre ise insan tarafından biçimlendirilen ve yine insanı biçimlendiren bir inşaat temelidir. Bu devasa inşaat alanı üzerinde şekillenen ulus devlet ise bir anlamda ütopyadır.

İlk olarak Thomas Moore'un 1516'da yazdığı aynı adlı eserinde karşılaştığımız ütopya kavramı TDK sözlüğünde³² “*Gerçekleştirilmesi imkânsız tasarı veya düşünce.*” Şeklinde tarif edilirken Andrew Heywood, Siyaset adlı eserinin siyasi terimler sözlüğü kısmında ütopyayı “*hiçbir yer veya iyi yer, bir ideal veya mükemmel toplum*”; ütopyacılık ise “*bir ideal veya mükemmel alternatif modeli inşa ederek mevcut düzenin bir eleştirisini geliştiren siyasi teorileştirme stili*” şeklinde tanımlar.³³

Ütopyaların en önemli fenomenlerinden biri “yeni insan tipi” yaratımıdır.³⁴ Doğada her şeyin zıttı ile var olduğu düşüncesinden hareketle birlikte bu yeni insanın da karşıtı olmalıdır. Bu durumu ütöpik bazda düşününce ulaşılabilecek nokta karşı ütopyadır. Krishan Kumar karşı ütopyayı, distopya ya da zaman zaman kakotopyayı içine alacak şekilde kullanır. Kötü bir yer anlamına gelen kakotopya Jeremy Bentham tarafından bulunmuştur. Onu John Stuart Mill'in ortaya çıkardığı distopya izlemiştir. Kumar'ın aktarımına göre John Stuart Mill, Avam Kamarası'ndaki bir konuşmasında muhalifleri hakkında “*Onlara ütopyacı demek fazla bir iltifat olacaktır. Onlara daha çok distopyacı ya da kakotopyacı demek gerekir. Genelde ütopya denilen şey gerçekleşmesi için fazla iyi bir şeydir. Ama onların hoşlandıkları gerçekleşmesi için fazla kötüdür*”³⁵

³⁰ Thomas H. Eriksen, *Emisite ve Milliyetçilik*, Çev. Ekin Uşaklı, İstanbul, Avesta Yayınları, 2004, s. 165.

³¹ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev. Simten Coşar vd., 6. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.87.

³² TDK *Türkçe Sözlük*, “Ütopya”, Haz. Şükrü Haluk Akalın, vd., 11.Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010, s.2457.

³³ Heywood, *a.g.e.*, s.579.

³⁴ Hasan Aydın, “Güneş Ülkesi: Eğitim Odaklı Bir Ütopya”, *Bilim ve Gelecek*, Sayı: 32, (Ekim 2016), s.56.

³⁵ Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopyacılık*, Çev. Ali Galip, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2006, s.172.

Türkler de dahil ulusal bilince ulaşan tüm milletler için de biz kavramı zıttı ile birlikte yani öteki kavramı ile bir arada var olmuştur. Modern Türk milliyetçiliği Tanzimat çağından itibaren kendi ütopyasını kurgulamış ve geçen zaman zarfında siyasal, düşünsel ve sosyo-ekonomik pek çok etkenin birleşimi ile nihayet ulus devlete ulaşılmış, Türkiye Cumhuriyeti doğmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk 1935'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin dördüncü olağan kurultayının açılışında bir anlamda şekillenen Türk ütopyasının resmini yapmıştır. *"Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türüü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arası, devrimler... İşte Türk Genel Devrimi'nin bir kısa diyemi.."*³⁶ Atatürk'ün sözlerinde anahtar kelime şüphesiz "yeni"dir. Bu yeni ise Türk ulusal kimliği etrafında biçimlendirilmek istenmiştir. Ancak bu yeninin karşısında "eski", Türk'ün karşısında diğerleri distopik ötekiler olarak durmaktadır. Bir noktadan itibaren yeninin eski ile hesaplaşması şeklinde okuyabileceğimiz Türk Devrimi'nin bu süreçte totaliter bir çizgi izlediği aşikardır.

Konumuz bağlamında vurgulanması gereken önemli bir ütopya Güneş Ülkesi'dir. Tommaso Campanella tarafından yazılan eserde kapsamlı bir devlet yapısı kurgulanmıştır. Campanella ideal devletinde kamu ve özel alan ayırımına yer vermemiş ve birbiri ile özdeşleştirmiştir. Bu çerçevede totaliter bir şemsiye altında yeni bir insan tipi kurgulanmıştır.³⁷ Tek Parti ideolojisi de kendi güneş ülkesini kurgulamış ve yeni insanı yaratmaya çalışmıştır denilebilir.

Bu tasarının en önemli araçlarından biri ise eğitimidir demek yanlış bir ifade olmayacaktır. Gerek doğulu, gerekse batılı ütopyalarda eğitim önemli meselelerden biri olmuştur. El Medine El Fazıla, Devlet, Ütopya, Güneş Ülkesi vb. eserlerde vatandaş yetiştirmede en önemli pay eğitime verilmiştir.³⁸ Ancak eğitim sadece okulda sürdürülür demek bizce doğru değildir. Kamusal alanın her noktasına sirayet eden bu olgunun enstrümanlarından birisi de yayıncılıktır.

³⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, C. I, Ankara, 1997, s.365

³⁷ Ayhan Yalçınkaya, *Eğerden Meğere: Ütopya Karşısında Türk Edebiyatı*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, s.2-7.

³⁸ Aydın, *a.g.m*, s.56.

Bu bağlamda çalışmamızda, “Türk ütopyasının” kurulma sürecinde milli kimlik oluşumunu Cumhuriyet dönemi süreli çocuk yayınları üzerinden ele almaya ve geleceğin yetişkini olarak görülen çocukların milliyetçi kodlar etrafında nasıl şekillendirildiğini açıklamaya çalışacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde modern milliyetçiliklerin yükselişi tarihsel düzlemde ele alınmıştır. İkinci bölümde ise çocuğa milli kimliğini kazandırmaya gayret eden iktidarın çocuğu ele aldığı toplum hayatının farklı alanlarına ışık tutulmuş. Nihayet son bölümde süreli çocuk yayınlarında milli kimlik inşasına hangi metinler ile nasıl katkı verildiği ve bu anlamda tek parti döneminin kendi içerisindeki değişimler gösterilmeye çalışılmıştır.

Çocuk konusu dünyada pek çok akademik çalışmaya kaynaklık etmiş ve çocuk çok farklı bağlamlarda ele alınmıştır. Ülkemizde de çocuğu ve çocukluğu konu alan çalışmaların sayısında gözle görülür bir artış mevcuttur. Çalışmamız oluşturulurken ulusal tez literatürü taranmış çocuğu ve süreli çocuk yayınlarını çeşitli bağlamlarda ele alan çalışmalar incelenmiştir.

Gülsüm Göktürk’ün 2001’de hazırladığı “*Medyanın Çocuk eğitimindeki rolü ve Türkiye Çocuk Dergisi Örneği*” başlıklı yüksek lisans tezi çocuğa şekil vermek ve süreli çocuk yayınları anlamında dikkatimizi çeken ilk çalışmadır.

Nihat Bayat, 2002’de “*Eski harfli Çocuk Dergilerinin (Çocuk Bahçesi, Çocuk Dünyası) Çocuk Eğitimindeki İşlevleri*” başlıklı yüksek lisans tezini hazırlamıştır.

Özgür Sevgi Göral’ın, 2003 yılında hazırladığı “*The Child Question and Juvenile Delinquency During the Early Republican Ear (Erken Cumhuriyet Döneminde Çocuk Meselesi ve Çocuk Suçluluğu)*” başlıklı yüksek lisans tezi Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında çocuğun ele alınması meselesini anlamak noktasında önemli bir çalışmadır.

Havva Merve Sarı’nın “*Çocuk Eğitime Bakış Açısı Yönünden Tercüman Çocuk ve Milliyet Çocuk Dergilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*” yüksek lisans tez çalışması 2005 yılında yapılmıştır. Aynı yıl içerisinde hazırlanan Özge Ertem’in “*1930’lar ve 40’ların Türkiye’sinde Cumhuriyet Çocukları ve Yükleri:*

Çocuk Dergilerinde Ulusun Geleceği Olarak idealleştirilen Orta Sınıf Çocukları ve Yoksul Çocuk İmgesi”, Fatma Devrim’in “*Çocuk Duygusu Dergisinin İncelenmesi*” başlıklı yüksek lisans tezleri Türkiye’de çocuk kimliği ve süreli çocuk yayınları alanında verilmiş önemli çalışmalardır.

Nilüfer Öğüt’ün 2006 yılında hazırladığı “*Eski harfli Çocuk dergilerinden Yeni Yol dergisinin Çocuk Eğitimindeki İşlevi*” başlıklı çalışması da çocuk ve süreli çocuk yayınları alanında adı anılması gereken çalışmalardandır.

2007’de Deniz Arzuk, “*Kayıp Hatırat: 1945-1993 Yılları Arasında Doğan Kardeş Çocuk Dergisi*” başlıklı yüksek lisans tezi çalışması ile süreli çocuk yayınları literatürüne önemli katkı sağlamıştır. Aynı yıl hazırlanan Seyhan Kübra Esmer’e ait “*Cumhuriyet Dönemi’nin İlk Yıllarında (1923-28) Yayımlanan Çocuk Dergilerindeki Tahkiyeli Metinlerin Çocuklara Değer Aktarımı Açısından Değerlendirilmesi*” başlıklı yüksek lisans tezi de alanın önemli çalışmalardandır.

Elvan Başaran Taş’ın 2008’de hazırladığı “*Türkiye’de Çocuk Dergilerinin Çocuk Eğitimine Katkısı ve Milliyet Kardeş*” adlı yüksek lisans tez çalışması; Gökçe Demiryürek’in 2009’da hazırladığı “*Türkiye Çocuk, Diyanet Çocuk ve Ebe Sobe Çocuk Dergilerinin Yapısal Özellikler Bakımından Değerlendirilmesi*”; Fatma Banu Deniz’in 2010’da hazırladığı “*İkinci Meşrutiyet Süreli Çocuk Yayınlarında Dinî Motifler (Mektepli, Mini Mini, Çocuk Dostu, Küçükler Gazetesi)*” başlıklı çalışmaları alana önemli katkı vermişlerdir.

Olcaç Karaçam’ın 2011’de çocuk dergilerinin önemli kalemlerinden biri olan Rakım Çalapala’yı merkezine aldığı “*Rakım Çalapala’nın Eserlerinde Çocuk ve Çocuk Eğitimi*” adlı yüksek lisans tezi önemli bir çalışmadır.

Ruhi İnan, 2012 yılında “*Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergi ve Gazeteleri: Tahlilî Fihrist 1923-1940*” adlı doktora tezi ile sonraki araştırmacılara taramalarında yararlanabilecekleri önemli bir indeksi sunmuştur.

Sevilay Över, 2013’te “*Çocuk Dostu İsimli Eski Harfli Çocuk Dergisinin Yeni Alfabeye Aktarımı ve İncelenmesi*” başlıklı yüksek lisans tezi ile süreli çocuk yayınları alanına katkı vermiştir.

Ziya Koyuncu'nun 2014 "*Musavver Çocuk Postası Adlı Çocuk Dergisi (çeviriyazı-inceleme)*" ve Kübra Akbayrak'ın aynı yıl hazırladığı "*Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyalleşme Aracı Olarak Süreli Çocuk Yayınları (Mektepli gazetesi, Çocuk, Çocuk Sesi Dergileri Örneği)*" başlıklı yüksek lisans tez çalışmaları çocuk ve çocuk yayınları bağlamında görülebilecek önemli çalışmalar olmuşlardır.

Ramazan Alabaş'ın 2014 yılında hazırladığı "*Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim ve Tarih Anlayışı Yönünden İncelenmesi*" başlıklı doktora tezi çocuğun şekillendirilmesinde çocuk yayınlarının rolünü ortaya koyan önemli bir çalışma olmuştur.

Kenan Aydın, 2015'de "*Türkiye'de Çocuk Dergiciliği: Diyanet Çocuk Dergisinin İçerik Analizi*"; Orçun Ünal, 2016 yılında "*Popüler Türk Çocuk Romanlarında Çocuk İmajı ve Çocuk Eğitimi (1980-2000)*"; Ahmet Asar, 2017 yılında "*Çocuk Haftası Dergisinin Çocuk Edebiyatı Açısından İncelenmesi*" başlıklı yüksek lisans tezlerini hazırlamışlardır.

Ezgi Çaldıran 2016 yılında "*Devlet ve İktidar Karşısında Çocuğun Konumu*" başlıklı yüksek lisans tezini hazırlamış, bu çalışma iki yıl sonra "*Siyasal İktidar Karşısında Çocuk ve Çocukluk*" adı ile kitaplaşmıştır.

Funda Eldiven'in 2018'de yayınladığı "*Türkiye'de Yayımlanan Çocuk Dergilerinde çocuk kimliği tasarımı: Çocuk Sesi, Gürbüz Türk Çocuğu, TRT Çocuk, Bilim Çocuk dergilerinin Karşılaştırmalı Analizi*" başlıklı yüksek lisans tezi bu alanda çalışmamıza kapsam bakımından en paralel çalışmalardan biridir ancak milli kimlik inşasına yönelim ve ele alınan zaman aralığı bakımından farklılık göstermektedir. 2018 yılında Emine Merve Türkmen Kılıç, "*Çocuklara Talim (1887-1888) ve Musavver Çocuk Postası (1923) Dergilerinin Çocuk Eğitimine Katkıları Açısından İncelenmesi*" başlıklı yüksek lisans tezini, Sevcan Başboğa ise "*Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Bedeni, Ahlaki ve Terbiyevi Özellikleriyle İnşa Edilen Çocuk*" başlıklı doktora tezini hazırlamışlardır.

Bu çalışmalar ile birlikte çocuk eğitimi ve çocuğa kimlik kazandırılması bağlamında literatür önemli bir zenginlik kazanmıştır.

Çalışmamız tüm bu çalışmaların dışında çocuğun şekillendirilmesinde “milli kimlik” üzerine eğilmiş ve tek parti döneminde milli kimlik inşasının çocuk dergileri aracılığı ile nasıl gerçekleştiğini anlatarak alana naçizane bir katkı vermeye çalışmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHİ EKSENİ VE MODERN MİLLİYETÇİLİKLER

1.1. AVRUPA'DA MİLLİYETÇİLİK

Miroslav Hroch milleti belirli bir toprak parçası üzerindeki insan ve doğa arasındaki temel tezatlığa bulunan çözümlerden ileri gelen, öte yandan doğa ve insan arasındaki ilişkilerin insan bilincine yansımaları sonucu ortaya çıkan iktisadi, bölgesel, siyasal, dinsel, kültürel, dilsel, vb. çeşitli türdeki ilişkilerin birleşiminden oluşan büyük bir toplumsal grup olarak tanımlar.³⁹ Gerek bu tanım, gerekse çeşitli millet tanımlarını belirleyen etmenlerde yaşanan değişimler milliyetçiliğin de çehresini etkilemiştir.

Anthony Giddens moderniteyi XVII. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan ve sonrasında neredeyse tüm dünyayı etkisine alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri olarak tarif eder.⁴⁰ Modern dünyanın dönüşümleri milletin unsurlarını da etkilemiştir. Böylece millet ve milliyetçilik kavramları da dönüşüm geçirmişlerdir.

Milletin ortaya çıkışına dair fikirleri İtalyan düşünür Guidio Zernatto'ya kadar götüren Liah Greenfeld'e göre millet (natio), Roma'da asıl yurttaşların yaşadıkları coğrafi bölgenin dışından gelenleri tanımlamaktaydı. Avrupa üniversitelerinde ise dışardan gelen öğrencileri tanımlamak için kullanılan natio ifadesi bir yandan aşağılayıcı –ötekileştirici- bir anlam taşıırken öte yandan da kamuoyu oluşumuna katkı sağlıyor ve anlamını aşırıyordu.⁴¹

XII. ve XIII. yüzyıllar Avrupa'da iktisadi dönüşümlerin de yaşandığı dönemler olmuştur. Üretim araçlarının ve çeşitliliğinin artması, para ve kredinin önem kazanması, eğitilmiş ve parayı kontrol etmeyi bilen bir burjuvazinin etkinliğini

³⁹ Miroslaw Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış*, Çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 24.

⁴⁰ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Çev: Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 9.

⁴¹ Liah Greenfeld, *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol*, Çev: Abdullah Yılmaz, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017, s. 20-21.

arttırmıştır. Bu durum pazar ekonomisini güçlendirmiş ve senyörlerin siyasal güce dayalı etkinliği, iktisadi gelişim ile kırılmıştır.⁴²

Immanuel Wallerstein göre, Avrupa’da yaşanan değişim sürecinden önce de birey ve grupların kar etmesi olasıydı ancak geleneksel toplum yapısı içerisinde bu durumun sınırlı kalması daha fazla sermaye biriktirmek isteyen kitleyi üretimi metalaştırmaya ve üretim süreçlerini birbirine bağımlı ve tüketilebilir bir çehreye sokarak kısıtlı zaman ve mekandan sınırsız sermaye birikimine ulaşmayı hedefleyen tarihsel kapitalizme yöneltmiştir.⁴³ Kapitalist sistem ise Karl Marx’a göre insanı yabancılaşmaya itmiştir.⁴⁴ Birsen Örs, Marx’ın yabancılaşma süreçlerinde emeğine yabancılaşan insanın son noktada kendi türüne yabancılaşacağına vurgu yapar.⁴⁵ Bu yabancılaşma da tabii olarak insan için “öteki” olgusunu yükseltecektir.

Douglas Fitzgerald Dowd, kapitalist sistemin bugün anladığımız haline ulaşana kadar geçen evreler boyunca bir yandan ürünü metalaştırıp, sermayeyi belirli bir çevrede tutarak ulus devlet ile kol kola büyüdüğünü anlatır. Daha basit bir ifade ile kapitalizmin gelişmesi sömürgecilik ve milliyetçilik ile birlikte gerçekleşmiştir.⁴⁶ Özellikle Avrupa’da yabancı köle gücünün görünürlüğünün artması dinsel farklılıkların yanında yeni bir öteki tanımı ortaya çıkartmıştır. Böylelikle kapitalizmin yarattığı ötekinin görünürlüğü de artmış, Afrika ulusları, Avrupalılar için kendi üstünlüklerini ifade etme aracı olmuşlardır.⁴⁷

Kapitalist sistemin senyörlerin etkinliğini kırması ile merkezi krallıkların yükselmeye başlaması bir diğer değişimi de başlamasına gündeme getirmiş, milli diller önem kazanmaya başlamıştır. Eric Hobsbawm’a göre, konuşma dilleri arasından belirlenen bir tanesinin ortak dil olarak kullanılması, bu dilin çeşitli

⁴² Taner Timur, *Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, İmge Kitapevi, Ankara, 1996, s. 63-124.

⁴³ Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, Çev. Necmiye Alpay, 7. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 16-20.

⁴⁴ Karl Marx, *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*, Çev. Kenan Someri 4. Basım, Sol Yayınları, Ankara, 2011, s.195. (Yabancılaşma süreci hakkında detaylı bilgi için ayrıca Bkz: Karl Marx, *Yabancılaşma, Çev. Barışata Erdost*, Ankara, Sol Yayınları, 2013.)

⁴⁵ Hatice Birsen Örs, *Modern Siyasal İdeolojiler*, 9. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.181.

⁴⁶ Douglas F. Dowd, *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadi*, Çev. Cihan Gerçek, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2013, s.19.

⁴⁷ Robert Miles, “Ötekinin Tanımları”, *Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım*, Der: Işıtan Gündüz, Sarmal Yayınları, İstanbul, 2010, s. 37.

kesimlerce okunan eserlerin de dili olması ve elitler tarafından kamu eğitiminde kullanılmasının sağlanması ile milli dile dönüşmesine yol açar.⁴⁸

Bu noktada Benedict Anderson'un "kapitalist yayıncılık" kavramı ile karşılaşılır. Her dil konuşan ve okuyanlar nezdinde farklı ilgi düzeylerine sahip olabilir. Bu durum eski kutsal dillerin de bir noktada prestijlerinin sarsılabileceği gerçeğini işaret etmektedir.⁴⁹

Protestanlığın doğuşu ve milli kiliselerin oraya çıkışı ise Katolik kilisesinin tekeline sarmıştır. Bu durum aynı zamanda laik, milli devletlerin doğuşunu da tetiklemiştir.⁵⁰

Milliyetçiliğin modern çehresine kavuşmasında düşünsel etkilerin de payı büyüktür. Alman felsefesinin kurucu isimlerinden olan Immanuel Kant'ın görüşleri kavramı başka bir boyuta taşıyacaktı. Kant' a göre ahlakın temeli kişinin iç dünyası olmalıdır. Erdem ve özgürlüğe ancak iç dünyadaki evrensel kanuna uyularak ulaşılabilirdi. Bunu sağlamanın yolu ise özgür ve özerk idareydi. Vatandaşın özerk idaresini yansıtan cumhuriyet ise dolayısıyla en geçerli yönetim biçimi oluyordu.⁵¹ Kant'ın kuramları üzerinde ilk değişiklikleri yapan Fichte ise insanların eşit doğduğunu ve hür olduklarını, en iyi içtimai düzenin acıyı aza indirip zevki arttıracığını belirtmiştir. Gayesi hürriyet olan insan için hürriyeti sağlamak devletin görevidir ve bu yönü ile fert tek başına tahayyül edilemez anlamını ancak devlet ile bulur.⁵²

İletişim ve ulaşım imkanlarının gelişimi devlet ile vatandaş arasındaki bağları en uzak noktalara kadar götürmüştür. Vatandaşlar vergi mükellefi ya da potansiyel asker olarak devlete karşı sorumluyken, devlet de vatandaşın isteklerine cevap vermek durumundaydı. Törenlerin önem kazanması ile devletin vatandaş karşısında

⁴⁸ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 82. Dante, 1307-1321 yılları arasında yazdığı İlahi Komedy adlı eseri başta olmak üzere beş eserini ise İtalyan edebiyat tarihinde ilk defa, halkın konuşma diline yakın olan İtalyanca'nın Floransa lehçesi ile yazmıştır. Bu durum Hobsbawm'ın önermesini destekleyecek kanıtların OrtaÇağ'dan itibaren varlığının bir göstergesi olmuştur denilebilir. (İlahi Komedy için Bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, "İlahi Komedy", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilahi-komedy> (29.05.2019))

⁴⁹ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, 8. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s. 86.

⁵⁰ Suat Bilge, *Milletlerarası Politika*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s.253.

⁵¹ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 33-34.

⁵² Kedourie, *a.g.e.* s.22-55.

görünürlüğü artıyordu. Devrimler çağı ile birlikte ve sonrasında devlet ve vatandaş birbirlerine “vatanseverlik” bağı ile bağlanıyordu.⁵³

XVIII. ve XIX. yüzyılda etkili olan gelişmelerin alt yapısında diğer tüm siyasal olaylarda olduğu gibi düşünsel etmenler bulunmaktadır. Milliyetçi fikirler bu yüzyılı hem etkileyen hem de şartlardan etkilenen bir durumdadır. E. H. Carr modern milliyetçiliğin babası olarak J. J. Rousseau’yu görmüştür.⁵⁴

Rousseau “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde eşit ve özgür doğan, eşit ve özgür yaşaması gereken insanın böyle köle durumuna düşmesi kabul edilebilir mi? sorusunu sorar. Her bir yurttaşın egemen gücün bir parçasına sahip olduğunu belirten Rousseau “devlet büyüdükçe, özgürlük küçülür” diyecektir.⁵⁵ Bu yaklaşım mutlak monarşilerin, imparatorlukların altına adeta dinamit yerleştirmiştir. Toplum Sözleşmesine göre devletler insanların kendi aralarında yaptıkları sözleşmeler üzerine kurulduğundan tanrısal egemenlik yerini halk egemenliğine bırakmıştır. Bu nedenle bir grubun, başka bir grubun egemenliği altına girmesi toplumsal yaşama karşı en büyük tehdittir anlayışı ön plana çıkmıştır.⁵⁶

XVIII. ve XIX. yüzyıllar milliyetçiliğin bu yeni biçiminin büyük oranda şekillendiği dönemler oldu. Milliyetçilik üzerine çalışan pek çok yazara göre modern milliyetçiliğin başlangıcı bu dönemlere tarihlenir. XVIII. yüzyıl içerisinde milliyetçilik hareketlerinin 1789 Fransız İhtilali ve Napolyon fetihleri ile etkili olduğu görülmektedir. Bu hareketleri Piyomonte- Sardinya öncülüğünde kurulan İtalyan siyasal birliği ve Prusya öncülüğünde gelişen Alman birliği izlemiştir.⁵⁷

Avrupa’da 1848 İhtilalleri ile etkisini kuvvetli şekilde hissettiren milliyetçi cereyanlar, XX. yüzyılda etkisini daha da arttırmış ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğu’nun parçalanması, Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması ile yeni bir

⁵³ Hobsbawm, *a.g.e.* s. 104-110.

⁵⁴ Carr, *a.g.e.* s. 20.

⁵⁵ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 15. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2015, s. 212-237.

⁵⁶ Özkırmı, *a.g.e.*, s.36.

⁵⁷ Nur Yalman, “Kimlik ve Bilinç”, *Kimlikler Lütfe: Türkiye Cumhuriyeti’nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili*, Der: Gönül Pultar, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2009, s. 12-14.

zemin kazanmıştır. I. Dünya Savaşı ardından ise yeni ulus devletlerin ortaya çıkma süreci başlamıştır.⁵⁸

1.2. TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİK

1.2.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliği

1.2.1.1. Yeni Osmanlılar

E. De Amicis⁵⁹, 1870'lerin Galata Köprüsü üzerindeki hayatı tasvir ederken “sürekli değişen ırk ve renk kaleydoskopu” ifadesini kullanır. Simsiyah kıyafetleri içerisinde Trabzon Ermenileri, sarı çarıkları ile Türkler, kırmızı çarıklı Ermeniler, turkuaz Rumlar, siyah pabuçları ile Yahudiler, sandaletleri ve kaba botları ile Türkmenler, tozlukları ile Arnavutlar; bunlardan başka kalpakları ve siyah kaftanları ile Çerkesler, Suriyeliler ve Bulgarlar, Ege'nin karşı kıyısından gelen Yunanlılar... Osmanlı'nın kozmopolit yapısının küçük bir fotoğrafı gibi görünmektedir.⁶⁰

Türkler'in “ulus bilinci” 1453'lerden yani İstanbul'un fethinden itibaren gerilemeye başladı ifadesi yanlış olmayacaktır. Artık çok uluslu yapı içerisinde devşirme sistemi egemen olurken, Türk ögesi bilinçli biçimde geriye itilecektir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu içerisinde sadece Türkler iktidar mekanizmasını denetleyecek ve sınırlayabilecek durumdaydılar.⁶¹ Fâtiş Sultan Mehmed tarafından Türk asıllı Çandarlı ailesine vurulan darbeden sonra birkaç istisna dışında hemen bütün vezîriâzamlar devşirmelerden tayin edilmiştir.⁶²

⁵⁸ Yalman, *a.g.m.*, s.15.

⁵⁹ Edmondo De Amicis, 1846 senesinde İtalya'nın Liguria bölgesinde doğmuştur. Askeri eğitim alıp bir süre İtalyan ordusunda hizmet verdikten sonra istifa etmiş ve gazetecilik yapmaya başlamıştır. Çok seyahat eden yazar, Hollanda, İngiltere ve Türkiye'ye seyahatlerine dair ciltlerce not almıştır. 1874 senesinde İstanbul'a yaptığı seyahati aktardığı eseri “İstanbul” 1887 yılında yayınlanmıştır. Yazarın en ünlü eseri 1886'da yayınladığı “Çocuk Kalbi” (Cuore)'dir. (Bkz: Edmondo De Amicis, *İstanbul*, Çev: Sevinç Tezcan Yanar, 2.Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2009, s. 39-40.)

⁶⁰ De Amicis, *a.g.e.*, s.375.

⁶¹ Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm Laiklik ve Demokrasi*, 8. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2007, s.42.

⁶² Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/devsirme>, (18.05.2019).

Halil İncik'a göre, Fatih Sultan Mehmed imparatorluğun gerçek kurucusudur. Fatih bildiğimiz temel özellikleriyle klasik Osmanlı idare rejimini kesin biçimde yerleştirmiştir. Başka bir deyimle Anadolu ve Rumeli'yi bir tek ülke hainde birleştirip, mutlak bir otorite altında imparatorluğu örgütleyen Fatih Sultan Mehmed olmuştur.⁶³

Fatih ile beraber kesin hatlarının oluştuğunu ifade edebileceğimiz devşirme sistemi için Yavuz Ercan, Türkleşme ve İslamlaşmaya etkisi sınırlıdır yorumunu getirmiştir.⁶⁴ Diğer yandan ülkeye her yıl çeşitli yollar ile gelen gayrimüslim esirlerin artışı ve imparatorluğun kendi nüfus dinamikleri bir “kültürel tarafsızlık politikası” ortaya çıkarmıştır. İncik bu noktada XIX. yüzyıldan çok önce bir Osmanlılık'tan söz edilebileceğine dair görüşlere katıldığını belirterek, Tanzimatçıların bu anlayışı, milliyetçi hareketler karşısında yeniden üretmeye çalıştığını ifade eder.⁶⁵

Tanzimatçıların Osmanlılığı yeniden gündeme getirdiği XIX. yüzyılın ortalarına kadar, Batı Avrupa'daki entelektüel gelişmelerin dışında kalan⁶⁶ Osmanlı Devleti'nde Nation sözcüğünün karşılığı olarak milletin kullanımı devletin son dönemine rastlamaktaydı.⁶⁷ Bu döneme kadar kimlik devletin bir üyesi olmak nedeniyle değil, cemaatin parçası olmak için ediniliyordu. 1860'da Osmanlı Devleti vatandaşlık kanunu kabul edene kadar bir vatandaşlıktan söz etmek mümkün değildi.⁶⁸

Osmanlı geleneksel millet sistemi ulusçuluk cereyanlarının devlete sirayet etmesi ile birlikte dönüşüm yaşamıştır. II. Mahmut döneminde merkezi otoritenin ayanlar karşısında geçici de olsa yaşadığı güç kaybı, 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşmasıyla iç pazarın ucuz Avrupa mallarının etkisi altına girmesi ve Osmanlı el sanatlarının çöküşü, buna mukabil gayrimüslim tüccar entelektüel sınıfın yükselişi ve

⁶³ Halil İncik, *Akademik Ders Notları*, 3. Basım, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s. 213.

⁶⁴ Yavuz Ercan, “Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi”, *Belleten*, Cilt:50, Sayı: 198, (Aralık 1986), s.719-722.

⁶⁵ Halil İncik, *Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, 4. Basım, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2017, s.237-239.

⁶⁶ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çev Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015(a), s. 14-15.

⁶⁷ İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, 4. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015, s.229.

⁶⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Milletler ve Milliyetçilik*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 184.

nihayet Batı'nın Osmanlı karşısında ekonomik, siyasi, askeri üstünlüğü gayrimüslim tebaanın kimliklerinde ulusçu akıma doğru hızlı bir dönüşümü başlatmıştı.⁶⁹

Bu koşullar altında, henüz ulusçu etkilerin devlete girişinin başında Yunan ve Sırp'ların imparatorluktan ayrılışını gören Osmanlı devlet ricalinin her alanda ıslahat anlayışını benimseyerek Tanzimat'ı ortaya koyuşları Osmanlı millet sisteminde yaşanacak değişimin ne denli boyutlarda olacağına ışık tutmuştur.⁷⁰ Bundan böyle Müslüman ve gayrimüslim tebaayı birbirine bağlayacak bir harç olarak Osmanlılık geleneksel millet sisteminin yerini alacak bir acil eylem planı olarak ortaya çıkmıştır.⁷¹ "İttihad-ı anasır-ı Osmaniye" biçiminde formüle edilen bu sistem XIX. yüzyılın ikinci diliminde ayrılıkçı eğilimlere karşı idari bir tedbir olarak doğmuştur.⁷² Erol Köroğlu'na göre İslamcılık, Batıcılık ya da Türkçülük gibi akımların aksine Osmanlılık, belirli bir yayın organı ya da ideoloğu bulunmasa da kaynağını devletin beka sorunundan almıştır dolayısıyla bir devlet refleksidir⁷³

II. Mahmut döneminden başlayarak Ali ve Fuat Paşalar döneminde tepe noktasına ulaşan Osmanlılık düşüncesi, vatani içerisinde yaşayanlar için köyler kasabalardan ibaret olmaktan öte tüm Osmanlı ülkesi olarak ilan ederken ülke bir hanedana ait olmaktan çıkartılıp vatandaşların paylaşması arzu edilen bir aidiyet simgesi haline dönüştürülmek istenmekteydi.⁷⁴ Osmanlılık böylelikle Yahya Kemal Taştan'ın ifade ettiği gibi ayrılıkçı milli ideolojilere karşı bir "common wealth" ideolojisi getirme çabasıydı.⁷⁵

⁶⁹ Ahmet Yıldız, "Ne Mutlu Türküm Diyebilene" *Türk Ulusal Kimliğinin Etno- Seküler Sınırları (1919- 1938)*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.52-53. Öte yandan Kemal Karpat, Müslümanlar arasında beliren orta sınıftan da hali hazırda yeteri kadar incelenmediğini oysa bu alanda da kendine göre bir "millileşme" yaşandığını ifade eder. Karpat'a göre, cemaat esasına göre kurulmuş klasik Osmanlı Devleti, fiiliyatta Müslümanları da kendi başına bir millet olarak kabul ettiği için, tüm Müslümanların kaynaşmasına ve koşullar olgunlaştıktan sonra siyasi bir bütün yani milli bir topluluk olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. (Bkz. Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.37.)

⁷⁰ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye 2*, Çev. Mehmet Harmanacı, 4. Basım, e Yayınları, İstanbul, 2017, s. 165.

⁷¹ Yıldız, *a.g.e.*, s.55-56.

⁷² Mehmet Kaan Çalen, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.253.

⁷³ Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 Propagandanan Milli Kimlik İnşasına*, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.88-89.

⁷⁴ Mehmet Kaan Çalen, *Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*, 2. Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.53.

⁷⁵ Yahya Kemal Taştan, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017, s.37. ("Commonwealth" için Bkz: İngiliz Milletler Topluluğu)

Bu amaç ışığında, Avrupalı monarşik otoritenin milli bir devlet kurmak amacı güden ve feodalizm artığı imtiyazları ortadan kaldırmaya yönelik kameralist politikalarının etkisinde kalınmıştı. Gülhane Hatt-ı Hümayun'u olarak bilinen ve Osmanlı Devleti için bir takım reformların başlatıcısı olarak ilan edilen Tanzimat Fermanını bu etkilenmenin ürünüdür.⁷⁶

Bir devrin sembolü haline gelen Tanzimat Fermanı ideolojik düzlemde imparatorlukta o güne değin yüceltilen en önemli amil ne ise onu ihya etmek gereğini ortaya koydu. Osmanlılar için bu amil şüphesiz şeriattır. Dolayısıyla şariat artık anayasa olmalıdır. Böylece devlette anayasacılığın önü açılmıştır. Bununla birlikte Tanzimat ideolojisi yeni kanunları da ortaya koymalı, bireyin can, mal, namus güvencesi sağlanmalı, koyulacak kanunlar ve uyulması gereken askerlik gibi yükümlülüklerde eşitlik gözetilmeli, bir anlamda Kanuni'nin Daire-i Adaleti yeniden uygulanmalıdır.⁷⁷ Bülent Tanör'e göre ise İmparatorluğun siyasal birliğinin vaktiyle dayandığı ve artık çürümüş olan payandaları yenilemek ve güçlendirmek ihtiyacı, bir iç faktör olarak kendini şiddetle hissettirmektedir.⁷⁸ Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan ferman bu ideolojiyi ete, kemiğe büründürmüştür.

1853 yılında Rusya, kutsal yerler sorununu bahane ederek Osmanlı Devleti'ni Avrupalı devletlerin müşterek uydusu olmaktan çıkarıp, kendi uydusu durumuna getirmek istedi. Osmanlı Devleti'nin direnişi Kırım Savaşı'nın çıkmasına sebep oldu. İngiltere, Fransa, Sardunya'nın desteği ile Osmanlı savaşı kazandı ve Paris Barış Konferansı toplandı. Paris Antlaşması, Osmanlı'nın Avrupa devletler hukukundan yararlanmasını ve toprak bütünlüğünün korunmasını ifade ediyordu. Buna karşılık Osmanlı Devleti' de 1856 Islahat Fermanı'nı çıkardı.⁷⁹ Osmanlıcı cereyanın müsavat (eşitlik) politikasının ikinci kaynağı olan bu ferman⁸⁰ Batı yanlısı Ali ve Fuat paşaların dahi katkısı olmadan, İngiltere, Fransa ve kısmen Avusturya elçi ve

⁷⁶ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, Der: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, 24. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015(b), s.12.

⁷⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Batılışma Hareketleri I, (Cumhuriyet Gazetesi Armağanı)*, Yeni Gün Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.44.

⁷⁸ Bülent Tanör, "Anayasalar: Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.14.

⁷⁹ Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi I*, (Cumhuriyet Gazetesi Armağanı), Yeni Gün Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.39.

⁸⁰ Yıldız, a.g.e.,55.

uzmanlarınca Londra ve Paris'te hazırlanmış, Osmanlı hükümetine olduğu gibi kabul ettirilmiştir.⁸¹

Tanzimat döneminin politikalarına karşı ilk tepkiler bu devrede ilk ve ikinci kuşak Tanzimatçılara yapılacak sistematik eleştiriler ile ancak 1860'larda başlar. İzlenen merkezîyetçi modernleşmenin neticesi, modernleşme yanlısı elitlerin de kendi aralarında bölünmeye uğramasına neden oldu. Tanzimat modernleşmesinin bir eleştirisi ve siyasal formülasyonlarına bir tepki olarak ortaya çıkan "Yeni Osmanlı" hareketi modernleşme yanlıları arasındaki muhalefeti oluşturdu.⁸²

Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın önderlik ettiği bu eleştiricilere göre Tanzimatçılar sömürüyü anlamamış ve bir üst tabaka yaratmışlar ve ancak yüzeysel bir batılılaşma içerisinde olabilmişlerdir. Bununla birlikte batının asıl ruhunu oluşturan "hürriyetçi" ve "parlamentar" fikirlerin ise kavranmadığı belirtilmiştir.⁸³

Ahmet Hamdi Tanpınar, dönemin bu aydın kişilerinin yetiştikleri yere yani Tercüme Odasına dikkat çeker. Osmanlı siyasal yaşamına muhalefetleri ile yön verecek bu isimler, 1832'de kurulan "Tercüme Odasında" yetişmişlerdi. Devlet işlerinde yabancı dil bilen gençlere ihtiyacın artması buraya yönelimi ve buranın gençler için adeta bir mektep haline gelmesini sağladı. Batılılaşma çabalarının, siyasi mücadele fikri ile kol kola ilerlediği bu dönemin bütün düşünce ve sanat dünyasındaki etkileri bu kaleme bulunanların eseridir. Musfata Refik, Namık Kemal, Edhem Bey, Pertev Paşa, Sudullah Paşa gibi isimler Abdülmecid devrinin sonlarına doğru kalemden yetişen gençlerden öne çıkanlar olmuşlardır.⁸⁴

Akşin ise Yeni Osmanlı hareketini kavramak için öncelikle dönemin basın alanındaki gelişmelere bakılması gerektiğinin altını çizmiştir. Devletin ilk resmi gazetesi *Takvim-i Vekayi* idi.(1831) Onu sahibi İngiliz olan ilk yarı resmi nitelikli *Ceride-i Havadis* (1840) izlemiştir. Gazeteciliğin asıl başlangıcı ise 1860'da

⁸¹ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800- 2012*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.41.

⁸² Cemil Koçak, "Osmanlı/ Türk Siyasi Geleneğinde Modern Bir Toplum Yaratma Projesi Olarak Anayasanın Keşfi: Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce* Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.72.

⁸³ Mardin, *a.g.e.*,2015(b), s.13.

⁸⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, 7.Baskı, Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1988, s.142.

Çapanzade Agah Efendi tarafından çıkarılmaya başlayan Tercüman-ı Ahval ile olmuştur. Haftalık çıkan gazete de Şinasi'nin de çalıştığı görülmektedir.⁸⁵

Şinasi, bu devirde Yeni Osmanlılar hareketine ilk hızı veren kişi olmuştur.⁸⁶ Tanpınar'da, Şinasi'nin Türk irfanını Avrupalılaştırdığını, yeni bir dünya görüşü kazandırdığını ifade eder.⁸⁷ Şerif Mardin'de bu benzer bir görüşle Yeni Osmanlı hareketinin entelektüel temellerinin Şinasi tarafından atıldığını ifade eder. 1853'e kadar Avrupa'da kamu maliyesi ve edebiyat eğitimi gören Şinasi, Avrupa'nın liberal çevreleri ile temas halinde olmuştur.⁸⁸ 1853 yılında Paris'ten dönen Şinasi'nin burada kaldığı süre boyunca Avrupa kültürünü yakından izlemiş olması çalışmalarına son derece etki edecek ve Yuriy A. Petrosyan'a göre onun haklı olarak yeni Türk edebiyatının babası sayılması ve 1850-60'lı yıllarda genç Türk aydınlarının en önde gelen temsilcisi olmasını sağlayacaktı.⁸⁹

1860 yılında Şinasi, Yusuf Agah Efendi'nin kurduğu ilk özel Türk Gazetesi *Tercüman-ı Ahval'in* yayın yönetmenliğine gelmiştir. Osmanlı imparatorluğunun ekonomik ve sosyal ilerlemesine ilişkin ilk makalelerini de burada yayınlamıştır.⁹⁰ Şinasi, kısa bir süre sonra buradan ayrılmış ve tek başına yeni bir düşünce gazetesi çıkarmaya karar vermiştir. Böylece haftada iki gün çıkacak olan *Tasvir-i Efkar* doğmuştur. Şinasi, 27 Haziran 1862'de çıkan ilk sayının giriş yazısında, gazetenin amacının havadis vermek, halka kendi yararlarını düşünmeyi ve kendi sorunları üzerinde durmayı öğretmek olduğunu açıklamıştır.⁹¹

Yeni bir insan tipinin özlemini çeken Şinasi insanın gideceği yegane yolun medeniyet olması gerektiğini, onu da bu hedefe ulaştıracak aracın akıl olduğunu ileri sürer. Ona göre tıpkı insan gibi milletlerde medeniyet yolunda ilerlemeli, insanlığa

⁸⁵ Akşin, *a.g.e.*, 1997, s.40.

⁸⁶ Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 10.

⁸⁷ Tanpınar, *a.g.e.*, 189.

⁸⁸ Mardin, *a.g.e.*, 2015(a), s281-282.

⁸⁹ Yuriy Aşatovic Petrosyan, *Sosyalist Açından Jön Türk Hareketi*, Çev. Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s.55.

⁹⁰ Petrosyan, *a.g.e.*, s. 57.

⁹¹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 7.Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2016, s.22.

hizmet etmelidir. Nihayet milletlerin hali ise devletin idaresinin yansıması niteliğindedir.⁹²

Şinasi, “Devlet ulusun temsilcisi olarak işleri yönetir ve ulusun gönencini oluşturur. Ulus da söz ve yazı yardımıyla kendi esenliği konusunda görüşlerini açıklama hakkına sahiptir.” diyerek, devletin sorunlara getirdiği çözümler karşısında halkın sözlü ve yazılı eleştiri yapma hakkının saklı olduğunu ifade etmekteydi. Yeni ve ilk defa tartışılan bu ilerici düşünceler *Tasvir-i Efkar*’ı bir aydınlar merkezi haline dönüştürdü. Bu aydınlar arasında “ulus”, “vatan”, “özgürlük” sözcüklerini kullanarak kamuoyuna mal ettirmeye çalışan Namık Kemal’ de bulunuyordu.⁹³

Şerif Mardin, Namık Kemal’in Yeni Osmanlılar hareketine katılan diğer tüm isimlerin üzerinde bir noktada konumlandığını ifade eder. Mardin, Namık Kemal’in bu ününü dilin kullanımında selefleri olan Şinasi ve Münif Paşa gibi isimlerden çok daha ileri gitmesine bağlar. Namık Kemal’in kullandığı sade Türkçe ve üslubunun gücü onun geniş kitlelere hitap edebilmesini sağladı.⁹⁴

Kemal, görüşlerini halkıyla paylaşabilmek için eski sözcüklere yeni anlamlar verilmesiyle oluşturulan ve XIX. yüzyıl liberal terminolojisine karşılık gelen yeni bir sözcük kümesi oluşturmuştu. Böylelikle Arapça vatan sözcüğü, Fransızca “patrie”, hürriyet sözcüğü aynı “liberty”, millet sözcüğü “ nation” sözcüklerine karşılık gelmişlerdi. Bu yeni terminoloji sonraki özgürlükçü ve milliyetçi Müslüman kuşakların ideolojik araçları olacaktı.⁹⁵

Namık Kemal görüşlerini ve terminolojisini şekillendirirken, İslami sahada İbn-i Haldun’dan, batıda ise aydınlanmacı ve romantik fikirlerden etkilenmiştir İbrahim Şirin’e göre, Kemal’in tarihte birlik fikri ve savunduğu devlet ideali İbn-i Haldun’un asabiye kavramına dayanmaktadır.⁹⁶

İslamiyet öncesi kabileci Arap geleneğinden doğan Asabiyet, bir topluluğun dışarıdan gelecek saldırılara karşı koymak veya saldırmak gerektiğinde topluca

⁹² Tanpınar, *a.g.e.*, s.199-204.

⁹³ Çavdar, *a.g.e.*, s.11.

⁹⁴ Mardin, *a.g.e.* 2015(a),s.315.

⁹⁵ Eric Jan Zürcher, *Modern Türkiye’nin Tarihi*, Çev: Yasemin Sancer, 29. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.109.

⁹⁶ İbrahim Şirin, *Namık Kemal’in Tarih Anlayışı*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 1998, s.117.

hareket etmesini sağlayan dayanışma ruhu olarak ifade edilebilir. Asıl olarak soy (neseb) birliğine dayanan asabiyede aynı soydan olanlar arasında yakınlık arttıkça asabiyet güçlenir. Aileden başlayarak daha büyük yapılara doğru gidildikçe bu bağ zayıflar.⁹⁷ İbn-i Haldun ise asabiyetin sadece nesebden geleceğini söylese de nesebi ele alışı geleneksel çizginin ötesindedir. Asabiyete daha fonksiyonel bir şekilde yaklaşan Haldun, kavramın kapsamını genişleterek kaynaşmayı yani iltihamı esas almıştır.⁹⁸

Şirin, Namık Kemal'in asabiye fikrini bu kabileler üstü "sebebi asabiye" anlayışı ile ilişkilendirmiştir. Basit nesebe dayanmayan, daha karmaşık sosyal ilişkiler ve hayatın gerekliliklerinden doğan sebebi asabiye, bir anlamda toplumsal bir sözleşmedir. Bu halde Namık Kemal'in batılı kaynaklara döndüğü vakit İbrahim Şirin'in ifadesi ile "Halduncu renk taşıyan" Rousseau'nun toplum sözleşmesine yönelmesi de tabidir.⁹⁹

Akşin, bu durumu "*Namık Kemal, Fransız İhtilali'nin ideolojisini alıp Müslümanların benimsemesi için ona İslami ya da yerli kıyafetler giydirmiştir.*" şeklinde ifade eder. Buna göre Namık Kemal, örneğin Rousseau'nun toplum sözleşmesi kuramı ile padişaha biat törenlerini ilişkilendirmiştir. Yani vatandaşlar padişahı tanıyarak onunla zulüm yapmaması ve adaletli davranması hususunda bir sözleşme yapıyorlardı. Buradan eğer zulüm yapılırsa direnme hakkının meşruiyet kazandığı çıkarımı yapılabilir. Yine parlamento ile ilgili görüşlerini de Kur'an'daki Meşveret (danışınız) emrine bağlıyordu.¹⁰⁰ Namık Kemal böylece kendi İslami kültürünün temellerine uygun olarak XIX. yüzyıl Avrupa liberalizminin ön koşullarına cevap veren, bu surette İslami düşüncenin bazı nüvelerini öne çıkarırken, bazılarını geri plana iten bir model yarattı.¹⁰¹

Namık Kemal'in ayak izlerini takip eden Yeni Osmanlılar'ın Osmanlılık kavramının içini nasıl dolduracakları da bu çerçevede belirlenmiştir. Ahmet Yıldız, Genç Osmanlılar'ın siyasi kardeşliği sağlama noktasında sadakat odaklarını Osmanlı

⁹⁷ Mustafa Çağrıcı, "Asabiyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/asabiyet> (19.05.2019).

⁹⁸ Akif Kayapınar, "İbn-i Haldun'un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı:15, 2006, s. 88-91.

⁹⁹ Şirin, *a.g.t.*, s.122.

¹⁰⁰ Akşin, *a.g.e.* s.43.

¹⁰¹ Mardin, *a.g.e.*, 2015(a), s. 321.

ve İslam milletini vazederek bulduklarını ifade eder. Ona göre, İtalya ve Almanya'nın siyasi birliklerini tamamlama sürecinde ulusçuluğun sağladığı birleştirici güce mukabil, Genç Osmanlılar, Osmanlı zarfının içine İslam ögesini de eklemekte böylece ihtiyaç duydukları dayanışmacı ruhu ve ulusçu gayreti elde edebileceklerini düşünmüşlerdir.¹⁰² İlber Ortaylı'da Namık Kemal'in hürriyet anlayışının ulusçuluktan farklı olduğunu, onun vatanının "İslamların vatanı" olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³

Namık Kemal vatan sevgisini onun bir parçası oluşumuza bağlamıştır. Ona göre sevgi biterse vatan yabancı işgaline açık duruma gelecektir. Bunun için vatan kendimizin üzerinde tutulmalı ve çok sevilmelidir. Ona göre İmparatorluğa bağlı olan her millet kendi varlıklarını muhafaza edebilmesini sağlayan Osmanlıcılık ve İslamcılık vatanseverlik anlayışının temelidir.¹⁰⁴

Ancak Şerif Mardin, Namık Kemal'in vatan kavramını ele alışındaki karışıklığa dikkat çeker. Osmanlı birliğinin üstünlüğünü savunduğu görüşlerinden sonra Vatan piyesinde Müslüman ve Türklerin şanlı kahramanlıklarını yüceltmektedir. Mardin'e göre, Balkanlarda yükselen Pan Slavizm ve Avrupa'daki toprakların büyük kısmının kaybedilmesi Namık Kemal'in dikkatini İslam halklarına çevirmiş ve devletin devamlılığının Osmanlı'nın bütün Müslümanlar ile bütünleşmesine bağlı olduğu düşüncesini ortaya çıkartmıştır.¹⁰⁵

Yeni Osmanlıcı hareketin hatırda kalacak bir diğer önemli siması ise Ali Suavi'dir. 1866'da Filip Efendi'nin kurduğu *Muhbir'in* yazı kadrosunda yer alan Ali Suavi'nin 1870'lerde yurt dışına kaçtığı dönemde çıkardığı *Ulum* dergisi XIX. yüzyıl fikir dergiciliğinde önemli bir adımdır. Batı felsefesi tarihi ilk kez *Ulum* 'da yer aldı. Dergide Batı'ya yönelik görüşler İslami temeller üzerinde şekillendirildi. Diğer bir deyiş ile İslam ve Batı dergide bağdaştırılmaktaydı. Ali Suavi, İslamlaşmayı savunmak ile beraber çağdaşlaşmacı bir tavır da sergiliyordu. Aynı zamanda onun yazılarında Türkçülüğün de ilk örneklerine rastlanıyordu.¹⁰⁶

¹⁰² Yıldız, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁰³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.25.

¹⁰⁴ Çağla Gül Yesevi, "Türk Milliyetçiliğinin Evrimi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Sayı: 4/2, 2012, s. 78.

¹⁰⁵ Mardin, *a.g.e.*, 2015(a), s.367-368.

¹⁰⁶ Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908- 1923*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, 81-82.

Cemil Koçak, Ali Suavi'yi, "bütün bu isimler arasında en garip olanı" şeklinde zikretmiştir. Onun bir yandan avama yakınlığı, bir direniş hakkı ve teorisini dillendirmesi en ayırt edici yönüdür. Öte yandan Namık Kemal'in İslami temelli Batılı siyaset felsefesine karşı da eleştirel olmuştur. Bu birleşime şüphe ile bakmıştır. Aynı zamanda siyasal eylem platformunda da daha aktif olmaktan yana bir tavır sergilemiştir.¹⁰⁷

Bugün Yeni Osmanlı hareketinin isimleri en fazla hatırlanan simaları olan Ziya Paşa, Namık Kemal, Şinasi ve Ali Suavi'nin, ortak noktaları da vardır. İlk olarak kendilerinden önce başlayan modernleşme hareketinin içinde yer almalarına karşın, kendilerinden önceki sürecin mirasını kısmi olarak reddetme konusunda birlikte tavır almışlardır. Modernleşme projesi onlara göre yeniden gözden geçirilmeli ve taklitçi olduğunu savundukları yörüngeden çıkarak, mevcut coğrafya ve toplumun ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmeliydi.¹⁰⁸

Devletin mutlakiyetçi bir yönetim altında ıslah edilemeyeceği düşüncesinden hareketle sultanın ve bürokratların otoriter yönetimini sonlandırmak isteyen Yeni Osmanlı muhalefetine Babıali yönetiminin tepkisi sert oldu. Namık Kemal ve Ali Suavi gibi gazeteciler İstanbul'dan sürgün edildiler. İstanbul'da hükümeti ele geçiremeyen muhalefet Paris'te yeniden bir araya geldi ve burada Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurdular. Böylelikle Babıali'ye karşı muhalefet de daha uygun bir ortamda devam etti.¹⁰⁹

1867'de, kişisel nedenlerle Fuat Paşayla çekişmesi dolayısıyla Paris'te zengin bir sürgün hayatı yaşayan Mısır Prensi Mustafa Fazıl Paşa da Osmanlı ülkesindeki meşrutiyetçi akımın içinde olduğunu göstermek amacıyla, Fransızca bazı mektuplar yayımladı. Bunlardan birinde, kendisini Genç Türkiye Partisinin temsilcisi olarak sundu. Bu yakıştırma Avrupa'da rağbet görmesi üzerine, örgüt daha sonra Paris'te Namık Kemal, Ziya, Ali Suavi'nin katılımıyla yeniden kurulduğunda, Yeni Osmanlılar Cemiyeti adını benimsedi.¹¹⁰

¹⁰⁷ Koçak, *a.g.m.* s. 73.

¹⁰⁸ Koçak, *a.g.m.*, s73.

¹⁰⁹ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev: Sedat Cem Karadeli, 5. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 39.

¹¹⁰ Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler, İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s.14.

Namık Kemal, Avrupa'daki sürgün devresinde çıkardığı Hürriyet gazetesinde görüşlerini Osmanlı ümmeti kavramı etrafında şekillendirmiştir. Bu kavram Namık Kemal için Müslüman- gayrimüslim ayrımı olmaksızın cümle Osmanlı halkını ifade etmiştir. Kemal devletin devamının sağlanması için farklı cemaatlerin üyelerinin aynı toplum içerisinde ayrı ayrı yaşamalarını değil tek bir Osmanlı milletinin varlığının gerekli olduğunu, bu amaca ulaşmanın da ancak ortak temsile dayalı bir parlamento eliyle gerçekleşeceğini savunmuştur. Ancak Namık Kemal'in bu Osmanlıcı görüşleri 1870'lerden itibaren artan Panslavizm ve ayrılıkçı hareketlerin etkisi ile İslamcılığa yönelmiştir.¹¹¹ Namık Kemal'in fikirleri bu aşamada İslami fıkıh geleneklerini yeni meşruti parlamenter yönetim yapılarına dayandırmak üzerinedir.¹¹²

1870 sonlarında çıkarılan bir af ile Yeni Osmanlılar Yurt dışındaki faaliyetlerini sona erdirerek ülkeye döndüler. Geri dönüşün ardından Hugo, Montesquieu, Lamartin, Voltaire, Moliere ve Rousseau gibi Fransız düşünürlerin eserlerini Türkçeye çevirmeye başladılar. Öte yandan Namık Kemal'in etrafında bir araya gelerek İbret gazetesini çıkarmaya başladılar. Büyük bir ilgiyle karşılanan gazete dönemin ağır baskı koşullarına rağmen pek çok konuda özgürce ve cesur bir şekilde söz söyledi. Nitekim gazete yayın hayatına başladıktan dört ay sonra kapatıldı ve yazarları sürgün edildi.¹¹³

1873'te Vatan Yahut Silistre piyesini sergiledi. Seyirci oyunda anlatılan vatan kavramı karşısında coşkuya kapılıyordu. Ancak bu hadise Abdülaziz yönetimi için Namık Kemal'i Magosa'ya sürgüne göndermeye yeterliydi. Akşin'in ifade ettiği biçimiyle vatani sevmek, padişahı ihmal etmek olduğu gibi aynı zamanda padişahın malı olan ülkeyi sahiplenmek anlamına geliyordu ki bu kabul edilemez bir durumdu.¹¹⁴

Meşrutiyetçi düşünce 1870'lerde sadece Yeni Osmanlılar arasında yankı bulmuyordu. Mithat, Halil ve Şeref Paşalar özellikle gayrimüslim tebaayı bir arada tutabilmek adına o sıralar kurulan Alman İmparatorluğu'nun federal anlayışına

¹¹¹ Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.105.

¹¹² Andrew Davison, *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*, Çev. Tuncay Birkan, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.144.

¹¹³ Çavdar, *a.g.e.*, s.14.

¹¹⁴ Akşin, *a.g.e.*, 1997, s.43.

benzer bir sistemi getirmek istedilerse de bu özellikle Rusya, Romanya ve Sırbistan tarafından hoş karşılanmadığı için uygulamadı. 1873'ten başlayarak bazı nazırlar arasında parlamenter yönetime geçiş gündeme gelmiş özellikle 1875'te başlayan Bosna Hersek isyanı ile çözüm mecliste görülmüştür.¹¹⁵

İstenilen rejimi kurmak Sultan Abdülaziz yönetiminde mümkün değildi ve dolayısıyla 30 Mayıs 1876'da tahtan çekilmeye zorlandı ve dört gün sonra da intihar etti. Mithat Paşa, yeni sultanın yönetiminde meclisi olan, anayasal meşrutiyet rejimini kurulacağına inanıyordu. Ancak V. Murat'ın akıl sağlığının bozuk olması neticesinde tahttan indirildi. Yerine anayasal bir hükümdarlık sözü veren II. Abdülhamit tahta çıkarıldı. Yeni sultanın planı hazırlanacak olan yeni anayasa ile birlikte Avrupalı devletlerin Balkanlar konusundaki müdahalesini önleyeceği düşüncesi ise de büyükler krizi çözmek için çoktan İstanbul'da bir konferans düzenleme kararını vermişlerdi.¹¹⁶

Nihayetinde Mithat Paşa önderliğinde ulaşılan I. Meşrutiyet, 1860'larda filizlenip yaygınlaşan Yeni Osmanlı hareketinin her ne kadar asker ve sivil aydın kadrolarının dışında etkili olmasa da ortaya koydukları vatan, hürriyet, sorumlu yönetim gibi kavramlar üzerine bina edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de anayasal hareketin temeli Yeni Osmanlılar'ın başlattıkları hareketin meyvesidir.¹¹⁷

1.2.1.2. Jön Türkler

Osmanlı Devleti, Abdülhamit'in, Anayasa Hazırlama Komisyonu'nun kurulması emrini verdiği 27 Ekim 1876 ile Rusların Balkan krizine tek taraflı olarak müdahale etmesini engellemek amacıyla İngilizlerin isteğiyle toplanan İstanbul Konferansı'nın başladığı 23 Aralık 1876 tarihleri arasında rakipleri karşısında sıkışmış vaziyetteydi. Anayasanın, konferansın tam da açıldığı gün ilan edilmesi konferans delegelerini imparatorluğun dış müdahale olmaksızın kendini

¹¹⁵ Somel, *a.g.m.*, s.105.

¹¹⁶ Ahmad, *a.g.e.*,2014, s. 43.

¹¹⁷ Çavdar, *a.g.e.*, s.15.

yenileyebildiğine ikna etmek için alınmış dikkat çekici ancak bu anlamda işe yaramayacak bir adımdı.¹¹⁸

Mutlakıyetten meşrutiyete hızlı geçiş reformcular adına hatırı sayılır bir başarı oldu. On yıldan daha kısa bir süre içerisinde Avrupa’da gerçekleşmesi yüzyıllar almış, Rusya’da ise ancak bir kuşak sonra devrim aracılığı ile gerçekleşecek olan bir değişim gerçekleşmişti. Üstelik bu değişimin eseri çeşitli milletlerden oluşan meclis büyük bir vatanperverlik ile davranıyordu. Savaş ve kriz ortamında hükümete getirilen eleştiriler de Osmanlılık ve devlet kavramlarına bağlılığı yansıtıyordu. Ancak Rusya’nın 24 Nisan 1877’de Osmanlı devletine savaş ilan etmesi ve ertesi yıl başkente kadar ilerlemesi üzerine Sultan Abdülhamit, meclisi kapatmak için aradığı bahaneye kavuştu. 1878 Şubat’ında tatil edilen meclis, sonraki otuz yıl boyunca 1908’de anayasa tekrar yürürlüğe girene kadar bir daha toplanmadı.¹¹⁹

Otuz yıldan fazla sürmüş olan “istibdat”, Batı’nın ihtilaller ile beslenen özgürlükçü ortamı içerisinde yeni bir Jön Türk hareketinin doğup gelişmesine engel olamamıştır. Jön Türkler içerisinde fikir ayrılıkları yaşasalar da Batıcı görüşleri paylaşıyor ve Abdülhamit’in İslami görüşleri ile şekillenen istibdat rejimi ile savaşıyorlardı.¹²⁰

Yeni Osmanlılar’ın ardından gelen Jön Türkler, Osmanlı Devleti içerisinde XIX. yüzyılın ikinci yarısında devletin meşruti idare temelinde yönetilmesini¹²¹ ve Kanun-i Esasi’nin ilanı ile serbest seçimler sonucu oluşacak meclise ülke geleceğini

¹¹⁸ Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babı (1789-1922)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s.56.

¹¹⁹ Ahmad, *a.g.e.*, s. 43-44.

¹²⁰ Tunaya, *a.g.e.*, s.59.

¹²¹ Sina Akşin, Avrupa’da, gerek I. Meşrutiyet için çalışan Namık Kemal kuşağına, gerekse I. Meşrutiyet için çalışanlara “Jön Türk” denildiği halde, Türkiye’de “Jön Türk” denilince daha çok 1889’dan sonraki dönemde, II. Meşrutiyet için çaba gösteren özgürlükçülerin anlaşıldığını ifade eder. Akşin, ilk “Jön Türk” kuşağının, Türkiye’de daha çok “Yeni Osmanlılar” olarak tanındığını belirtirken, bazı yazarların harekete “Genç Osmanlılar” da dediklerini; Tarık Zafer Tunaya’nın ise, “Yeni Osmanlılar” hareketine Avrupa’da “Jön Türk” denilmiş olmasından hareket ederek, 1889’dan sonraki akım için “İkinci Jön Türk Hareketi” terimini kullandığını işaret etmektedir. Ayrıca 19. yüzyılda Avrupa’da feodaliteye karşı mücadele eden liberal-köktenci hareketlerin “genç” adı ile anıldığını da hatırlatır. (Bkz. Sina Akşin, “Jön Türkler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 832.)

teslim etmek gibi fikirler ile hareket eden hedef olarak Batı örneği doğrultusunda ilerleyen Osmanlı aydınlarının ortak adıdır.¹²²

Jön Türkler 'de temelde Yeni Osmanlı hareketinin getirdiği görüşleri benimsemekle birlikte Yeni Osmanlılar'ın, devlet kurumlarının mensupları ve ürünleri olmalarına karşılık Jön Türkler yeni kurulan devlet okullarındaki müderrisler, Batı hukuku tahsili görmüş avukatlar, gazeteciler, küçük memurlar, bürokratlar, ikinci kademe Harbiyeliler gibi yeni meslek gruplarından gelmekteydiler. Bunların çoğu ya devlet okullarına gitmiş ve eğitimlerini tamamlamamış kişiler ya da eğitimlerini tamamlasalar dahi devlet yönetimi konusunda bilgi ve tecrübesi bulunmayan kimselerdi.¹²³

Jön Türk hareketi fikri boşluklarını iki kaynaktan beslemeye çalışmışlardır. Şerif Mardin'e göre bir yandan kendi devirlerinde Avrupa'da tartışılmakta olan görüşlerin popülerize edilmiş şekillerinden etkilenmişler, öte yandan halk arasında aracı rolü oynayan ikinci derece düşünürlerin görüşlerini kendi fikirlerine dahil etmişlerdir. Mardin, Tarde gibi büyük bir sosyolog dururken Jön Türkler'in Le Bon'a yönelmesini bu durumun bir sonucu olarak açıklar.¹²⁴ Jön Türkler arasında bir yandan da Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın yapıtları elden ele dolaşıyor, bu Yeni Osmanlı ideologlarının görüşleri, muhalifler arasında ilk rehber görevini görüyordu.¹²⁵

Avrupalı devletlerin müdahalelerini ancak onlar kadar güçlü olarak durdurabileceklerini inanan Jön Türkler, bunu başarmak için anayasanın yeniden uygulamaya koyulmasını istiyorlardı. Bu amaçla 1889'da Askerî Tıbbiye'de, okul öğrencileri İshak Sükuti, Mehmet Reşid, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali (Turan) tarafından gizli bir örgüt kuruldu ve topluluğa "İttihad-ı Osmani" adı verildi.¹²⁶

¹²² Mehmet Burak Durdu, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:14, 2003, s.291.

¹²³ Faroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev: Yavuz Alogan, 14. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s.32-33.

¹²⁴ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, 19. Baskı, İstanbul, 2014, İletişim Yayınları, s.24.

¹²⁵ Petrosyan, *a.g.e.*, s.183-184.

¹²⁶ Akşin, *a.g.m.*, s.832.

Örgüt oluşturduğu küçük hücreler ile İtalyan Carbonari örgütü ve Mason localarına benzer biçimde organize olmuştu.¹²⁷ Siyasi masonluk temasını Jön Türk hareketine ilk kez aktaran Scalieri hareketi olmuştur. İkinci Scalieri komitesinin önemli üyelerinden olan Ali Şefkati Bey, Namık Kemal'in yakın arkadaşıdır. Bu durum Jön Türkler'in öncülleriyle kurduğu önemli bağlardan birine ışık tutmaktadır.¹²⁸

Şerif Mardin, Jön Türkleri besleyen bir diğer kaynak olarak ise Bulgaristan'ı ve Menizade Yusuf'u işaret eder. Yusuf 1880'de Bulgaristanlı Rusofiller'in etkisi ile Tarla isimli bir dergi çıkartmıştı. Daha sonrasında Arnavut milliyetçi hareketine katılacak olan Menizade Yusuf'un çıkardığı bu derginin en ilgi çeken yanı ismiydi. Mardin bunu derginin ilk defa toprak ve halka olan ilgiyi, belki de Rus halkçılarının (Narodniklerin) "halka doğru" sloganlarından izleri yansıtması ile açıklar.¹²⁹

Tüm bu etkilerin de ışığında kısa zamanda büyüyen örgüt diğer okullar ile bağlantıya geçti. Tıpkı Tıbbiye Mektebinde olduğu gibi, Harbiye, Bahriye Mülkiye, Baytariye ve Topçu Mühendishanesi'nde benzer hücreler oluşturuldu. Genişleme ile birlikte üst düzey bürokratların da katılımı görülmeye başlamıştı. Sultan Abdülhamit ise 1892 yılında birkaç öğrencinin saraya verdiği jurnaller sayesinde haberdar oldu. Alınan haberler üzerine önemli tutuklamalar gerçekleştiyse de aradan üç ay geçmeden tutuklular padişah tarafından affedilmişlerdi.¹³⁰

1895 Ermeni Olayları sebebiyle yaşanan diplomatik dış kriz döneminde Jön Türk hareketi güç kazanıyordu. Tehlikeyi fark eden Padişah, 1897'de başkentte bu hareketi ezdi. Ancak Jön Türk hareketi faaliyetlerine dışarıda devam etti.¹³¹ Jön Türk liderlerinin olaylar karşısında yayınladıkları çok sert bildiri Abdülhamit'in de dikkatini çekmiş, neticede hareketin pek çok ileri geleni tutuklanmış ya da sürgün

¹²⁷ Çavdar, *a.g.e.*, s. 16.

¹²⁸ Mardin, *a.g.e.*, 35-36. Şerif Mardin, Ali Şefkati Bey'in daha önce Theodor Kasap tarafından çıkartılan İstikbal dergisini 1895'te tekrar yayın hayatına soktuğunu da ifade eder. Dergi ileride İttihat Terakki Cemiyeti ile de doğrudan bağlar geliştirecektir. Bu durum, Jön Türk hareketinin, sonraki safhalarının şekillenmesinde de Scalierilerin önemini göstermektedir. (Bkz: Mardin, *a.g.e.*, 2014, s.36.)

Mardin Jön Türkler ile Yeni Osmanlılar Arasında köprü görevi gören isimler arasında Georgiades, Selim Faris ve Halil Ganem'den söz eder. (Bkz: Mardin, *a.g.e.*, 2014, s.38-46.)

¹²⁹ Mardin, *a.g.e.*, s. 47.

¹³⁰ Çavdar, *a.g.e.*, s. 16.

¹³¹ Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.19.

edilmişti. Üyelerin Paris'te bulunan Ahmet Rıza Bey ile bağlantısı da bu süreçte kurulacaktı.¹³²

Cemiyet düzenli bir oluşum haline girdikten sonra kurucular cemiyeti dışarıda temsil etmesi için Ahmet Rıza Bey'den ricacı olmaya karar vermişler ve Tıbbiye öğrencilerinden Arap Ahmed'i (Ahmed Verdani) bu teklifi iletmek üzere görevlendirmişlerdi. Ancak Selanikli Nazım (Doktor Nazım Bey), Paris'e kendisinin gönderilmesini arzu etmiş ve seyahat masrafını bizzat üstleneceğini bildirmiş olduğundan her ikisinin cemiyeti temsilen Paris'e gönderilmeleri olumlu bulunmuştur. İki delege İstanbul'dan kaçarak Paris'e gitmişlerdir. Bu şekilde de Ahmed Rıza Bey hazırlanmış bir teşkilatın temsilcisi olmuştur.¹³³

Erdem Sönmez, Ahmet Rıza'yı Ahmet Rıza yapan temel faktörü, Yeni Osmanlı hareketinin siyasi tasarımlarının sonraki kuşaktaki temsilcisi olan Jön Türk hareketinin bir çok bakımdan ideoloğu olması ve mutlakiyetçi II. Abdülhamit rejimine karşı verdiği uzun soluklu mücadele ile açıklar.¹³⁴

Ahmet Rıza, 1889 yılında, Fransız İhtilali'nin 100. yılı kutlamaları nedeniyle açılan Dünya Sergisi'ni takip etmek için Paris'e gidecek ancak geri dönmeyecekti. Paris'te bulunduğu sürede Aguste Comte'un pozitivist yaklaşımından etkilenecek ve bu akımı kendisine düstur edinecekti. Pozitivizmin iki düsturu düzen ve ilerleme (nizam ve terakki) idi. Yeni düzen için de ilerleme ön görülüyordu. Böylece pozitivist terakki düsturu özgürlükçü harekete tesir edecek ve İttihad-ı Osmani hareketini İttihat ve Terakki'ye dönüştürecekti. Bağlı olduğu düşünce çerçevesinde Ahmet Rıza, Osmanlı'yı kurtaracak olanın Kanun-i Esasi ve meşrutiyetten evvel yeni bir insan tipi yetiştirmek olduğuna inanmıştır. Bu yeni insan " ekmeğini alın teriyle kazanan, menfaatini kimsenin zararında aramayan adam" olacaktı. Yeni insanı yaratmanın yolu bilim ve eğitimin yaygınlaştırılması ile mümkündü.¹³⁵

Sönmez, 1789 ve 1848 ihtilalleri ertesinde yaşanan toplumsal belirsizlik ve kargaşaya çare olarak sunulan pozitif bilimlerin ışığında düzen ve ilerleme fikirlerinin

¹³² Çavdar, *a.g.e.*, s. 17.

¹³³ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, 2.Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s.45.

¹³⁴ Erdem Sönmez, *Ahmed Rıza: Bir Jön Türk Liderinin Siyasi Entelektüel Portresi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s.56.

¹³⁵ Akşin, *a.g.e.*, 1997, s. 57.

Rus ordusunun Yeşilköy'e girişine, imparatorluğun çalkantılarına şahit olduğu dönemde yirmili yaşlarında olan Ahmet Rıza'ya cazip gelmesinin normal olduğunu ifade eder.¹³⁶

Ahmet Rıza, Paris'te tanıştığı diğer sürgünler ile birlikte düşüncelerini aktarmak amacıyla on beş günde bir *Meşveret*'i yayınlamaya başladı. Dayanışma anlamına gelen Arapça bir kelime olan meşveret, Kur'an'dan alınmış ve istişareye dayalı yönetimi ifade eden daha önce tartışılmış bir kavramın yansımasıydı. Gazete postaneler ve diğer kanallar üzerinden İstanbul'da dağıtılmaya başlayınca derneğin üye sayısı da bu yöntem sayesinde kaçınılmaz olarak arttı. Aşağı yukarı aynı esnada, Murat Bey'de¹³⁷ Padişah'a gereksinim duyulan reformlar hakkında bir rapor sunduktan sonra hedeflerini daha etkili biçimde savunabilmek için onun erişemeyeceği bir yerde olması gerektiğini düşünerek İngiliz işgali altındaki Mısır'a kaçtı ve burada Mizan'ı yayınlamaya başladı.¹³⁸

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerin ağırlığını yurtdışında yaptığı yayınların teşkil ettiği bu süreçte; Ahmet Rıza Bey'in Paris'te, Hoca Kadri'nin Kahire'de, İshak Sükuti ve Abdullah Cevdet beylerin de Cenevre'de oluşturdukları 'Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti' merkezleri/şubeleri ön plana çıkıyordu. Bu arada örgüt, özellikle ve belirleyici olarak Balkan ve Makedonya bölgesi ile Kafkasya'da da gücünü gösteriyor, faaliyetleriyle dikkati çekiyordu.¹³⁹

Avrupa'nın muhtelif köşelerinde açıktan ve yurt içinde gizli şekilde faaliyetlerine devam eden Jön Türk grupları ilk defa 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında Paris'te toplandılar. İlk oturum Jön Türk sempatisini ve Fransız Akademisi üyelerinden M. Lefevre Pountalis'in evinde gerçekleşti. Sonraki toplantılar ise Prens

¹³⁶ Sönmez, *a.g.e.*, s 69.

¹³⁷ Murat Bey'in dönemin düşünsel yapısına etkisini ülke dışına çıkmadan önce de görmek mümkündür. 1878'de tarih dersleri vermek üzere girdiği Mülkiye Mektebi'nin fikir hayatına, edebiyat derslerine giren Rezaizade Mahmut Ekrem ile birlikte önemli hareketlilik kazandırmışlardır. Onların fikirleri Mülkiye'de geniş bir pozitivist ve say'ı yani emeği esas alan bir realizme dayanmıştır. (Bkz: Şerif Mardin, *a.g.e.*, 2014, s.50.)

Dönemin Osmanlı aydınının Alman idealizmi ile aralarında tercih yapmak durumunda kaldığında pozitivist seçmesindeki sebep, Osmanlı aydınının ihtiyacına cevap vermesiydi. Bu düşünce sistemi modernleşmenin hedeflerini ve araçlarını aydınlarımızı kavrayabilecek pratik bir yapıya sahipti. (Bkz: Ekrem Işın, "Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivism", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt, 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 352.)

¹³⁸ Lewis, *a.g.e.*, s. 268-269.

¹³⁹ Murat Çulcu, *İttihat Terakki: I. Meşrutiyetten II. Meşrutiyet'e*, E Yayınları, İstanbul, 2011, s. 124-125.

Sabahattin'in konağında gerçekleşecekti. Hemen hemen tüm önemli Jön Türk temsilcilerinin yer aldığı kongrede, üyeler iki gruba ayrılmıştı: Meşrutiyetin ilan edilmesi için bir an önce müdahale edilmesini savunanlar ve müdahale etmeyi uygun görmeyenler.¹⁴⁰

1905'e kadar olan dönem boyunca Jön Türk ileri gelenlerinin basiretsizlikleri, ihtilal teşebbüslerinde rol alanların beceriksizlikleri, Sultanın kurnazlığı ve etkili politik manevraları gibi faktörler inkılapçılara ayak bağı olurlar. İç ve dış koşullar birlik ve ihtilal çabalarını verimsiz kılmak için sanki sözleşmiş gibidirler. Neticede, bütün bu süreçteki girişimler genellikle sonuç alıcı olmaktan uzaktır. 1905'ten sonra ise adeta hızlandırılmış bir süreç yaşanır. 1904- 1905 Rus-Japon Savaşı, 1905 Rus ve 1906 İran devrimleri Jön Türk hareketinin devrimcileşmesini etkiler ve çabalarına ivme kazandırır.¹⁴¹

Parti'nin ikinci doğuşu Makedonya'da olur. 1906 Eylül'ünde Selanik'te, çoğunluğu 3. Ordu subayları ve mason locası üyesi olan kişiler tarafından "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" kurulur. Daha sonra cemiyet, Paris kanadıyla birleşerek "Terakki ve İttihat" adını alır. Bu oluşum "doğrudan doğruya Osmanlı ordusunun bir girişimi ve eseri olmuş", siviller bu kadroya sonradan katılmışlardı.¹⁴²

Murat Belge, kuruluşundan beri entelektüel kimliğe sahip İttihat Terakki Cemiyeti'nin Ahmet Rıza önderliğinde büyük bir dönüşüm yaşamasına da cemiyetin karakterinin Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile kaynaşmasının akabinde hızla değiştiğine dikkat çeker. Cemiyet bundan sonra eylemci bir nitelik kazanır. Artık Balkan ya da Ermeni terör örgütlerinin yapısını model alacak topluluğun asker-subay üye sayısında ciddi artış meydana gelmiştir.¹⁴³

İki yıl içinde bu komite, Balkanlardaki Osmanlı garnizonlarında görevli olan subayların saflarında pek çok taraftar bulur. Komitenin emriyle bu subaylardan bazıları, 1908 Temmuz'unda birlikleriyle dağa çekilip saraya bir ultiमत gönderirler. Sultan, ayaklanmayı bastırmak için bir dizi -pek de gönüllü olmayan-

¹⁴⁰ Çavdar, *a.g.e.*, s.18.

¹⁴¹ Veli Denizhan Kalkan, "Hürriyete Giden Yolun Kısa Tarihi", *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet*, Haz: Halil Akkurt, Akif Pamuk, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008, s.28

¹⁴² Dündar, *a.g.e.*, s.20.

¹⁴³ Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.577.

girişimde bulunur. Ancak, bunların başarısızlığa uğramasından sonra Abdülhamit teslim olur ve 24 Temmuz günü meşrutiyet ilân edilir.¹⁴⁴

1.2.1.3. II. Meşrutiyet ve İttihat Terakki

Enver Bey, 24 Temmuz gününü “*Hasta Adamı iyileştirdik.*” diyerek nitelendirecekti. Artık yeni bir ufuk açılmış, uzunca beklenen rüya gerçek olmuş ve anayasalı yönetime geçilmişti. Asıl mesele Jön Türkler’in bu zafer ile ne yapacaklarıydı. Paul Dumont ve François Georgeon yaşanacak süreci “Fransız Devrimi Bastille’in alınmasından ibaret değilse, Türk Devrimi’de 24 Temmuz ibaret değildi sadece” diyerek açıklarlar. Zira devrim süreci on yıllık değişimler sürecine yayılacaktır.¹⁴⁵

Meşrutiyet’in ikinci kez ilan edilmesinden sonra yapılan İttihat Terakki ve Ahrar fırkalarının katılmasından dolayı demokrasi tarihimizdeki ilk çok partili seçimler görülmektedir.¹⁴⁶ Kanun-i Esasi’nin 65. Maddesine göre her elli bin erkek nüfusa bir mebus düşecektir.¹⁴⁷ 26 Kasım 1908’de secim sonuçlanır, 289 sandalyenin 288’ini İttihat ve Terakki alır. 17 Aralık’ta meclis açılır. Mebusların 147’si Türk, 60’ı Arap, 27’si Arnavut, 26’sı Rum, 14’u Ermeni, 4’u Yahudi, 10’u Slav’dır.¹⁴⁸

Tarık Zafer Tunaya, Meşrutiyet’i Cumhuriyet’in laboratuvarı olarak değerlendirir. Sina Akşin’de bu görüşü destekleyerek Cumhuriyet’in temel dinamiklerini oluşturacak pek çok konunun bu dönemde tartışılmaya başlandığını ifade eder. Mustafa Kemal’in de bu dönem aktif olarak siyasette yer alması da düşüncenin bu düşüncenin haklılığını gösterir. Akşin İttihatçıları tanımlarken de

¹⁴⁴ Eric Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, Çev. Ergun Aydoğdu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005 s. 142.

¹⁴⁵ Paul Dumont, François Georgeon, *Bir İmparatorluğun Ölümü (1908- 1923)*, Çev. Server Tanilli, Yeniğün Haber Ajansı Baskı ve Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.7-9.

¹⁴⁶ Kenan Olgun, “Demokrasi Tarihimizdeki Çok Partili Seçimlere Genel Bir Bakış”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 2004, s.105. Ancak Kenan Olgun İttihat Terakki’nin hala cemiyet hüviyetinde olması ve Ahrar Fırkası’nın da ülke çapında teşkilatlanmasını tamamlayamaması nedeni ile bu seçimlere tam anlamıyla çok partili denilemeyeceğini ileri sürmüştür.(Bkz. Olgun, *a.g.m.*, s.105.)

¹⁴⁷ Tarhan Erdem, *Yasama Meclisi Üyeleri Seçimleri ve Siyasi Partiler Kanunları 1876-2013*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s.87

¹⁴⁸ Dündar, *a.g.e.*, s.20.

onların Türkçü, genç, yönetenler sınıfından, mektepli ve burjuva zihniyetli olduklarını ifade eder.¹⁴⁹

İttihatçı kadroların Makedonya deneyimi onların sadece komitacılığı öğrenip hürriyetin ilanı sonrası yarattıkları zorbalığa ve meşruti idareyi kendi istedikleri biçimde ele geçirmelerine olanak tanımamış; bununla birlikte milliyetçilik uğruna aynı dinden olanların dahi birbirlerini nasıl boğazladıklarını görerek katı bir milliyetçi eğitim de almışlardır.¹⁵⁰ Bununla birlikte ordunun rejim değiştiren “ilerici” bir güç olarak sunulması, milliyetçi- militarist değerlerin yeni rejimin karakterine de oturmasını sağlamıştır. Böylelikle Türk milliyetçi düşüncesi dönemin siyasal elitleri arasında Darwin’in doğal seleksiyon paradigmaları ile de beslenerek atılacak adımların reçetesi olmuştur.¹⁵¹

XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Türkçülük, XX. yüzyıl başlarından itibaren etkisini arttırmış romantik bir milliyetçilik akımı olarak ifade edilebilir. Bu akım Osmanlı Devleti’nin son dönemine damga vuran İttihat ve Terakki üzerinde etkili olmuş dolayısıyla ileride cumhuriyetin kurucu kadroları üzerinde de etkisini hissettirmiştir.¹⁵²

Türkçülük imparatorluk sınırları dışında ve ilk olarak kültürel sahada etkisini gösteren bir akım oldu. Bu fikrin felsefi ve bilimsel zemine oturması XIX. yüzyılda Avrupa’da başlayan Türkoloji çalışmaları ile oldu. Avrupalı Türkologlar, Türk tarihinin ve geleneklerinin İslamiyet’in çok öncesinde Orta Asya’ya uzanan büyük bir kültürden bu yana geldiğini ortaya koymaktadır. Tarihin bu unutulmuş kısmının Türkiye’ye ulaşmasındaki ise yurt dışına gönderilen öğrenciler aracı olmuştur. Bunun dışında, 1848 Devrimleri ardından, Osmanlı Devleti’ne gelen ve burada Müslümanlığı kabul eden Macar ve Leh sürgünlerinin etkisinden söz edilebilir.¹⁵³

Masami Arai’ye göre, Jön Türk döneminin başta gelen fenomenlerinden biri olan Türk milliyetçiliği iki önemli kaynaktan beslenmiştir. Türkçülüğün şekillenmesinde, hem Osmanlı Türkleri, hem de 93 Harbi ile Rusya’dan göçen

¹⁴⁹ Akşin, *a.g.e.*, 1997, s.63.

¹⁵⁰ Akşin, *a.g.e.*, 1980, s.144.

¹⁵¹ Güven Gürkan Öztan, *Türkiye’de Militarizm*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s.65.

¹⁵² Tuğrul Korkmaz, *Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk*, a Kitap, Ankara, 2016, s.126.

¹⁵³ Korkmaz, *a.g.e.*, s.127-128.

Türkler etkili olmuştur. İkinci grupta yer alanlar Osmanlı İmparatorluğu'na göçmeden evvel Çarlık yönetiminden kurtulmak için mücadele vermişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise çeşitli ulusları bir araya getirmeyi amaçlayan cazip bir Osmanlı ulusu yaratma düşüncesi hakimdi. Böylelikle milliyetçilik iki boyut kazanıyordu. İlki uzun süredir unutulmuş ve ihmal edilen Türk kimliği arayışı, ikincisi Türkler'in toplumsal birliği kurması ve güçlendirmesi hususuydu.¹⁵⁴

Rusya'dan gelen Müslüman aydınların Türklük bilinçleri Osmanlı aydınına göre daha gelişmişti. Rus İmparatorluğu'nda Slavizm ile günbegün karşılaşmaları onların beraberlerinde milliyetçiliği de Osmanlı'ya getirmelerine neden oldu. İsmail Gaspıralı, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura gibi isimler Türkçülüğe güncellik kazandırdılar. Ancak bunlar yine de Türklerin halen çok uluslu imparatorluğu idare ettiği dönemde Türkçülüğü Osmanlıcılığın, İslamcılığın yerine koyamadılar.¹⁵⁵

François Georgeon, Jön Türk devriminin özgürlükçü havasının Tatar ve Azeri Türkleri'nin Çarın baskısından kaçıp Türkiye'ye gelmesine sebep olduğunu ifade eder. Ancak Georgeon'a göre Jön Türkler ile Rusya Türkleri arasındaki ilişki 1908 öncesine dayanmaktadır. İletişimdeki gelişmeler onları çok daha önce yakınlaştırmıştı. Kırım'da basılıp Türk halkının birliği ve modernleşmesini (cedidcilik) savunan İsmail Gasprinski (Gaspıralı) Bey'in *Tercüman* gazetesi Abdülhamit'in sansürüne rağmen imparatorluğa girebilmişti.¹⁵⁶

İsmail Gaspıralı, 1872'de Kırım'dan ayrıldıktan sonra Avrupa'nın çeşitli merkezlerini dolaştı. İki yıl Paris'te kaldıktan sonra 1874'de İstanbul'a geldi ve bu devrede Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğindeki Jön Türkler'in fikirlerinden önemli ölçüde etkilendi.¹⁵⁷

İsmail Gaspıralı, Türk- Tatar topluluklarının içinde buldukları şartları ve bu ve cemiyetin ayağa kalkması için ürettiği çözüm yolları ve fikirlerini ilk olarak muhtelif eserlerinde de sonradan referans vereceği "Rusya Müslümanları" eserinde açıklar. Rusların o dönem sanıldığı aksine şark milletlerinin kalkınmasında yararı

¹⁵⁴ Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, Çev. Tansel Demirel, 6. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.20.

¹⁵⁵ Ahmad, *a.g.e.*, 2014 s. 46.

¹⁵⁶ Georgeon, *a.g.e.*, 2006 s. 25.

¹⁵⁷ Serge A. Zenkovsky, *Rusya'da Türkçülük ve İslâm*, Çev. Ali Nejat Ongun, Günce Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 27.

olmadığını belirten Gaspıralı, başta eğitim ve kültür alanlarında olmak üzere Türk-Müslüman camianın öz değerlerini koruması ve özellikle eğitim kurumlarını geliştirmesinin gerekliliğini belirtir. Ruslaştırmaya imkân verilmediğini belirten Gaspıralı'ya göre, Ruslaştırma mümkün değilse de Türk- Müslüman topluluğun yüksek Avrupa medeniyetinden de mahrum bırakıldığı muhakkaktır. Bu noktada toplum ilerlemesini kendi eli ile sağlamalıdır.¹⁵⁸

Kırım'a dönüşünden bir gazete çıkarmak için çalışmalara başlayan Gaspıralı, başta reddedilse de sonunda gazetenin içeriğinin Rusça bir ekle birlikte çıkması şartıyla Türkçe bir gazete çıkarma izni aldı.¹⁵⁹ Gerekli iznin alınmasından sonra *Tercüman* gazetesi Rusça *Perevoçik* eki ile birlikte yayına başladı.¹⁶⁰ Gaspıralı, İlk sayısı 22 Nisan 1883'te çıkan gazetenin adını koyarken ise Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval*'inden etkilendi.¹⁶¹

Tercüman'da Türk dünyasının coğrafi ve dilsel farklılıklarının bu büyük kütleyi parçalamaması gereğine yönelik görüşlerini açıklayan İsmail Gaspıralı, Türk dünyasının en büyük kuvvetinin dil olduğunu savunuyordu. Bu dil Arapça, Farsça ve türlü yabancı dillerden geçmiş kelimelerden sıyrılmalı, sade bir Türkçe ile konuşup, yazılabilmeliydi. Gaspıralı'ya göre İstanbul'da, Bakü'de, Kazan'da, Taşkent'te veya herhangi bir Türk yurdunda basılan bir kitap bütün Türkler tarafından rahatça okunup anlaşılmalıydı. Ortak bir Türkçe tüm Türk yurtlarında konuşulup anlaşıldıktan sonra fikirde birlik sağlanabilirdi. İşte birlik de bundan sonra gelecekti.¹⁶²

Dil konusuna özel bir hassasiyet gösteren Gaspıralı, bölgesel lehçelerin kullanılmasına şiddetle karşı çıkmış, dilde birliğin sağlanamamasının Ruslaştırmaya meydan vereceğini savunmuştur.¹⁶³

¹⁵⁸ Cafer Seydahmet Kırım, *Gaspıralı İsmail Bey*, Haz. Ramazan Bakkal, Avrasya Bir Vakfi Yayınları, İstanbul, 1996, s.36-40. Cafer S. Kırım, "Rusya Müslümanları" kitabının 1881'de yazıldığını hatırlatır ve bu tarihte Rusya Türkleri'nin medeni cereyanlarda henüz ilk adımı bile atamamış, milli varlıklarını sezememiş olduklarını belirtir. Kırım'ın de aktardığına göre İsmail Gaspıralı için bu devrede Türklerin benliklerini kaybetmemesinde en önemli amil İslam'dır. (Bkz. Kırım, *a.g.e.*, s. 40.)

¹⁵⁹ Zenkovsky, *a.g.e.*, s.28.

¹⁶⁰ Nadir Devlet, *İsmail Bey Gaspıralı 1851- 1914*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 23.

¹⁶¹ Zenkovsky, *a.g.e.*, s.28.

¹⁶² Devlet, *a.g.e.*, s.46.

¹⁶³ Kırım, *a.g.e.*, s.42-44.

Erol Köroğlu, 1908 öncesi eski Türkçülerin, 1908'den sonra Selanik'te oluşan milliyetçi çevrelerin ve Rusya Türkçülerinin gelişmesinde yabancı kaynaklardan söz eder. Mehmet Tahir, Necip Asım Veled Çelebi, Fuad Raif ve onlardan önce gelen Ahmet Vefik Paşa, Mustafa Celalettin Paşa, Mizancı Murat ve Şemsettin Sami gibi isimler XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yapılan oryantalist çalışmalardan etkilenmişlerdir. İmparatorluk içerisinde ulusal nitelikli akımların yükselmeye başladığı bu devrede, Türkçe ve Türk sözcüğüne verilen önemin de arttığı görülmüştür.¹⁶⁴

Osmanlı'da da Türkçülük öncelikli olarak kültürel düzeyde özellikle de dil üzerinden gelişmiştir. Şemsettin Sami'nin eserlerinde dil bilim sorunu olarak ele alınmıştır. Örneğin 1893 tarihinde *İkdam* gazetesi'nin "Türk gazetesidir" başlığı ile çıkması Türkçülüğün kültürel bir genişleme zeminine oturduğunun göstergesidir. Gazete topladığı yazar kadrosu ile bu dönem "milliyet" fikirleri noktasında önderlik görevi görmüştür.¹⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi'nin *Tercüman-ı Hakikat*'inde çıkan ifadelerden de Hürriyetin ilanına kadar geçecek dönemde dil tartışmalarının "milli kimliğe" yaptığı atıfları seçmek mümkündür.¹⁶⁶

Hürriyetin ilanı ile birlikte yayın hayatı köklü bir dönüşüm geçirdi. II. Meşrutiyet ile birlikte çıkan yayın sayısında tam manası ile bir patlama yaşandı. 1908- 1909 yıllarında 353, 1910'da 130, 1911'de 124 gazete ve dergi yayımlandı. Basın özgürlüğü fikir dergiciliğine her anlamda bir yönelim sağladı. Abdülhamit'e bayrak açan ilk İslamcı- Türkçü yayın *Sırat-ı Müstakim* oldu. Meşrutiyet'in ilanının hemen ertesinde çıkan derginin ilk sayısının baş makalesi "Hürriyet, Müsavat" başlığı ile yayınlanmıştı. Başyazarı ileride İttihatçıların şeyhülislamlığına yükselecek Musa Kazım Efendi olan dergide Mehmet Akif (Ersoy) da ilk sayıdan itibaren düzenli yazılar yazdı. Daha sonra *Sebilüreşad* adını alacak dergi Rus Müslümanları ile de ilgileniyordu. Nitekim bir süre sonra yazar kadrosuna Ahmet Ağaoğlu' da

¹⁶⁴ Köroğlu, *a.g.e.*, s. 108. Erol Köroğlu, İmparatorluktaki Türkçü hareketle yön veren kişiler ve yapıtlar hakkında "Süleyman Hüsnü Paşa 1876'da yayınlanan Tarih-i Alem'ini Joseph de Guignes'in *Historie Generale des Huns, des Turcs, des Mongoles et Auters Tartares Occideantaux* (Paris 1756-58),'unun etkisi ile yazmıştır. Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamları Fuat ve Cevdet Paşalar *Kavaid-i Osmaniye*'lerinde Arthur Lummey Davis'in *Grammar of the Turkish Language*'ini örnek almışlardır. Macar Yahudisi Arminius Vambrey, XIX. yüzyıl sonu romantigi Leon Cahun, de Sacy, Radloff, Orhun yazıtlarını çözen Thomsen, hem 1908 öncesi hem de sonrası Türkçülerin ilhamkaynakları arasındadır." demiştir. (Köroğlu, *a.g.e.*, s. 108.)

¹⁶⁵ Mardin, *a.g.e.*, 2014, s.120.

¹⁶⁶ Topuz, *a.g.e.*, s.64.

katıldı. Dergi sonradan Türk Ocağı'na dönüşecek Türk Derneği'nin de müjdecisiydi.¹⁶⁷

İmparatorluk sınırları içerisinde Türklük ve Türkçe ile ilgili tartışmalar çok daha eski tarihlere gitse de Türk adının bir kurum ismi olarak kullanılması Yusuf Akçura'nın yoğun çabalarıyla kurulan Türk Derneği ile gerçekleşti.¹⁶⁸

1905 Rus Devrimi'nden sonra, Çarlık yönetimi altındaki Müslüman Türklerin hakları için zorlu ancak sonuçsuz kalan bir mücadele veren Yusuf Akçura nihayet Temmuz 1908'in ardından İstanbul'a geldi ve aynı yılın sonunda Türk Derneği'ni kurdu. Dernek Jön Türk döneminin ilk milliyetçi örgütü olmasının yanı sıra özellikle yurt içindeki ve dışarıdaki Türkleri bir araya getirmesi ve dönemin farklı Türkçülük fraksiyonlarının bu yayında tartışılması bakımından önemlidir.¹⁶⁹ Türk Derneği'nin aynı adlı dergisi de, dilde öze dönüş tartışmalarını devam ettirmiş çıkan yazılarda sadeleşme savunulmuştur.¹⁷⁰

Dil çalışmalarına önemli katkı vermekle birlikte derneğin ömrü üyeleri arasındaki görüş ayrılıklarının etkisi ile uzun olmadı. Derneğin bir kısım üyesi Türkçeye sonradan giren kelimelerin dilden atılması yolu ile dilde sadeleşmeyi savunurken, bir kısım üye ise Türkçeleşmiş olan Türkçedir anlayışını benimsemişti. Bu fikir ayrılıkları sonucunda dernek kısa sürede faaliyetlerine son verdi.¹⁷¹

Türk Derneği'nin kurucusu Yusuf Akçura'nın Türkçülük üzerine yoğunlaşması ise derginin çıkışından çok daha önceki devrede gerçekleşir. Tatarlar arasında önemli bir burjuva aileye mensup olarak yetişen Akçura, babasının ölümü üzerine annesi ile birlikte İstanbul'a geldi.¹⁷² Bir Osmanlı zabiti olmak niyeti ile 1885'te Kocamustafapaşa Rüştüyesi'ne kaydoldu.¹⁷³

¹⁶⁷ Toprak, *a.g.e.*, s. 85-86.

¹⁶⁸ Yusuf Ziya Öksüz, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi ve Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.60.

¹⁶⁹ Masami Arai, *a.g.e.*, 23-24.

¹⁷⁰ Kazım Yetiş, "Anadolu Türklüğü'nün Türklük Bilimine Uyanışı (II. Meşrutiyet Dönemi) ve Süreli Yayınların Bundaki Rolü", *Dönemler, Problemler, Şahsiyetler Aynasında Türk Edebiyatı II/1*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, s.7.

¹⁷¹ Ahmet Sırrı Levent, *Türk Dili'nde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Dil Derneği Yayınları, Ankara, 2011, s.302.

¹⁷² François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura*, Çev. Alev Er, 2. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.15-16.

¹⁷³ Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.13.

Türkiye'ye yerleşmiş olmakla birlikte annesi ile sık sık Rusya'ya giden Akçura, gittiği hemen her yerde Ruslar'ın uyguladığı baskılara tanık oldu. Bununla birlikte Rus topraklarındaki Türkler arasında milli bilincin özgür bir devletin başkentinde, İstanbul'da yaşayan Osmanlı Türklerinden çok daha fazla yerleşmiş olduğunu gördü. Akçura'nın Osmanlılaşmış karakteri öz topraklarında yabancılik çekmesine neden oluyordu. Türklerin uğradığı baskılar, ve bu genç adamın iki "yurt" arasında hissettiği bölünmüşlük onun Türkler arasında birliği sağlama tutkusunu güçlendirmiştir.¹⁷⁴

Akçura kendi ifadesi ile "biraz bilinçli Türkçülüğü" Harbiye'ye devam ettiği yıllarda öğrenmiştir. Bu dönemde Jön Türk hareketinin güçlenmesi ve Harbiyeliler arasında yayılması ile Akçura'nın da bu dalgaya kayıtsız kalması imkânsızlaşmıştır.¹⁷⁵

Mevcut yönetime olan muhalefeti Akçura'nın Trablusgarp'a sürülmesine yol açıtıysa da bir müddet sonra arkadaşlarının da yardımı ile Avrupa'ya kaçmayı başarır. Paris'te Ecole Libre des Sciences Politiques (Siyasal Bilgiler Okulu)'de, Albert Sorel, Emile Boutmy, Anatole Leroy Beaulieu, Theophile Funck Bertano gibi hocaların derslerine devam etti. Siyaset dışında felsefe, sosyoloji, tarih ve filoloji konularına da ilgi duyan Akçura Sorbonne'da öğleden sonraki dersleri takip ediyordu. Durkheim, Levi Bruhl, Seignobos, Tarde gibi isimlerin derslerinde bulundu. Burada aldıkları onun milliyetçiliği ve Türkçülüğü siyasi sahada düşünmesinde önemli bir etken oldu.¹⁷⁶

Yusuf Akçura gerek Avrupa'da edindiği bakış açısı, gerekse Tatar reformculuğunun üzerinde bıraktığı izler çerçevesinde görüşleri geliştirmeye başladı. Bu süreçte otoriteden hiç hoşlanmamasına karşın hocam dediği ve izinden gittiği İsmail Gaspıralı ise Akçura üzerinde en büyük etkileri bırakan sima oldu.¹⁷⁷

1904 yılında Mısır'ın ilk Türkçe gazetelerinden biri Türk'te Akçura'nın gönderdiği Üç Tarzı Siyaset yayınlanmaya başlar. Yazarın adı belirtilmeksizin nisan mayıs aylarında üç makale halinde yayınlanan dizide Akçura görüşlerini siyasi bir

¹⁷⁴ Georgeon, *a.g.e.*, 1996, s.17.

¹⁷⁵ Kemal Şenoğlu, *Yusuf Akçura*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 15.

¹⁷⁶ Temir, *a.g.e.*, s.28.

¹⁷⁷ Georgeon, *a.g.e.*, 1996, s.25-29.

formülasyon ve tarihi bir değerlendirme etrafında toplamıştır. Buna göre Akçura “ittihat ve terakkinin” yerine “kuvvet ve “terakkiyi” koyuyordu. Osmanlı Devletine bu kuvvet ve terakkiyi kazandırmanın yollarını tarihsel çözümler ışığında arayan Akçura, Osmanlıcılık ve Panislamizm’i değerlendirdikten sonra, “ ırk üzerine müstenid bir Türk millet-i siyaseti” oluşturmaya yönelik Pantürkizm’i ele alıyordu. Tüm bu görüşlere pragmatist bir şekilde Osmanlı’ya faydaları açısından yaklaşan Akçura, Panislamizm ile Pantürkizm arasında kesin bir seçim yapmasa da ikincisine çok daha yakın duruyordu. Böylece *Üç Tarzı Siyaset*, Türkçülüğün manifestosu olarak ortaya çıkıyordu.¹⁷⁸

Yusuf Akçura fikirleri ile Osmanlı Türkçüleri’nin edebiyat ve dil alanında tartıştıkları Türkçülük fikrini, etnik temellere dayalı bir Türkçülük biçiminde ifade ederek siyasi temellere oturtmuştur.¹⁷⁹ Masami Arai’ye göre de Akçura’nın kurduğu Türk Derneği’nin kuruluş nizamnamesi ve derneğin yayın organı ele alındığında *Üç Tarz-ı Siyaset* ve “Türk Birliği” fikrinin en azından başta benimsendiği görülmektedir.¹⁸⁰

II. Abdülhamit devrinden beri Osmanlı Devleti’nde araştırmalar yürüten Türkologlar için Osmanlı uyruklarının birliği düşüncesi, Rusya’dan gelenler ve halen Rusya’da bulunan Türk milliyetçilerinin turani fikirlerinden ayrılıyordu. Bu noktada *Türk Dergisi*’nde fikirlerini istedikleri gibi söyleyemediklerini düşünen Akçura ve Ağaoğlu Ahmet gibi isimler daha sonra *Türk Yurdu Dergisi* etrafında birleşeceklerdi.¹⁸¹

Ağaoğlu fikirlerini Türkçü bir çizgiye oturttuğunda Arap ve Acem etkisini bir bela olarak ele almıştır. Bu etkilerden sıyrılmanın yolunu milli şuurun geliştirilmesi olarak gören Ağaoğlu, bu şuuru kazandırmak için halkın cahillikten kurtarılması

¹⁷⁸ Georgeon, *a.g.e.*, 1996, s.38-39.

¹⁷⁹ Yusuf Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s.61.

¹⁸⁰ Arai, *a.g.e.*, s.24-25.

¹⁸¹ Arai, *a.g.e.* s.48. Ahmet Ağaoğlu sonraki dönemlerin aksine fikirlerini şekillendirdiği ilk yıllarda Şii- İrani bir düşünce sistematiği geliştirerek mezhepçi bir çizgide ilerlerken bundan sonra özellikle Cemalettin Afgani’den etkilenerek Panislamist akıma yönelmiştir. Bu dönem İslam birliğini kuracak potansiyelinde sadece Osmanlı’nın olduğu görüşünü savunmuştur. Ağaoğlu’nun bu değişiminin ertesinde Paris’te edindiği milliyetçi nosyonlar; Ermeni ve Gürcü milliyetçilikleri ile tanışması; aynı devrede ülkesi Azerbaycan’ın da mezhepçilikten milliyetçiliğe doğru kayışı; İstanbul’da hemşerisi Mizancı Murat ve Dr. Esat’ın görüşlerinden etkilenmesi görüşlerinde Türkçülüğe yönelişine etki etmiştir. (Bkz: Fahri Sakal, *Ağaoğlu Ahmet Bey*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, 89-93.)

bunun için de eğitim reformları yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre milli birlik için ortak din, dil ve dilek birliği esastır. Ağaoğlu'nun bu görüşleri İstanbul'a geldiğinde devrin önemli Türkçü aydınları ile birlikte kuruluşunda yer aldığı Türk Yurdu Cemiyeti'nin aynı adlı dergisine de taşınmıştır.¹⁸²

Türk Yurdu Dergisi'nin yayın hayatına başlamasından birkaç ay sonra 25 Mart 1912'de Türk Ocakları kurulur. Ancak cemiyetin kurulmasına yönelik çalışmalar bu tarihten önce başlamıştır. 1911 ilkbaharında 190 Askeri Tıbbiye öğrencisinin Türk Milleti'ne hizmet etmek amacıyla bir cemiyet oluşturmaya karar vermesi ve akabinde 11 Mayıs 1911'de bir mektup kaleme alarak fikirlerinden istifade etmek istedikleri bazı fikir adamlarına müracaat etmeleri ile ilk tohumlar atılır. Çeşitli görüşmeler ardından fiilen 20 Haziran 1911, resmen 25 Mart 1912'de Türk Ocağı kurulmuş olur.¹⁸³

Kazım Yetiş, Türk Ocağı'nın kuruluşunda her ne kadar anasırcı bir anlayış bulunsa da ocak mensuplarının dönemin konjonktüründe Osmanlı Devleti'nin asli unsuru olmasına karşın o zamana dek geri plana atılmış Türk'ü görmezden gelmesi mümkün olmadığını ifade eder. Yetiş'e göre azınlıklar ve hamileri göz önünde bulundurulunca günümüzün sıkça kullanılan mozaik terimi bir Ocaklı için çok fazla anlam ifade etmeyecektir.¹⁸⁴

Türk Ocakları, gerek konferans ve seminerler gerek yaptığı yayınlar ve yayınladığı makaleler ile o zamana kadar görülmemiş bir kitleye seslenmektedir. Bu seslenişin içeriği zaman zaman ırk temelli milliyetçilik anlayışına yönelse de genel manada daha sonra Cumhuriyet değerlerini de etkileyecek kabule dayalı bir milliyetçi çizgide yer almıştır.¹⁸⁵

1908 ertesinde Türkçülük akımı İstanbul ve Selanik olmak üzere iki kol halinde gelişti. İstanbul "tarih" ekseninde bir anlayış ile hareket ederken, Selanik sosyolojiden etkileniyordu. İstanbul'da Ahmet Mithad Efendi, Ahmet Hikmet, Yusuf Akçura, Akil Muhtar gibi isimler önce Türk Derneği, ardından Türk Yurdu ve

¹⁸² Sakal, *a.g.e.*, s. 97- 104.

¹⁸³ Çalen, *a.g.e.*, 2017, s.44-45.

¹⁸⁴ Yetiş, *a.g.m.*, s.30.

¹⁸⁵ Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1922- 1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 51-64.

nihayet Türk Ocağı etrafında toplanmışken Selanik'te Türkçülüğün sözcülüğünü *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası* üstlenmiştir.¹⁸⁶

Genç Kalemler dergisinin yayın hayatı, Hüsün ve Şiir dergisinin adının “Genç Kalemler” olarak değiştirilmesiyle başlar. Başka bir deyişle, Genç Kalemler, Hüsün ve Şiir'in devamıdır.¹⁸⁷ Derginin kuruluşu kesin olmamakla birlikte 1911 Nisan'ında basılmaya başlamıştır. Ali Canip (Yöntem) derginin kurucularının edebiyatta ne istediğini ustaca cevaplamıştır. Ali Canip Bey, Tanzimat edebiyatçılarını “beşeri” fakat Osmanlılara uygun bilinç ve atmosfere uymamak ile itham eder. Karakterler şahsi değil umumdur. Ali Canip ise gelecek edebiyattan ayırt edici olarak bilinç beklemektedir. Bu da Türklerin bilinci olmalıdır.¹⁸⁸

II. Meşrutiyet, istibdat devrini bitirse de dergi bundan sonrası için hayalci bir bakış açısına sahip değildir. Dergide “hürriyeti ilan ettik kurtulduk sanılmamalıdır.” anlayışı hakimdir. Siyasi devrim, hayati sorunların çözülmesinde ve nihai hedeflere varılmasında zorunlu koşuldur ama yeterli değildir. İstibdat rejimini ortadan kaldıran siyasi devrimi izlemesi gereken bir toplumsal devrim vardır. Bu toplumsal devrim aracılığı ile “Yeni Hayat” yaratılacaktır. Bu görüşün merkezinde yer alan Genç Kalemler, bu nedenle “Yeni Lisancılar” olarak anılmalarının yanında “Yeni Hayatçılar” olarak da anılmışlardır.¹⁸⁹

Yeni Lisan, başta Osmanlı toplumu ile sınırlı bir hareket iken, Ömer Seyfettin'in Diyarbakır'da, Dicle Gazetesi'ne yazdığı üçüncü Yeni Lisan makalesinden sonra tüm Türklüğü kapsayıcı bir hale bürünecektir.¹⁹⁰ Ayşe Demir, “neden Yeni Lisan?” sorusuna dilin toplumsal belleğin ve kültürün taşıyıcısı olma özelliğini öne çıkararak yanıt verir. Bu da milli dilin milli kültürün inkişafında

¹⁸⁶ Toprak, *a.g.e.*, s.84.

¹⁸⁷ Arda Odabaşı, *II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyası'nda Genç Kalemler Dergisi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006, s. 48.. Arda Odabaşı, “*derginin ismi hakkında “Genç Kalemler gibi bir ismin seçilmesinde kanımızca siyasî/ideolojik temayüller de rol oynamış olsa gerekir. Nitekim, yukarıdaki açıklamada “okurların yurtseverliklerine” atıf yapılması ilginç ve anlamlıdır. Böyle bir ismin, yarım asrı aşkın bir süredir “Jön (Fransızca Jeune, yani Genç) Türk” adıyla anılan Türk devrimci akımını çağrıştırmaması ne o dönem ne de bugün için düşünülebilir.*” şeklinde yorumda bulunmuştur. Derginin kadrosundaki isimlerin de hareket ile bağları dikkate alındığında görüşün isabetine katılmak mümkün değildir. (Bkz. Odabaşı, *a.g.t.*, s. 51.)

¹⁸⁸ Arai, *a.g.e.*, s.50-51.

¹⁸⁹ Odabaşı, *a.g.t.*, s.291- 292.

¹⁹⁰ Nazım H. Polat, “Yeni Lisan-Yeni Hayat”, *Yeni Lisan Hareketi ve Milli Edebiyat Çalıştayı*, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2011, s.246.

anahtar rol oynaması ile ilgilidir. Ziya Gökalp, milli devletin oluşumunda onun çekirdeğini oluşturacak milletin meydana gelmesi için bağlayıcı olarak dilin öneminin farkındadır. Bu da onun Yeni Lisan'a bir sadeleşme hareketinin ötesinde anlamlar kattığını göstermektedir.¹⁹¹

Yeni Hayat'ı ise bir Türk ütopyası olarak ele almak mümkündür. Kızılelma'ya yani turana ulaşmak Yeni Hayat'a kavuşmakla mümkün olacaktır. Yeni Hayat ütopyasının ilk kutlu söylemini ortaya atan ise Ziya Gökalp, olacaktır. Gökalp "Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan; vatan büyük ve müebbet bir: Türkistan..." diyerek yeni hayatın gerçekleşmesi için Anadolu'dan başlayan ve Türk dünyasını içine alan geniş bir sınır tahayyül eder.¹⁹²

Tarihsel ve toplumsal sorunların ağırlığı, tıkanmışlığı ve çözümsüzlüğü Gökalp ve çevresini 1911'de itibaren Osmanlılık ve İslamcılıktan milliyetçiliğe yöneltmiştir. Bu yönelim Gökalp ve çevresine Yeni Hayat olarak nitelenen bu yeni gelecek idealinin kapısını aralamıştır.¹⁹³

Gökalp, Yeni Hayat'ın temeline siyasi inkılabı, içtimai inkılap ile taçlandırma idealini oturtmuştur. Ona göre Genç Türkler, 1908- 1909'da Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece siyasi yapısını etkilemişlerdir. Şimdi aydınlara düşen görev yeni değerlere dayalı bir toplum inşa etmektir.¹⁹⁴

Gökalp bu dönemde Alfred Fouillée'nin görüşlerinden etkilenmiştir ve "Kuvvet-fikir" ve "Kuvvet- his" düsturları ile hareket etmektedir. Ona göre siyasi inkılabı İttihat ve Terakki'nin de düsturu olan hürriyet, müsavat ve uhuvvet gibi kuvvet- fikirlerden gelen rejim bir değişikliği ile ulaşılır. İçtimai inkılabı ise kuvvet-hisler meydana getirecektir. Bu çerçevede beğenilmeyen eskinin yerine yenisini koymak olarak tanımladığı içtimai inkılabı gerçekleştirmek için ailede, hukukta, ekonomi, estetik algı, felsefe, ahlak ve siyasette yeni bir yaşam anlayışı ile hareket

¹⁹¹ Ayşe Demir, "Milli Kimlik İnşasında İleri Bir Hamle: Yeni Lisan", *Turkish Studies*, Cilt: 7, Sayı:4, (Güz 2012), s. 1397- 1400.

¹⁹² Celal Metin, "II. Meşrutiyet'te Türkçü Ütopya: Yeni Hayat", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı:3, (Eylül 2008), s.78-80

¹⁹³ Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi II: II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*, 6. Basım, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2018, s.80.

¹⁹⁴ Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Çev. Kadir Günay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1979, s. 51.

etmeyi ön görür. Dolayısıyla içtimai inkılabın yolu yeni bir yaşam anlayışında, yani yeni hayattadır.¹⁹⁵

Gökalp İslamcılık, Batıcılık ve milliyetçiliği birleştirmiş, milliyetçiliği kültürel bir çerçeveye oturtmuştur. Ona göre Türk ve Müslüman kimliğini koruyarak Batı uygarlığına girmek gereklidir.¹⁹⁶ 1912 yılında yayınladığı “ Üç Cereyan” adlı makalesinde Türkçülük, İslamcılık ve çağdaşlaşmacılığın birbirleriyle çelişmeyen idealler olduğunu çünkü her birinin farklı bir ihtiyaca cevap verdiğini söylemiştir. İslam tasavvufu ve Avrupa korporatizmi sentezine dayanan bu düşüncede önemli olan kültür (hars) ve uygarlık (medeniyet) arasındaki ayrımın sağlanmasıdır. Buna göre Çağdaşlaşma batının bilimsel, teknolojik ve sınai gelişmelerini takip etme anlamını taşıırken, hayat tarzı ve ahlaki değerleri devşirmek gerekmiyordu.¹⁹⁷

Gökalp ve diğer Türkçü aydınlar özellikle Balkan Savaşlarından ziyadesiyle etkilenmişlerdir. Zira eski anasır devlete yüz çevirirken vatan kavramı Anadolu’da yeniden tanımlanmıştır. Gökalp’in bu dönemdeki makaleleri bu etkilerin izlerini taşımaktadır. Kriz ve savaş anlarının etnik dayanışma ve milli bilince yönelik en önemli girişimi “biz” ve “öteki” kalıplarının yaratımıdır. Ortak bir kültürel bellek yaratılmasında “biz” kadar “öteki”nin varlığı da elzemdir. Bu ötekinin yaratımı Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında özellikle Türk- Müslüman Islahat Fermanı’na gösterdiği tepkiler ile görünürlük kazanmaya başlamıştır. Balkan savaşlarına gelindiğinde ise örneğin Ziya Gökalp “Muharebe Destanı” şiirinde Balkan uluslarından domuz çobanı olarak söz etmiştir. Onun için milli namusun bu domuz çobanları elinde oyuncak olması büyük bir utanç kaynağıdır.¹⁹⁸

Balkanlardaki çözülme aslında 1912’nin öncesine gidiyordu. Macaristan’ın yeniden Hristiyanların eline geçmesi ile başlayan göç süreci, 1877-78 savaşında yeni bir merhaleye ulaştı.¹⁹⁹ 1877-78 Harbi’nden sonra Rumeli’den gerçekleşen göçler neticesinde, Anadolu’daki yerleşim bölgeleri ve Müslümanların nüfus oranları da

¹⁹⁵ Mehmet Kaan Çalen, “Yeni Hayat’tan “Millî Hayat”a, İntihardan Terkibe Ziya Gökalp”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, (Kış 2016), s.226.

¹⁹⁶ Yesevi, *a.g.m.*, s.80.

¹⁹⁷ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, 6. Baskı, Deniz Yayınları, İstanbul,2009, s.67.

¹⁹⁸ Taştan, *a.g.e.*, s.115-121

¹⁹⁹ Justin Mc Carthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Fatma Sarıkaya, 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s.142.

artmıştır.²⁰⁰ Balkan Savaşlarının etkisi ise 1877-78 Rus harbinden çok daha kötü oldu.

Balkan devletleri, Türkleri topraklarından atmak konusunda planlı davranmamış ve kaybedilen topraklardan göç etmeye çalışanlar zaman zaman düşman topraklarının birinden diğerine savrulmuşlardır. Komitacılık faaliyetleri ve planlı cinayetlere de maruz kalan Balkan Türkleri zor şartlarda Anadolu'ya gelebilmiştir.²⁰¹

Türkler, İslamiyet bayrağı ile geçmişte Balkan uluslarını mağlup ederek bölgeyi beş yüzyıl ellerinde tutmuşlardır. Bu süre boyunca sonunda Balkan ulusları nihayet XIX. yüzyılda Türklerden “kurtulmuşlardır”. Sonrasında sıra Türklerden, daha doğru bir ifade ile eski Osmanlı tebaası Müslümanlardan intikam almaya gelmiştir. 1856 sonrası yaşanan Kırım, Kafkas ve Balkan Müslümanlarının felaketleri bu durum ile ilgilidir.²⁰²

Balkan Savaşları'nın Osmanlı açısından neticesi Avrupa'daki toprakların önemli bölümünün kaybı yani vatanın önemli bir toprak parçasının elden çıkışı olmuştur. Ekonomik bunalımlar, salgın hastalık, göç ve iskan problemleri ile birlikte ağır bir travma Osmanlı'yı etkilemiştir. Bu durumun sonucu dönemin siyasal ve sosyal söylemini etkileyecek yeni edebi söylemlerin ve yeni kavramların doğmasına yol açacaktır.²⁰³ Zira pek çok Osmanlı aydını Balkan kökenlidir ve Araplar bir yana Osmanlı etnik çeşitliliğinin geliştiği yer Balkanlar'dır. Osmanlı aydını için vatan ile kastedilen asıl olarak Balkanlar'dır.²⁰⁴ Osmanlı aydını bu kaybın nihayetinde vatan kaybetmeyi öğrenmiştir.

Zafer Toprak'a göre, Balkan Savaşları Osmanlı İmparatorluğu için sonun başlangıcını simgelemektedir. Toprak, Türklerin Dünya Savaşı'na diğer ülkelerden çok önce Balkan Savaşları ile başladıklarını ve savaşı diğer hepsinden sonra Milli Mücadele ile noktadıklarını ifade eder. Ona göre Milli Mücadele'nin başlangıcı

²⁰⁰ Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s.39.

²⁰¹ Mc Carthy, *a.g.e.*, s. 142-148.

²⁰² Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze, Etnik Yapılanma ve Göçler*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.38.

²⁰³ Köroğlu, *a.g.e.* 122-124

²⁰⁴ Zafer Toprak, “Cihan Harbi'nin Provası Balkan Harbi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı:104, (Ağustos 2002), s.45-46.

1919 değil 1912’de gerçekleşmiştir. Balkanlar’da alınan yenilginin Osmanlı kimliğinin bir yana bırakılarak Türk milliyetçiliğinin ön plana çıkmasına neden olmuştur.²⁰⁵

Balkanlar’ın kaybedilmesi Osmanlı kamuoyunda derin bir travma yaratmıştır. Bu travmanın izleri özellikle Balkan kökenli şairlerin dizelerinde görülebilir. Yahya Kemal bu travmayı pek çok şiirinde dile getirir.²⁰⁶

Ulusçuluk, Balkan Savaşları ile başlayıp Milli Mücadele’nin sonuna kadar devam eden aralıksız savaşlar döneminde en önemli motivasyondur. Bu bağlamda Ziya Gökalp’in de bu devrede yazdığı şiirlerde milliyetçilik ve vatanseverlik kavramlarını canlı bir şekilde işlediği görülmektedir.²⁰⁷ Bu devrede Osmanlı aydını arasında özellikle de Ziya Gökalp’te Türk toplumu, Türk milleti haline getirme çabası vardır. Gökalp, 1913-14 yılları arasında Türk Yurdu dergisinde fasılalarla yayınladığı ve 1918’de kitaplaştırdığı “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muhasırlaşmak” ta milli düşünce ve birlik hedeflemiştir. Ortada sadece bir hedef vardır oda milli nitelikler etrafında oluşacak yeni hayattır.²⁰⁸

Gökalp için bu yeni yaşamın da bir yöntemi olması gereklidir. Bu yöntemi “Mefkureler” etrafında toplayan Gökalp için bireylerin ulusal birlikte benliklerini eritmeleri esastır. 1912 tarihli Mefkure başlıklı yazısında, bunalım anlarında siyasi ve bireysel amaçların “ulusal kişilik” altında genel iradeye teslim olması gereğini belirtir. Ancak bunalım geçtikten sonra da ulusal idealler silinmeyecektir. Bu idealler varlıklarını korur ve en yüksek biçimlerini milliyetçilikte bulurlar. Bu noktada mefkureli fert değil, milli değerler ile şekillenmiş mefkureli cemiyet söz konusudur.²⁰⁹

1914 sonrasında Ziya Gökalp’in görüşleri sadece Balkan yenilgisi altında yükselen milliyetçi hava ve mensubu olduğu İttihat Terakki’nin iktidara gelmesiyle birlikte artık doktrin durumuna gelecektir.²¹⁰ Böylece Türkçülük, sosyolojik,

²⁰⁵ Toprak, *a.g.m.*, s.45-46.

²⁰⁶ Taştan, *a.g.e.*, s. 160.

²⁰⁷ Heyd, *a.g.e.*, s.144.

²⁰⁸ Köroğlu, *a.g.e.*, s. 135-138.

²⁰⁹ Parla, *a.g.e.*, s.126-127.

²¹⁰ Köroğlu, *a.g.e.*, s. 138- 139.

ekonomik ve kültürel tezleri olan yaygın basın desteği gören devrin iktidarının desteklediği bir ideoloji halini almıştır.²¹¹

Nitekim I. Dünya Savaşı ile emperyalist güçlerin Osmanlı ülkesine açıktan müdahale ederek idamına hükmetmesine karşılık yeşeren yeni ideolojiyle ulusal direnişe yönlenecek bir dönemin²¹² ortaya çıkışı ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu bu alt yapının meyvesidir demek yanlış olmayacaktır.

1.2.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Milliyetçilik

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nin çok milletli yapısından arta kalan asli unsur olan Türklere dayalı bir ulus devlet olarak kurulmuştur. "Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir" ifadesi etrafında –halkçı bir anlayışla- şekillenen yeni devlet, eğitim sistemi ve kültür politikalarını da milliyetçi bir anlayış ile ele almıştır. Mustafa Kemal Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışından itibaren milli hâkimiyete dayanan tam bağımsız bir devlet kurma arzusunu belirtmiş, kongreler dönemi boyunca milli bir hükümete yönelim açıkça ifade edilmiştir.²¹³

Modern Türkiye'nin temeli Milli Mücadele ile atılmıştır.²¹⁴ Ancak Tanıl Bora'ya göre, Milli Mücadele evresinde bir kimlik mühendisliği yapılmamış öncelikli iş olarak milli devleti kurma amacı baskın gelmiştir. Fakat Osmanlı'dan beri süregelen devleti kurtarma misyonu radikalleşerek kurtuluşu "yeniden kuruluş" ile mümkün görmüştür. Ancak yeni devletin ortaya çıkması ardından değişen dinamikler, siyasi ve toplumsal gelişmeler yeni devletin meşruiyet ve sadakat sağlamadaki zaafalarını açığa çıkarmış ve milli kimlik oluşturma sürecini çok daha görünür kılmıştır.²¹⁵

En önemli adımlardan biri CHP'nin siyaset sahnesine çıkışıdır. Milli Mücadele'yi yürüten Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin ardılı olarak 9 Eylül 1923

²¹¹ Korkmaz, *a.g.e.*, 130.

²¹² Taner Timur, "Uluslaşma Süreci İttihatçılık Ve Devrim", *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, Der: Sina Akşin, Sarp Balcı Barış Ünlü, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s.44-45.

²¹³ Ali Rıza Saklı, "Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Say: 1, Ankara, 2011, s.5-6.

²¹⁴ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 8. Basım, İmge Kitapevi, Ankara, 2018, s.13.

²¹⁵ Tanıl Bora, "İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği", *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2018, s.21.

tarihinde kurulmuş, yeni bir devlet ve rejimin kurulmasını sağlamış, ülkeyi modern, devrimci bir çizgiye oturtmuş reformist bir siyasi örgüttür.²¹⁶

Tarık Zafer Tunaya, parti kavramını “*Belli bir siyasi program üzerinde birleşmiş kişilerin, bu program özellikle olağan seçim yollarıyla gerçekleştirmek amacıyla kurdukları bir örgüttür.*” biçiminde tanımlamıştır.²¹⁷

Cumhuriyet döneminin başlangıcından çok partili siyasal hayata geçişe kadar olan dönemi kapsayan tek parti dönemi, bürokrasi siyaset ilişkisinde ibrenin bürokrasiden yana kaydığı ve bürokrasinin yönetimde hakimiyetinin olduğu bir dönem olmuştur. Atatürk döneminde toplumu modernleştirme ve muasır medeniyetler seviyesine çıkarma arzusunun gerçekleşmesi adına asker ve sivil bürokrasi el ele var gücü ile çalışmıştır.²¹⁸ Bu durum bürokratik elitlerin ortaya çıkmasına gebe olmuştur.

Savaşın ardından Laiklik, Batılılaşma, milli ekonomi ve burjuvazinin yaratılması temellerine dayanan Kemalist milliyetçilik üstten formüle edilen, otoriter ve kolektivist bir yapıda şekillenmiştir.²¹⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nun demokratikleşme çabalarında da görünen Fransa etkisine benzer izler Cumhuriyet rejimi kurulurken de gözlenmiştir. Cumhuriyet yönetimi de toplumun yukarıdan aşağıya tanzimine dayanan bir mühendislik anlayışı çerçevesinde biçimlendirilmiştir.²²⁰

Mete Tunçay, Fransız pozitivisminden etkilenen Kemalist ideolojiyi gözle görülür bir biçimde ve giderek artarak dini toplum hayatından öteleyen ve kendisi bir din halini almak suretiyle “aydın despotizmini” benimseyen bir vakıa olarak

²¹⁶ Caner Erdoğan, “Tek Parti Dönemi (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi’nin İdeolojik Değişim ve Dönüşüm Sürecinin Çözümlemesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:10, Sayı:51, (Ağustos, 2017), s. 270.

²¹⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859- 1952*, 2. Baskı, Arba Yayınları, İstanbul, 1995, s.3.

²¹⁸ Nihat Yılmaz, Kadir Caner Doğan, Hakan İnakul, “Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1946) Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Weberyan Değerlendirmesi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı:3, Erzurum, 2013, s. 264.

²¹⁹ Yesevi, *a.g.m.*, s. 86.

²²⁰ İsmet Parlak, Erdem Kaftan, “Osmanlı’nın Tebaasından Cumhuriyetin Yurttaşına Giden Yol”, *Doğu Batı Dergisi*, Yıl:13, Sayı:54, (Ağustos- Eylül- Ekim 2010), s.157.

değerlendirmiştir.²²¹ Bu bağlamda CHP kendisini tüm toplumsal sınıfların üzerinde “ulusal” bir parti olarak tanımlamıştır.²²²

Siyasi partinin işlevi toplumdaki dağınık halde olan düşünce ve eğilimlere yön vermeye açıklık kazandırmaya çalışmaktır.²²³ Parti devlet ile bütünleştiğinde ve resmi ideolojinin tek yansıtıcısı durumuna gelecektir. CHP’de bu süreci takip etmiş ve tek parti dönemi boyunca “ulusal” bir parti olduğu iddiasıyla Kemalist ideolojinin -27 yıl boyunca isim aynı kalsa da ideolojinin içeriğinde farklılıklar yaşanmakla birlikte- yansıtıcısı durumunda bulunmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk’ün kurguladığı ideolojiyi bir taraftan batı hukuku, bir taraftan halkçılık ve pozitivizm teşkil edecektir. Oysa Türkiye’de devrimci bir burjuva sınıfı bulunmamaktadır. Bu durum sayesinde sonraki yıllarda devlet kapitalizmi kendisine elverişli bir genişleme ortamı bulmuştur. Ayrıca güçlü bir burjuvazinin yokluğu Milli Mücadele’de öncülük etmiş asker ve sivil kadroların burjuvalaşma eğilimleri de bu yokluktan kaynaklanmıştır.²²⁴

Tek parti döneminin totaliter bir kimlik taşımaktan ziyade, Yaşar Sarıbay’ın ifade ettiği gibi özellikle Atatürk döneminde pragmatik uygulamalara sahip bir nitelikte olduğuna yönelik görüşler de mevcuttur.²²⁵ Feroz Ahmad ‘da dönemi burjuvazinin oluşması ve modernleşme sürecinin gerçekleştirilebilmesi için bir geçiş dönemi olarak görmektedir.²²⁶

1920-30’lu yıllar arası dönem CHP kadrolarının enerjilerini milli bir burjuvazi yaratmak için sarf ettikleri bir dönem olmuştur.²²⁷ Zaferden sonra sanayileşme Kemalist yönetimin başlıca sloganlarından biri oldu. Şubat 1923’te toplanan ve

²²¹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s.325.

²²² Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 24.

²²³ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, 2. Basım, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1991, s. 32.

²²⁴ Timur, *a.g.e.*, 2018, s. 58.

²²⁵ Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 27-28.

²²⁶ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 166

²²⁷ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı: Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 63.

tüccarların, sanayicilerin, çiftçilerin ve işçilerin ekonomik alandaki arzularına kulak veren İzmir İktisat Kongresi'nde hızlı sanayileşme gerekliliği sık sık dile getirildi.²²⁸

Kemalizm kendi özgül koşulları altında bir ekonomi modeli belirlemiştir. Bu çerçevede öncelikle mali disiplin sağlanmaya çalışılmış, bununla birlikte ülkenin özgün ekonomik koşullarına uygun olarak tarım politikaları ele alınmıştır. İzlenecek politikada iki önemli nokta ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki yıllardır savaş savaşa koşan köylünün savaşız bir ortamda tarlasını ekebilmesinin sağlanmasıdır. İkinci bir husus ise köylüyü çiftçi haline dönüştürebilmektir. Atatürk'ün henüz 1922 Mart ayında söylediği "*Türkiye'nin sahibi hakikisi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür*" (yani, çiftçidir) sözü bu durum ile ilgilidir.²²⁹

Kemalist yönetimin asıl problemi Dünya Savaşı ile kritik noktalara gelen iş gücü yetersizliği idi. Hükümet ucuz iş gücü sağlamak, temel gıda maddelerinin üretimini sürdürmek için corvée (angarya) uygulamak durumunda kaldı. 1923'te yüzde yirmi oranında azalmıştı. Bu durumda toprak dağıtım ile toprak ağalarının elindeki topraklar önemli ölçüde azaltılabilir toprak ağaları –zaten az olan” çalışana daha fazla ücret ödemek durumunda kalacaklardı. Bu nedenle toprak sahipleri bu dağıtıma karşı çıktılar. Kemalistler ise onların arzularını göz önüne alarak aşar vergisini kaldırdılar.²³⁰

1924'te çıkarılan Köy Kanunu ve 1926'da Aşarın vergisinin kaldırılması Kemalist modelin ilk adımlarıdır. Bu adımları köyde ve tarımda numune çiftlikleri, ziraat okulları, tohum ıslah istasyonları ile başlayan ulus devlete özgü kurumsal hamleler izlemiştir. Yeni kurumsallaşmanın son adımı ise 1940'ın Köy Enstitüleridir.²³¹

Bununla birlikte dönemin ekonomi alanındaki temel tartışma konusunu kalkınmanın tarım ile mi sanayi ile mi olacağı ile ilgilidir. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası liberal bir bakış açısı ile tarıma önem vererek ham madde ihracatının arttırılması ve dışarıdan alınacak teknik imkanlarla ekonominin bu

²²⁸ Georgeon, *a.g.e.*,2014, s.188.

²²⁹ Bilsay Kuruç, "Kemalist Ekonomi Görüşü: Kesitler", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ed: Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 299

²³⁰ Ahmad, *a.g.e.*,2015, s.93-94.

²³¹ Kuruç, *a.g.m.*, s.299.

çizgide geliştirilmesi görüşündedir. Buna karşılık Kemalistler milli iktisat ve sanayiye öne çıkararak Jön Türkler'den beri süregelen anlayışı devam ettirmişlerdir. Hatta Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları'nda bu konuya değinmiş ve Türkiye'nin sadece bir tarım ülkesi olarak kalmayıp ağır sanayi hamlesini de gerçekleştirmesi gereğinden söz etmiştir.²³²

Bu dönemde siyasal ve toplumsal dönüşümler fasılalar halinde gerçekleşmekteyken beklenen ekonomik dönüşüm ise gerçekleşmemiştir.²³³ Zira 1929 Ekonomik Buhranı'nın etkileri dünyanın kalanında olduğu gibi Türkiye'de şiddetle hissedilmiştir. Tam da bu noktada yaşanan ekonomik ve siyasal buhranın toplumsal bir infiale dönüşmesini istemeyen Mustafa Kemal, mevcut sorunların çözümü için bir muhalefet partisinin kurulmasını uygun bulmuştur.²³⁴

Yeni partinin kuruluş çalışmaları Fethi Bey'in Paris büyükelçiliği görevinden dönüşünde başladı. Fethi Bey'in Mustafa Kemal'i Yalova'da ziyareti sırasında sunduğu hükümete yönelik ağır eleştiriler de içeren rapor üzerine Mustafa Kemal kendisine bir muhalefet partisi kurmayı teklif etti. İkilinin Mustafa Kemal'in tarafsız kalacağı, Fethi Bey'in partisinin de ilkelerine bağlılığı konusunda uzlaşması üzerine partinin kuruluş çalışmaları da başladı. Böylece 12 Ağustos 1930 tarihinde "muhaliif" Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulan parti Erik Jan Zürcher'in tanımı ile "vesayet demokrasisini" başlatmıştır.²³⁵

Yeni partiye en büyük destek büyük ekonomik sıkıntıların yaşandığı Batı Anadolu'dan gelmiştir. Partinin kurucusu ve genel başkanı Ali Fethi (Okyar) Bey'in diğer yöneticilerle 3-13 Eylül 1930 tarihinde düzenlediği Batı Anadolu gezisi büyük ilgi görmüş, Alsancak Stadyumu'ndaki İzmir mitingine elli bin kişi katılmıştır. Bu desteğin sonucunda partinin en yoğun teşkilatlandığı bölge de yine Batı Anadolu olmuştur. 1930 Belediye Seçimlerine de katılan Serbest Fırka, seçime katıldığı 37 ilde, toplam 502 seçim bölgesinden 30'unu kazanmayı başarmıştır. SCF'nin aldığı belediyelerden biri de "Menemen" dir.²³⁶

²³² Georgeon, *a.g.e.*, 2014, s.188.

²³³ Bülent Ecevit, *Atatürk ve Devrimcilik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 50

²³⁴ Tunçay, *a.g.e.*, s.247.

²³⁵ Zürcher, *a.g.e.*, 2014, s.264.

²³⁶ Barış Ertem, "TBMM ve Divan-ı Harp Tutaklarına Göre "Kubilay Olayı"" , *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3, (Ekim 2011- Mart 2012), s.100.

Seçimlerin ardından CHP’de büyük bir panik baş gösterdi. Fethi bey iktidar partisini seçimlere hile karıştırmakla suçlarken, partisi de karşı cephedekiler tarafından ağır ithamlara maruz kaldı. Parti ve parti liderleri vatana ihanet ile suçlandılar. Mustafa Kemal, Fethi Bey’e bu ortamda tarafsız kalamayacağını bildirdi. Cumhurbaşkanı’nın şahsına karşı muhalefette bulunmak istemeyen Fethi Bey partiyi kapatmaktan başka seçenek bulamadı ve 16 Kasım 1930’da partiyi kapattı²³⁷.

Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi ve ardından Menemen Olayı’nın yaşanması iktidara karşı tepki ve öfkeyi gün yüzüne çıkartmış, Mustafa Kemal ve kurmaylarında bir uyanışa sebep olmuştur. İktidarın bundan sonra ülkenin tüm kültürel ve düşünsel alanlarını kendi nüfuz alanına dönüştürdüğü bir süreç başlamıştır.²³⁸

Türkiye’de tek parti düzeninin oluşmasında özellikle Avrupa’daki totaliter rejimlerin yükselmesi ve demokrasilerin gerilemesi, Türk yönetici ve aydın çevrelerinde de benzer bir yapının Türkiye’de kurulmasına yönelik bir algının yükselmesi gibi faktörler etkin olmuştur.²³⁹ Özellikle 1930’larda ağırlığını hissettiren eğilim yukarıda bahsettiğimiz totaliter bir yönetime meyletmenin de izahını yapacaktır.

1930’lu yıllar 1920’lerden farklı olarak Balkan Savaşları’ndan beri süregelen savaşların yol açtığı savaşların yarattığı yıkımın artık onarıldığı, bundan sonra devleti yöneten Halk Partisi’nin iktidarını mutlaklaştıracağı bir dönemdir. Türkiye, ancak 1930’lar ile birlikte başını ideolojik meselelere çevirebilmiştir. Bu iki dönemi ayıran bir diğere unsur ise, Türkiye'nin yirmiler süresince, her ne kadar güdümlü olsa da, iki kısa çok partili demokrasi tecrübesi yaşamış olmasıydı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının kısa ömürlü faaliyetlerinden sonra kapatılmaları, 1931 yılında, tek partili bir devlet olarak Kemalist Türkiye'nin daha otoriter ve milliyetçi hale gelişinin habercisidir.²⁴⁰

Ayşe Kadioğlu, Türkiye’de vatandaşlığın ortaya çıkışını yerel bir burjuva şehirleşmenin oluşumundan önceye dayandırır. Kadioğlu’na göre, Türk vatandaşı

²³⁷ Zürcher, *a.g.e.*,2014, s.265.

²³⁸ Zürcher, *a.g.e.*,2014, s.267.

²³⁹ Esat Öz, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923 - 1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.44.

²⁴⁰ Çağaptay, *a.g.m.*, s.248.

henüz birey olmadan ve şehrin özgürleştirici havasını içselleştirmeden önce vatandaş olmuştur.²⁴¹

Cumhuriyet dönemi milliyetçiliğinin en belirgin özelliği Osmanlı Türkçülüğünden alınan tepkisel mirasın devam ettirilmesi olmuştur. Bu dönemin hemen tamamına etki eden milliyetçiliğin itici gücünün bu miras olduğunu söylemek yanlış olamayacaktır.²⁴²

Tepkisel bir mirası ayakta tutmak içinse şüphesiz bir “öteki” gerekecektir. Kadioğlu bu noktada Türk ulusal kimliği oluşturulurken hedefe konulan üç “öteki”den söz eder. Bunlardan birincisi gayrimüslimlerdir. Lozan Antlaşması ile azınlık olarak kabul edilen bu gruplar, henüz halifeliğin kaldırılmadığı ve Türk ulusal kimliğinin Müslüman öğelerle arasına mesafe koymadığı dönemde “öteki” olarak görülmüşlerdir.²⁴³

Herkül Milas ise gayrimüslim ötekiler arasında en derin tarihsel ayrılıklardan birinin tarafı olan Yunan’a dikkat çeker. Yunan İsyanı ile başlayan Osmanlı İmparatorluğu’ndan kopuş, Türklerin Balkanlardan “atılması” ve ardından Bizans’ın mirasçısı olma iddiası ile Anadolu’ya yönelik Yunan milliyetçiliğinin eylemsel çizgisinin kısa bir özeti gibidir. Buna karşılık Türk milliyetçiliği ortaya çıktığı ilk devrede ötekine öykünürken, özellikle Balkan Savaşları ile “öteki” nefret sembolüne dönüşmüştür.²⁴⁴ Bizce de Yunanlılar, Türk milli şuurunda bir anlamda “kapıdaki düşman” olarak kodlanırken, Anadolu mücadelesi ile öteki “evimdeki düşman” mertebesine yükselmiştir.

Bizce, Yunanlılar örneğinde olduğu gibi “evindeki düşmanı” ortadan kaldırıp, evini temizleyen Türk, bu süreçte evin sınırlarını da kalın çizgilerle belirlemiş ve kapı girişinde ne yazacağına özel bir önem biçmiştir. Zira ülkenin adı aynı zamanda “ben kimim” sorusuna da cevap verecektir.

²⁴¹ Ayşe Kadioğlu, “Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği”, *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*, Haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s.34.

²⁴² Durmuş Hocaoğlu, “Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Batı Milliyetçilik Gelişmeleri”, *Türk Ocakları Yüzyıllığı*, Haz: Yücel Hacıoğlu, Ardıç Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 95.

²⁴³ Kadioğlu, *a.g.m.*, s.36.

²⁴⁴ Herkül Milas, “Milli Türk Kimliği ve Öteki (Yunan)”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ed: Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 193-195.

Bu bağlamda, Yeni Türk devletinin şekillenmesinde Misak-ı Milli ile belirlenen sınırlar müşterek bir kabul görürken bu sınırlar içerisinde oluşturulacak milli kimlik ihtilaf konusu olmuştur. Buna göre Pantürkçülerin dillendirdiği “Anadolu Cumhuriyeti” ya da İslamcıların dile getirdiği “Türkiye İslam Cumhuriyeti” adlandırmalarına karşın “Türkiye Cumhuriyeti” devletin adı olarak kabul görmüştür. Bu sayede hanedanlık karşıtı, İslami olmayan ve milliyetçi imalar barındıran bir kimlik belirlenmiştir.²⁴⁵

Ayşe Kadioğlu’na göre, Türk ulusal kimliğinin ikinci öteki grubunda ise Türk olmayan Müslümanlar yer almıştır. Kadioğlu, bu grupta Kürtler, Araplar, Balkan ve Kafkas kökenliler yani Gürcü, Çerkez, Arnavut ve Boşnakların yanı sıra mezhepsel ayrılıkları ile Alevi Kürt, Alevi Arap ve hatta Alevi Türkmenlerden söz eder. Kadioğlu’na göre gayrimüslimler dışlama yani ayrıştırma politikasına tabi tutulurken asimilasyona itirazı olmayanlar Türkleştirme sürecine dahil edilmiştir. Türk olmayan Müslümanlar ise son derece baskın bir özümseme yani Türkleştirme politikasına maruz kalmışlardır.²⁴⁶

Osmanlı İmparatorluğu’ndan farklı olarak, bir ulus-devlet yapısına sahip olan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişte “Türk” bir üst kimlik olarak saptanmış devletin en güçlü etno-dinsel kimliği kendisini üst kimlik olarak kabul ettirmiştir. Atatürk’e göre de Türklük etnik bir aidiyete göre değil gönüllülük esasına dayalı bir kimliktir. Cumhuriyetin kurucu kadroları için “Türk” üst kimlik niteliği taşımaktadır. Atatürk’ün “Ne mutlu Türk’üm diyene” sözü de bu durumu yansıtmaktadır.²⁴⁷

1924 Anayasası’nın 88. Maddesinde de Türk’ün tanımı yapılmış ve “*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur*” (denir) ifadesi yer almıştır. Buna göre Anayasa, dinsel ve ırksal farklılıklar bulunduğunu ve “Türklük” sıfatının coğrafi ve siyasi bir vatandaşlık bağını temsil edeceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal de aynı yıllarda, “*Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye*

²⁴⁵ Ahmet Yıldız, “Kemalist Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ed: Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 210-211.

²⁴⁶ Kadioğlu, *a.g.m.*, s.39.

²⁴⁷ Baskın Oran, “Türk Teriminin Öyküsü”, *21. Yüzyılda Milliyetçilik: Teori ve Siyaset*, Der: Elçin Aktoprak, A. Celil Kaya, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.250-251

halkına Türk Milleti denir” şeklindeki tanımıyla, aynı yaklaşımı bir başka düzlemde formüllendirmiştir. Dolayısıyla “*milliyetin esası ırk değil, siyasal sadakattir.*”²⁴⁸

Türklük tanımının yanı sıra milliyetçilik kavramsal çerçevenin ötesinde, anayasal bir nitelik de kazanmış ve 1924 Anayasası’nda 1937’de yapılan değişiklik ile CHP’nin altı oku olarak bilinen ilkeler anayasaya girmiştir. CHP programından anayasaya aktarılan milliyetçilik, “*ırkçı olmayan, ölçülü, ılımlı, barışçı ve her milletin insanlığa değerli hasletlerini takdir ve teşvik eden bir iyilik unsuru*” olarak açıklanmıştır.²⁴⁹

Kadıoğlu, Türk ulusal kimliğinin üçüncü ötekisi olarak devletın mazisini yani kendi geçmişini görmektedir. Temel hedef Osmanlı geçmişinden koparak, Türkiye’nin yüzünü batıya döndürülmesidir. Harf ve şapka devrimleri, eğitim reformları ele alınırken laiklik temeline oturtularak geri kalmışlığın temel nedeni İslam olarak sunulmuştur.²⁵⁰

Bu çerçevede Ziya Gökalp, Cumhuriyetin ideolojik -kavramsal zeminini hazırlamasına rağmen onun “Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim” diyerek açıkladığı kimlik anlayışının ikinci maddesi kabul görmemiştir.²⁵¹

Çağdaş medeniyet fikri Atatürk’ün görüşlerinin temelini oluşturmaktadır. Ona göre inkılapların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını bütün anlam ve şekli ile medeni bir topluma dönüştürmektir.²⁵²

Kadıoğlu’nun ele aldığı üçüncü öteki ile yani mazi ile kopuş yukarıda sözünü ettiğimiz üstten verili bir yaklaşım ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İnkılapların parti eliyle gerçekleştirilmesi parti- devlet özdeşliğini ortaya koymaktadır. CHP’nin İttihat Terakki benzeri merkezîyetçi ve otoriter yapısı toplum üzerinde kurmak istediği bu vesayet ve modernleştirici rehberlik misyonundan gelmektedir.²⁵³ Temel

²⁴⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, (1789-1980)*, 3. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s.266.

²⁴⁹ Fevzi Demir, Şükrü Karatepe, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 2. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul, 1989, s.162.

²⁵⁰ Kadıoğlu, *a.g.m.*, s.41.

²⁵¹ Parla, *a.g.e.*, s.64.

²⁵² Timur, *a.g.e.*, 2018, s. 117.

²⁵³ Hakkı Uyar, *a.g.e.*, s.77.

forumunu Ziya Gökalp'in oluşturduğu Cumhuriyet Halk Fırkası ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuramsal çerçevesini çizen "Altı Ok" un anayasada yer almasıyla tek parti devleti anayasal düzeyde de meşrulaşmış²⁵⁴ böylece edindiği rehberlik misyonunu sağlam bir zemine oturtmuştur.

Bu rehberliğin yönü ise sözü edilen çağdaş uygarlığa ulaşmış toplumu kurmakla ilgilidir. Bu kurulum sürecinde Kemalist ulusçuluk, Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımını reddederek kültür ve medeniyeti birbirinden bağımsız görmemiş ve bu olguların modern esaslara göre yeniden yaratılabileceği kabulüne yönelen bir tutum izlemiştir. Bir başka ifade ile henüz var olmayan bir kültürün keşfi gerçekleşmiştir.²⁵⁵

Kemalist ideoloji kültürün yeniden yaratım sürecinde özellikle de CHP'nin ülkede yönetimde iktidar tekeli sağladığı 1931 yılı ile Atatürk'ün öldüğü 1938 arasında Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile Türklerin kadim ve şanlı bir ulus olduğu temasını işlemiştir.²⁵⁶ Reformlar, Türkleri Müslüman bir topluluğun parçası olmaktan çıkartıp etnik bir kimliği yeniden tahsis etmiştir. Bu anlamda tarih bilinci yedi yüz yıllık Osmanlı tarihini kapsamaktan çıkarak bin beş yüz yıllık bir Türk tarihini kucaklayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.²⁵⁷

Ahmet Yıldız'a göre de Kemalist millet inşa pratiği, çağdaşlaşmayı esas alan bir söylem etrafında şekillenmiştir. Bu pratiğin dayandığı Türklük algısı, milli türdeşliği sağlamaya yönelik çok boyutlu bir siyasi mühendislik projesinin yansımasıdır. Bu projenin etnik-soya dayalı safhasına, "bilimsel" destek sağlamak amacıyla Anadolu halklarının Türklüğünü temel varsayım olarak alan Türk Tarih Tezi geliştirilmiştir.²⁵⁸

²⁵⁴ Parla, *a.g.e.*, s.161.

²⁵⁵ Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, 2. Basım İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.200.

²⁵⁶ Soner Çağaptay, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk Dil ve Etnisite", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce IV: Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.248.

²⁵⁷ Murat Akael, "İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilimine Dair Teorik Tartışmalar", *Akademik Bakış*, Cilt:5, Sayı:9, Kış, 2011, s.19.

²⁵⁸ Ahmet Yıldız, *a.g.m.*, s.228.

Büşra Ersanlı'ya göre Türk Tarih Tezi'nin Türk benliğini oluşturacak bir araç ve gelecek kuşaklar tarafından benimsenecek amaç olması isteniyordu.²⁵⁹

Halil Berkay ise bu idealin temelini Atatürk'ün ulusçuluk perspektifinde aramıştır. Berkay'a göre bu anlayış kaynağını Atatürk'ün "milli devleti tarihi temellere ve coğrafi bir bütüne dayandırmak zorunluluğu" vurgusundan alan "savunma tarihçiliği" idi.²⁶⁰

Ahmet Yıldız'a göre ulusal bir özgüven boşluğunu doldurmaya yönelik bu savunmacı tutumun yansımaları bizzat Atatürk'ün de sözlerine yansımış "damarlarda akan asil kan", "ne Mutlu Türküm diyene", "zeki ve çalışkan" millet ve "Türk! öğün, çalış, güven" sözündeki sıralama vb. sözler kolektif özgüven yenileme amacına yöneliktir. Türklüğün gurur duyulacak bir şey olması için çok çaba harcayan Atatürk bu durumu "Benim hayatta yegane fahrim ve servetim Türklükten başka bir şey değildir" diyerek ifade etmiştir. Bu bağlamda Tarih ve Dil Tezleri geri, kaba, barbar Türk imajını yıkmaya yöneliktir.²⁶¹

Tarihin yeniden yazılması sürecinde tarihçiler "iyi vatandaşlar" olma dürtüsü ile farklı görüşlerini bırakıp bir araya geliyorlardı. Devlet de bu amaca hizmet için kendi denetiminde özel bir kurul da oluşturdu.²⁶²

Mustafa Kemal'in öncülüğünde başlayan tarih çalışmaları 1928-29 yılları arasında bir takım sonuçlar vermiş ve bazı çalışmalar notlar haline basılmıştır. Kurumsal anlamda atılımın gerçekleşmesi ise Türk Ocakları'nın kapatılmasından birkaç ay önce Nisan 1930'da, ocakların altıncı kurultayında Türk Ocağı'na bağlı Türk Ocağı Türk Tarih Heyeti'nin kurulması ile olmuştur. Haziranda Türk Ocakları kapatılarak Halk Fırkası içerisinde eridiğinden, ertesi Nisan ayında Tarih Heyeti'nin kurucuları tarafından Türk Tarih Cemiyeti kurulmuştur.²⁶³

²⁵⁹ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmî Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937)*, 7. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.103.

²⁶⁰ Halil Berkay, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, İstanbul, Kopernik Yayınları, 2018, s.66.

²⁶¹ Yıldız, *a.g.e.*, s.165.

²⁶² Ersanlı, *a.g.e.*, s.111.

²⁶³ Ersanlı, *a.g.e.*, s.111. Ersanlı ayrıca Tarih Cemiyeti'nin Yusuf Akçura, Reşit Galip gibi kurucu üyelerinin aktif politikaya itilip mebus yapıldığını belirterek, ülkenin tarih- kültür politikasına bu isimlerin yön verdiğinin altını çizer. Türk Tarih Cemiyeti bu çerçevede uzunca müddet Halk Fırkası'nın eğitim ve kültür kolu gibi çalışmıştır. Kaldı ki Tetkik Cemiyeti'nin de içinden çıktığı Türk Ocakları'nın ifa edeceği vazife de tartışma konusu olmuştur. Hamdullah Suphi, ocakların bir kültür

Cemiyetin çalışmaları ile vücuda gelen Türk Tarih Tezi, Türk tarihini İslam tarihinden soyutlamış ve Anadolu’da kurulan milli devletin meşruiyetini sağlamayı amaçlamıştır. Bu bağlamda Türk tarihini genel anlamda dünya tarihi, özel anlamda ise Batı ile bütünleştirerek Osmanlı geçmişi tarih dışı bırakmıştır.²⁶⁴

Anadolu’nun çok daha eski devirlerden beri uygarlığın Türkler ile başladığını söyleyen ve Halil Berktaş’ın başlangıcını Yusuf Ziya (Özer) ile henüz 1923’lere dek çektiği tezlerin mahiyetini Afet İnan net biçimde ortaya koymuştur. İnan, Atatürk’ün tarih tezini açıklarken kısaca Türklerin Anadolu’da yeni olmadıkları ve ilk devlet kuran millet olduklarından söz eder. İnan’a göre Türkler çok erken devrede Orta Asya’dan batı yönüne göç etmişler ve Irak, Mısır, Anadolu ve Ege’deki medeniyetlerin ilk kurucuları olmuşlardır. Bu tezle birlikte Çin, Sümer, Akad, Girit, Elam, Asur uygarlıklarının Türkler tarafından kurulduğu ya da etkilenme yaşandığı iması yapılmaktadır.²⁶⁵

Türk Tarih Kurumu öncülüğünde 1932 ve 1937’de iki Tarih Kongresi toplanmış ve tezin bilimsel nitelikli nihai gerçekliği “tescil edilmiştir”. Bu “sözde bilimsel” inancı eğitim yoluyla yaygınlaştırarak Türklüğün millî özsaygısını, Türklerin Anadolu topraklarındaki tarih öncesi bakiyeleri ile özdeşleştirmek, milliyetçiliği Türkiye Türkleri ile sınırlamıştır. Irkî unsurların araçsallaştırılarak, millî kimliğin etniklik temelinde yeniden inşası ve Millî Misak sınırlarına bağlılık tarih tezinin iki belirgin özelliğidir.²⁶⁶

Türk Tarih Tezi’nin bir türevi de Güneş Dil Teorisi’dir. Dilin Türkçeleşme yolu ile sekülerleşmesi Kemalist milliyetçiliğin en önemli çabalarından biri olmuştur.²⁶⁷

Dil, milliyetçi uygulamaların hemen hepsinde kamusal alanın şekillendirilmesi için idare edilen bir öge olmuştur.²⁶⁸ Dilin yabancı unsurlardan arındırılması hem

kulübü olarak kalmasını isterken Reşit Galip ocakların siyasi bir organizma görevi görmesini savunmuştur. Nitekim Ocakların ve dolayısıyla Tarih Heyeti’nin parti ile özdeşliği kültürel faaliyetlerin parti=devlet denetimi altında kurumsallaşmasını sağlamıştır. (Bkz. Ersanlı, *a.g.e.*, s.109-113.)

²⁶⁴ Yıldız, *a.g.m.*, s.228.

²⁶⁵ Berktaş, *a.g.e.*, s.69.

²⁶⁶ Yıldız, *a.g.m.*, s.228.

²⁶⁷ Yıldız, *a.g.m.*, s.228.

tüm ulusçuluklarda olduğu gibi Türkiye’de de önem arz eden bir husus olmuştu. Ancak Cumhuriyet döneminde sözcükler üzerinde yoğunlaşan dil devrimi, ulusçu etkiler yanında batılı değerlerin de içselleştirilmesini hedeflemiştir. Böylece dilsel reformlar alfabe değişiminin okuma yazmayı kolaylaştırması örneğinde olduğu gibi sadece pratik faydalar sağlamamış, geçmişim tasfiyesi fonksiyonunu da üstlenmiştir.²⁶⁹

Bu bağlamda Dil Devrimi, Zeynep Korkmaz’ın ifadesi ile kendi benliğine dönmüş, kendi kendine değişip gelişebilme olanağı kazanmış, millî kültür gelişmelerini kapsayabilecek, her yönden yeterli ve zengin, milli bir dil yaratabilme atılımıdır.²⁷⁰

Atatürk’ün zihninde henüz idadi öğrencisi iken Arnavut dil devriminin tatbikini görerek kafasında şekillendirdiği Latin harflerine geçiş düşüncesi²⁷¹ 1 Kasım 1928’de nihayetlenir. Bu değişimin ardından ulusal bir seferberlik başlatılarak Millet Mektepleri açıldı. Nüfusun yeni alfabe ve okuma yazmaya uyum göstermesi sağlanmaya çalışıldı. Bu seferberlik sadece yeni yazının öğrenilmesi işine yaramadı, aynı zamanda ulus çapında bir hareketlilik ve ortaklık hissi yaratarak, halkın kendisi için yeni olan ulusal kimliği benimsemesi yolunda da önemli bir adım atılmış oldu.²⁷²

Harf Devrimi’ni takip eden süreçte 1 Ocak 1929’dan itibaren devlet daireleri yazışmalarını yeni yazı ile yapmaya başladılar. Gazeteler 1 Aralık 1928’den itibaren yeni yazı ile yayımlandılar. Dönüşüm beklenilenden çok daha hızlı ve etkili oldu.²⁷³

Dilin içeriği üzerine en hararetli tartışmalar Türkçeleşme ve sadeleşme üzerinde yaşandı. Dil Kurumu’nun çalışmaları ve Dil Kongreleri ile yabancı sözcüklerin tasfiyesi ve öz Türkçe karşılıkların bulunmasına çalışıldı. Güneş dil teorisi böyle bir zamanda ortaya çıktı. Türk Tarih Tezi’yle uyumlu olarak, insanlığın

²⁶⁸ M. Berk Balçık, “Milliyetçilik ve Dil Politikaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce IV: Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.777

²⁶⁹ Sadoğlu, *a.g.e.*, s. 201.

²⁷⁰ Zeynep Korkmaz, “Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi”, *Ankara Üniversitesi Türkojoloji Dergisi*, Sayı:1, 1973, s.100.

²⁷¹ Bilal Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s.54

²⁷² Balçık, *a.g.m.*, s.784.

²⁷³ İlbeyi Özer, “Cumhuriyet Döneminde Devrimler, Toplumsal Yaşama Etkileri ve Gündelik Hayat”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Mehmet Zencirkıran, 4. Basım, Dora Yayıncılık, Bursa, 2013, s.144.

ilk dilinin Türklerin dilinden türediği, yabancı dillerin köklerinde Türkçe'nin bulunabileceği iddia edildi.²⁷⁴

Sonuçta yaratılmak istenen dil bir taraftan Türk ulusunu Müslüman dindaşlarından olabildiğince farklı kılarken öte yandan Batı medeniyetinin seküler düşünce biçimini ve hislerini tamamen kavramalıydı. Dilde tasfiye hareketinden Batı kökenli sözcüklerin çok fazla etkilenmemiş olması bu durumun sonucudur. Nitekim 3. Dil Kurultayı'nda bütün dillerin Türkçe'den türediğine dair Güneş Dil teorisinin resmiyet kazanması ile sözcük transferi hız kazanmıştır.²⁷⁵

Bu bağlamda Güneş- Dil Teorisi başlı başına bir olgu olarak değil sistemin bütünü olarak ele alındığında teorinin tasfiyeci tutumu da anlam kazanmaktadır. Türk dilinin yanlış uygulamalar ile dışlanması, öz dilin yerine yapay dillerin icat edilmesi, halk- aydın ayrılığının yarattığı gerginlikler gibi tarihsel vakalarla bir hesaplaşma yaşanıyordu. Dil Tezi de, tıpkı Tarih Tezi gibi kökene inme ve kimlik arama gayesinde idi.²⁷⁶

Seküler bir ulus devlet yaratma projesinin adımları olarak Latin Harfleri'nin kabulü, ezanın Türkçe okunması gibi uygulamalar “vatandaş Türkçe konuş” gibi kampanyalar ile desteklendi.²⁷⁷ Dil Devrimi'nin sosyal boyutunu ortaya çıkaran bu adımlar devrime muhalif kesimlerin görünürlüğünü sağladı. Ezanın ve Kurarım Türkçeleştirilmesi ya da Türkçe'den başka dillerin konuşulmasının ya da öğretilmesinin yasaklanması, Cumhuriyet projesine muhalefet eden ya da etmesi muhtemel kimliklerin de kamusal alandan silinmesi manasına geliyordu.²⁷⁸

1930'lar boyunca ekonomik liberalizm yerine devlet kapitalizmi ve siyasi liberalizmin yerine türdeşleştirici otoriter bir rejim, Nazizm ve Faşizmin Kemalist ulusçuluk tarafından benimsenen iki temel özelliğidir. Aynı dönemin meşhur söylemleri “tek”lik paydası etrafında oluşturulmuş “tek devlet, “ tek ulus”, “tek kültür”, “tek lider”, “tek doktrin” ve “tek parti”dir. Her türlü toplumsal farklılaşmayı reddeden bir halkçılığa dayanan Kemalist ulusçuluk ile dönemin ırkçı siyasi

²⁷⁴ Balçık, *a.g.m.*, 784- 785.

²⁷⁵ Sadoğlu, *a.g.e.*, s.203.

²⁷⁶ Orhan Türkdoğan, *Kemalist Sistem ve Sosyo Kültürel Yapısı*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2015, s.253.

²⁷⁷ Akael, *a.g.m.*, s.19.

²⁷⁸ Balçık, *a.g.m.*, s.786.

doktrinleri arasında bağ kuran ileri gelenler yeri geldiğinde Nazizm ve Faşizmimiz bizim ulusçuluğumuzdan etkilendiğini söylemişlerdir.²⁷⁹

1938 sonrası sürece gelindiğinde ise milliyetçilik anlayışımız daha çok antropolojik düzleme ve Jakoben bir eğilime doğru yönelmiştir. Etnisiteye verilen önemin ve pozitivist görüşün artması bu sonucu doğurmuştur. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, İnkılap Tarihi Ders Notları adlı kitabında, Türk kanının bozulmadığını ifade etmiştir. Yine Mahmut Esat Bozkurt'un Atatürk'ün sözünü "Ne Mutlu Türküm Diyebilene" biçiminde ele alması değişimin göstergesi olmuştur.²⁸⁰

Bu grup laikliği ele alış biçimi açısından da daha sert bir politika izlemiş ve gerek parti içerisinde gerek dışarıdan tepkilere sebep olmuştur.

Atatürk'ün ölümü sonrasında kendisi partinin ebedi şef ilan edilirken, İsmet İnönü de partinin değişmez başkanı ve milli şefi kabul edilmiştir. Milli Şef parti politikalarının ve ideolojinin benimsetilmesi konusunda doğrudan ve tam yetkili kişidir. İkinci Dünya Savaşı döneminde bu sistem etrafında tüm yetki İnönü'nün uhdesinde toplanmıştır.

Parti, tüm bu dönem boyunca ideolojisini halka benimsetmek için gerektiğinde "halka rağmen, hak için" anlayışı ile hareket etmiştir. Devrimlerin gerçekleştirilmesi ve toplumsal dönüşümün istenilen doğrultuda gerçekleştirilmesi için okul içi ve dışı eğitim, toplum sağlığı, kültür politikaları gibi alanlarda devletin doğrudan müdahalesi olmuştur. Bu müdahale hem açılan kurum ve kuruluşlar eliyle, hem de basın yayın üzerinden yeni ideolojinin benimsetilmesi ve açılan kurumların özendirilmesi şekliyle yapılmıştır. Bu anlayış dönemin dergilerinde de kendisine yer bulmuş ve çocuk dergileri de propagandanın hissedildiği araçlardan birisi olmuşlardır.

II. Dünya Savaşı boyunca etnisite temelli olarak yükselen yeni Türkçü dalga, savaşın son bulması ve Almanların yenilgisi ardından gerilemiştir. Özellikle savaş döneminde Alman zaferine olan inançla SSCB içerisindeki Türklerin bağımsızlığı ve birlik kurmaları gerektiğine yönelik fikirler ortaya atılmış ancak Almanların

²⁷⁹ Yıldız, a.g.e., s. 197-198.

²⁸⁰ Murat Kılıç, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:16, Isparta, Aralık, 2016, s. 121-122

mağlubiyeti sonrası Sovyet tepkisini çekmemek için Türkçüler yargılanmıştır. Bu dönem ile birlikte Türkçülük daha çok yayın organları yolu ile varlığını sürdürmüştür.²⁸¹

²⁸¹ Yesevi, *a.g.m.*, s.82.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİR NESLE ŞEKİL VERMEK: TEK PARTİ DÖNEMİ ÇOCUK İKTİDAR İLİŞKİLERİNDE BELİRLEYİCİLER

2.1. ÇOCUK İMGESİ VE İKTİDARIN ÇOCUĞA BAKIŞI

Toplum yaşamı kültürel algıları farklılaştırdığı gibi tek bir çocuk tanımını da mümkün kılmamaktadır. Çocuğun tanımının biyolojik veya sosyolojik mi yoksa hukuksal bir kavram mı olacağı çocuğa bakış açımızı da etkileyeceği için önemlidir.²⁸²

Her çağda ve toplumda çocukluk, toplumun tarihsel ve toplumsal kodları etrafında yeniden icat edilir. Böylece kavram kazandığı yapı gereği akışkan bir hal alır ve içinde bulunduğu toplumun egemen dünya görüşünde ifadesini bulur.²⁸³ Çocuk doğanın bir armağanıdır, ancak çocukluk imgesi insana ait bir yaratımdır.²⁸⁴

TDK Sözlüğünde çocuğun karşılığı olarak, “*Küçük yaştaki erkek veya kız*”, “*Soy bakımından erkek veya kız evlat*”, “*Büyüklerle yakışmayacak, daha çok küçüklerin yapabileceği gibi davranan kimse*”²⁸⁵ tanımlamaları bulunmaktadır. Buna göre çocuk tek başına biyolojik bir varlık olmak yanında, neslin devamının simgesi, davranışlarının sınırları belirlenmiş bir fert olarak da görülebilir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları sözleşmesinin 1. maddesine göre çocuk “*Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.*” biçiminde

²⁸² Mehmet Sağlam, Neriman Aral, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, *Çocuk ve Medeniyet*, Sayı:2, (2016), s. 46.

²⁸³ Nazan Çiçek, “Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Çocukluk Nosyonunun Görünümleri Üzerine Bir Analiz”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 36, Sayı:4, (2012), s.70.

²⁸⁴ David Elkind, *Çocuk ve Toplum: Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler*, Haz: Bekir Onur, Çev: Demet Öngören, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.35.

²⁸⁵ TDK Türkçe Sözlük, “Çocuk”, s.556.

tanımlanmıştır.²⁸⁶ Bu açıdan BM tarafından da çocukluğun bir gelişim sürecini ifade ettiği görülmektedir.

Tüm çocuklar toplum ve devlet için geleceğin yetişkinleri olarak özenle yetiştirilen ve eğitilen bireylerdir. Bu anlamda yetişkinlerin çocuğa yüklediği misyonlar kültürel zemin ve tarihsel süreçleri içerisinde farklılık göstermektedir.²⁸⁷ Çocuğun üzerinde bu kadar ısrarla durulması elbette onun istenen amaca uygun bir biçimde yetişmesinin sağlanması ile ilgilidir. Devletin ve toplumun geleceğin yetişkininden fazlaca beklentileri vardır. Bu durum da çocuğun gelişim ve eğitim süreçleri ile toplum ve siyaset ile olan ilişkilerine dikkat etmeyi gerektirmektedir. Bu ilişkiler ve çocuğun kazandığı imgeler tarihi süreçte sürekli değişim göstermiştir.

Colin Heywood'a göre, Batı'da çocukluğun algılanışı ile ilgili üç temel önermeden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki "çocuğun sosyal bir yapı olarak" algılanmasıdır. Buna göre çocuğun ve çocukluğun algılanışı toplumdan topluma farklılıklar gösterebilir. Bu anlamda çocukluğun algılanışı aslında kültürle iç içe değişken bir meseledir. İkinci önermede ise sınıf farklarına dikkat çekilir ve alt ve üst sınıflardaki çocukların toplumsal deneyimlerin farklı olduğu ifade edilir. Üçüncü ve son önerme ise çocuğun "kendisi ve etrafındaki hayatları tayin etmede aktif olduğunu gösterir" demektir."²⁸⁸

Antik Çağ'da çocuk imgesi toplumsal yasalar içerisinde eğitilen okula giden küçük yurttaşları temsil etmekteydi. Babil ve Roma'da çocukların küçük yaştan itibaren eğitimin bir parçası olduğu izlenir.²⁸⁹ Eski Çağ'da Mezopotamya da yazının ortaya çıkışı ile birlikte okul da ortaya çıkmış ve okul merkezi yapının gelişimi yolunda önemli sorumluluk üstlenmiştir.²⁹⁰

²⁸⁶ *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi*, Unicef Türkiye, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, <https://www.unicef.org/turkey/crc/cr23c.html>.

²⁸⁷ Zeynep Erkut, Serap Balcı, Suzan Yıldız, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk", *Çocuk ve Medeniyet*, Sayı: 1, (2017), s.18.

²⁸⁸ Colin Heywood, *Baba Bana Top At: Batı'da Çocukluğun Tarihi*, Çev: Esin Hoşsucu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 10.

²⁸⁹ Elkind, *a.g.e.*, s.37.

²⁹⁰ Hayat Erkanal, "Eski Mezopotamya'da Çocuk ve Eğitimi", *Çocuk Kültürü: 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Kitabı*, Haz: Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.58.

Ortaçağ'da ise çocuğa kölelik ahlakının bir parçası gibi bakılıyordu. Bu dönemin çocuğu küçük yaşta çiftliklerde çalışacak, ev dışında çıraklık yapacak gelir kapıları idi. XVII. yüzyılın Püriten ahlak anlayışında çocuk ilk günahla bozulmuş olarak kabul ediliyordu. Sanayi Devrimine gelindiğindeyse çocuk önce fabrikada emeği sömürülecek bir ürün iken bazı reformların ardından fabrikada çalışmak üzere yetiştirilen küçük bireylere dönüştü.²⁹¹

Osmanlı'da çocuğa ayrı bir anlam ithaf etmemiştir. Cüneyt Okay'a göre Tanzimat öncesi Osmanlı toplumunda çocuklar "küçük yetişkinler" olarak kabul görmüştür.²⁹² Öztan da benzer bir yaklaşımla Osmanlı'da "müstakil" bir çocuk kimliğinden söz etmenin doğru olmayacağını ifade eder.²⁹³

XIX. yüzyıldan itibaren modern çocuk algısı oluşmaya başlamış ve çocuğun yetişkinlerin dünyasına ait kavramların dışında tutulması ve kendi dünyalarında olabildiğince uzun yaşatılmaları esas alınmıştır. Modern toplum artık çocuğu geçici yetişkinler değil, kendine özgü dünyaları olan ayrı bir imge olarak ele almaktadır.²⁹⁴

Çocuğun iktidar ile olan ilişkisi ya da bir başka şekilde ifade etmek gerekirse iktidarın çocuğu ele alış biçimi, çocuk imgesinin tarihsel süreçteki bu değişimine neden olduğu gibi, aynı zamanda çocuğun dirsek temasında bulunduğu farklı çevrelerle de ilişkilerini de düzenlemiştir.

İktidar her zaman ve her yerde çocuk imgesini de toplumun kalanı ile birlikte gözetimi ve hatta denetimi altında tutmuş ve üretimini canlı kılarak söylemini yaygınlaştırmıştır.²⁹⁵

Foucault, iktidar söyleminin toplumu kontrol altında tutma durumunun gerçekleştiği yer için Panoptikon örneğini verir. Ortasında bir bekçi kulübesinin olduğu dikdörtgen bir avluyu çevreleyen dikdörtgen bir yapı olan Panoptikon, gardiyanın herkesi görebileceği fakat kendisinin görülmeyeceği bir yapı olarak

²⁹¹ Elkind, *a.g.e.*, s.37.

²⁹² Cüneyt Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1998, s.19

²⁹³ Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, 2. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.13

²⁹⁴ Çiçek, *a.g.m.*, s.72-73.

²⁹⁵ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, Ankara, 2006, s.51.

tasarlanmıştır. Bu yapıda herkesin kapatıldığı hücreler gardiyan tarafından görülebilir fakat mahkumlar yan hücredekiler ile iletişim kuramaz.²⁹⁶

Hapishanenin hücrelerine yakından bakıldığında, aslında bunların Alhtusser'in tanımladığı "devlerin ideolojik aygıtları" olduğu görülmektedir. Bu ideolojik aygıtlar okul, hastane, kilise gibi alanlarda ifade bulur ve ideolojiyi aktarırlar. Örneğin 16. yüzyıl kilisesi sadece dinsel bir kurum değil, okul ve kültür işlevleri ile aileyi etkisi altına alan daha geniş bir yapıdır.²⁹⁷

Her iktidar söylemini yaymak için çeşitli yöntemlere başvurur. Foucault'a göre hastane, hapishane, okul vb. kurumlar iktidarın kontrol altında tutma kurumlarıdır ve iktidar bu kurumları amaçlarına ulaşmak için yenileyerek kullanır. Toplum bireysellikten uzaklaştırılır ve iktidarın amaçlarını gerçekleştireceği bu mekânlarda mahkum edilir. Bu yapı kurulduğu andan itibaren farklı bir söylem geliştirilemeyeceği için iktidar da hastayı hastaneye, çocuğu okula, işçiyi işine kolaylıkla yönlendirebilir ve iradesini teslim eden toplum belleği üzerinde otorite tahsis edilmiş olur.²⁹⁸

2.2. ÇOCUK EĞİTİMİ

2.2.1. Batı'da Çocuk Eğitimi

Eğitim üzerine pek çok tanımlama yapmak mümkün olmakla birlikte en genel geçer tanım eğitilebilme yeteneğine sahip canlılarda davranış değiştirmeye yönelik süreç biçiminde ifade edilir.²⁹⁹

Eğitim, çocuk ve iktidar arasındaki sıkı bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkide, iktidar toplumu istediği doğrultuda değiştirmek amacıyla eğitimi önemli bir enstrüman olarak kullanır. İlişkinin mahiyeti bu anlamda son derece altı çizilesidir.

²⁹⁶ Foucault, *a.g.e.*, s. 295-296.

²⁹⁷ Alhtusser, *a.g.e.*, s. 58.

²⁹⁸ Foucault, *a.g.e.*, s.299.

²⁹⁹ Orçun Ünal, *Popüler Türk Romanlarında Çocuk İmajı ve Eğitimi 1980- 2000*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2016, s.30.

Özellikle ulus devletin ortaya çıkışından sonra kolektif kimlik oluşturmak amacıyla eğitimin önemi daha da artmıştır.³⁰⁰

Okul, yeni nesle ideolojik aktarımı sağlamak gibi bir işlevin yanı sıra bunun yeniden üretiminin sağlanması ve yeni özneler oluşturulması için önemli bir ideolojik aygıttır.³⁰¹

Eğitim örgütlerinde kurallar silsilesi etrafında devam eden tahakküm ilişkileri görülmektedir. Kural yapıcılar ve kontrol uygulayıcıları doğruluk rejimini sürdüren figürlerdir. Kurumsal güç bu kişiler aracılığı ile disiplin altına alınan bedenlerde kendini bulur. Böylece yönetici ve öğretmen otoritenin ajanları olarak konumlanmış olurlar. Ajanların gözetleme vazifesi normalleştirmedir. Eğitimde belirlenen tüm kural ve standartların asıl amacı ideolojik çerçevede ehlileştirmenin sağlanmasıdır. İktidar ehlileştirme sürecinde kontrol teknikleri olarak totalleştirme, gözetleme, sıralama, ayrıştırma, dışlama, bölme ve sınıflandırma gibi metotları kullanır.³⁰²

İktidarın çocuğa eğitim yolu ile uyguladığı bu ehlileştirme ve zapt altına alma süreci çok eski tarihlere kadar uzanmakta, iktidarın amaçlarındaki farklılıklar çocuğa ve eğitime bakışı yönlendirmektedir.

M.Ö IV. binyılda ortaya çıktığı kabul edilen okula ilişkin ayrıntılı bilgilere ancak M.Ö. II. binyılda rastlanır. Öğrencisiz ve öğretmensiz okulun olmayacağı göz önünde bulundurulduğunda bu ikisinin varlığının da okul ile birlikte M.Ö. IV. binden itibaren Mezopotamya’da başladığı kabul edilebilir.³⁰³

Bu dönem Sümerler tarafından kendi dil eğitimleri konusunda ihtisaslaşmaya önem verilmiş; diğer medeniyetlerde yabancı dil eğitimi Sümerce dışında kısıtlı tutulmuştur. Her ne kadar krallar çok fazla dil bilmek ile övünseler de okul için durum Sümerce ile kısıtlıdır.³⁰⁴ Bu durum dil eğitiminin kimlik kazandırmadaki önemine ilk çağlardan itibaren dikkat edildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

³⁰⁰ Funda Selçuk Şirin, “ İktidar ve Çocuk”, *Turkish Studies*, Cilt:8, Sayı:8, (Yaz, 2013), s.1275.

³⁰¹ Althusser, *a.g.e.*, s. 30-50.

³⁰² İlknur Şentürk, Selahattin Turan, “Foucault’un İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Cilt: 18, Sayı: 2, (2012), s.262.

³⁰³ Erkanal, *a.g.m.*, s.58.

³⁰⁴ Erkanal, *a.g.m.*, s.61-68.

Antik Dönem Akdeniz'inin en dominant devleti Roma'da ise aileye büyük önem veriliyordu. Bu nedenle Roma'da okuldan önce aile içerisinde verilen eğitim önemseniyor, örf ve adetlerin çocuklara aktarılmasına dikkat ediliyordu. 12 Levha Kanunları her çocuğa belletilmekteydi. Bunun yanında Roma'nın kuruluş efsanesi, ile şehirlerin kuruluşu bağdaştırılıyor çoğalma ve yayılma aileden itibaren dikkat edilen bir husus olarak değer kazanıyordu.³⁰⁵

V. ve VI. yüzyıllarda Roma'da devlet tarafından örgütlenen okul, o dönem bürokratlara hizmeti ön plana çıkartarak asıl yetenekleri hatiplik olan seçkin bir zümreyi yetiştirirken o günden bu güne belirli bir ideoloji içerisinde “ağaç yaşken eğilir” düsturu öne çıkıyordu.³⁰⁶

Klasik eğitim anlayışı VI. yüzyıla kadar Hristiyanlar ve paganlar arasında sürmekteydi. IV. yüzyılda Hristiyan Roma'da VI. yüzyıla kadar laik ve dinsel olarak ayrı eğitim anlayışları ve okullar yoktu. Bu dönemden itibaren kilise dini metinlerin herkes tarafından anlaşılacağı bir sadeleşme geçirmesi gereğine inanarak klasik eğitim anlayışından uzaklaşıyordu. Kilisenin bu tutumundaki asıl motivasyon ise hegemonyasını kırsal kesime yöneltmek arzusuuydu. İstilaların kırsalda paganlığı yeniden ortaya çıkartmasından endişe duyulması bir seferberliği zorunlu kılmış ve katı din temelli bu anlayışta klasik kültür metinleri yasaklanmıştı. Rahipler için oluşacak kültür boşluğu için ise eğitim sistemi ve manastırlar yeniden düzenlenmiştir. Manastır artık sadece metinlerin kopya edildiği bir kurum olmaktan çıkıp, istenilen bir kültürü empoze eden “okul” şekline dönüşmüştü. Artık itaat ve okulda sessizlik kavramları doğuyordu.³⁰⁷

Bzokurt Güvenç “insan eğitim ile insan oldu” anlayışına vurgu yapar ve doğru kabul edilen bu önermenin çocuğun sosyolojik anlamda toplulaştırılmasına, antropolojik anlamda kültürlenmesine dayandığını belirtir. Buna göre çocuk kültürlenir, kültürden beslenerek büyür/ adam olur.³⁰⁸ İlk Çağ'da babanın otoritesi

³⁰⁵ Hatice Erdemir, Halil Erdemir, “Antikçağ'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek”, *Uluslararası Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*, Haz. Dolunay Şenol vd., Cilt: 2, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara, 2012, s.655.

³⁰⁶ Kürşat Bumin, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2013, s.12

³⁰⁷ Bumin, *a.g.e.*, s.13.

³⁰⁸ Bozkurt Güvenç, “Çocuk ve Kültür”, *Çocuk Kültürü: 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Kitabı*, Haz: Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.15.

altındaki çocuk, Orta Çağ'da kilinsin egemenliğine girmiş bu dönemin çocuğu katı disiplin ve ağır cezalar altında şekillenmiştir.³⁰⁹ Güvenç'in aktarımından yola çıkıldığında bu dönemin çocuğu kilisenin adamı olmak için yetiştirilmektedir.

Foucault'un da ifade ettiği gibi Orta çağdan beri süregelen inzibati yöntemler "hakimiyetin genel yöntemleri" haline gelmiştir. XVI. ve XVIII. yüzyıl Avrupa'sında savaş ve salgınların topraklarından kopardığı köylüler eğitilmesi gereken başıboş yığınları oluşturmaktaydı.³¹⁰ Hem bu yığının yeniden disipline edilmesi ve sisteme kazandırılması, hem de değişen ekonomik sistemin gereklerine göre toplumsal hiyerarşinin yeniden düzenlenmesi ihtiyacı çocuk eğitime bakışı da yeniden düzenlemiştir.

XVI. yüzyıl Avrupa'sında ise okulun her eylemin nasıl ve ne zaman yapılacağına belirlendiği adeta bir hapisane çehresine bürünen kurumlar haline geldiği görülmektedir. Böylece itaatli ve imanlı öğrenciler, erler, işçiler yetiştirmek mümkün olacaktır.³¹¹

John Locke'un çocuğun zihnini Orta çağ anlayışına itiraz ederek boş levha olarak nitelendirmesi yeni bakış açısını destekleyerek bu boş levhanın aileler, öğretmenler ve devlet tarafından şekillendirilmesi gerektiğini savunmuştur.³¹²

XVIII. yüzyılda Devrim süreçlerinin başlaması Avrupa'da yeni bir aile tipini ortaya çıkarttı ve burjuva ailesi meydana geldi. Ne soylu, ne de köylü olan bu yeni müteşebbisler çocuğa da –muhtemelen işleyişin devamlılığının sağlanması için– önem atfetmişlerdir. Bu dönemde Voltaire ve Rousseau gibi düşünürler çocuğun günahkar olmadığını ifade etmişlerdir. XVI. ve XVII. yüzyılların tek tipleşmiş ve monarşinin hizmetkarı olan çocuğu artık vatandaş ve birey hüviyetini kazanmakta idi. Devrimle birlikte çocuk vatana aitti ve cumhuriyet değerlerinin korunması için "laik" bir ortamda yetiştirilecekti.³¹³

XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da orta sınıflar arasında yeşeren, ahlaki ilkelere, insanların doğal hakları olduğuna ve insanlığın doğal bir şekilde ilerlediğine

³⁰⁹ Sağlam, Aral, *a.g.m.*, s.47.

³¹⁰ Bumin, *a.g.m.*, s. 25.

³¹¹ Bumin, *a.g.m.*, s.23.

³¹² Emrah Akbaş, Reyhan Atasü Topçuoğlu, "Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu-Eleştirel Bir Değerlendirme", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt: 20, Sayı: 3, (Nisan 2009), s.98.

³¹³ Bumin, *a.g.e.*, s. 44-62.

dair ilerleme/terakki fikri etrafında şekillenen daha iyi bir gelecek hedefleniyordu. Ancak XIX. yüzyıldan itibaren hümanist, ahlaki ve evrensel değerler yerlerini idealize edilmiş vatan ve milliyet kavramlarına bıraktı. Milliyet belirli bir devletin vatandaşlığı ile belirleniyordu. Bu tip milliyetçilikler aynı devletin toprakları üzerinde yaşayan farklı milletleri ırka dayalı bir kimlik hissi etrafında toplamak için uydurma bir soy, farazi atalar yaratarak, entegre etme ve türdeşleştirme yöntemleri yardımı ile tek bir halk haline getirmeye çabalıyordu.³¹⁴

Uluslaştırma çabaları Türkiye'ye de tesir edecek bir devletin sonunda ve yenisinin kurulma sürecinde birincil belirleyici olacaktır.

2.2.2. Türklerde Çocuk Eğitimi

Orta Asya Türk Devletleri'nde çocuğun önemsendiği, çocuğu olmayan ailelerin hor görüldüğü ve çocuk eğitime özel bir önem verildiği Dede Korkut Hikayeleri'nde de ortaya konmuştur. Orta çağ Türk- İslam toplumu ise aynı dönemin Avrupa'sından farklı bir profil çizmektedir. Çocuğun buluş çağına kadar özel bir önem görmesi ve eğitimlerine dikkat edilmesi, bununla birlikte aile kurumuna verilen önem ve çocuğun üzerindeki baba otoritesi ifade edilen durumlardır. Farabi'den İbn-i Sina'ya dönemin ünlü düşünürleri çocukların fiziksel ve bilişsel farklılıklarına dikkat çekmiş ve ruh sağlığının korunmasına özen gösterilmesi gerektiğini savunmuşlardır.³¹⁵

Klasik dönem Osmanlı toplumu ise padişaha mutlak otoriteyi din ve devlet uğruna gerekirse canından vazgeçmeyi kabullenen bir yapıda dizayn edilmişti. İmparatorluk kültürel çeşitlilik açısından fazlaca zengindi ve bu kültür mozağının parçaları cemaatler olarak örgütlenip kendi alanları içerisinde varlıklarını sürdürmekteydiler. Bu kültürel ortam içerisinde çocuk, okuma yazma öğrenmek için sibyan mektebine gider, belirli bir yaşa geldiğinde babasının içinde bulunduğu grubun bir üyesi olurdu. Ancak klasik dönem Osmanlı'sında yaygın bir ilköğretim anlayışından söz etmek zordu. İdaelize edilen kültür zaten sözlü anlatımla

³¹⁴ Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin İrkçı Çehresi 1925-1939*, 3. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s.31-32.

³¹⁵ Sağlam, Aral, *a.g.m.*, s.49.

aktarılabiliyordu. Çocuğun gelişiminde meslek eğitimi ön plandaydı ve mektebe dayalı detaylı bir eğitim ilmiye sınıfı ile sınırlı görülüyordu.³¹⁶

Osmanlı Devleti'nde batılılaşma hareketleri öncelikle askeri, siyasi ve idari alanlara yönelmişti. İmparatorluğun eğitim alanında ciddi anlamda ilk atılımları XIX. yüzyıl ortalarında görülmüştür. II. Mahmut döneminde Mısır örneği ile başlayan yenileşme çabası bundan sonra da devam etmiştir. Ancak Tanzimat döneminde dahi yeni eğitim kurumlarının kadrolarını geleneksel eğitim anlayışından gelen öğretmenler oluşturmuştur. Burada amaç kurumların meşruiyetinin sağlanması, yaygınlaşması ve eleman açığının kapanmasıdır. Bu dönem çocuk eğitiminde sıbyan mekteplerine devamın sağlanmasına yönelik fermanlar çıkartılırken, önceki dönemlerden farklı olarak devletin ilgisinin temel eğitime yöneldiği görülebilir.³¹⁷

Modernleşme çağında, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimin yaygınlaştırılmasının temel amaçlarından biri de, ihtiyaç duyulan pratik ve pozitif bilgilerle donanmış yeni bir yönetici kuşağı yetiştirmektir.³¹⁸

Tarihsel gelişim içerisinde yeniliklerin gerekli bir ihtiyaç olarak görülmesi ile halkın eğitilmesi devletin görev ve sorumlulukları arasında kabul edilmiştir. Bu süreçte eğitim batılı reformların bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Yine Avrupa kamuoyunun Osmanlı aleyhtarı bakış açısını yıkmak ve buradan gelen baskıları hafifletme arzusu eğitimin geliştirilme yaygınlaştırılmasındaki diğer saiklerdir.³¹⁹

Modernleşme döneminde en dikkat çeken nokta eğitimin teşkilatlanması olmuştur. Bu amaçla 1845'te Muvakkat Meclis-i Maarif kurulmuş, bu kurum bir yıl sonra Meclis-i Maarif-i Umûmiye adını almıştır. İcra organı olarak da bugünkü anlamda ifade etmek gerekirse genel müdürlük mahiyetinde Mekatib-i Umûmiye

³¹⁶ Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Döneminin "İdeal İnsan Tipi" ve Bu Dönemde Çocuğun Kültürel Gelişimini Etkileyen Etkenler Üzerine Düşünceler", *Çocuk Kültürü: 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Kitabı*, Haz: Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.98-101.

³¹⁷ Meral Güdek, *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da Çocuk Eğitimi ve Literatürü*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 11.

³¹⁸ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839- 1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, Çev. Osman Yener, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.80.

³¹⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2007*, 11. Basım, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2007, s.265-290.

Nezareti (8 Kasım 1846) kurularak çalışmaya başlamıştır. 1857’de ise ilk eğitim bakanlığı teşkilatı olarak Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştur.³²⁰

Tanzimat’ın maarif siyaseti “Osmanlılık” ilkesine dayandırılmıştır. Necdet Sakaoglu’nun ifadesi ile “yatırımsız, masrafsız, orada şurada, eski sıbyan mekteplerinde adları, yaklaşımları ve havalarıyla “yeni” okullar açılacak; müslim, gayrimüslim her uyruk buralarda aydınlanıp Osmanlılık bilincine erişecek...” Bu politika 1912’deki Balkan Savaşları’na kadar sürmüş sonra yerini Ziya Gökalp’in kuramsallaştırdığı milli eğitime bırakmıştır. Tanzimatçılar, ön gördükleri eğitim siyaseti için ilköğretimin- vakıflar, halk ve cemaatler eliyle- yaygınlaştırılmasını; rüşdiye sayısını çoğaltarak İmparatorluğun uluslar mozağının geliştirilmesini; bir yandan da Batı tarzı eğitim kurumları açarak her alanda eleman ve uzman yetiştirmeyi hedeflemişlerdi.³²¹

En alt gruptan itibaren yeniden ele alınan eğitim yapısında önemli değişimler yaşanıyordu. Sıbyan mekteplerinde yazı öğretilmeye başlanmıştı. Tam olarak günümüz biçiminde olmasa da sınıf düzenine benzer uygulamalar görülüyor, bu noktada bilgi düzeyi esas alınıyordu. Tanzimat ile sıbyan mekteplerinin alametifarıkası falaka cezası “şeriata uygun olmadığı” gerekçesi ile tarihe karışıyordu.³²²

Tanzimat döneminde öne çıkan kurumlardan birisi de rüşdiyelerdir. 1848’de yeni kurulmakta olan rüşdiyelerin açılma amacı “tebanın terbiyesini sağlama” şeklinde ifade ediliyordu. Bu ifade Osmanlı eğitim karakterinin sosyal disiplinizasyona dayandığını göstermekteydi.³²³

Rüşdiyeler eliyle kızlar da eğitim hayatına daha fazla dahil edildi. 1859’da ilk kız rüşdiyesi açılana kadar kızlar için sıbyan mektebi dışında bir örgün eğitim kurumu yoktu.³²⁴ 1861’de Takvim-i Vekayi’de çıkan bir makalede bu mekteplerin devletin kadın eğitimine giderek daha fazla önem vermesinin nedeni açıklanmıştır. Buna göre kız rüşdiyeleri kadınlara dini ve dünyevi eğitim verecek, buradan yetişen

³²⁰ Adil Şen, “Osmanlı’dan Günümüze Eğitimde Modernleşme Çabaları”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:17, Sayı: 57, (2013), s.483.

³²¹ Necdet Sakaoglu, *Türkiye Eğitim Tarihi 11-20. Yüzyıllar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018, s.111.

³²² Akyüz, *a.g.e.*, 161-162.

³²³ Somel, *a.g.e.*, s.86.

³²⁴ Akyüz, *a.g.e.*, s.165.

genç kızlar evlendiklerinde kocalarına eve ilişkin meselelerde yardımcı olup onları rahatlatabileceklerdi. Kızların eğitime katılması noktasında bir diğer görüş ise erken Tanzimat'ın bir tür ideoloğu sayılabilecek Sadık Rıfat Paşa'ya aittir. Sadık Rıfat, kişinin milletine ve insanlığa yapabileceği en büyük yararın çocuğunu emzirirken ona dini ve ahlaki eğitim verebilecek analar yetiştirmek olduğunu ifade etmiştir.³²⁵

Tanzimat'ın bir diğer getirisi de ordunun yetişmiş subay ihtiyacını karşılamak için kurulan askeri okulların ders içerikleri ve eğitim sistemlerinin güncellenmesidir. Bu bağlamda ordunun ihtiyacı olan baytar, topçu, bahriye vb. sınıflar geliştirilmiş. Askeri okullarda Fransızca eğitimi başlamıştır. Çekirdekten subay yetiştirme arzusu askeri okulların rüşdiye ve idadi seviyelerinde de teşkil edilmesini sağlamıştır.³²⁶

Resmi ideolojinin aktarımında itaat ve sadakati sağlayan – ordu ve bürokrasi ile birlikte- üç temel kurumdan biri olan eğitim, Tanzimat'tan başlayarak dünyevi bir görüş etrafında şekillenmiş, okul cami ve mescit dışına çıkarken hocaların yerini muallim ve muallimeler almaya başlamıştır. Aynı zamanda devletin açtığı değişik kademedeki okulların askeri niteliği ideolojini meşruiyet kazanmasında anahtar bir rol oynamakla birlikte, buradan yetişecek kuşakların tarihin kalanına etkisi önemlidir.³²⁷

II. Abdülhamit devrine gelindiğindeyse Tanzimat'tan alınan eğitim mirası nicelik olarak birkaç kat büyütülmüştür. Abdülhamit döneminin temel eğitim politikası Tanzimat'ın nispeten daha seküler çizgisinden farklı bir modernleşme anlayışı benimsemiştir. Bu anlayış “sultani modernleşme”, “geleneksel modernleşme” ya da “savunmacı modernleşme” olarak tarif edilebilir. Abdülhamit döneminin temel gayesi Tanzimat ile gerileyen hanedan üstünlüğünü yeniden tesis etmek ve Müslüman bir orta sınıf yaratmaktır. Eğitimde bu fonksiyonel bir araç olarak kullanılmıştır.³²⁸

³²⁵ Somel, *a.g.e.*, s.85.

³²⁶ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi I-II*, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 426- 436.

³²⁷ Mehmet Ö. Alkan, “ Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, İletişim Yayınları, C.1, 8. Baskı, İstanbul, 2009, s.379.

³²⁸ Mustafa Gündüz, “I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid Dönemi'nde Eğitim”, *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*, Haz. Mustafa Gündüz, 2. Basım, Doğu Batı Yayınları, İstanbul,2015, s.78-79.

Eğitim sisteminde bu yaygınlaşmanın ve İstanbul dışındaki küçük b¼rokrat ve ticaret burjuvazisinin eğitilmesinin, İttihat ve Terakki hareketinin hızlanmasında önemli katkıları olacaktır. II. Abd¼lhamit y¼netimi, eğitim sistemini yaygınlaştırarak karşıtını da geliştirmiştir.³²⁹

II. Abd¼lhamit d¼neminin en dikkat çekçi kurumu Mekteb-i M¼lkiye olmuştur. Rejime bağlı memur yetiştirmeyi amaçlayan okul 1879'da Abd¼lhamit'in ön ayak olması ile açıldı, ardından 1885'te eğitim s¼resi d¼rt yıla çıkartıldı ve yatılı oldu. 1892'de açılan aşiret mektebine ise önce Arap aşiret reislerinin çocukları alındı; ilerleyen zamanlarda K¼rt, Arnavut çocukları ile Uzak Doğu'dan gelen çocuklar da bu okula kaydedildi. Okulun amacı Osmanlı terbiyesi ile birlikte T¼rkçe, Fransızca ve askerlik eğitim, vererek çocukları askeri okullara hazırlamaktı. Necdet Sakaoğlu II. Abd¼lhamit d¼nemi okullaşmasını anlatırken özellikle iptidailerdeki d¼zensizlikten söz eder.³³⁰ Yahya Aky¼z'de d¼nemin bazı eğitimcileri tarafından yazılan usul-i cedid risalelerinden hareketle kurulan bu ilköğretim kurumlarının sayı ve niteliklerini yetersiz g¼rmektedir.³³¹

II. Abd¼lhamit d¼neminin siyasi çalkantılarının yarattığı siyasi kaygılar çocuk eğitimine de yansımış ve din, ahlak ve itaat eğitimin önemli n¼veleri olmuştur. Bu durum d¼nemin çocuk eğitimi kitaplarına da yansımıştır. XIX. y¼zyıl Osmanlı Devleti'nde sayısı da oldukça fazla olan bu anlamda ahlak, din ve diğer alanlarda yazılmış kitaplar olarak sınıflanması m¼mk¼n olan bu eserlerin genel çerçevesi ele alındığında çocukların ahlaki değerler kazanarak sosyal hayata katılmalarının sağlanması ve iyi bir vatandaş olarak uyumlu davranışlar geliştirmelerinin amaçlandığı g¼r¼lmektedir.³³²

II. Meşrutiyet d¼neminde ise C¼neyt Okay'a g¼re İttihat Terakki kendine sadık, millet sevgisi ile dolu bir nesil yaratmak için çeşitli uygulamalar denemiştir. B¼ylece Cumhuriyet d¼nemi eğitim politikalarının temellerinin bu d¼nemde atıldığına işaret edilmiş olur.³³³ Bu d¼nemde “yeni eğitim” üzerine yapılan

³²⁹ İlhan Tekeli, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim S¼relerindeki Değişmeler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e T¼rkiye Ansiklopedisi II*, İletifim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 471

³³⁰ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s.144.

³³¹ Aky¼z, *a.g.e.*, s.227-229.

³³² İşhak Tekin, “1876- 1923 Yılları Arasında Çocuk Eğitimi Konusunda Yazılmış Kitapların İncelenmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, (2017), s.1590- 1598

³³³ Okay, *a.g.e.*, 1998, s.38.

tartışmaların yanında, bir tartışma çizgisi de Satı Bey ile Ziya Gökalp arasında olan tartışmadır. Bu tartışma Spensercilik ile Durkheimci görüşün tartışmasıdır. Bu tartışma II. Meşrutiyet'in sonu, Cumhuriyet'in başlangıcına doğru arkasına İttihat ve Terakki'nin desteğini alan Ziya Gökalp'in savunduğu Durkheimcilik lehine sonuçlanır.³³⁴

Durkheim için okul çocuğun hayata hazırlandığı, çocuk için aile ve devlet arasındaki aracı kurumdur. İnsanın toplumsal bir varlık olduğunu ileri süren Durkheim, onu aile, vatan, siyasi toplum ve insanlıktan oluşan bir bütüncülük içerisinde ele alır. Ona göre okulun amacı çocuğu bu toplumsallığa entegre etmektir.³³⁵

Aguste Comte'un eğitim anlayışı ise toplumculuğu amaç, zekayı ise vasıta olarak görmüştür. İki devrede gerçekleşecek eğitimin ilk aşamasında çocuk buluş çağına kadar aile eğitimi alacaktır. İkinci aşamada ise altı sene sürecek ve çocuk aileden kısmen de olsa koparılacaktır. Çocuk bu sistemli devrede emekçi ruhla şahsi ve toplumsal vazifelerine hazırlanacaktır.³³⁶

Tanzimat'tan itibaren Türk düşünce hayatına giren Aguste Comte'un pozitivist görüşleri de Osmanlı resmi ideolojisini etkilemiş, bilimi esas alan ilerleme ve birlik söylemi sonraki süreçte cumhuriyetin kurucu kadrolarını da şekillendirmiştir. Militarist ve milliyetçi çizgi Mustafa Kemal ve beraberindekileri de şekillendirirken, cumhuriyetin dini millileştirmesi ve resmi tarihini inşa etmesi bu sürecin bir ürünüdür.³³⁷

Türkiye'de milli eğitim ideolojisi 1920'li yılların askeri, siyasi ve ekonomik gelişmelerinden zaferle çıkan Mustafa Kemal ve onun başkanlığını yürüttüğü partisi Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından bu çerçevede şekillendirilmiştir. Kemalizm yeni

³³⁴ Muhsin Hesapçıoğlu, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Politikası ve Felsefesi", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı 29, (2009), s. 122.

³³⁵ Emile Durkheim, *Ahlak Eğitimi*, Çev. Oğuz Adanır, 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s.102-264.

³³⁶ Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*, 4.Basım, Kadim Yayınları, Ankara, 2018, s. 94

³³⁷ Alkan, *a.g.m.*, s.384-391..

devletin resmi ideolojisi olmuştur. Bu nedenle milli eğitim de Kemalizm'in damgasını taşımış aynı zamanda ideolojinin ilerletilmesinde kilit rol oynamıştır.³³⁸

Cumhuriyetin okulları yeni ideolojinin yeni nesle aktarıldığı, ideolojinin meşruiyetini ve devamlılığını sağlayan ideolojik aygıtlardı. Okulun biricik amacı çocuğu faydalı birey ve yurttaş haline getirmekti. Başta müfredat programları olmak üzere tarih, dil bilgisi vatandaşlık bilgisi gibi dersler aracılığı ile çocuğun ulusal değerlere sıkı sıkıya bağlı olması amaçlanıyordu. Okul sadece ders ortamı ile değil, fiziki ortam ve ritüelleri ile de siyasallaşmanın sağlanmasına hizmet etmekteydi. Törenler, bayraklar, marşlar, büst ve heykeller, her gün tekrar edilen antlar yeni bir düzenin oluşturulmasına destek olmuşlardır.³³⁹

Yerleştirilmek istenilen eğitim anlayışı her türlü yabancı ideolojiyi reddeden, aynı zamanda geçmişle bağlarını yok sayan, eski devrin dini eğitimi ve enternasyonal eğitim anlayışını karşısına almış milli eğitimidir.³⁴⁰

Mustafa Kemal'in 1924 ve 1925'te yapmış olduğu "*Türkiye'nin eğitim ve öğretim tutumunu her katında, tam bir açıklıkla hiçbir tereddüde yer vermeden saptamak ve uygulamak gerekir; bu tutum, her anlamıyla ulusal bir nitelikte olacaktır.*"³⁴¹ ve "*Uydurma hikayeler ve boş fikirler kafalardan tamamen çıkarılacaktır. Onlar çıkarılmadıkça beyinlere gerçeğin nurlarını sokmak imkansızdır.*"³⁴² Yapmış olduğu konuşmalardan alının iki alıntı genel anlamda konuya bakışını ortaya koyar.

Bu çerçevede 3 Mart 1923'te Misak-ı Maarif Genelgesi ile cahilliğin ortadan kaldırılması, yeni kuşakların geleceğin ihtiyaçları doğrultusunda yetiştirilmesi, gençlerin fikren kuvvetli, bilim ve ahlak açısından donanımlı olarak yetiştirilmesi gibi amaçlar belirlenmiştir. Genelgenin yayınlanmasının ardından 3 Mart 1924

³³⁸ İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumlaşma Üzerindeki Etkisi*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.133.

³³⁹ Şirin, *a.g.m.*, s. 1287.

³⁴⁰ Kaplan, *a.g.e.*, s.138-139.

³⁴¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, s. 347.

³⁴² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, C. II, Ankara, 1997, s. 224.

tarihinde çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim tek çatı altında toplanmış ve merkezi bir nitelik kazanmıştır.³⁴³

İlhan Tekeli'ye göre her millet için eğitim dönüşümü farklı tarihler ve usullerde başlamış olsa da benzerlikler içermektedir. Bu benzerliklerin ilki eğitim üzerindeki din etkisinin ortadan kaldırılmasıdır.³⁴⁴ Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ardından imparatorluktan miras kalan laik okulların yanında varlıklarını devam ettiren ve tutucu çevrelerin desteğini alan medreselerin kapatılması da bu dönüşüm çerçevesinde olmuştur.³⁴⁵

Tekeli'nin ikinci önermesi kapitalistleşme sürecinde etkinliği artan yazı dilinin sadeleştirilmesidir. Dildeki bu dönüşüm yeni bir milliyetçilik ideolojisinin geliştiği dönemde ve bu ideolojiyi yayanlarca yapılması, bu dönüşüme ulusalcı ideolojik bir öz de kazandıracaktır.³⁴⁶ Arap alfabesinin yerine Lâtin esasına dayalı Türk harflerinin kabul edilmesi de bu çerçevede düşünülen bir devrimdi. Bu yoldaki hazırlıklar 1927 yılında başladı ve 1928 yılının ilk aylarında da sürdü. Bakanlar Kurulu kararıyla yeni Türk alfabesini hazırlamak amacıyla oluşturulan "Dil Encümeni" ilk toplantısını 26 Haziran 1928'de Ankara'da yaptı.³⁴⁷ Eğitim reformu 3 Kasım 1928'de Yeni Türk Harfleri'nin kabulü ile önemli bir eşiği geçti.³⁴⁸ Hemen ardından gelen dil devrimi çalışmaları da bu konuda destekleyici oldu.

Dönüşümün üçüncü eksenini, daha çok eğitim teknolojisine ilişkindir. Seçkin ve az sayıda kişinin eğitiminden daha çok, yeni orta sınıfları yetiştirmeye dönük çok sayıda kişinin eğitime geçmek gerekiyor. Bu da, hoca-öğrenci arasında bire bir ilişkiye dayanan eğitim sisteminden bir hoca çok öğrenci arasında ilişkiye dayanan bir eğitim sistemine geçilmesi anlamına gelir. Sınıf kavramı, karatahta ve sıra bu süreçte ortaya çıkarak eğitimdeki değişimin simgeleri olmuştur.³⁴⁹

³⁴³ Hacı Veli Gök, *Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları*, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2011, s.30.

³⁴⁴ Tekeli, *a.g.m.*, s. 460.

³⁴⁵ Abdurrahman Boran, "Cumhuriyet Döneminde Eğitimde Meydana Gelen Gelişmeler", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:8, Sayı: 2, 2000, s. 54.

³⁴⁶ Tekeli, *a.g.m.*, s. 460.

³⁴⁷ Saime Yüceer, "Türkiye'nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri", *Atatürkçü Bakış*, Yıl:1, Cilt: 1, Sayı: 1, Bursa, 2002, s.15

³⁴⁸ Boran, *a.g.m.*, s.306.

³⁴⁹ Tekeli, *a.g.m.*, s. 460.

Türk Milli Eğitimi, bu süreci 1920’lerde ilköğretim alanında geçici bir “yeni eğitim”/deneycilik/pragmatizm denemesi dışında tüm cumhuriyet tarihi boyunca Ziya Gökalp’in savunduğu sosyolojizm kökenli Durkheimci bir eğitim sistemi etrafında şekillendirmiştir.³⁵⁰ Bu durum çerçevesinde arzu edilen merkezileşme sınıftan, devlet katına her alana yayılmıştır. Türk modernleşmesi bu yönüyle Mustafa Kemal’in “ Fikri hür, vicdanı hür nesiller yetiştirmek” düsturundan çıkan anlam ışığında bireysel özgürlüğe dayalı değil, bireyin devletin aracı olduğu bir anlayışı geliştirmiştir.³⁵¹

Milli Eğitim Temel Kanunu’nun ikinci maddesinde çocukların “memleketine ve insanlığa karşı sorumluluğunu bilen... Geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı” kişiler olarak yetişmesi milli eğitimin temel amacı olarak belirlenmiştir.³⁵²

Bu açıdan, Atatürk’ün eğitim programının dayandığı temel ilkeler; Millilik, ilmilik, laiklik, karma eğitim, birlik, bilgisizliğin ortadan kaldırılması, işe dayalı eğitim ve disiplin etrafında milli eğitimin dizayn edildiği görülmüştür.³⁵³

23. ÇOCUK SAĞLIĞI

Son dönem Osmanlı Devleti’nde kadın ve çocuk sağlığı nüfus politikaları açısından önemli olmuştur. Modernleşmeye yönelik dönüşümlerin ağırlık kazandığı Tanzimat döneminden savaşlar, göçler, salgın hastalık vb. durumlar ile mücadele edilirken bir yandan da toplumu ileride başarıya götürececek adımlar atılmaya çalışılmıştır. Sağlık alanında yaşanan gelişmelere rağmen savaşlar nedeniyle XIX. yüzyıl başlarında 25 ila 32 milyon arasında değişen nüfus XX. yüzyılda 19 milyona kadar gerilemiştir.³⁵⁴

Nüfusun çoğaltılmasına verilen önem kadar doğacak çocuğun sağlıklı olup olmadığı, yaşadığı ortam da önemli problemlerden olmuştur. Anne-baba zeki,

³⁵⁰ Hesapçıoğlu, *a.g.m.*, s.129.

³⁵¹ Hesapçıoğlu, *a.g.m.*, s.130.

³⁵² Emine Akyüz, Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1, 1991, s.355

³⁵³ Gök, *a.g.t.* s.30.

³⁵⁴ Yasemin Hamalçı, “Geç Osmanlı Döneminde Kadın Doğum ve Çocuk Sağlığı”, *Lokman Hekim Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, (2017), s.23.

kuvvetli olursa çocuğun da bu özelliklere sahip olacağı düşünülmüştür. Ancak bu özellikleri taşımayan bir çocuk doğarsa, bu durum döllenmenin gerçekleştiği koşuldan kaynaklanmaktadır. Çiftten biri sarhoş, ortam kirli, gürültülü olursa yani cinsel birliktelik doğru zamanda gerçekleşmezse doğacak çocuğun bu durumdan etkileneceği varsayılmıştır. Sağlıklı bir nesil için kimlerin doğurmaya teşvik edileceği, kimlerin ise fazla çocuk doğurmasının engellenmesi gerektiği konusunda öjenik görüşler mevcut olmuştur.³⁵⁵

Osmanlı Devleti III. Selim Dönemi'nden itibaren sağlığın korunması ve sağlık kurumlarının oluşturulması konusunda pek çok hamle yapmıştır. II Abdülhamit döneminde açılan Hamidiye Etfal Hastanesi, çocuk sağlığının korunmasına yönelik en önemli somut adımlardan bir tanesi olmuştur. Hastane değişik hastalıkların birbirinden bağımsız ayrı yapılarda tedavi edildiği, pavyon tipi sağlık kuruluşlarının ülkemizdeki ilk örneği olmuştur.³⁵⁶ Etfal Hastanesi daha sonra ilave edilen bölümleri ve ihtisaslaşması ile çocuk sağlığının korunması noktasında önemli bir merkez olmuştur.

Foucault'un insan bedeninin iktidar tarafından dönüştürülmesine dayanan biyo-iktidar kavramı son dönem Osmanlı'dan Cumhuriyet'e çocuk sağlığı politikalarını açıklamak için de kullanılabilir. Foucault'a göre Fransız Devrimi öncesinde iktidar otoritesini gerekirse öldürerek kralın bedeninde somutlaştırmayken, Cumhuriyet'in bedeni ve somutluğu yoktur. İktidar kendini tek bir bedende değil, toplumsal bünyenin tamamına nüfuz ederek gerçekleştirir. İktidar krallar gibi öldüren değil, onları canlı tutarak yöneten konuma gelmiştir.³⁵⁷

Yeni Türkiye'de milliyetçi biyo-politikaların sacayaklarını nüfus artışı, öjenizm ve beden terbiyesi oluşturuyordu. Savaş, göç ve salgınlar nedeni ile kırılmış Anadolu nüfusunun canlandırılmaya ihtiyacı vardı.³⁵⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önce, 23 Nisan 1920 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını takiben siyasi, ekonomik, toplumsal ve eğitim

³⁵⁵ Hamalcı, *a.g.m.*, s. 27.

³⁵⁶ Yıldırım Yavuz, "Batılılaşma Dönemi'nde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, (1988), s.128.

³⁵⁷ Ali Akay, *Michel Foucault'ta İktidar ve Direnme Odakları*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s.118.

³⁵⁸ Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.227.

öğretim alanlarında olduğu gibi sağlık alanında da gereksinimler belirlenmiş; mevcut koşullar uyarınca gereksinimleri karşılamak ve çağdaş bir yapıya sahip olmak amacıyla politikalar üretilmiştir.³⁵⁹

Cumhuriyetin kurulması ile beraber sorunlara çözüm bulmak ve devrimlerin selameti açısından sağlık programına özen gösterilmiş ve sağlık politikaları diğer alanlarla birlikte uygulanmaya başlanmıştır. Henüz Cumhuriyet'in ilanından önce kurulan Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti salgın ve bulaşıcı hastalıklar ile mücadeleye, nüfusu arttırmaya, anne ve çocuk sağlığının korunmasına yönelik programlara ağırlık vermiştir.³⁶⁰

Dönemim sağlık politikası evliliği ve üremeyi milli görev olarak görmüş ve kadını evliliğe ve anneliğe yönlendirmiştir. Kemalist seçkinleri içerisinde özellikle münevver zümrelerin üremeye teşvik edildiği görülmüştür. Zira şartlar itibariyle nüfus artmalı ancak soysuzlaşmadan kaçınılmalı fiziken ve ruhen yükselme gerekli görülmelidir.³⁶¹

Çocuk sağlığının korunması sadece sağlık kuruluşları ile değil aynı zamanda ulus devlet olma sürecinde açılan ya da yapıları yeniden düzenlenen cemiyetler eliyle de gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada Türkiye'de çocuğun korunmasına yönelik faaliyet gösteren ilk cemiyet olarak 1908 yılında Kırklareli'nde kurulan, Balkan Savaşları boyunca yerel bir cemiyet olarak faaliyetlerini sürdüren ve 1917 yılında genele yayılarak yeniden teşkilatlanan Himaye-i Etfal Cemiyeti çıkmaktadır.³⁶² Milli Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal'in emirleri ile yeniden yapılandırılan Himaye-i Etfal Cemiyeti³⁶³ 1921 yılında Ankara'da yeniden kurulmuş ve 1926'da Başkanı Doktor Fuad (Nabi) Bey'in sahibi olduğu *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisi yayın hayatına başlamıştır.³⁶⁴

³⁵⁹ Gamze Nesipoğlu, "Olgusal Bir Yapı Olarak Sağlık Politikaları: 1920-1960 Arası Cumhuriyet Döneminin Tarihsel İzleği", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, (2018), s. 168.

³⁶⁰ Nesipoğlu, *a.g.m.*, s.169.

³⁶¹ Bora, *a.g.e.*, 2017,s. 227.

³⁶² Yaşar Baytal, "Atatürk Döneminde Nüfusu Artırma Çalışmaları ve Gürbüz Türk Çocuğu Projesi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5 Sayı: 10, (2009), s.121.

³⁶³ Doğan Çağlar, "Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları," *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, (1989), s. 16.

³⁶⁴ Elif Konar, "Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi", *Türk Halkları Edebiyatı II: Uluslararası Çocuk/ Uşaq Edebiyatı Kongresi*, Qafqas Üniversitesi, Baku, Azerbaycan, 13-15 Kasım 2008

Gürbüz Çocuk dergisinin 1926'daki ilk sayısında "Milli Siyasetlerin En Mühimi Çocuk Siyasetidir" başlıklı yazı cumhuriyet yöneticilerinin çocuğa bakışının anlaşılması açısından elzemdir.³⁶⁵ Dergi, *Gürbüz Türk Milleti*'ne ulaşmak idealine gönderme yapan ismiyle akıl ve ruh sağlığı yerinde, iyi eğitim almış, bilgili, vatan ve milleti için yılmadan çalışabilecek nitelikte Türk vatandaşının yetiştirilmesini amaçlamıştır. Salgın hastalıklarla mücadele yöntemleri, anne ve çocuk sağlığı konuları detaylı olarak işlenmiş, aynı zamanda yetiştirilecek çocukların sağlam bünyeli olmasına özellikle vurgu yapılmıştır. Dergi çocuk ölümlerini milli facia olarak nitelendirmiş ve de doğum oranının yüksek olmasına karşın bebek ölümlerinin fazla olması sorununa çözümde annenin eğitimini kilit önemde gören dergi, "toprağa girmek için rahimden çıkan çocuk aile ve aile Türkiye demektir" diyerek ilk hedef olarak 'validelerin irşadına' yönelmiştir.³⁶⁶

Bu çerçevede, yayınlanmaya başladığı tarihten 1931 yılına kadar öncelikli olarak hem çocuğa hem de anne, baba, öğretmen ya da çocuğun yetiştirilmesi hususunda alakalı herkese yönelik çıkan dergi bu tarihten sonra daha ziyade yetişkinlere yönelik çıkartılmıştır. Derginin genç cumhuriyetin sağlık politikalarını ve yeni nesil idealini okuyucuya taşıyacak dönemin etkin yazar ve fikir insanlarından oluşan oldukça geniş bir yazın kadrosu da vardır.³⁶⁷

Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde çocuğun sadece ebeveynin malı olamayacağı onun vatana ait olduğu hususu üzerinde durulur, inkılapların ve cumhuriyetimizin bu çocukların kuvvetli vücut ve dimağlarına emanet edileceği hatırlatırken, cıızlık "alna yazılan iğrenç bir leke" olarak görülürdü.³⁶⁸

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin son döneminde devlet otoritesine alınmaya başlanan sağlık politikaları Cumhuriyet ile de hem kurumsallaşmasını sürdürmüş hem de matbuat ile desteklenmiştir. Çocuğun varlığı ve nitelikleri devletin önemli ilgi alanlarından olmuş ve bu durum bir milli mesele olarak görülmüştür. Bu problematik ile sadece kurumsal alanda mücadele edilmemiş devlet yayınları ve sivil

³⁶⁵ Şirin, *a.g.m.*, s. 1279.

³⁶⁶ Makbule Sarıkaya, "Gürbüz Türk Çocuğu Dergisinde Çocuk Sağlığı Sorunu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:5, Sayı: 9, (2009), s.152-154.

³⁶⁷ Alev Sınar Çılgın, "Genç Cumhuriyet'in Ütopyası Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi", *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 6, (2004/1), s.100.

³⁶⁸ Bora, *a.g.e.*,2017, s.228.

toplumu da organize ederek yeni neslin oluşturulmasında topyekun bir mücadele yolu açılmıştır.

24. PARAMİLİTARİZM VE ÇOCUK

II. Meşrutiyet dönemi, iktidar-toplum ilişkileri bağlamında, iktidarın kendi politikaları ve ideolojileri doğrultusunda “gençlik” gruplarını seferber etme, yönlendirme ve misyon yükleme girişimlerinin yoğun olarak organize edildiği bir dönemdir. Bu oluşumlar üzerinde küresel gelişim ve değişimler de oldukça etkili olmuştur. Avrupa’da da özellikle 1789 Fransız Devrimi’nden sonra giderek yaygınlaşan ve ulus-devlet anlayışı çerçevesinde iktidarın ihtiyaç duyduğu vatandaşı yetiştirme odaklı amaçlara hizmeti misyon edinen paramiliter gençlik dernekleri kurulmuştur. II. Meşrutiyet döneminin “müsellaha” (silahlanmış) bir millet yaratma projesinin gençlere ve çocuklara yönelik uygulamaları da bu küresel gelişmelerin Türk topraklarına yansması ile oluşan yoğun eğitim seferberliği gayretlerinin önemli bir ayağı olmuştur.³⁶⁹

Balkan Savaşları’nın yarattığı hegemonik söylem, dönemin travmatik atmosferinde, intikam arzusu ve beka sorunu arasına sıkışmış, kan, gözyaşı ve kahramanlık üzerinden kendini yeniden icat eden bir toplumu ortaya koymuştur. İdeal kadın- erkek tanımlarından, çocuk yetiştirmeye kadar militarist eğilimler makbul vatandaş tanımının içini doldurmuştur. Türklüğün etno-kültürel tanımı ulusal şeref, kahramanlık, milli menfaatler ile ters düşmeyen bir üretkenlik içerisinde yapılmış, bireysel ve toplumsal ilişkiler bu çerçevede değerlendirilmiştir.³⁷⁰

İmparatorlukta özellikle Balkan Savaşı’ndan sonra militarist bir içerikle donanmış jimnastik, beden eğitimi, askeri talim gibi dersleri okullarda zorunlu hale getirildi. İzci Ocağı, Türk Ocakları’na bağlı Türk Gücü Derneği, Osmanlı Güç Dernekleri ve en son Birinci Dünya Savaşı sırasında oluşturulan Osmanlı Genç

³⁶⁹ Nurhayat Çelebi, Hatice Tezer Asan, Engin Asan, “Meşrutiyet Döneminde Asker-Vatandaş Yetiştirme Anlayışı Çerçevesinde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, *Journal of History Culture and Art Research*, Cilt:7, Sayı:2, (2018), s. 506.

³⁷⁰ Öztan, *a.g.e.*, 2018, s.66.

Dernekleri'yle de gençliğin paramiliter örgütler altında örgütlenmesi de hedeflenmişti.³⁷¹

Yahya Akyüz'e göre II. Meşrutiyet'in hürriyetçi havası mekteplerde başta keşmekeş ve başıboş bir ortam yaratsa da Balkan Savaşları'nda alınan yenilgi yöneticilerin gözünü açmış ve "toplum olarak uyuşukluktan silkelenmek gerektiği, daha çok çalışıp, silkinerek devletin yuvarlanmaktan kurtulabileceği" gibi dersler alınmakla beraber söylemden öteye pek fazla geçilememiştir. Bununla birlikte dönemin eğitimcileri savaşta alınan yenilginin eğitim boyutuna dikkat çekmiş ve özellikle eğitilmiş azınlıkların o döneme kadar Türkler'de çok fazla görülmemeyen milli şuurunun önemine dikkat çekmiştir. Balkan Savaşlarının sosyo- politik sahadaki önemli etkisi öze dönüştür. Bu dönem eğitim ve öğretmenin amacı milli duygular ile donatılmış yeni bir insan tipini var etmektir. Müfredatların geçirdiği değişimin yanında öğrenci tipinde de değişim yaratılmak istenmiş ve militarist eğitim faaliyetler doğmuştur. Osmanlı Gücü ve Osmanlı Genç derneklerinin izcilik faaliyetleri bu açıdan ele alınmalıdır.³⁷²

Türk Gücü Cemiyeti, Osmanlılar arasında beden eğitiminin, spor faaliyetlerinin ve askerî eğitimin yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır. Gençlik için "kılavuz" (önder) yetiştirmeyi üstlenen cemiyet, dönemin Türkçülük akımının gençler arasında bir uzantısını oluşturmuştur. Gerek Almanya'da, gerekse İngiltere'de izci çocukları Savaş Bakanlıkları himayelerine almış, bunlar subayların gözetiminde talim görmüşler, askerî manevralara iştirak ettirilmişlerdir. Türk Gücü Derneği de Harbiye Nezaretinden ve İttihatçı çevrelerden yakın destek görmüş, devrin ideoloğu Ziya Gökalp bu dernek için Yeni Attila marşını yazmıştır.³⁷³

Türk Gücü Cemiyeti'nden sonra Osmanlı Güç Dernekleri kurulmuştur. Harbiye Nâzırlığına getirilen Enver Paşa, 1914 yılında Belçika İzciler Birliği başkanı M. Parfitte'i Türkiye'ye getirerek kendisinden bu dernekleri örgütlemesini istemiştir. M. Parfitte Türkiye'de kaldığı yıl boyunca İstanbul liseleri beden eğitimi

³⁷¹ Sanem Yamak Ateş, *II. Meşrutiyet Döneminde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.71-72.

³⁷² Akyüz, *a.g.e.*, s.265-290.

³⁷³ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 533.

öğretmenleri ve İstanbul Muallim Mektebi öğretmen adayları için açık kurslar düzenlemiştir. Bu kurslarda başarılı olanlara “oymak beyi” unvanı verilmiştir.

I. Dünya Savaşı öncesi kurulan Güç Dernekleri kısa ömürlü olmuş 1916 yılında yerlerine, Almanya’dan esinlenilerek Genç Dernekleri kurulmuştur.

Genç Dernekleri Osmanlı gençliğini, Harbiye Nezareti’nin güdümünde zorunlu milis derneklerinde örgütlemiştir. On iki-on yedi yaş arası gençlerden Gürbüz Derneği, on yedi ve yukarısı yaşlarda olanlardan ise Dinç Derneği oluşturulmuştur.³⁷⁴

Gençlik örgütlerinin modern devlet tarafından bizzat oluşturulması ya da onların güdümünde, denetiminde, devletin ya da ülkeyi yöneten tek partinin yan örgütlerinden biri olması modern devlet-eğitim-gençlik ilişkisinin karanlıkta kalan yüzüdür. Bu olgunun en çarpıcı örnekleri Mussolini İtalyası, Stalin Rusyası ve Nazi Almanyası’nda görülür. Bu tek parti rejimlerinin ortak niteliği totaliterliktir. Totaliter rejimlerde gençliğin siyasal faaliyeti, rejime bağlı seferber edici örgütler aracılığıyla sağlanmıştır.³⁷⁵

Erken Cumhuriyet döneminde, genç neslin yetiştirilmesi ve beden terebiyesi önemle ele alınan durumlardan olmuştur. Ulus devlet olmanın yükümlülükleri arasında spor ön plana çıkartılarak siyasal ideolojinin ana unsurlarından birinin fiziki kültür olduğu vurgulanmıştır.³⁷⁶

Bu yıllarda Avrupa’da başta İtalya’daki Ballila teşkilatı ve Nazi Almanyası’ndaki Hitlerjugend (Hitler Gençliği) olmak üzere, pek çok devlet paramiliter gençlik teşkilatları oluşturmuş ve gençlerin askeri eğitimine hız vermişti.³⁷⁷

Tek parti döneminde, ülkede bir gençlik teşkilatı kurulması düşüncesi, cumhuriyetin hemen ilk yıllarından beri görülmektedir. Bu konuda tespit edilmiş ilk

³⁷⁴ Zafer Toprak, *a.g.m.*, s. 533-535.

³⁷⁵ Aliyar Demirci, “Tek Parti Döneminde Siyaset Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 58(2), 2003, s.58.

³⁷⁶ Nazlıcan Koçak, Emine Bal Turhan, Hasan Şahan, “Erken Cumhuriyet Dönemi Beden Terbiyesi Spor ve Militarizm”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 11, Sayı: 57, (Haziran, 2018), s.928.

³⁷⁷ Müzeyyen Ezel Ünal, “Erken Cumhuriyet Döneminde Gençliğin Militarizasyonu: Askerliğe Hazırlık Dersleri”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, (2015) s.85

örnek, eğitimci Avni (Başman)'ın bir yazısında yer almaktadır. Ona göre her toplumun içinde yetişen bireye, yaşama bilinci ve sosyalleşme mekanizmaları sağlanmalıdır.³⁷⁸

Osmanlı Devleti'nde Balkan Savaşları'nın ertesinde başlayan askerliğe hazırlık eğitimi, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin bir anlamda asker vatandaş yetiştirmeye çalışan anlayışı çerçevesinde yeni eğitim müfredatına da konulmuştur. Bu dersler sayesinde çocuğun askerliği tanınması hatta yılsonunda düzenlenecek atış talim kamplarına dahi katılması ön görülmüştür.³⁷⁹

Cumhuriyet'in bekçileri olarak görülen gençlerin tarih, coğrafya, malumat-ı medeniye derslerinin içerisinde topografya, askeri tarih konularının eklenmesi, seminerler verilmesi hedeflenmiş, böylelikle hem teorik hem de pratik olarak uygulanacak bir anlayış benimsenmiştir.³⁸⁰

Öte yandan üniformalı bir gençlik teşkilatının tasarımı olarak kalması tek parti dönemi gençliğinin okul dışında da daha geniş bir toplumsal bağ ile çevrenin meydan vermemiş, parti ideolojisinin zaten yüksek olan kurumsallaşma düzeyi, daha ileri bir noktaya çıkamamıştır.³⁸¹

25. ÇOCUK, MİLLİ KİMLİK VE VATANDAŞLIK

Ulusal kimlik düşüncesi de birçok modern düşünce gibi özellikle Fransız devrimi ve sonrasında oluşmuştur. Fransız devrimi sürecinde burjuvazinin, devleti kendi meşruiyetine dayandırdığı 'halk' kavramını tanımlamaya kalktığına, belirli bir toprakta daha sonra sınırları kendinden evvel belirlenmiş ve tarihsel süreçte birleşmiş topraklar üzerinde yaşayan 'halk'a yani 'ulus kavramına varılmıştır.³⁸²

³⁷⁸ Demirci, *a.g.m.*, s.64.

³⁷⁹ Ateş, *a.g.e.*, s. 174-228.

³⁸⁰ Ünal, *a.g.m.*, s. 86-88.

³⁸¹ Demirci, *a.g.m.*, s.74.

³⁸² Furkan Şen, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2004, s.133.

Anthony Smith milleti “Tarihi bir toprağı/ülkeyi ortak mitleri, ve tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan insan topluluğunun adı” olarak ifade eder.³⁸³

Max Weber, ulusun oluşumunu “*Ulus, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir. O halde ulus, normal olarak kendi devletini yaratma eğilimini de taşıyan bir topluluktur*” şeklinde ifade eder.³⁸⁴

Ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile birlikte, bu ortak bağlar karşısında eski dini ve etnik kimlikler eski işlevini yitirmişlerdir. Devlet, vatandaşlarını tek bir kimlik altında toplamaya yönelik politika gütme yoluna gitmiştir.³⁸⁵

İmmanuel Wallerstein, “ırk”, “ulus”, “etnik grup” gibi kavramların modern dünyada değişkenlik gösteren siyasal faaliyetlerin araçları olduğunu ve değiştirilemeyen –sabit- geçmişe alternatif geçmiş görüngüleri yaratmak amacı ile kullanıldıklarını söyler. Wallerstein kapitalistleşme sürecinde tüm bu farklı kavramlar yerine tek bir kavramın yani kimliğin bu görüngüleri kurduğuna işaret eder.³⁸⁶

Kimlik belirsiz ve karmaşık bir kavramdır. Eski dilde “hüvviyet”, günümüz Türkçe’sinde “kimlik” olarak ifade edilen bu kavram Avrupa sosyal bilimler literatüründe “self” ve “indenty” kelimeleri ile karşılık bulur. Kimliğe ilk kez bir anlam kazandıran John Locke’a göre kimlik bir idrak, şuurulluk, hatırlama halidir.³⁸⁷

O halde kimlik öznenin kendi varoluş deneyimi sonucu oluşturduğu ötekidir. Ötekinin kendisidir. Ötekinde kendini görebilmektir. Bu kimlik tek bir katman üzerinde inşa olabileceğı gibi devlet, siyasal iktidar, ideoloji, kültür, spor vb. pek çok bileşenin de etkisi olabilir.³⁸⁸

³⁸³ Smith, *a.g.e.*,2016, s.32.

³⁸⁴ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çev: Taha Parla, Deniz Yayınları, İstanbul, 2017, s. 172.

³⁸⁵ Şen, *a.g.e.*, s.133-134.

³⁸⁶ Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, *İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Çev. Nazlı Ökten, 3. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 98-99.

³⁸⁷ Yücel Öztürk, “Tarih ve Kimlik”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 1, (2007), s. 4-5

³⁸⁸ Hüseyin Aydoğdu, “Modern Kimlikte Öznenin Ölümü”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10, (2004), s. 127.

Milli kimliğin resmini çizen, milli devlet ve onunla birlikte teşekkül eden modern iktidar aygıtıdır. İktidar icraat ve söylemleri ile aslında kimiz ve kim olmalıyız sorularının cevaplarını sabitler.³⁸⁹

Erwing Goffman'a göre bir kimse bir rolü canlandığında imalı olarak izleyiciden buna inanmasını talep eder. Karakterin anlatılan özelliklerine gerçekten sahip ve her şeyin görüldüğü gibi olduğuna dair inanç beklenendir. Buna uygun olarak, kişinin performansını ve sahnelediği gösteriyi "başkaları için" yaptığını dair popüler bir görüş de vardır. Goffman bu perspektifi tersine çevirerek, kişinin karşısındakilerde yaratmaya çalıştığı gerçeklik izlenimine kendisinin inanıp inanmadığı sorusunu gündeme getirir.³⁹⁰ Geleneksel aidiyetlerin geri plana atılıp, özellikle modern kentlerde toprağından kopuk yaşamaya başlayan insanın, ikincil ilişkiler çerçevesinde elde ettiği bir üst kimlik olan vatandaşlık,³⁹¹ bu rol dağılımının makro boyutunda devletle birlikte kendisini bulur.

Zygmunt Baumann'a göre ise yurttaş olmak devletin belirlediği hak ve ödevleri tanımlayan uyruk olmanın yanı sıra, devlet politikasının oluşumunda yani bu hak ve ödevlerin tanımlanmasında söz sahibi olmaktır.³⁹²

Kimlikler tarihsel süreç içerisinde yeniden inşa edilen, kurgulanan yapılar olarak ele alındığında; milli kimlik kendi özgül ağırlığına sahip milliyetçi yapının bir yansıması olarak tezahür eder. "geleneksel dünyada daha çok 'verili' bir kimlik egemenken, modern dünya bunu önemli ölçüde 'kazanılma' yönünde değiştirmiştir."³⁹³ Tanıl Bora'da bu olgunun altını çizer ve kimliği verili bir yapı olarak değil, tarihsel olarak inşa edilen ve sürekli yeniden kurgulanabilen bir yapı olarak okur. Bora'ya göre milli kimlik de "özgül milliyetçi oluşumların bir cüzü" şeklinde okunmalıdır.³⁹⁴

³⁸⁹ Bora, *a.g.m.*, s.13.

³⁹⁰ Erwing Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Çev. Barış Cezar, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 29.

³⁹¹ Saim Dalbay, Nazmi Avcı, "Kimlik İnşasına Yönelik Temel Yaklaşımları ve Bu Yaklaşımların Türkiye'ye Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt: 23, Sayı: 1, Isparta, 2018, s.18.

³⁹² Zygmunt Baumann, *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, 6. Basım, Ayrıntı Yayınları İstanbul, 2004.

³⁹³ Naci Bostancı, "Etniste, Modernizm ve Milliyetçilik", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 50, (Haziran 1998), s. 43.

³⁹⁴ Bora, *a.g.m.*,s.13.

Milli Kimliği kazandırılmış toplumun bir parçası olarak çocuktan iktidarın beklentisi iyi vatandaşlık ve örnek davranışlardır. Bu amaçla bizde de olduğu gibi iktidarın ideal vatandaşı yetiştirmek için kullandığı en önemli enstrümanlarından biri vatandaşlık eğitimidir.

Vatandaşlık yalın haliyle “devletin tek yanlı iradesiyle koşullarını ve hükümlerini belirlediği bir hukuksal statüyü gerçekleştiren kişilerle arasında kurduğu bağ” olarak ifade edilmektedir.³⁹⁵

Bu bağlamda vatandaşlık eğitiminin temel amacı, kişi ile toplum arasındaki ilişkileri düzenlemek ve bu ilişkilerin yarattığı hak ve yükümlülükler konusunda bireyleri bilinçlendirmektir.³⁹⁶

II. Meşrutiyet döneminde tebaadan vatandaşa geçiş Osmanlı Devleti'nin son döneminde görünür hale gelen merkezi yönetime geçişteki merkez ve bürokrasinin güçlendirilmesi sürecinde anayasal gelişmelerin ve kanunlaşmanın etkisi ile önem kazanmıştır. Dönemin yarattığı siyasal ortam yeni bir kamusal alanı ve onun öznesi olan vatandaşı zorunlu kılmıştır.³⁹⁷

Tanzimat dönemi ile birlikte küçük yetişkin olmaktan ziyade bağımsız bir özne haline gelen çocuk II. Meşrutiyet ile birlikte potansiyel bir kamusal özneye dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşümle birlikte çocuk yalnızca ailesine ait değil, toplumun geleceği olarak görülen bir konumdadır. Bu dönem vatandaşlık kavramının inşa edildiği bir zaman dilimi olmanın yanında, okul aracılığı ile devletin çocuk-vatandaş yetiştirmesinin de başlangıcıdır.³⁹⁸

İttihat ve Terakki, 1908 ertesinde iktidara ortak olduğu süreçte modern bir ulusun inşasının vatandaşlık ile olacağına inanmış ve tüm üyelerin eşit bir biçimde devlete karşı sorumlu bireyler olarak şekillenmesi gereğine önem göstermiştir. Bu bağlamda ortak bir vatandaşlık eğitimini elzem gören iktidar, ortak bir kültürel bağın

³⁹⁵ Ahmet Çiftçi, *Vatandaşlık Bilgisi, Demokrasi ve İnsan Hakları*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 6.

³⁹⁶ Niyazi Altunaya, *Vatandaşlık Bilgisi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 4.

³⁹⁷ Füsün Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, 2008, İstanbul, s. 25-27.

³⁹⁸ Üstel, *a.g.e.*, 2008, s.31- 32.

yokluğunu göz önünde bulundurarak vatandaşlık ilkelerini devletin kurucu unsuru olan Türklük değerleri etrafında şekillendirmiştir.³⁹⁹

1908-1913 arası dönemde İttihat ve Terakki, Kanun-ı Esasi'de yer almayan maddeler ile devlet ile vatandaş arasındaki hukuksal zemin elden geçirilmiştir. 76 tarihli Kanun-ı Esasi'de yer almayan dernek kurma ve toplanma haklarını düzenleyen 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ve yine 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu, örgütlü topluma yönelmenin ve bu bağlamda vatandaşın sivil ve siyasal katılımının önünü açarken, derneklerin amaç ve nitelikleriyle ilgili olarak bir takım sınırlamalar getirmiştir.⁴⁰⁰

Azınlık cemiyetlerinin gayri siyasi olduğu inancı Rum ve Bulgar derneklerinin kapatılmasına sebebiyet verirken daha sonra Cumhuriyet döneminin kronik tedirginliği olarak azınlıklara bakışı da etkileyecektir.⁴⁰¹

1908-1919 arası dönemde, yeni vatandaşlık ahlakının belletilmeye çalışıldığı bir zaman diliminde yapılan 4 genel seçim ve 1 ara seçim, tüm anti demokratik uygulamalara karşın iktidarın oy vermeyi ulusal egemenliğin bir temsili ve bütünleştirici bir vatandaşlık töreni olarak kullandığı fiili ve sembolik anlam ifade eden uygulamalar olmuştur.⁴⁰²

Siyasal katılımın dışında kalan kitleler ise “yeni toplum, yeni insan” projesi çerçevesinde kazanılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede toplumu bölen dini bayramlar yerine birleştirici laik bayramların kutlanmasına önem verildi. II. Meşrutiyet'in ilanı yıldönümlerinde kutlanan "İyd-i Milli-yi Osmani" (Osmanlı Ulusal Bayramı) ve II. Meşrutiyet Meclisi'nin toplandığı günün yıldönümlerine özgü "Meclis-i Millinin Yevm-i Küşadı" bayramının yanı sıra, 1915'ten itibaren kutlanan Mektepliler Bayramı, ilk kez 1916'da kutlanan Çocuklar Bayramı ve yine 1916'daki İdman Bayramı, vatandaşın rejime bağlılığın güçlendirildiği önemli günler olarak ortaya çıkmışlardır.⁴⁰³

³⁹⁹ Taner Akçam, “Hızla Türkleşiyoruz”, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, Haz. Nuri Bilgin, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 145-146.

⁴⁰⁰ Üstel, *a.g.e.* 2008, s. 27.

⁴⁰¹ Lewis, *a.g.e.*, s.149; Üstel, *a.g.e.*, 2008, s. 28.

⁴⁰² Üstel, *a.g.e.* 2008, s.29.

⁴⁰³ Üstel, *a.g.e.*2008 s.39.

10 Temmuz'un milli bayram olarak kabul edilmesiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan farklı unsurların "Osmanlı" kimliği altında bir araya getirilerek "devletin kurtarılması" amacının gerçekleştirilmesine katkıda bulunulacağı düşünülmüştür. Aynı olayı kutlamak üzere bir araya gelen kalabalıklar, ortak bir topluluğun üyesi olduklarının farkına varacaklardır.⁴⁰⁴

Osmanlı aydını ve öğrenciler sadece Meşrutiyet'in ilanını kutlamakla yetinmek istememiş, tarihin bir milletin hayatına etkisini de göstermek ve şanlı geçmişi bir anlamda yad etmek ve yeni bir ilerleme azmini paylaşmak amacı ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş gününü de kutlama kararı almışlardır. İlk kutlama Darülfünun öğrencileri ve Türk Ocaklı öğrencilerin geniş katılımı ile yapılmış daha sonraki yıllarda devlet erkânı da kutlamalara katılmıştır.⁴⁰⁵

II. Meşrutiyet, yaratmak istediği yeni insan tipinin var olabilmesi için en hayati kurumlardan biri olarak okulu ve özellikle de ilkokulu görmüştür. 1908 sonrasında müfredat programlarında yapılan değişikliklerle Yurttaşlık Bilgisi dersi "Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye" adıyla bağımsız bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası da Malumat-ı Medeniye derslerinin yanında zorunlu olarak konulmuştur.⁴⁰⁶

Cumhuriyet döneminin idarecileri de vatandaşlığı bireyselliğin önüne koyarak vatandaşlık bilincinin oluşturulmasında, tarih, dil bilgisi, vatandaşlık bilgisi gibi derslerin önemini görmüşlerdir. Bu inanç etrafında Erken Cumhuriyet'in vatandaşlık eğitimini ele alan düzenlemelere gidilmiştir. 1924 tarihli İlk Mektep Müfredatı'na göre Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vatanîye her sınıfta birer saat olarak konulmuştur. Her iki dersin konulmasındaki amaç, vatandaşlık hak ve görevlerinin belletilmesi ve bunları tatbik edebilecek vatandaşların yetiştirilmesi olarak belirtilmiştir. Malumat-ı Vatanîye dersi, 1926 tarihli İlk Mektep Müfredat Programında Yurt Bilgisi adını alarak yerini korumuştur.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Sanem Yamak, "Meşrutiyet'in Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 38,(2008), s. 328.

⁴⁰⁵ Mehmet Şahingöz, Osmanlıdan "Millî Mücadeleye İstiklâl-i Osmanî Günü Kutlamaları", *Yeni Türkiye Dergisi*, Osmanlı Özel Sayısı, (1), (1999), s.195.

⁴⁰⁶ Üstel, *a.g.e.*, 2008, s.39.

⁴⁰⁷ Şirin, *a.g.m.*, s.1279.

2.6. ÇOCUK, KÜLTÜR VE SİYASET

Cumhuriyetin kurucuları Türk devriminin temellerini kültür olarak görmüş ve Türk milliyetçiliğini kültürel temelli olarak ele almışlardır. Mustafa Kemal Atatürk milli kültürün inşasına büyük önem vermiş ve milleti bir arada tutacak şeyin kültürel birlik olduğunu savunmuştur. Atatürk, kültür ile ilgili “*Milletimizin dehasının gelişmesi ve bu sayede lâıyk olduğu uygarlık düzeyine ulaşması, hiç kuşkusuz ki, yüksek meslekler sahiplerini yetiştirmekle ve millî kültürümüzü yüceltmekle mümkündür.*” (1922)⁴⁰⁸ açıklamasından da anlaşılacağı üzere bağımsızlığın sacayaklarından biri olarak görmektedir. Yine 1923 yılında İstanbul Darülfünunu tarafından kendisine verilen profesörlük unvanına cevaben yazdığı teşekkür telgrafında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Millî bağımsızlık, millî kültür ile eş olması nedeniyle bulunmakta olduğunuz öğretim kürsülerinde memleketin siz bilim adamları da hiç şüphesiz aynı çaba ve savaşın kahramanlarıdır. Bu nedenle değerli hizmetlerinizin daima artıcı ve verimli başarılarla devamını ve yükselmesini temenni eder ve bana verdiğiniz fahrî profesörlüğü içten övünç nedeni ve bir yüksek rütbe olarak kabul ettiğimi tekrar teşekkürlerimle beraber saygı ile bildiririm efendim.*” (1923)⁴⁰⁹ Atatürk’ün kültür hakkındaki görüşlerini en açık şekilde şu ifadesinde bulabiliriz “*Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür*” (1936)⁴¹⁰

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları gibi cumhuriyet ideolojisine yöne veren kimseler de kültürü milli birliğin temeli olarak görmüşlerdir. Ziya Gökalp kültür yerine “hars” ifadesini kullanır, ona göre hars milli olduğu halde medeniyet beynelmiledir. Başlangıçta her kavmin bir harsı varken, hars yükseldikçe medeniyet oluşmaya başlar.⁴¹¹

Kültür; “*bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış öğelerinin tümü*” olarak tanımlandığında halkın tüm etkinliklerini içine alır. Dolayısıyla kültürün kaynağı da “*halk*”tır.⁴¹²

⁴⁰⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I, s. 224.

⁴⁰⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Haz: Sadi Borak, Utkan Kocatürk, Ankara, 1972, s. 146-147.

⁴¹⁰ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Haz. Arı İnan, 8. Basım, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 374

⁴¹¹ Ziya Gökalp, *Hars ve Medeniyet*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2013, s. 1.

⁴¹² Mithat Atabay, “Cumhuriyet Kültürü”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 43, (2009), s. 457.

Cumhuriyet'in ileri gelenleri de kültürün temeline halkı, halkın temeline kültürü koyarak paradoksal bir yapı oluşturmuşlardır. Buna göre halk kültürü meydana getirirken, halkın yükselmesi için kültüre ihtiyaç vardır. Bu anlayışla yeni cumhuriyetin kültürel hayatını düzenlemek ve bir kültür devrimi meydana getirmek için çalışmalara başlanmıştır.

Kültürün temel taşlarından birisi şüphesiz dildir. Mustafa Kemal Atatürk de dil konusuna hassasiyet ile yaklaşmış ve milli kültür inşasında dilin önemini kavramıştır.

8 Ağustos 1928 gecesini, CHP'nin Gülhane Parkı'nda düzenlediği halka açık eğlencede Atatürk, harf inkılâbının müjdesini veren bir konuşma yapmıştır. Onun bu meşhur söylevi ardından ülke genelinde harf inkılâbının gerçekleşmesi için adeta bir seferberlik hali başlamış ve de 11 Ağustos 1928 günü Dolmabahçe Sarayı yeni alfabenin gösterildiği ilk derse ev sahipliği yapmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün de bulunduğu konferansta devlet erkânı, eğitim çevreleri hatta askeri temsilciler dahi yer almıştır. Başvekil İsmet İnönü, konferans sonundaki konuşmasında kabul edilen yeni harflerin Türk dilinin özelliklerine uygun olduğunu ifade etmiştir.⁴¹³

TBMM, 31 Ekim 1928'de toplanmış ve yeni Türk harflerinin görüşülmesi sonucu 1 Kasım 1928 günü tamamlanarak yeni alfabe kabul edilmiştir.⁴¹⁴

Milli eğitim bakanlığı ülkede cehaletin önünü alabilmek için bünyesinde bir halk eğitimi birimi oluşturmuş ve bu bölüme bağlı olarak ilk defa 1927'de Halk Dershaneleri açılmıştır. Bu dersaneler harf inkılâbının ardından yeniden yapılanmış ve Millet Mektepleri adını almışlardır.⁴¹⁵

Millet Mektepleri talimatnamesi 24 Kasım 1928'de yayınlanmış ve 1 Ocak 1929'dan itibaren bu kurumların eğitim faaliyetleri başlatılmıştır. Okullara katılımın arttırılabilmesi adına basının desteği de alınmıştır.⁴¹⁶

1930'lar ise Türkiye'de dilde sadeleşme ve özleştirme çabalarının başladığı bir dönem olmuştur. Bu amaçla; 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş,

⁴¹³ Aytekin Çapkın, *Milliyetçilik İlkesinin 1923- 1950 Döneminde Türk Devleti'nin Politika ve Uygulamalarına Yansımaları*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2014, s. 118.

⁴¹⁴ Çapkın, a.g.t., s119.

⁴¹⁵ Sadık Sarısamam, "Taşrada Harf İnkılabı'nın Uygulanışı (Afyonkarahisar Örneği)", *Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Atatürk Özel Sayısı), Yıl: 3, Sayı: 8, (2006), s.119.

⁴¹⁶ Çapkın, a.g.t., s.121.

İstanbul'da Birinci Türk Dil Kurultayı düzenlenmiş, Atatürk, Bulgaristanlı Türk Dili Uzmanı A. Dilaçar'ın bulunduğu Dil Uzmanlar Kurulu ile iletişime geçmiş ve 26 Eylül günü Dil Bayramı olarak kabul edilmiştir. İzleyen süreçte 26 Eylül 1932, 18 ve 24 Ağustos 1934 olmak üzere üç kere dil kurultayı düzenlenmiştir. Bu kurultaylar dilde sadeleşme ve Türkçenin kökenlerinin ortaya çıkartılması anlamında çeşitli çalışmalarda bulunmuştur.⁴¹⁷

Dil alanında gerçekleşen bu çalışmaların matbuat hayatına da etkileri olmuş ve de ele alacağımız çocuk dergilerinin de dillerinde öz Türkçe kelimelerin kullanımı artmış ve Türkçenin zenginliği, Türk dilinin özendirilmesine yönelik içeriklere yer verilmiştir. Bu konu son bölümde dergiler incelenirken daha yakından ele alınacaktır.

Yeni alfabenin kabulü ardından dilde sadeleşme ve öze dönüş çalışmaları devam ederken, Millet Mektepleri de çalışmalarına devam etmiş ve bu kurumlara ek olarak Halk Okuma Odaları açılmıştır. Türk Ocakları ve Halk Evleri de bu çalışmalara destek vermiştir. Buralarda okuma yazama bilenlere daha ileri düzey bilgiler verilmiştir.⁴¹⁸

Bu noktada Türk Ocakları ve Halk Evleri erken cumhuriyet döneminin kültürel yapısının dokunmasında önemli işlevleri olan iki kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk Ocakları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte sosyal ve kültürel hayatın önemli bir kurumu olarak varlığını sürdüren, özellikle inkılâpların benimsetilmesinde büyük yararlar gösteren bir kurumdur. II. Meşrutiyet'in ardından gelen milliyetçi ve bağımsızlık yanlısı hareketlerin yükseldiği bir dönemde Türkçülüğün bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.⁴¹⁹

II. Meşrutiyet döneminin Türkçü aydınları Türkleşmenin siyasi, sosyal ve ekonomik bir takım reformlar gerektireceğini fakat her şeyden önce fertlerin

⁴¹⁷ Gök, a.g.t., s. 45-47.

⁴¹⁸ Cemal Avcı, "Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri", *Mediterranean Journal of Humanities*, Yıl:3, Sayı: 1, 2013, s. 56.

⁴¹⁹ Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara, Atatürk Araştırmaları Merkezi, 2017, s.28.

kaynaşması ve bireysel çıkarların önüne milletin çıkarlarının konulması gereğini ifade etmişlerdir.⁴²⁰

Fusun Üstel'e göre Türk Ocakları II. Meşrutiyet döneminde kurulan çok sayıda cemiyetten biri olmakla kalmamış, örgütlenme şekli, şube ve üye sayısı bakımından geniş bir kitleye seslenerek kendisinden önce kurulan ve Türk milliyetçiliğini özellikle "bilimsel" alanda yayma çabasında olan Türk Derneği ve Türk Yurdu gibi cemiyetlerin ötesine geçmiştir.⁴²¹

İstanbul merkezli olarak kurulan Türk Ocakları'nın başkanlığını önce Ahmet (Ferit) Tek hemen sonra Hamdullah Suphi (Tanrıöver) yürütmüşü bu dönemde çıkan "Türk Yurdu" dergisi ocağın geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır. Diğer yandan Balkan Savaşları'nda alınan yenilgiler, İttihat Terakki Partisi ile ocağın kaynaşmaya başlaması hanedan ve parti ileri gelenlerinin maddi desteği ile kurum gerçek anlamda bir güce kavuşmuştur. Mütareke ve Milli Mücadele dönemlerinde halkı direnişe çağıran örgüt savaşın kazanılması ardından yeni bir örgütlenmeye gitmiştir.⁴²²

Cumhuriyet'in ilanı ardından devlet ve toplum hayatında yaşanan köklü değişimler başta Mustafa Kemal olmak üzere, bütün ocaklıların devrimlerin tabanda yayılması ve kabul görmesi noktasında Türk Ocakları'nı lokomotif bir kurum olarak görmelerine neden olmuştur.⁴²³

Atatürk milletin ve memleketin cehaletten kurtarılması ve eğitimi konusuna büyük önem vermiş bu amaç doğrultusunda Türk Ocakları'na sürekli destek olmuş ve ocağın çeşitli illerdeki şubelerine yaptığı ziyaretlerde bu desteklerini belirten söylevler gerçekleştirmiştir. Atatürk aynı zamanda cemiyetin çalışmalarının gerçekçi bir milliyetçilik fikri etrafında şekillenmesini amaçlamıştır. Türk Ocaklarının çalışmalarını bu anlayışla sonuna kadar destekleyen Atatürk, halka yönelik yeni örgütlenme anlayışında kuruluşa yer olmadığını anlayana kadar bu desteği devam ettirmiştir.⁴²⁴

⁴²⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Yenigün Haber Ajansı Basım Yayın (Cumhuriyet Gazetesi Armağanı), İstanbul, 1997, s.140.

⁴²¹ Üstel, *a.g.e.*, 2004, s. 51.

⁴²² Uluskan, *a.g.e.*, s.29.

⁴²³ Tahir Kodal, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 52, (2014), s.302

⁴²⁴ Uluskan, *a.g.e.*, s.32.

1925 Yılı Türk Ocakları'nın tartışıldığı hatta artık misyonunu tamamladığı gerekçesi ile yerini Halk Ocakları'na bırakması gerektiğinin ifade edildiği bir dönem olmuştur. Bu yıl yapılan kongrenin akabinde Necmettin Sadık (Sadak), Akşam gazetesindeki köşesinde bu fikri açıkça destekleyen bir yazı kaleme almıştır.⁴²⁵

1927 yılı Türk Ocakları açısından 1931'de kapatılana dek geçen süreçte önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. 26 Haziran'da TBMM ikinci dönem çalışmalarının tamamlanması ardından Eylül ayında yapılan seçimlerde CHP'nin tüm adaylarının milletvekili seçilmesi, 15 Ekim'de parti büyük kongresinin toplanması, 22 Ekim'de yeni parti nizamnamesinin kabul edilmesi dönemin başlıca iç politika gelişmelerini oluştururken, Türk ocakları da aynı yıl yapılan kurultayda yasa değişikliği ile "...CHF ile devlet siyasetinde beraber" olduğunu ilan etmiş, ardından partinin denetimi altına girmiştir.⁴²⁶

1931 yılının başlarında ise ocakların tamamen kapatılması için Meclise teklif götürülmüş ve yapılan görüşmeler sonunda Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları kapatılmıştır. Onun yerine de 19 Şubat 1932'de Halkevleri açılmıştır. Türk Ocakları ile aynı amaca hizmet eden Halkevleri öncelikle Türk halkının sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmesine yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.⁴²⁷

Türk Ocaklarının kapatılmasında yaklaşık on ay sonra kurulan Halk Evleri, bunların tarihsel rolü için redd-i miras yapmamıştır. Türk Ocakları'nın bilgi, birikim ve deneyimini hali hazırda kendi bünyesinde kullanmaya özen gösterdi.⁴²⁸

İki kurum arasındaki en büyük fark ideolojik çizgilerindedir. Türk Ocakları zaman zaman dozajı azalsa da Pantürkist çizgilerinden hiçbir zaman vazgeçmezken, Halkevleri halkı, hatta köycü bir çizgide ilerlemiştir. Halkevleri devrin tek partisi olan CHP'nin kültür politikalarını takip edebilmek amacı ile kurduğu kültür şubeleri olmuştur.⁴²⁹ Çek "sokolları" model alınarak kurulan Halkevleri halkçılık ve köycülük değerlerini halka aktarmanın yanı sıra, Cumhuriyet değerlerinin halka aşılmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Halkevlerinin kuruluşunda 9 kol halinde örgütlenmesi

⁴²⁵ Uluskan, *a.g.e.*, s.32-33.

⁴²⁶ Üstel, *a.g.e.*,2004, s.226-227.

⁴²⁷ Uluskan, *a.g.e.*, s.33.

⁴²⁸ Zeki Arıkan, "Halkevleri'nin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Anakara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 23, (1999), s.266.

⁴²⁹ Uluskan, *a.g.e.*, s.45.

uygun görülmüştü. Bunlar şöyle belirlenmişti: Dil, Edebiyat, Tarih-Güzel Sanatlar-Temsil (Tiyatro ve Seyirlik oyunlar)-Spor-Sosyal Yardım-Halk Dershaneleri ve Kurslar-Kütüphane ve Yayın-Köycülük-Müze ve Sergiler.⁴³⁰

Atatürk'ün ölümü ardından İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla Halkevlerinde bir takım değişiklikler gidilmiştir. İnönü az nüfuslu bölgelerde Halkevlerinin işlevini gören ancak daha küçük yapılar olan Halkodalarının kurulmasını düşünmüştür. 29 Mayıs 1939'daki beşinci kurultayda Halkodalarının kurulmasına karar verilmiştir. Halkodaları, Halkevlerinin sahip olduğu kollara sahip olmamakla birlikte, Halkevlerinin tüm işlevlerini yerine getirmiş aynı etkinlikler gerçekleştirilmiştir.⁴³¹

İnönü dönemi ile gelen değişimler kültürel ideolojiyi de etkilemiş ve de Atatürk'ün ölümü ardından kültürel politikalarda bir hümanizma dönemi başlamıştır. Hasan Ali Yücel'in milli eğitim bakanı olmasıyla birlikte bu dönem açılmıştır. Yücel, Ziya Gökalp'ın "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muhasırlaşmak" sentezine karşı tek bir gaye öne sürer, bu gaye onun için Türkleşmek değil Türk olmaktır. Bunun için Anadolu'nun öz kaynaklarına dönmek ve "Kültürel Bilinç" uyandırmak gereğini savunmuştur.⁴³²

Atatürk'ün kültür devriminin "Türk Hümanizmasına" dönüşmesiyle tercüme, ansiklopedicilik güzel sanatlar gibi faaliyetler hız kazandı. II. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Ziya Gökalp'ın düşüncelerinin yerini akılcı, laik bir anlayış aldı. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Gökalp'ın görüşleri yeniden gündeme geldi ve Türkçülük Almanya'nın da etkisiyle "*tek tarih, tek dil, tek kültür*" esasına dayalı düşüncelere yöneldi. Bu dönemde "dilde, fikirde ve işte birlik" yeniden simgeleşti.

Savaşın yıkımı ile Avrupa medeniyetinin parçalanacağı onların Türkleşmek zorunda kalacağı tezleri ileri sürüldü. Bu dönemin ideolojisini çizenler Mustafa

⁴³⁰ Arıkan, *a.g.m.*, s 270- 272.

⁴³¹ Gök, *a.g.t.*, s.113.

⁴³² Atabay, *a.g.m.*, s.458.

Kemal'in devrimciliği dışındaki görüşlerinin dışına çıkmışlar ve muhafazakâr milliyetçi bir çizgiye kaymışlardır.⁴³³

Bu durum II. Dünya Savaşı'nın sonuna dek devam etmiş, parti- devlet özdeşliği Halkevlerinin kültürel politikalarına da yansımıştır. Çok partili yaşama geçilmesi ile birlikte Halkevlerinin konumu tartışma yaratmış Demokrat Parti ve açılan diğer partiler Halkevlerinde yararlanmak istedilerse de bu durum tüzüğe aykırı olduğu gerekçesi ile CHP tarafından kabul görmemiştir. Bu durum kuruluşun “faşist kurum” olarak nitelenmesine neden olmuştur. Nitekim iktidar değişiminin ardından gelen süreçte Halkevleri 8 Ağustos 1951 tarih ve 5830 sayılı yasa ile kapatılmıştır.⁴³⁴

İktidarın kültür politikaları kurumların yapısını ve topluma bakışı etkilemiştir. Toplumun önemli bir parçası olan çocuk da bu politikadan nasbini almıştır. Çocuğun kültürel hayatı da gerek bu kurumlar aracılığı ile, gerekse dönemin yayınlarında açılan kurumların ve izlenen politikanın yükseltilmesine yönelik propagandalar ile iktidarın denetimi altında alınmıştır.

Bozkurt Güvenç, çocuk kültürü hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Çocuk kültürlenerek, kültürle beslenerek insan olduğuna göre, çocuğu ve kültürü, çocuk kültürünü, kültürlenme sürecini daha iyi tanıyarak, kendini bilebilir, yalnız yetişkin değil gelişkin ve gelişen insan olabilir.*”⁴³⁵

İsmet Kür, bu dönemin çocuk yayınları için “doğal ve tarafsız kaynaklardır” ifadesini kullanmıştır Kür, bu yayınlar için “*Gelecekte önemli birer kaynak oluşturacağı düşüncesi ve temkini içinde oldukları izlenimi vermemektedir. Her biri, sadece, yayınladıkları zaman içinde yetişmekte olan genç kuşaklar için ilginç, eğlenceli ve yararlı birer bilgi aracı, bilgi kaynağı olabilme gayreti içindedir.*” ifadesini kullanmıştır.⁴³⁶ Yazarın ifadesi kısmen doğru olmak ile birlikte tartışmaya açılabilir. Zira dönemin çocuğa yönelik eğitim, sağlık ve özellikle kültürel politikalarının ve bu çerçevede yapılan atılımların kasıtlı olmasa dahi en azından

⁴³³ Atabay, a.g.m., s. 460- 461.

⁴³⁴ Arıkan, a.g.m., s.278- 279.

⁴³⁵ Güvenç, a.g.m., s.17.

⁴³⁶ İsmet Kür, “1869-1928 Yılları Çocuk Dergilerinde Eğitimci Yazarların Benimsediği Çocuk Tipleri”, *Çocuk Kültürü: 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Kitabı*, Haz: Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.142.

güncel olayların aktarılması gereksinimi ile ilgili dergilerin sayfalarında yer alması durumu söz konusu olmuştur.

Sonuç olarak Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren bir toplum mühendisliği programı izlenmiş, çocuk da bu programlar etrafında şekillenmesi en mühim toplum kesimlerinden birisi olmuştur. Tek parti döneminde kültür politikalarının parti denetimine alınması matbuattaki kültürel paylaşımlara da yansımış ve çocuk dergilerinde bilinçli ya da dolaylı olarak kendilerine yer bulmuştur. Böylece okul, sağlık, vatandaşlık vb. diğer başlıklarda olduğu gibi çocuk siyaset ilişkisi – ya da çocuğun siyasal iktidarın tahakkümü altına girmesi- kültürel alanda da gerçekleşmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEK PARTİ DÖNEMİ MİLLİ KİMLİK YARATIMINDA ÇOCUK DERGİLERİNİN ROLÜ

3.1. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE'DE ÇOCUK DERGİCİLİĞİ

3.1.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çocuk Dergiciliği

Uzun bir geçmişe sahip olan çocuk edebiyatı, modern anlamda XVIII. yüzyıldan itibaren çocuk imgesinin algılanmasındaki değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Çocuk edebiyatını ortaya çıkartan en önemli etken çocuğun keşfi ile birlikte anlama biçiminin de farklı olmasıdır.⁴³⁷

Türkiye'de süreli çocuk yayınları Tanzimat döneminin getirdiği batılılaşma faktörünün kadın ve çocuğu sosyal hayata çekmesi ve daha görünür kılması ile beraber onların sosyalleşmesinin bir gereği olarak ortaya çıkmıştır.⁴³⁸

Cumhuriyet öncesi dönemde ilk çocuk dergimiz aynı adlı gazetenin eki olarak çıkan *Mümeyyiz*'dir.⁴³⁹ 3 Ekim 1869 günü yayın hayatına adım atan Mümeyyiz dergisi Sıtkı Bey tarafında çıkartılmış ve 20 paraya sayılmıştır. Dergi hem genç kız, hem kız çocukları için yayımlandığını beyan etmiş ve ilerici bir nitelik taşıdığını ortaya koymuştur. Ahlaki yazılar ile beraber güncel olaylar da derginin içeriğinde yer almıştır.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Fatma Banu Deniz, *II. Meşrutiyet Dönemi Süreli Çocuk Yayınlarında Dini Motifler*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2010, s. 14 .

⁴³⁸ Cüneyt Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1999, s.16.

⁴³⁹ Okay, *a.g.e.*, 1999, s.18.

⁴⁴⁰ Şeyma Gencel, *Türkiye'de Dergiler- Ansiklopediler(1849- 1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984, s.285-286.

Tanzimat dönemindeki diğer çocuk dergileri ise tahmini olarak 1873-74 yıllarında yayınlandığı düşünülen *Hazine-i Etfal, Sadakat ve Etfal ve Ayinedir*. Bu yayınlarda edebiyat kaygısı bir kenara itilmiş ve çocuklara ahlaklı, faziletli olmak aşılarmaya çalışılmıştır. Tanzimat döneminin son dergilerinden biri ise dönemin ünlü çocuk edebiyatçılarından biri olan Mehmet Şemseddin tarafında çıkartılan *Arkadaş'tır*. Arkadaş, batılı anlamda süreli çocuk yayınlarımızın ilk örneklerinden biridir.⁴⁴¹

I. Meşrutiyet döneminde bu dergileri sırasıyla *Bahçe (1880), Çocuklara Kıraat (1881), Çocuklara Arkadaş (1882), Vasıta-i Terakki (1882), Çocuklara Rehber (1897), Çocuk Bahçesi (1904)* dergileri takip eder.⁴⁴²

Mehmet Ziya Bey tarafından çıkarılan *Çocuklara Kıraat* 20x27 boyutlarında hazırlanmış ve on beş günde bir yayınlamıştır. Resimli olarak çıkmaya başlayan dergi yayıncısının “*dostlardan gelen istek üzerine*” ifadesi ile daha sonra resimlerini kaldırmıştır. Daha sonra Mehmet Şemseddin’in *Çocuklara Ta’lim* derigisinde hayvanları tanıtıcı resimler kullanılmıştır. 15x24 cm boyutlarında olup çocuklara Türkçenin öğretimi ve yazım kurallarının pekiştirilmesi amacı taşımaktadır.⁴⁴³ İstibdat dönemi çocuk dergiciliğinde en önemli gelişmelerin yaşandığı dönem olmuştur. *Tercüman-ı Hakikat* bu dönem yayınlanan çocuk dergilerinin başında gelmekte ve ağırlıklı olarak ortaokul öğrencileri için hazırlanmaktadır. Şemseddin Sami’nin kadın ve çocuklara yönelik Aile dergisini, batı dillerinden çevirilerin yer aldığı, Osmanlı Dönemi’nin ikinci uzun soluklu çocuk dergisi olan ve Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarılan *Çocuk Bahçesi* izler. Dergi istibdadın da son dergisidir.⁴⁴⁴

Tanzimat ile başlayan ve Meşrutiyet dönemi boyunca devam eden süreçte süreli çocuk yayınlarına ya gazete tanımlaması yapılmış ya da türlerine dair bir netlik kazandırılmamıştır. Bu dönemin süreli yayınlarından biçim ve içerik açısından sıyrılan *Çocuklara Mahsus Gazete* ise ayrı bir parantezi hak etmektedir. 1896-1908

⁴⁴¹ Suat Urgan, Fadime Yiğit, “Geçmişten Günümüze Süreli Çocuk Yayınları”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:10, 2014, s.187.

⁴⁴² Sevilay Över, *Çocuk Dostu İsimli Eski Harfli Çocuk Dergisinin Yeni Alfabeye Aktarımı ve İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Öğretmenliği Programı, Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2013, s.13.

⁴⁴³ Urgan ve Yiğit, *a.g.m.*, s.187.

⁴⁴⁴ Kenan Aydın, *Türkiye’de Çocuk Dergiciliği: Diyanet Çocuk Dergisinin İçerik Analizi*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2015, s.30.

arasında 626 sayı olarak çıkan yayın süreli yayınlar içerisinde en uzun ömürlüsü olmuştur. Dergide dil bilgisi, fen, spor, ahlak gibi çeşitli konularda yazılara yer verilmiştir.⁴⁴⁵

Çocuklara Mahsus Gazete “kızı ve erkek çocuklarını daha iyi ahlaklı ve daha bilgili hale getirmek gayesiyle” yayına başlamış masallar, şiirler ve toplumu ya da insan sağlığını ilgilendiren konulara ilişkin yazılara da yer vermiştir.⁴⁴⁶ II. Meşrutiyet Dönemi, küçük yaştaki çocukların eğitimine daha fazla önem verilen bir dönem olmuştur. Bu dönemde çocuk gelişimi, terbiyesi ve eğitim alanında genel anlayış değişmiştir. 1908-1918 arasında çıkan yayınlarda bu durumla ilintili olarak genellikle çocukların kültürel seviyesini arttırmaya yönelik ve birbirleri ile benzerler ürünlerdir.⁴⁴⁷ İsmet Kür, İkinci Meşrutiyet dönemi süreli çocuk yayınlarında çocuk ve kadın hakları gibi konuların da yer bulduğunu belirtmiştir. Bu durum sosyopolitik gelişmelerin bu yayınlara yansıdığı bir göstergesidir.⁴⁴⁸

II. Meşrutiyet dönemi dergilerinin ele aldığı konular büyük ölçüde çalışmak, çalışkan olmak, üretmek, ekonomik gücü elde etmek, yardımlaşmak, fakir ve kimsesizleri korumak gibi sosyal ve siyasal konuları içeren değerler olarak sıralanabilir. Dönemin özgürlükçü havası ise dergilere pek fazla tesir etmemiştir. Bu dönemin dergilerine yönelik araştırmalarda özgürlüğün genellikle Abdülhamit’in mutlakiyetine ağır eleştiri ve saldırılar şeklinde gerçekleştiği görülmüştür.⁴⁴⁹

1908’den 1922 yılına kadar yayınlanan çocuk dergileri ise *Çocuk Bahçesi*, *Müsavver Küçük Osmanlı*, *Mekteblilerle Arkadaş*, *Çocuk Dünyası*, *Ciddi Karagöz*, *Çocuk Yurdu*, *Mektebli*, *Talebe Defteri*, *Çocuk Duygusu*, *Türk Yavrusu*, *Çocuklar Âlemi*, *Kırlangıç*, *Çocuk Bahçesi*, *Çocuk Dostu*, *Mini Mini*, *Küçükler Gazetesi*, *Hür Çocuk*, *Haftalık Çocuk Gazetesi*, *Lane*, *Hacıyatmaz*, *Bizim Mecmua* şeklinde sıralanır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ Okay, a.g.e., s.17.

⁴⁴⁶ Kübra Güran Yiğitbaşı, “Türkiye’de Çocuk Dergiciliği: TRT Çocuk Dergisi Örneği”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:5, Nisan, 2014, s.42.

⁴⁴⁷ Deniz, a.g.e., s.17-18.

⁴⁴⁸ İsmet Kür, “Süreli Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış”, *Toplumsal Tarihte Çocuk*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haz. Bekir Onur, İstanbul, 1993, s.106.

⁴⁴⁹ Kübra Akbayrak, *Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyalleşme Aracı Olarak Süreli Çocuk Yayınları*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s.30.

⁴⁵⁰ Okay, a.g.e., s.216.

Çocuk dergileri genelde İstanbul'da çıkmış olmakla birlikte taşrada yayımlanmış dergiler de mevcuttur. *Aile, Çocuklara Rehber, Çocuk Bahçesi* Selanik'te; *Ciddi Karagöz* ve *Haftalık Çocuk Gazetesi* Bursa'da; *Çocuk Yıldızı* ve *Mektepliler Âlemi* İzmir'de; *Türk Çocuğu* ise Ankara'da yayımlanmıştır.⁴⁵¹

Cumhuriyet öncesi dergilerde çocuklara “bey, “beyefendi” gibi sıfatlar ile seslenilmiş onlara saygı duyulduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra çocukların memleket meselelerine ilgi duymalarını sağlayacak mesajlar verilmeye çalışılmıştır. Zengin- fakir, bey- uşak gibi karşılaştırmalar ile sömürülen erdemli ve sömüren acımasız olarak tanıtılmıştır. Dergilerin dili ise kararsız bir yapıda ve çocukların anlama yeteneğinin üzerindedir.⁴⁵²

Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyet'e kadar geçen süreçte hızla gelişen dergicilik faaliyetlerinde önce Osmanlılık bilinci, İttihat ve Terakki uzun süreli savaşların etkisi ile vatanperverlik ve milli duyguların ön planda olduğu bir terbiye verilmeye çalışılmıştır. Dergilerin çoğu İstanbul'da yayınladığı için mütareke döneminde işgal dergilerin çehresini etkilemiştir. Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Milli Mücadele'nin kazanılması ardından önce saltanat kaldırılmış ve yeni bir Türk ulus-devleti oluşmuştur. Bu yeni devletin ihtiyaç duyduğu milli kültür ve devrimler süreci çocuk dergiciliğini yeni bir safhaya taşımıştır.⁴⁵³

3.1.2. Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergiciliği

Tanzimat'ın ilanından, Cumhuriyet'e değin geçen seksen dört yıllık sürede elli adet süreli çocuk yayını çıkmışken, cumhuriyetin ilanından, 1940'a kadar geçen on yedi yıllık dönemde toplamda otuz altı süreli yayın çıkarılmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla süreli çocuk yayınların ne denli önem verildiği görülebilir. Erken cumhuriyet dönemi dergilerinde “ideal çocuk” yaratılmaya çalışılmıştır. Urgan ve Yiğit'in ifadeleri ile “*Cumhuriyet'in ilanı ile kimi yazarlar, Atatürk'ü tanıtmak, kimisi Cumhuriyetin yeni değerlerini halka benimsetmek, kimisi çocukları eğlendirmek ve eğitmek, kimisi çocuk ve gençlerde*

⁴⁵¹ Okay, *a.g.e.*, s. 21.

⁴⁵² Urgan ve Yiğit, *a.g.m.*, s. 189.

⁴⁵³ Makbule Sarıkaya, “Türk Çocuk Dergilerinde Tarih 1918-1931”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 6, Sayı 12, Güz, 2012, s.55.

vatan sevgisini pekiştirmek gibi görevleri kendilerine amaç edinmişlerdir. Çocuk için süreli yayınlarda bu anlayıştan nasibini almıştır."⁴⁵⁴

“Yarının yetişkinleri” olarak görülen çocuklar, Erken Cumhuriyet döneminde sadece okulda değil, dönemin onlara hitap eden süreli yayınları vasıtası ile de önemli bir konumda yer almışlardır. Dönemin dergilerinin içeriği bu nedenle fazla önem arz etmektedir. Yine Erken Cumhuriyet’in süreli yayınlarnının genellikle eğitimciler tarafından hazırlanıyor olması da eğitime verilen önemin bir göstergesi olmuştur.⁴⁵⁵ Dergilerin ve gazetelerin dönem içerisinde eğitimciler tarafından hazırlanmasının diğer bir etkeni ise, birey vatandaşı değil toplum vatandaşı yaratma eğiliminde olmalarıdır. İdeal vatandaş kavramını ortaya koymanın kadını eğitmekle başlayacağı ve kadının çocuğu eğiteceğinin bilincinde olmaları makbul vatandaş yaratma cesaretini vermiştir.

Cumhuriyet’in ilanından Harf İnkılabına kadar geçen zaman diliminde . *Yeni Yol, Müsavver Çocuk Postası, Çıtı Pıtı, Şübban, Talebe Mecmuası, Haftalık Resimli Gazetemiz, Resimli Dünya, Resimli Eytam Mecmuası, Sevimli Mecmua, Mektepliler Âlemi, Çiçek, Gürbüz Türk Çocuğu, Çocuk Dünyası, Çocuk Yıldızı*⁴⁵⁶ dergileri yayımlanmıştır.

Cumhuriyet’in ilanından önce yayınlanan son dergilerden biri olan Müsavver Çocuk Postası 3 Eylül 1923 tarihli ilk sayısının “*Küçük Okuyucular*” isimli mukaddimesinde çıkışını “büyük müjde” olarak duyurmuştur. Haftalık olarak pazartesi günleri çıkan, Süleyman Tevfik’in sahibi olduğu dergi bilgili, milli, ahlaklı bir nesil yetiştirmek amacındadır. Bu amaç çerçevesinde ana hedef kitlesi “mektep çocukları” olsa da “idadi” ve “sultani” okuyan gençler arasında da ilgiyle karşılanmıştır.⁴⁵⁷

Zekeriya Sertel’in 1925’den itibaren on beş günde bir olarak çıkardığı “*Sevimli Çocuk*” dergisi ise içerik açısından öncülleri ile büyük farklar taşımaktadır.

⁴⁵⁴ Ungan ve Yiğit, *a.g.m.*, s. 189.

⁴⁵⁵ Akbayrak, *a.g.t.*, s.33.

⁴⁵⁶ Okay, *a.g.e.*, s.216-217.

⁴⁵⁷ Ziya Koyuncu, *Musavver Çocuk Postası Adlı Çocuk Dergisi (Çeviri yazı ve inceleme)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2014, s.13.

İçeriğinde eğitici öğretici konulara hiç yer vermeyen dergi bilmece, bulmaca, resimler, bilim adamları ve karahamlar, yabancı memleketler vb. yer ayırmıştır.⁴⁵⁸

Tek Parti döneminin diğer süreli yayınlarında olduğu gibi, çocuk yayınlarında da Harf İnkılabı'nın etkisi görülmüştür. Çocuk dergileri, yeni harflerin çocuklarla buluşturulması misyonunu gerçekleştirmekte önemli rol oynamıştır.⁴⁵⁹

Latin Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanununun 4. Maddesi bütün dergi, gazete ve her türlü neşriyatın yeni Türk harfleri ile basımı ve yazılmasının zorunluluğu hakkındadır. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte okuma yazma seferberlikleri ve çeviri hareketleri başlamıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın çocukların daha iyi eğitim almasına yönelik politikaları sonucunda birçok çocuk dergisi yayınlanmaya başlamıştır. Eğitim-öğretimin birincil amaç olduğu bu dergilerde bilmece, bulmacalar, fıkralar vb. eğlence unsuru oluşturmaya çalışmıştır.⁴⁶⁰

1928-1950 arası dönemde sırasıyla şu dergiler yayımlanmıştır: *Çocuk Sesi, Gençlik, Şen Çocuk, Afacan, Çalışkan Çocuk, Mektepli Gazetesi, Oklahama, Olgun Çocuk, Ateş, Çocuk, Gelincik, Öğretmen İleri, Yavrutürk, Yeni Kültür: Ailede Çocuk, Mektepte Çocuk, Cumhuriyet Çocuğu, Çocuk Gazetesi, Asrın Çocuğu, Binbir Roman*⁴⁶¹

Levent Cantek'in ifadesi ile otuzlu yıllar yayıncılar için epey zordu. "(...) *Çocuk dergileri ise "cumhuriyet çocukları"nın iyi birer vatan evladı olarak yetiştirilmelerinde vazifeli gibiydiler. Dergiler uzun süre devlet kurumlarının desteğinde öğretmenler tarafında hazırlandı. Çocuklar, Kemalist devrimin oluşturacağı yeni toplumun prototipleriydi. Çocuk tipleri giyimden kuşamına, günlük uğraşlarına varıncaya kadar ayrıntısıyla resmediliyordu. Hepsi rejimi ve şefi çok seviyordu. İktidarın imal ettiği üst kültür bu sevimli tipler ve öyküler ile popülerleştiriliyordu. (...)*"⁴⁶²

⁴⁵⁸ Gencel, *a.g.e.*, s.188.

⁴⁵⁹ Akbayrak, *a.g.t.*, s.33.

⁴⁶⁰ Aydın, *a.g.t.*, s.33.

⁴⁶¹ Akbayrak, *a.g.t.*, s.35.

⁴⁶² Levent Cantek, *Türkiye'de Çizgi Roman*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.53.

1930- 1940 arası dönemde 1923'ten beri etkinliğini koruyan iki yayıncı ön plana çıkmaktadır. Bu isimlerden birincisi *Haftalık Resimli Gazetemiz*, *Resimli Mecmua*, *Ateş*, *Yavrutürk* ve *Binbir Roman* adlı beş adet çocuk gazete veya dergisi yayımlayan Tahsin Demiray'dır. Diğeri ise *Çocuk Sesi*, *Afacan* ve *Gelincik* adlı üç adet süreli çocuk yayını çıkaran M. Faruk Gürtunca'dır. Bu iki ismin dikkat çeken bir diğeri ortak özelliği ise öğretmenlik eğitimi almaları ve bu mesleği icra etmiş olmalarıdır.”⁴⁶³

Tahsin Demiray Cumhuriyet döneminin önemli yayıncılarından biri olarak Temel Bilgiler adında okul programlarındaki konulara yardımcı nitelikte bir yayın çıkartmış ancak ağırlık olarak eğitici- öğretici nitelikte dergilerle ilgilenmiştir.⁴⁶⁴ Mehmet Faruk Gürtunca ise Yeni Türk Harfleri ile basılan ilk süreli çocuk yayını olan *Çocuk Sesi* dergisinin sahibidir.

Faruk Gürtunca'nın hazırladığı dergi bol resim ve alt yazılı çizgi romanlardan oluşmaktaydı. Çizgiler daha çok karikatür ağırlıklı iken öykülere yerel isimler veriliyordu. Gürtunca'nın sahibi olduğu Ülkü Yayınevi *Çocuk Sesi*'nin ardından yine Gürtunca yönetiminde *Afacan*'ı çıkarttı.⁴⁶⁵

Levent Cantek'in ifadesi ile otuzlu yıllar yayıncılar için epey zordu. “(...) *Çocuk dergileri ise “cumhuriyet çocukları”nın iyi birer vatan evladı olarak yetiştirilmelerinde vazifeli gibiydiler. Dergiler uzun süre devlet kurumlarının desteğinde öğretmenler tarafında hazırlandı. Çocuklar, Kemalist devrimin oluşturacağı yeni toplumun prototipleriydi. Çocuk tipleri giyimden kuşamına, günlük uğraşlarına varıncaya kadar ayrıntısıyla resmediliyordu. Hepsi rejimi ve şefi çok seviyordu. İktidarın imal ettiği üst kültür bu sevimli tipler ve öyküler ile popülerleştiriliyordu. (...)*”⁴⁶⁶

Otuzlu yılların üç önemli dergisi olan *Çocuk Sesi*, *Ateş* ve *Afacan* dışında Cemal Nadir'in çıkardığı *Çocuk Duygusu* hatırlanabilir.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Ungan ve Yiğit, *a.g.m.*, s.190.

⁴⁶⁴ Akbayrak, *a.g.t.*, s.37.

⁴⁶⁵ Cantek, *a.g.e.*, s.59.

⁴⁶⁶ Cantek, *a.g.e.*, s.53.

⁴⁶⁷ Cantek, *a.g.e.*, s.65.

Sonradan Çocuk Esirgeme Kurumu adını alacak olan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çıkardığı *Gürbüz Türk Çocuğu* çocuklar için eğlendirici içerikler hazırlamış, bilinçli Türk çocukları yetiştirmeyi amaç edinmiştir.

Sahibi ve başyazarı Mehmet Sami Karayel olan *Mektepli Gazetesi* ise yayınladığı yazılar ve çocuklara seslenişi ile ideal *Cumhuriyet Çocuğu* nu yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda cumhuriyetçi, sağlıklı, idealist, yenilikçi çocuk profilini benimsemiştir.⁴⁶⁸

Türkiye, kırklı yılları İsmet İnönü'nün "Tek Şefliği" altında yaşadı. İnönü'nün politikası savaştan kaçınmaya ancak savaştaki devlet ideolojileri ile keskin sınırlarla ayrılmamaya dayanıyordu. Bu bağlamda Atatürk "Ebedi Şef", İnönü ise "Milli Şef" olarak anılmaktaydı. Bu yıllarda basın hem Matbuat Umum Müdürlüğü'nün, hem de sıkıyönetimin katı kontrolü altındaydı. En ufak bahane yayınların durdurulması ya da kapatılmasına sebep oluyordu. Ayrıca çekilen kâğıt sıkıntısı nedeniyle aksamalar yaşanmakta ve tirajlar düşmekteydi. Ankara radyosu yayınları daha hızlı ve devlet politikasını doğrudan aktarmasıyla yazılı basının önüne geçmişti.⁴⁶⁹

Çocuk Haftası, *Yavrutürk* ve Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından 1953'te çıkarılan *Çocuk* ve *Yuva* dergileri dönemin önde gelen süreli çocuk yayınlarıdır.⁴⁷⁰

Savaşın ortasında 1943'te *Çocuk Haftası* yayınlanmaya başladı. Rakım Çalalpa yönetiminde çıkan dergi yerli çizerlere ağırlık vermişti. Savaşın ardından ise dergicilikte yeni kıpırdanmalar yaşandı. 1945'te *Doğan Kardeş*, 1947'de *Çocuk Sesi* çıktı. Çocuk Haftası ve Yavrutürk yeniden düzenlendiler. Kemalettin Tuğcu, Oğuz Ödeş, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Ferit Fazıl gibi isimler dergilerin yazar kadrolarında yer aldılar.⁴⁷¹

Çocuk Dergiciliği tarihimizde *Doğan Kardeş*'in yeri ayrı bir parantezi hak etmektedir. Şevket Rendo ve Vedat Nedim Tör yönetiminde çıkan dergi tam 33 yıl

⁴⁶⁸ Ungan ve Yiğit, *a.g.m.*, s.190.

⁴⁶⁹ Cantek, *a.g.e.*, s.69.

⁴⁷⁰ Ungan, Yiğit, *a.g.m.*, s.191.

⁴⁷¹ Cantek, *a.g.e.*, s.72-76.

boyunca aralıksız olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Yapı Kredi Bankası tarafından çıkarılan dergi, yine bankanın şubeleri aracılığı ile dağıtılmıştır.⁴⁷²

Doğan Kardeş'in çocuğa yaklaşımı ve bakış açısı bir ekol yaratmıştır. Dergi'nin her yaş ve kuşaktan çocuklar tarafından sevilmesinin "kardeş" sözcülüğü ile ilgisi olduğu düşünülebilir. Dergide adı geçen her çocuk isminin sonuna eklenen kardeş sıfatı ile anılmıştır. Büyükler de amca, ağabey, abla, teyze olmuşlardır. Böylece dergi tüm yurdu birbirine aile bağları ile bağlayan bir yapı oluşturmuş, herkesi kucaklamıştır.⁴⁷³

Yazar kadrosu ile de fark yaratan dergide, Gülten Dayıoğlu, Aziz Nesin, Erhan Bener, Nezihe Meriç, Muzaffer İzgü; Akşit Göktürk, Tomris Uyar; Ümit Yaşar, İlhan Geçer, Hasan Latif Sarıyüce, Ahmet Kutsi Tecer gibi önemli yazar, çevirmen ve şairler bir araya gelmişlerdir.⁴⁷⁴

Erken Cumhuriyet döneminin genel bir değerlendirmesi yapıldığında dönemin süreli çocuk yayınlarının geçmişin yeniden kurgulanmasında ve belletilmesindeki önemi görülmektedir. Dergiler milli tarih bilinci, iyi ve ahlaklı yurttaşlar yetiştirilmesi için gerekli eğitimin, spor ve edebiyat sevgisinin aşılmasında, sağlıklı ve terbiyeli çocuklar yetişmesinde önemli rol oynamışlardır.

3.2. TEK PARTİ DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE MİLLİ KİMLİĞİN OLUŞUMUNA YÖNELİK METİNLER

Tek parti dönemi süreli çocuk yayınları milli kimliğin oluşmasına katkı sağlayan oldukça zengin bir içeriğe sahiptirler. Dergiler dönemin siyasi ve sosyo-ekonomik ortamını yer yer "çocukça", ancak yeri geldiğinde de geleceğin yetişkinleri olarak görülen çocuklara yetişkin gibi seslenerek aktarmışlardır. Dergiler dönemin uzun müddeti boyunca iktidarın ideolojik çizgisi paralel söylemleri sayfalarına taşımışlardır. Dönemin süreli çocuk yayınlarının içerikleri ele aldıkları temel kavramlar üzerinden ele alınmaya çalışılacaktır.

⁴⁷² Aydın, *a.g.t.*, s.33.

⁴⁷³ Akbayrak, *a.g.e.*, s.38.

⁴⁷⁴ Ungan ve Yiğit, *a.g.m.*, s.191.

3.2.1. 1923- 1927 Dönemi Çocuk Dergilerinde Ele Alınan Kavramlar

Cumhuriyet'in ilk dört yıllık döneminde iktidarın temel sorunları savaştan çıkan ülkeyi yeniden ayağa kaldırmak ve vatandaşlarına milli aidiyet kazandırmak olmuştur denilebilir. Bu süreçte çocuklar iktidarın en önemli hedef kitlelerinin belki de başında gelmektedir. Geleceğin yetişkinleri olarak görülen çocukların özellikle fiziksel gelişimleri iktidarın odaklandığı başlıca hususlardan olmuş, dönemin temel problemlerinden birini sağlıklı nesil yetiştirme arzusu meydana getirmiştir. Yeni neslin şekillendirilmesi sürecinde sadece beden değil, çocuğun algı dünyası da göz önünde bulundurulmuş ve milli kimlik algısı yerleştirilmeye çalışılmıştır.

3.2.1.1. Türklük

Cumhuriyet idarecilerinin en önemli meselelerinden biri yeni nesli şekillendirmek olmuştur. Cumhuriyet'in ilk devresinde çıkan çocuk dergileri de “Türk” kavramını özenle ele alınmıştır.

Yeni Türk Devleti'nin çocuk yayınlarının öncülerinden biri 1923 yılında yayın hayatına başlayan *Talebe Mecmuası*'dır. Derginin ilk sayısında “Aziz Türk Çocuklarına” başlığı ile yayınlanan ve derginin çıkış amacını açıklayan Türk çocuklarına ve Türk kızlarına –yani geleceğin büyüklerine- ödevlerini hatırlatmaktadır.⁴⁷⁵

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yayını olan *Gürbüz Türk Çocuğu*, adeta iktidarın çocuk politikalarının yazılı hale bürünmüş şekli olarak karşımıza çıkar. Dergi ilk sayıdan itibaren yayınlarında yeni nesle şekil vermek, ideal çocuk tipini ortaya çıkarmak amacına yönelik içerikler üretmiştir. Dergi ilk sayısında yayınlanma gayesini de bu eksende açıklar. Üçüncü sayıda ebeveynlere yönelik olarak da çocuk sağlığı ve nasıl gürbüz çocuk yetiştirileceğine dair içeriklerin yanı sıra bir şiir özellikle dikkat çeker. “Türk”⁴⁷⁶ adlı şiirde dönemin kimlik algısını okumak mümkündür. Kıtaları “Türk Büyüktür ben Türküm” ifadesi ile biten şiir gelecek nesle

⁴⁷⁵ *Talebe Mecmuası*, Yıl:1, Sayı:1, 5 Nisan 1339 (5 Nisan 1923), s.2.

⁴⁷⁶ *Gürbüz Türk Çocuğu*, Yıl:1, Sayı:3, Mart 1927, s.30.

öz güven vermek ve devleti yaşatacak unsurun kimliğine sahip çıkmasını sağlamak açısından önemlidir.

Gürbüz Türk Çocuğu'nun bir sonraki sayısında yayınlanan “*Anadolu*” şiiri de Türk’ü ve Türk’ün vatanına ait olma hissini geliştirmeye çalışmaktadır.⁴⁷⁷

1923-1928 arası döneme ait dergiler ele alındığında, içerisinde milliyetçi öğelerin en fazla yer bulduğu yayınlardan biri *Çocuk Dünyası*’dır.

Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde sık sık milli hikaye ve roman dizilerine yer verilmiştir. Kaynağını Türk tarihinin önemli kişiliklerinden alan bu hikaye ve romanlar iki grupta değerlendirilebilir. Bunlardan ilki Türk Tarihi’nin daha erken dönemlerini kapsayanlar, ikinci gruptakiler ise I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde geçen cephe hikayeleri ve romanlarıdır. Bu metinlerin pek çoğunda ise ana karakter çocuk olarak belirlenmiştir.

Bu bağlamda *Çocuk Dünyası*’nın otuzuncu sayısında Necdet Rüştü tarafından kaleme alınan “*Burak Reis*” adlı tarihi hikâye karşımıza çıkmaktadır. Hikâyede Akdeniz’de Venedikliler ile mücadele eden Burak Reis ve – kahraman- Türk denizcileri konu edilmiştir. Olay akışı içerisinde ise yine Türklük kavramı yüceltilir ve milli duygulara sesleniş devam eder. Öyle ki hikâyenin giriş cümlesi dahi bu amaca uygun biçimde yazılmıştır ve şöyledir: “*Senelerce evvel; yine bugünkü gibi, Türk namı titretirdi, dünyada bin bir kalbi*”⁴⁷⁸ Hikaye bir anlamda genç neslin Türklüğü ile gurur duymasını amaçlamaktadır.

3.2.1.2. Gazi Mustafa Kemal

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in edindiği ulusal kahraman ve rehber sıfatları dönemin dergilerinde de karşılık bulmuştur.

Çocuk Dünyası dergisinde yayınlanan şiir, yazı ve öyküler arasında özellikle dönemin çeşitli ortaokul ve liselerinde öğretmenlik yapan kimselere ait olanlar dikkat

⁴⁷⁷ *Gürbüz Türk Çocuğu*, Yıl:1, Sayı: 4, Nisan 1927, s.25.

⁴⁷⁸ *Çocuk Dünyası*, Yıl:1, Sayı:30, 13 Kanun-i Sani (Ocak) 1927, s.14-15

çekicidir. Bu kimselerin yazılarında milli söylemin etkisi fazlaca görmek mümkündür. Bu durum aynı zamanda dönemin eğitimci zihniyetinin de ufak bir yansımasını sunmaktadır. Henüz ilk sayıda yayımlanan “*Gazinin Başı*” adlı şiir durumu özetler niteliktedir. Şiir boyunca Gazi, ideal tip olarak Türk çocuğuna sunulmuştur. Mustafa Kemal, Atatürk olmadan çok önce “vatanın babası” olarak konumlandırılmıştır. Şiir son dizelerinde milleti övünmeye ve sevinmeye davet eder. Zira “*dünyada “Kemal”in bir benzeri daha yaratılmamıştır.*” Halide Nusret’e ait bu şiirde bir diğer dikkat çekici husus “*Türk oğlu*” ve “*Türk kızı*” ifadeleridir. Şiirde sıklıkla yer verilen bu ifadeler ile milli aidiyet vurgusu yapılmaktadır. Aynı zamanda vatanın sadece erlerden ibaret olmadığı Türk kızının da vatanın eşit bir ferdi olduğu vurgusu görülmektedir.⁴⁷⁹

Çocuk Dünyası dergisinin izleyen sayılarında yer alan Necdet Rüştü’nün başlıksız bir şiiri⁴⁸⁰, Yaşar Nabi’nin “*Türk’ün zaferi*”⁴⁸¹ ve İsmet Ayten’in “*Büyük Gazi*”⁴⁸² adlı eserlerinde Milli Mücadele zaferi işlenirken en büyük ödev olarak, Gazi Mustafa Kemal’e şükran duymak, minnettar olmak gösterilmiştir.

3.2.1.3. Gürbüz Çocuk

Gurbüz çocuk ideali Yeni Türk Devleti’nin en büyük amaçlarından birini oluşturmuştur. Sağlıklı ve kuvvetli yeni nesiller yetiştirmek devletin geleceği açısından temel meselelerden biri olarak görülmüştür. Bu anlamda Himaye- i Etfal Cemiyeti’nin aynı adlı dergisi bize konu ile ilgili zengin bir içerik sunmaktadır.

Adeta iktidarın çocuk politikalarının yazılı hale bürünmüş şekli olarak karşımıza çıkan dergi ilk sayısından itibaren yayımlarında yeni nesle şekil vermek, ideal çocuk tipini ortaya çıkarmak amacına yönelik içerikler üretmiştir.

Dergi ilk sayısında yayınlanma gayesini de bu ekseninde açıklar. İlk sayıda yer alan “*Niçin İntişar Ediliyor*” başlıklı yazıda yayınlanma amacını anlatan dergi, şu ifadeleri kullanmıştır:

⁴⁷⁹ *Çocuk Dünyası*, Yıl:1, Sayı:1, 2 Kanun-i Evvel (Aralık) 1926, s. 3-4

⁴⁸⁰ *Çocuk Dünyası*, Yıl:1, Sayı:21, 13 Kanun-i Sani (Ocak) 1927, s.7

⁴⁸¹ *Çocuk Dünyası*, Yıl:1, Sayı:21, 13 Kanun-i Sani (Ocak) 1927, s.7

⁴⁸² *Çocuk Dünyası*, Yıl:1, Sayı:21, 13 Kanun-i Sani (Ocak) 1927, s.7

*“Mecmuamız birbirine sıkı münasebetli olan iki gaye ile çıkıyor: 1- Türk çocuğunu gürbüz yetiştirmek; 2- Gürbüz çocuklardan kutlu, sağlam bir millet vücuda getirmek...”*⁴⁸³

Derginin ikinci sayısında çok daha keskin bir metin ile karşılaşmak mümkündür. *“Ebeveynin Vazifeleri ve Ebeveynsizlik”* başlıklı yazıda dönemin çocuk politikalarının, çocuğun aidiyeti ile ilgili bakış açısı net biçimde okunmaktadır. Yazıda şu ifadeler kullanılmıştır:

“En vatanperver, en şefkatli ebeveyn, çocuklarına reft, ihtimam ve alaka gösterenlerdir.

*Sokakta gördüğü ebeveynsiz çocuklardan falan bahsediyor baya uzun bir metin ama çarpıcı olan noktası çerçeve içinde verilen şu söz: “ Bu asrın cemiyeti, çocukların sırf ebeveyn malı olmasına cevaz vermiyor. Çocuk vatanın ve cemiyetindir”*⁴⁸⁴

Yazının son cümlesi durumu özetler niteliktedir. İktidar çocuğun bedeni, sağlığı ve gelişimi hakkında söz sahibidir. Bir diğer ifade ile çocuk devlete aittir.

Aynı sayının dikkat çeken bir diğer metni *“Gürbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir?”* adlı yazıdır. Yazıda gürbüz çocukların mutlaka yetiştirilmesi gerektiğinden söz edilirken şu ifadeler kullanılmıştır:

*“Bu tabirle çocuğun bünye ve seciye itibariyle gürbüz olmasını murad ediyoruz. Böyle çocukların çoğalmasına vatan şiddetle muhtaçtır. Çocuğun sıhhatli ve gürbüz olmasını temin edecek takyidat; şeraat-i sıhhiyye ve ictimaiyye, zevc ve zevcenin bünye, seciyye ve seviye itibariyle başlar. Bu takidatın saresi ile nelerden ibaret olduğu iki gencin tahlillerini tasvir suretiyle ifadeye çalışacağız.”*⁴⁸⁵

Anlaşılan o ki devlet devamlılığını “Gürbüz çocuklara” bağlamıştır. Bununla birlikte “çocukların çoğalması” konusuna değinerek savaştan yeni çıkan ülkenin – elbette sağlıklı nesiller ile- nüfusunun çoğaltılması gereği de belirgin şekilde ima edilmiştir.

⁴⁸³ *Gürbüz Türk Çocuğu*, Yıl:1, Sayı:1, Teşrin-i Evvel (Ekim) 1926, s.1.

⁴⁸⁴ *Gürbüz Türk Çocuğu*, Yıl:1, Sayı:1, Teşrin-i Evvel (Ekim) 1926 s.1.

⁴⁸⁵ *Gürbüz Türk Çocuğu*, Yıl:1, Sayı:2, Mart 1927, s.8.

Gürbüz Türk Çocuğu dergisinin ikinci sayısında yayınlanan “*Şehit Çocuğu*” adlı şiir ise özellikle son kıtaları ile bir anlamda gelecek nesilden beklentileri ortaya koymaktadır. Çalışmak, gerekirse vatan için feda olmak en önemli ödevlerdir.⁴⁸⁶

Üçüncü sayıda ise annelerin çocuklarını emzirmelerini öğütleyen bir yazı yayımlanır. Yazı çocuk sağlığı ile ilgili görünse de henüz başlığı ile dahi çarpıcı bir nitelik kazanmıştır. “*Bilmeyerek Yapılan Hayat Hırsızlıkları*” başlıklı yazıda çocuğu anne sütü ile beslememenin ne anlama geldiği açıkça görülmektedir. Hatta bir adım daha ileri gidilmiş ve konu hakkında şu yorumda bulunulmuştur:

“*Çocuklarımız Yalnız Bizim Değil, Aynı Zamanda Vatanındır*”⁴⁸⁷

Metin bize bir kez daha çocuğun gelişimi ve aidiyetine dikkat çekmektedir. Zira bir anlamda çocuğun ikinci bir annesi de vatandır. Çocuk vatan için vardır, yukarıda da değindiğimiz üzere vatanın devamı sağlıklı nesillerin yetişmesine bağlanmıştır. Bu anlamda çocuğun sağlığının korunması da bir “beka” meselesi olarak ele alınmıştır. Anne de çocuğu bu bilinçle büyütmeli, emzirmeden itibaren onun vatanın da çocuğu olduğunu unutmamalıdır.

Gürbüz Türk Çocuğu'nun dördüncü sayısında “*Vatanı Bu İki Çocuktan Hangisine Teslim Edersiniz*” başlığı altında iki adet fotoğraf görülmektedir. Birisi sağlıklı ve daha çevik, ötekisi zayıf ve sağlıksız görünen bu fotoğrafların altında şu ifadeler yer almaktadır:

“*Hiç şüphe yok ki şu sağdaki iyi bakılmış gürbüze ya soldaki hastalıklı, bakılmamış çocuğu atalım mı? Hayır! Ona da bakalım, sıhhatli, gürbüz yetiştirelim.*”⁴⁸⁸

Metinde geleceğin teminatı olarak görülen bir çocuk prototipi vardır. Devlet, aileden bu çocuk tipine uygun çocuklar yetiştirmesini istemektedir. Bu tipin dışında kalanlar ise bir köşede bırakılmayacaktır ancak oldukları gibi de kabul edilmeyip dönüştürülmeye çalışılacaklardır. Savaşın yol açtığı sorunlardan biri de çocuk ölümleridir. Devletin devamlılığını yeni nesilde gördüğü bir ortamda çocuk ölümlerinin kabul edilmesi olası değildir.

⁴⁸⁶ *Gürbüz Türk Çocuğu*, Yıl:1, Sayı:2, , Mart, 1927, s.22.

⁴⁸⁷ *Gürbüz Türk Çocuğu*, Yıl:1, Sayı:3, Mart 1927, s.3.

⁴⁸⁸ *Gürbüz Türk Çocuğu*, Yıl:1, Sayı: 4, Nisan 1927, s.17.

“Uyuyan Çocuklar Kasabası” adlı hikâyede çocukların bakımlı ve gürbüz olma, Cumhuriyet’in ideal vatandaşı haline gelmeleri yolunda çalışıldığı anlatılmaktadır.

“Vücut temizliğine iman ederim. Mektebe yüzüm, dişlerim, ellerim ve tırnaklarım temiz olarak geleceğim. Hiç olmazsa haftada bir defa bütün vücudumu yıkayacağım. Sıhhatli olmanın, sağlam yaşamanın kaidelerine riayet edeceğim.

Sıhhatli ve kuvvetli yaşayacağım; mektebime, anama, babama ve vatanıma karşı bir namus borcu olarak bunlar için söz veriyorum.”⁴⁸⁹

Çocuğun kişisel bakımını vatana karşı sorumluluk olarak gören bir iktidar düşüncesinin yansıması olan metin; sağlıklı yetişme konusunda çocukların sorumluluklarını hatırlatmıştır.

Yaptığımız tüm bu değerlendirmelerin özeti ise Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi’nin beşinci sayısında adeta manifesto niteliği taşıyacak bir şiir ile karşılık bulmuştur. “Vatan ve Yavrularımız”⁴⁹⁰ adlı şiir “Türkiye’nin refahı çocukların altında” dizesi ile başlar. Bu öylesine bir söylem değildir. Şiir bütünü ile iktidar için çocuğun ifade ettiği önemin yansımasıdır.

Çocuk Dünyası dergisinin ikinci sayısında, aynı zamanda öğretmen olduğunu bildiğimiz Halide Nusret’in “Ben Ateşim” adlı yeğeni Ateş’e ithaf ettiği şiirinde metaforik ifadeler ile asker çocuğu olmayı hatta asker doğmayı, bu bilince erişmiş bir çocuğun ağzından anlatacaktır. Yeni neslin sahip olması gereken en önemli erdemlerden olan vatanperverlik ve cesaret “Ben ateşim” diyen çocuk üzerinden ifade edilmiştir.⁴⁹¹

Derginin dördüncü sayısında yer alan Yusuf Ziya’ya ait “Küçük Tayyareci”, beşinci sayıda yer alan Ediz Ay’a ait “Bahriyeli Doğan” adlı şiirler bugünün çocuklarını geleceğin askerleri, düşmana karşı ülkenin güvencesi olarak betimleyen eserlerdir.⁴⁹²

⁴⁸⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, Yıl:1, Sayı: 5, Nisan 1927, s.25.

⁴⁹⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, Yıl:1, Sayı: 4, Nisan 1927, s.30.

⁴⁹¹ Çocuk Dünyası, Yıl:1, Sayı:1, 2 Kanun-i Evvel (Aralık) 1926, s. 3-4.

⁴⁹² Çocuk Dünyası, Yıl:1, Sayı:4, 25 Kanun-i Evvel (Aralık) 1926, s.3-4; Çocuk Dünyası, Yıl:1, Sayı:5, 13 Kanun-i Sani (Ocak)1927, s.4.

Çocuk Dünyası dergisinin on yedinci sayısında Mehmet Faruk, “*Çocukların Şarkısı*” adlı şiirde çalışmaya ve zaferden sonra yeni neslin hep beraber ülkeyi kalkındıracağına değinir. Şiirde öne çıkan önemli bir detaysa sağlam vücutlu çocuk kavramının yer almış olmasıdır. Böylelikle sadece yeni nesilden beklenen ödevler değil, yeni nesil için arzulanan görünüm de dizelere taşınmıştır.

3.2.1.4. Cumhuriyet

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk devresi meşruiyetini sağlamlaştırmak ve ülkenin kalkınmasını sağlamaya yönelik politikalar ile geçmiştir. Bu ortamda cumhuriyet rejimine övgüler düzen içeriklerin dergilerde yer bulması elbette kaçınılmazdır. İlgili metinler özellikle çeşitli alanlarda cumhuriyet öncesi dönemde yaşanan olumsuzlukları öne çıkararak bunların cumhuriyet ile birlikte ortadan kalkacağına değinmektedir.

Çocuk Dünyası dergisinin ikinci sayısında bir gezi yazısı biçiminde başlayan ancak ağalık düzenini eleştiren “*Hayat Bilgileri*” adlı köşede yer alan Harun Reşat’a ait “*Seyahat Ederken Öğrendiklerim*” adlı yazı dizisi de tam da bu eleştirel bakışa örnektir. Filibeli bir ağa olan Mehmet Ağa ile yazarın büyük babası Kocacan Mustafa Bey arasındaki mücadele anlatılmaktadır. Mehmet Ağa, Arnavut Solçu isminde bir çeteci ile iş birliği yapar ve Kocacan’ı astırır. Bunun üzerine olayı haber alan jandarmalar da bu kez aynı darağacında Mehmet Ağa’yı asarak cezalandırmışlardır. Yazarın eski düzeni yerdığı ve cumhuriyet düzenini övdüğü satırlar bu noktadan itibaren başlamaktadır.

“(…)Çocuklar! Öteden beri memleketimizde eşraf denilen adamlar ahaliye hayırlı işler yapacakları faydalı, hizmetler görecekları yerde bunları kendi menfaatleri için kullandıkları gibi ara sıra böyle birbirleriyle çarpıştırırlar ve böyle kanlı vakalara sebep olurlardı. Bu hal son senelere kadar memleketimizin her tarafında mevcuttu. Fakat (Cumhuriyet) idaremiz artık masum halkı bu gibi zalim eşrafın şerlerinden kurtarmıştır

Bugün Türkiye’de ahalinin sırtından geçinen, ahalinin malıyla, ırzıyla, canıyla oynayan vicdansız eşrafın, müstebit derebeylerinin yerlerinde, kazandığını kimseye

kaptırmak istemeyen, adaleti seven, zulme karşı isyan eden her vicdanlı Türk milleti vardır.”⁴⁹³

Metinde altı çizilesi olan durum cumhuriyetin sadece yeni bir yönetim şekli olduğu değil aynı zamanda bir “kurtarıcı” olduğudur. Bu mesajla rejimin halk nezdindeki meşruiyeti pekiştirilmeye çalışılmıştır.

On ikinci sayıda ise Harun Reşad’ın “*Seyahat Ederken Öğrendiklerim*” köşesi halen devam etmektedir. Yazar bu sefer Rumeli’den göçler sırasında demiryollarının eksikliğinden ve çekilen çilelerden söz etmektedir. Yazının sonu yine Cumhuriyet yönetiminin kazanımlarını överek bağlanmıştır.

“(…)Şimendiferi olamayan memleketler askerlerini süratle hudutlara nakledemeyeceklerinden memleketlerini düşman tecavüzlerine karşı kolayca müdafaa da edemeyecekler. Vatanımız maalesef yakın vakte kadar bu nevi memleketlerden idi. Fakat cumhuriyet hükümetimiz şimendifersizliğin bu acı akıbetlerini düşünerek memleketimizin birçok kısımlarında şimendifer yaptırmaya başladı. Bundan dolayı cumhuriyet hükümetimize ne kadar minnettar olsak azdır.”⁴⁹⁴

Alıntıdan da görüleceği üzere yeni rejim halkın hem istiklalini, hem refahını sağlama noktasında çalışmaktadır mesajı güçlü bir şekilde verilmektedir.

3.2.1.5. Milli Bayramlar

1923- 1927 Dönemine ait elimizdeki materyaller kısıtlıdır. Bu dönemde bir milli bayramı ele alan yegane örnek *Çocuk Dünyası* dergisinin yirmi birinci sayısıdır. Yukarıda aynı sayıya ait farklı kavramları inceleyen içerikler paylaşılmıştır. Dergide “23 Nisan Nedir?” başlıklı yazıda bu günü aşağıdaki ifadeler ile anlatmıştır:

“Çocuklar, iki gün sonra, büyük, milli bayramlarımızdan birini kutlayacaksınız. Şüphesiz tarih kitaplarınızda okumuşsunuzdur. 23 Nisan, bundan yedi sene evvel Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kurulduğu tarihtir. İşte bugünden itibaren Anadolu, İstanbul Hükümeti’ni tanımamış, böylece cumhuriyet

⁴⁹³ *Çocuk Dünyası*, Yıl:1, Sayı:2, 9 Kanun-i Evvel (Aralık) 1926, s.11-12.

⁴⁹⁴ *Çocuk Dünyası*, Yıl:1, Sayı:12, 13 Kanun-i Sani (Ocak) 1927, s.6.

temelini atmıştır. Hepiniz 23 Nisanda mekteplerinizde müsamereler hazırlayarak bu kutlu günü... edeceksiniz. O gün aynı zamanda çocuklar bayramıdır. Hal ve vakti müsait olanlar, fakir arkadaşları için (Himaye-i Etfal) cemiyetine ellerinden geldiği kadar yardım edeceklerdir. Dünyanız bu mesut günün şerefine İstiklal Harbi gazilerine merhamet dilerken bütün Türk çocukları namına Büyük Gazi'ye de minnet ve şükran hislerini takdim etmeyi borç bilir.”⁴⁹⁵

Aynı sayfada Mehmet Faruk “23 Nisan” şiirinde vatani anne olarak betimlerken, onun şefkatli göğsüne sığınan çocuklarının sultanların ellerini ondan uzak tutacaklarını anlatmaktadır.⁴⁹⁶

3.2.2. 1928- 1938 Dönemi Çocuk Dergilerinde Ele Alınan Kavramlar

1928- 1938 Dönemi Türkiye Cumhuriyeti açısından inkılapların ve milli kimlik yaratımının hız kazandığı bir dönemdir. Önceki bölümlerde de tartışıldığı üzere bayramlar, törenler, Dil ve Tarih tezleri gibi uygulamalar parti devlet özdeşliğinin görünürlüğünün ve milli kimlik inşasının yansımalarıdır. Bu yansımalar dönemin çocuk yayımlarında da karışıklık bulmuştur. Bu dönemde işlenen konulara ve iktidarın politikalarına paralel olarak yayımların dilinde katı bir Türkçeleşme görülmüştür. Önceki dönemde sıklıkla kullanılan Türklük vurgusu bu dönemde de devam etmekle birlikte özellikle tarihi içerikli kurgusal metinler ile Türk Tarih Tezine uygun bir algı yaratılmaya ve çocuklara iktidarın amacına uygun bir tarih bilinci verilmeye çalışılmıştır.

3.2.2.1. Milli Romanlar- Çocuk Kahramanlar

Çocuk Sesi dergisi, bölümler halinde yayınladığı milli romanları ve yazarlarının bu romanlarda kullandığı dil göz önünde bulundurulduğunda, çocuk dergiciliğinde özel bir yere sahiptir. Derginin yirmi altıncı sayısında iki milli- tarihi roman başlamıştır. Bunlardan ilki Abdullah Ziya tarafından yazılan “*Korsan Çocuk*” tur. Romanda annesi ölüm döşeginde yattığı bir sırada oğlu Ali’yi yanına çağırır ve

⁴⁹⁵ *Çocuk Dünyası*, Yıl:1, Sayı:21 21 Kanun-i Sani (Ocak) 1927, s.1.

⁴⁹⁶ *Çocuk Dünyası*, Yıl:1, Sayı:21 21 Kanun-i Sani (Ocak) 1927, s.1.

yıllar önce ölen babasının intikamını almasını ister. Annesinin vasiyeti üzerine küçük Ali, babasının katili olan padişahın bostancıbaşı olan Hacı Ömer’i konağında öldürür. Yeniçerilerden kaçarken limanda korsanlara sığınan Ali, ünlü denizce Turgut Reis’in emrine girer ve Akdeniz’e açılır. Artık kahraman bir Türk Denizcisi bir levent olacaktır.⁴⁹⁷ Roman boyunca Türk denizcilerin Venedikliler ve Haçlı şövalyeler ile mücadeleleri anlatılır.⁴⁹⁸

Yine yirmi altıncı sayıda “*Milli Destan: Oğuz Han*”⁴⁹⁹ yer almaktadır. Metinde Oğuz Han’ın çocukluğundan beri süratle gelişen askeri yetenekleri ve turan ülküsünü gerçekleştirme çabaları konu edilmektedir. Mehmet Faruk tarafından yazılan eserin Oğuz Kağan Destanı’nın dergi için uyarlanmış bir versiyonu olduğu söylenilebilir.

Çocuk Sesi Dergisi’nin, yirmi altıncı sayısında karşımıza çıkan bir diğer roman ise “*Akdeniz’e Doğru*” dur.⁵⁰⁰

Enver Arif tarafından yazılan roman büyük puntolar ile yazılan başlığının sağında ve solunda devam eden şekilde şu ifadelerle yer vermiştir:

“Bütün bir vatan, bütün bir Türk milleti, bir tek kalp haline gelmiş, hepsi bir anda çarpıyor, hepsi bir dimağa bağlı. Bu kahraman milletin kadını erkeği durmadan, dinlenmeden çalışıyor.”

Milli Mücadele dönemini konu edinen eserin ana karakteri yine küçük bir çocuktur. Roman’da Kuvayı Milliye direnişi küçük çeteci Ali’nin gözünden anlatılmıştır.⁵⁰¹

⁴⁹⁷ “*Korsan Çocuk*” ve benzeri çeşitli milli roman dizilerinde seçilen Akdeniz’de mücadele eden leventlerin hikâyeleri bizce tesadüfi olmayan seçimlerdir. Deniz leventleri Osmanlı Donanması içerisinde XV- XVI. yüzyıllardan itibaren itibarlı gruplardan olmuşlardır. Hatları XVII. yüzyılda daha belirgin hale gelen leventliğe, Marmara sahillerindeki Türk gençleri Anadolu levendi yani “*Levend-i Rumi*” adıyla kaydedilmiştir. Kapıkulu olmayan bu savaşçılar, sultanın otoritesinden nispeten daha bağımsız şekilde ele alınabilecekleri için dönemin metin yazarlarının tarihi kurgularında kahraman Türk profiline daha uygun seçimler olarak değerlendirilmiş gibi görünmektedir. Leventlik hakkında detaylı bir okuma için (Bkz: Mücteba İrgünel,”*Levent*”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/levent>, ET: 05. 05. 2019.)

⁴⁹⁸ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı:26, 11 Teşrin-i Sani (Kasım) 1929, s.8-9.

⁴⁹⁹ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı 26, 11 Teşrin-i Sani (Kasım) 1929, s.10-11.

⁵⁰⁰ Çalışma hazırlanırken, çeşitli kütüphanelerin eski eserler bölümlerinden yararlanılmıştır. Ancak birçok derginin ciltlerinde eksik sayıların varlığı görülmüştür. Bu durum Çocuk Sesi Dergisi incelenirken de yaşanmıştır. Bu nedenle “*Akdeniz’e Doğru*” romanının hangi sayıda başladığı tespit edilememiştir.

⁵⁰¹ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı 26, 11 Teşrin-i Sani (Kasım) 1929, s.12-13.

Kırk birinci sayıda Enver Arif'in yazdığı “*Alp Tekin*” romanı başlar. Alp Tekin romanda güçlü bir savaşçı, iyi bir binici, vatansever ve kavgacı olarak tasvir edilir. Yanlışlıkla vardığı Çin ordugâhını az sayıda adamı ile kahramanca ele geçirmiştir. Romanda içeriğinde hem Orta Asya Türk Tarihi ve kültürüne ait öğeler öne çıkarılmış, hem de kahraman Türk imgesi bir kez daha işlenmiştir.⁵⁰²

Derginin kırk ikinci sayısından itibaren “*Kolsuz Adam*” romanını karşımıza çıkar. Abdullah Ziya tarafından yazılan romanda, Altındağ olarak bilinen bir bölgede yaşayan Oğuz Cappar isimli Türk Beyi'nin evleneceği kızın kaçırılması üzerine Çinliler ile giriştiği mücadele anlatılmaktadır. Oğuz Cappar bu mücadelede kolunu da kaybeder ancak yiğitlik ve cesareti sayesinde daima mücadelesini sürdürür.⁵⁰³

Şu ana kadar verilen dizilerin ortak noktası yarattıkları mitlerdir. Özellikle Orta Asya coğrafyasında geçen serilerde kullanılan milliyetçi imgelerin dönemin Tarih Tezi yaratma çabaları ile paralellik taşıdığı ve Orta Asya köklerini öne çıkardığı gözlenebilir.

Bu bağlamda *Çocuk Sesi*'nin kırk altıncı sayısında Abdullah Ziya'nın bir diğer milli- tarihi romanı “*Kaan*” karşımıza çıkar. Otsokarci Kaan adlı kahramanın maceraları bu romanın konusunu oluşturmaktadır.⁵⁰⁴ Orta Asya ve kadim Türk gelenekleri bir kez saha ön plandadır.

Kırk yedinci sayıda “*Mermi Taşıyan Emine*”⁵⁰⁵ adlı hikaye Milli Mücadele’de cepheye mermi götüren bir kadının öyküsünü anlatır. Bu metin bize kadın kahraman tipleri sunmanın ideolojik anlamda desteklendiğini göstermektedir.

Türk çocuğunun fedakarlığı ve vatan sevgisi temalarını ele alan bir diğer yazı da yine kırk yedinci sayıda çıkan “*Çoban Ahmet*” tir. Çoban Ahmet isimli Türk genci hikâyede yaklaşan Yunan baskınına köylüsü Yanıkların Mehmed’e haber vermek isterken canından olmuştur. Hikâyenin sonunda kanı yerde kalmamıştır.⁵⁰⁶

Bu tip milli hikâyeler kahraman Türk çocuğu olgusunu vücuda getirmenin yanı sıra 30’ların siyasi konjonktürüne de uygundur. Mücadele konusunun gündemde

⁵⁰² *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 41, 29 Mayıs 1930, s.11.

⁵⁰³ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı:42, 19 Haziran 1930

⁵⁰⁴ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 46, 20 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1930, s. 8-9.

⁵⁰⁵ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 47, 1 Teşrin-i Sani (Ekim) 1930, s. 3.

⁵⁰⁶ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 47, 1 Teşrin-i Sani (Ekim) 1930, s. 7.

olduğu bu dönemlerde ötekinin görünürlüğü önem taşımaktadır. Bununla birlikte savaştan çikalı yedi sene olan bir ülkenin tarihi belleğinde ezeli düşmanların izleri silinmek istenmemektedir. Bu tip metinleri özel yapan bir diğer detaysa 1930’larda 7- 15 yaş arası çocukların yani savaşın yıkıcı havasını hiç görmeyen ya da nispeten daha az algılayabilmiş kuşağın tarihsel belleğini diri tutma çabasıdır.

Elli birinci sayıda “*Tahtelbahir İle Devri Alem*” adlı yeni bir roman dizisi başlar. Muallim İlhami tarafından yazılan dizide; bir Türk ve bir Yunan denizaltısının, Dünya etrafındaki yarışını anlatılır. Türk denizcileri Yunanlı korsanlarla mücadele etmiş kırk kadar cesur ve tecrübeli gemiciden ibaretti. Kumanda heyetinde ise bir tecrübeli yüzbaşı ile iki mülazımdan müteşekkil üç de küçük zabıt bulunuyordu; dümenci çavuşu Ali, çarkçı çavuşu Hasan, Başçavuş Mehmet. Hikâyenin devam ettiği sayılar boyunca kahraman Türk denizcisi imgesi sık sık işlenir.⁵⁰⁷

Çocuk Sesi derigisinin doksan beşinci sayısında, derginin sahibi Mehmet Faruk’un yazdığı manzume türündeki “*Küçük Fedakar Doğan*” adlı hikâyede yine Milli Mücadele’de şehit düşen Doğan adlı küçük askerin hikayesi anlatılmaktadır.⁵⁰⁸

Yüz on birinci sayıda “*Bir Türk Çocuğunun Orduya Hizmeti*” adlı hikâyede de aynı konuyu işlemektedir. Hikâyeye göre, Milli Mücadele döneminde bir Türk birliğinin etrafı Yunanlılarca sarılmıştır. Birlik ellerinde cephaneye olmadığı için çarpışamayacak durumdadır. Ancak yerlerini terk ederlerse Yunanlılar onların terk ettikleri yerden ilerleyecek ve ordunun tamamı zafiyete düşecektir. Bu nedenle birlik komutanları çare ararken akıllarına bir fikir gelir, bu fikir şöyledir; birliğin içinden bir grup Yunanlılara saldırarak ve bu küçük grubun tamamı bir kişi hariç geri çekilecektir. Bu bir kişi ise bilerek esir olacak ve Yunanlıların, Türklerin çok fazla cephanesi olduğuna inanmasını sağlayarak onları savaşmaktan vazgeçirecektir. Bu plan için bir gönüllü aranmaktadır ve ortaya etrafı sarılan birliğe yazılmak üzere onlara yetişmek için babasıyla birlikte arkadaki orduyla yolculuk ederken babası

⁵⁰⁷ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 51, 13 Kanun-i Evvel (Aralık) 1930, s. 5-7.

⁵⁰⁸ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 95, 2 Teşrin-i Sani (Kasım) 1931, s. 3-7.

Yunan tayyaresi öldürülen bir çocuk çıkar ve gönüllü olur. Çocuk vatan uğruna kendini feda edecektir.⁵⁰⁹

Yüz yirmi altıncı sayıda İdman Şenlikleri kutlamalarına yer verilir. Bu sayıda Sergüzeşt Hikâyecisi mahlaslı yazarın kaleme aldığı “*Bir İzcinin Kahramanlığı*” adlı hikâyede, kendisini ciddiye almayan bir çocuğun kardeşini yangından kurtaran Ezgi'nin hikâyesi anlatılır ve Türk izcisinin kahramanlığına vurgu yapılır.⁵¹⁰

Türk'ün varlığı yalnızca eğitimle değil aynı zamanda sporla da bütünleştirilerek yeni neslin yalnızca ruhen değil beden de sağlıklı olması dergilerde vurgulanmaya başlanan temel konulardan olmuştur. Türk izciliğinin öneminin vurgulanması ise, *Türk Gücü Derneği*'nden beri hedefte olan “*sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.*” sloganı ile örtüşmektedir. Aynı zamanda Ezgi'nin hikâyesi ile birlikte, sporun öneminin yanı sıra çocuk ölümlerine de vurgu yapılmıştır çünkü dönemde dikkat çeken hususlardan biri ise çocuk ölümlerinin artmış olmasıdır.

Yüz kırk dördüncü sayıda Abdullah Ziya'nın “*Kolsuz Kahraman*” adlı romanı başlar. Bu romanda da yine Orta Asya olayların merkezi durumdadır. Kahramanımız hem yetişkin bir Türk için en büyük utanç olan adsız kalmaktan kurtulmak hem de babasının intikamını almak için Çin beyine kafa tutar. Bu mücadelede kolundan da olan Türk çocuğunun intikamını alış öyküsü ve başından geçenler bu romanın konusu olmuştur. Roman boyunca Gültekin ve Alpagu gibi karakterler ortaya çıkar ve Türklerin yeniden bir araya gelmesi, Çin sarayının kırk askerle basılması gibi olaylar işlenir. Böylece Kürşat Ayaklanması, Kutluk Devleti'nin kuruluşu gibi tarihsel konulara yarı kurmaca bir şekilde ve kahraman Türk imgesine bağlı kalarak değinilmiştir.⁵¹¹

Yüz ellinci sayıda ise “*Türk Çocuğu*” adlı manzum hikâye yer alır. Necdet Rüştü'nün yazdığı hikâyede kahraman bir çavuş Büyük Taarruz'un hemen öncesine kısa bir süre için köyüne gider ve küçük oğlu ile vedalaşır. Çocuğun babasının ardından söylediği sözler yine fedakârlık, cesaret ve vatanseverlik kavramlarını Türk çocuğu ile bütünleştirmektedir. Hikayenin sonunda babası evden ayrılırken çocuğun söylediği “*Düşmanlar geçirmesin vatanımıza ele, İşte ağlamıyorum harbe git güle*

⁵⁰⁹ *Çocuk Sesi*, Cilt: 5, Sayı:111, 22 Şubat 1932, s.16-17.

⁵¹⁰ *Çocuk Sesi*, Cilt:6, Sayı: 126, 2 Haziran 1932, s. 14-15.

⁵¹¹ *Çocuk Sesi*, Cilt:6, Sayı:144, 3 Teşrin-i Evvel (Ekim)1932, s. 10-11.

güle” sözleri ile tüm Türk çocuklarına verilmek istenen mesaj vatanın tüm sevdiklerimizden üstün olduğu yönündedir.⁵¹²

Derginin yüz altmış beşinci sayısında ise Sezai Atilla tarafından yazılan yeni bir milli roman, “*Koca Ahmet*” başladığı görülmektedir. Bu romanda da gönüllü olarak askere yazıldığının altı çizilen Koca Ahmet isimli kahramanın merkezinde milli mücadele konu edinilmiştir.⁵¹³

Çocuk Sesi iki yüz elli birinci sayıya geldiğinde Abdullah Ziya’nın yeni bir milli romanı “*Olçayto Bahadır*” yayınlanmaya başlar. Bu kez Avrupa Hunlarını merkeze alan yazar yine kahraman Türk imgesini roman boyunca sürdürür. Romanda İslamiyet öncesi Türk kültürü hakkında oldukça fazla detay bulmak da mümkündür.⁵¹⁴ Aynı sayıda Ali Rıza Seyfi tarafından yazılan Budin Seferi’ne katılan küçük, yiğit bir askeri anlatan “*Çocuk Kahraman: Durakoğlu Demir*” romanı da başlar.⁵¹⁵

İki yüz elli altıncı sayıda karşımıza çıkan bir öykü 1930’lardan beri gündemde olan bir konunun devamı niteliğinde olan “*Sümer Çocuğu*”dur. Hikâyede bir Sümer kralının çocukluğu anlatılır. Ancak hikâyeyi öz Türkçe yazılması dışında daha da özel kılan durum Sümerlerin bir Türk uygarlığı olarak tanıtılmasıdır. Bu yönü ile öykü, iktidarın hem dil, hem de tarih tezlerini destekler niteliktedir.⁵¹⁶

İki yüz altmış ikinci sayıda yer alan bir diğer dikkat çekici metin ise “*Kubilay’ın Andacı*” adlı anma ve haber niteliğindeki yazıdır. Yazıda Menemen Olayı’nda öldürülen Asteğmen Kubilay’ın heykelinin açılışından bahsedilirken cumhuriyet değerleri ve inkılaplar bir kez daha yüceltilir. Türk çocuklarına ise inkılapların korunması yolunda Kubilay örnek gösterilere hiçbir zorluk ve görevden kaçınmamaları kesin bir dille ifade edilir.⁵¹⁷

Üç yüz birinci sayıdan itibaren *Çocuk Sesi* dergisinin kapağında önemli bir detay göze çarpmaktadır. On üçüncü cildin başladığı bu sayıda artık derginin kapağında “*Altı Ok*” yer almaktadır. Bu sayıda ayrıca Abdullah Ziya’nın yeni milli

⁵¹² *Çocuk Sesi*, Cilt:6, Sayı:150, 14 Teşrin-i Sani (Kasım)1932, s. 14.

⁵¹³ *Çocuk Sesi*, Cilt:7, Sayı: 165, 27 Şubat 1933, s. 4-5.

⁵¹⁴ *Çocuk Sesi*, Cilt:11, Sayı: 251, 15 Birinci Teşrin (Ekim) 1934, s. 2-3.

⁵¹⁵ *Çocuk Sesi*, Cilt:11, Sayı: 251, 15 Birinci Teşrin (Ekim) 1934, s. 18-19.

⁵¹⁶ *Çocuk Sesi*, Cilt:11, Sayı: 256, 19 İkinci Teşrin (Kasım)1934, s. 6.

⁵¹⁷ *Çocuk Sesi*, Cilt:11, Sayı: 262, 31 Birinci Kanun (Aralık) 1934, s.9.

romanı “Avrupa’nın Göbeğinde Türk Akıncıları” başlamıştır. Yazar bu romanında Macaristan seferine katılan Türk akıncıların kahramanlıklarını konu ederken, her zamanki milli duygulara hitap eden üslubunu sürdürmüştür. İlerleyen sayfalarda “İstiklal Savaşı Öyküleri: Kahraman Subay” isimli manzume de yer almıştır. Hasan Ali imzalı yazı, askerlerini süngü hücumuna kaldıran cesur bir Türk subayın, esir düşüşü ve esarete boyun eğmeyerek eninde sonunda kaçıp birliğine geri dönmesi anlatılmaktadır. “Galiçya’da Koç Mustafa” adlı Sezai Atilla tarafından yazılan milli roman da bu sayıda başlar. Romanda daha önce Çanakkale’de savaşmış Koç Mustafa adlı kahramanın Galiçya cephesine gidişi ve burada Türklerin kahramanlıkları ile müttefik Almanları kendilerine hayran bıraktıkları işlenir.⁵¹⁸

“Okuldan Sakarya Boyuna” adlı Ahmet Ekrem tarafından yazılan hikayede ise biri içe kapalı biri yaramaz iki eski okul arkadaşının Sakarya Savaşı sırasında aynı birlikte karşılaşmaları anlatılırken. Türkün kindar olmadığı ve vatanseverlik ele alınan temalar olmuştur.⁵¹⁹

Üç yüz otuz üçüncü sayıda Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun yeni milli romanı “Kızıltuğ” başlar. Roman’da Otsun Karcı isimli bir Türk kahramanının maceralarına yer verilmektedir.⁵²⁰

Üç yüz altmış beşinci sayıda yayınlanan Ahmet Ekrem tarafından yazılan “Keşif Kolu” adlı hikayede ise Milli Mücadele döneminde Tavaslı Hasan ve arkadaşlarının içinde bulunduğu bir keşif kolunun düşmanla mücadele ederek tanklarla makineli tüfeklerle kahramanca çarpışarak ilerleyişleri anlatılmaktadır. Hikayedeki ana tema Türk’ün karşısındaki düşmanın büyüklüğü ve gücü ne olursa olsun, kat kat güçlü düşmanlar ve zor şartlar altında bile mücadeleyi bırakmadığı yönündedir denilebilir.⁵²¹

Üç yüz seksen yedinci sayıda İskender Fahrettin tarafından yazılan “Tarihin Çocukları” adlı yeni roman dizisi başlar. Romanda İstanbul’un fethine katılan Akdoğan ile Zeynep adlı iki küçük kardeşin kahramanlıkları konu edinilmiştir.⁵²²

⁵¹⁸ Çocuk Sesi, Cilt: 13, Sayı: 301, 30 Eylül 1935, s.1-15.

⁵¹⁹ Çocuk Sesi, Cilt:13, Sayı: 301, 28 İlk Teşrin (Ekim) 1935, s. 8.

⁵²⁰ Çocuk Sesi, Cilt: 14, Sayı: 333, 11 Mayıs 1936, s. 4-5.

⁵²¹ Çocuk Sesi Cilt: 15, Sayı: 365, 21 Birinci Kanun (Aralık)1936, s.6.

⁵²² Çocuk Sesi, Cilt:16, Sayı: 387, 31 Mayıs 1937, s.12-13.

Üç yüz seksen sekizinci sayıda ise Abdullah Ziya Kozanoğlu, yeni bir milli roman ile karşımıza çıkar. “*Otsu Karcı'nın Oğlu Kaan*” adlı romanda, daha önce Kızıltuğ romanında karşımıza çıkan Otsu Karcı isimli Türk kahramanın maceralarına kaldığı yerden oğlu Kaan devam eder.⁵²³

Üç yüz doksan dördüncü sayıda yakında başlayacak ve Sezai Atilla tarafından yazılan “*Deli Doğan*” adlı roman hakkında bir tanıtım yazısı yayınlanır. Buna göre romanda kahramanlar bu kez farklı bir düşman ile cehaletle mücadele ederler.⁵²⁴

Dört yüz kırk birinci sayıda eski Türk masalı, “*Gök Tanrısı ile Çap Bay*” yayımlanır. Masal içerdiği mitolojik öğeler ve Türk, Türklük kavramlarına sıkça yer veren içeriği ile altı çizilesidir.⁵²⁵

Ülkü Matbaası'nın bir diğer yayını *Afacan'da* milli kahramanlık hikayelerine yer vermektedir. Ali Rıza Seyfi tarafından yazılan “*Deniz Kurdu Deli Bayram*” adlı milli roman serisi dördüncü sayıdan itibaren başlar. Roman ile ilgili dikkat çekici durum dil meselesine karşı duyarlılık ile ilgilidir. Yazar başlığın altına bir de “*Bu Ötkünçün içinde bir tek yabancı söz yoktur Öz Türkçe yazılmıştır*” ibaresini yerleştirmiştir. Romanın konusu ise Turgut Reis'in filosunda Haçlılar ve Malta şövalyelerine karşı dövüşen ve pek çok kereler düşmanın üzerine korkusuzca atılmaktan geri durmayan kahraman bir Türk denizcinin başından geçenlerdir.⁵²⁶

Otuz beşinci sayıda Necdet Rüştü tarafından yazılan “*Başbuğ Mete*” adlı masal yer almaktadır. Masalda Mete Han üzerinden Türkler için vatan toprağının ne denli önemli olduğu anlatılmaktadır.

Masala göre, Çinliler Mete Han ile anlaşmak için önce atını, sonra kılıcını, sonra da karısını isterler. Mete bunların hepsine razı olur, ancak Çinliler bu kez de toprak isteyince cevabı şöyle olmuştur: “*(...)At, kılıç, kadın benim. Kimse söz demez buna. Ben onları vermiştim, milletimin uğrunda. Yurdumun toprakları, Milletimin malıdır. Ben vermem. Çin Başbuğ savaşıyla almalıdır. (...)*”⁵²⁷ Buna göre vatanın kutsaliyeti vurgulanırken aynı zamanda Balkan Savaşları'ndan beri gelen “vatan

⁵²³ *Çocuk Sesi*, Cilt:16, Sayı: 388, 31 Mayıs 1937, s.4-5.

⁵²⁴ *Çocuk Sesi*, Cilt:16, Sayı:394, 12 Temmuz 1937, s. 5.

⁵²⁵ *Çocuk Sesi*, Cilt: 17, Sayı: 441, 6 Temmuz 1938, s.19.

⁵²⁶ *Afacan*, Yıl:1, Sayı:4, 13 Birinci Kanun (Aralık) 1934, s.8-9.

⁵²⁷ *Afacan*, Yıl:1, Sayı 35, 11 Temmuz 1935, s.5.

kaybetme” travmasının tekrar etmemesi için toprağa sahip çıkmanın önemi vurgulanmıştır.

Kırk beşinci sayıda Ali Rıza Seyfi tarafından yazılan bir milli roman “*Orta Asya'nın Bozkurtları*” yer alır. Romanda, at arabasının çiğnemesi sonucu bir ayağını kaybeden Akbuğa adlı Türk gencinin ayağının durumuna bakmadan diğer çocuklarla talim yapmak ve sonrasında savaşa gitmek istemesi konu edinilir. Böylelikle asker-çocuk ve yılmazlık imgeleri bir kez daha ele alınmıştır.⁵²⁸

Elli üçüncü sayıda “*Tanrı'nın Oğlu*” adlı yeni bir roman yayınlanmaya başlar. İskender Fahrettin tarafından yazılan romanda “Sümer Türkleri” döneminde yaşamış olan bir gencin Suriye'ye gerçekleştirdiği akınlar konu edinilir. Bu romanda da Sümerler Türk olarak tanıtılarak, tüm ulusların kökeninin Türklerden geldiğini ileri süren iktidarın tarih tezine uygun bir konu seçilmiştir.⁵²⁹

Altmış ikinci sayıda Sezai Atilla tarafından yazılan “*Hava Korsanları*” adlı romanı da görmekteyiz. Romanda Gökhan, Özdemir, Kaya ve Oğuz adlı Türk gençlerinin havacılık maceraları anlatılır. Kahraman Türk imgesi yine işleniyor olsa da, tarihi romanlardan farklı olarak bu romanın modern döneme ait olması Türklerin sadece geçmişte değil o gün de büyük ve her şeyi başarmaya gücü yetecek bir ulus olduğu mesajını vermektedir.⁵³⁰

Yetmiş dokuzuncu sayıda İskender Fahrettin tarafında yazılan “*Murat Reis*” adlı roman başlar. Büyük babası ve babası gibi bir denizci olan Murat Reis'i merkezine alan romanda, Türk denizcisinin kahramanlıkları anlatılmıştır.⁵³¹

Afacan'ın yüz otuz birinci sayısında İskender Fahrettin Sertelli tarafından yazılan yeni bir milli roman “*Karakurum'dan Tuna'ya Türk Akını*” başlamıştır. Romanda Moğol İmparatorluğu'nun, Orta Asya'dan Avrupa'ya yayılması anlatılırken Moğollar bir Türk boyu olarak görülmüştür. Bu durum dönemin tarih algısı için önemli bir veri sunmaktadır denilebilir.⁵³²

⁵²⁸ Afacan, Yıl: 2, Sayı: 45, 20 Eylül 1935, s.11-12.

⁵²⁹ Afacan, Yıl:2, Sayı: 53, 21 İkinci Teşrin (Kasım) 1935, s.8-9.

⁵³⁰ Afacan, Yıl:3, Sayı:62, 23 İkinci Kanun (Ocak) 1936, s. 3.

⁵³¹ Afacan, Yıl: 3, Sayı: 79, 21 Mayıs 1936, s.8-9.

⁵³² Afacan, Yıl:4, Sayı: 131, 20 Mayıs 1937, s.8-9.

1928-1938 döneminin milli hikayelere yer veren diğer bir dergisi *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinin devamı olan *Çocuk'tur*.

Çocuk'un Ahmet Ekrem'in kaleme aldığı "*Erkinlik Savaşı Öksüzleri*" adlı hikayede ise Milli Mücadele çarpışan Ahmet adlı askerin çocuklarına Çocuk Esirgeme Kurumu'nun sahip çıkmasını anlatmaktadır. Hikayede hem vatanseverlik teması işlenmiş, hem de devletin çocuklara verdiği önemin altı tekrar çizilmiştir.⁵³³ Devletin çocuğa sahip çıkma ve şefkatli kucak misyonu ortaya konulmuştur.

Çocuk'un Yirmi birinci sayısında "*Kut Dağı*" adlı öykü yayınlanır. Ragıp Şevki'nin yazdığı öyküde Çinlilere Kut Dağındaki kutsal kayalarını bırakan milli benliğini kaybetmiş bir hükümdarın bu yaptığı sonucu Türklerin kuraklık çekmeleri ve yurtlarını terk etmek zorunda kalmış olmaları anlatılmıştır.⁵³⁴

Yirmi ikinci sayıda milli öyküler yayınlanmaya devam eder eder. Yine Ragıp Şevki tarafından yazılan "*Boz Yeleli Kurt*" bu sayıda yayınlanmıştır. Hikayede Türk birliğini sağlamayı amaçlayan Oğuz Han'a bozkurtun görünmesi anlatılır. Mitolojik öğeler barındıran hikaye işlediği Türk birliği gibi kavramlar ile milli mesajlar içermektedir.⁵³⁵

Bu tip İslamiyet öncesi Türk tarihine ve Orta Asya köklerine gönderme yapan metinlerin *Çocuk* dergisinde çıkması önemlidir. Diğer dergiler bir yana resmi bir kurumun yayın organı olmasıyla çocukta yer alan milli kimlik öğeleri doğrudan devlet söylemi gibidir. Böylece bu metinler ile Türk Tarih Tezi'nin çocuklara aktarımı ilk elden gerçekleşmektedir.

Yirmi üçüncü sayıda yayınlanan "*Kurt Onbaşı*" adlı hikayede ise Çanakkale'de yaralanmasına karşın mücadeleden geri durmamış, Milli Mücadele'de Mustafa Kemal'in emrinde savaşmış Ömer onbaşının hikayesi anlatılmaktadır. Askerin liderine bağlılığı, sadakati adeta Ömer onbaşının oğluna Mustafa ismini koyması ise temsil edilmiştir.⁵³⁶

⁵³³ *Çocuk*, Sayı: 4, Nisan 1936, s. 14-15.

⁵³⁴ *Çocuk*, Sayı: 21, 12 Şubat 1937, s. 6.

⁵³⁵ *Çocuk*, Sayı: 22, 19 Şubat 1937, s. 8-9.

⁵³⁶ *Çocuk*, Sayı: 23, 26 Şubat 1937, s. 3.

Çocuk, yirmi dokuzuncu sayısında “*Alp Arslan’ın Ordusunda Genç Şangar*” adlı bir de öyküye yer verir. Öyküde, Malazgirt Savaşı’nda Alparslan’ın yanında kahramanlık gösteren Şangar adlı bir gencin hikayesi anlatılmaktadır. Hikayenin başında Anadolu hakkında kullanılan ifadeler ise çarpıcıdır:

“*Yaradılıştan beri Türk olan Anadolu’ya son Türk akınlarının ilk sıralarında idi. O sıralar bundan dokuz yüz yıl önceye on birinci yüzyılın ortalarına rastlıyordu. İşte o günlerde büyük Türk başbuğlarından Alparslan’ın ünü dünyaları tutmaya başlamıştı(...)*”

Yazarın bakış açısı Türkler’in Anadolu’yu sonradan yurt edinmemiş olduğu yönündedir. Aksine bu coğrafya tarih boyunca Türklere ait olmuştur. Bu ifade çocuk yayınlarında Türk Tarih Tezini destekleyici ifadelerden bir diğerini okuyucuya sunmuştur.⁵³⁷

Seksen sekizinci sayıda İskender Fahrettin Sertelli tarafından yazılan “*Bilge*” isimli masala “Sümerliler Devrine ait eski bir Türk masalı” notu düşülmüştür. Aynı sayıda bir de Ragıp Şevki tarafından yazılan “*Hakanlar Hakanı Cengiz Han*” yayınlanmıştır. Timuçin’in, Cengiz Han oluşunun anlatıldığı hikayede Moğollar da bir Türk boyu olarak tanıtılmıştır.⁵³⁸ Tüm soyların Türklerden geldiğine dair inanç bu hikayelerde de devam etmektedir.

Doksan birinci sayıda Ragıp Şevki tarafından yazılan “*Bumin Hakan*” Bumin Kağan’ın Çin seferlerini konu edinmektedir.⁵³⁹ Hikmet Turhan Dağlıoğlu tarafından yazılan “*Türkler*” adlı şiir ise Türklerin şanından, büyüklüğünden söz eder. Şiir Türk tarihi için kırk bin yıllık bir maziden söz ederek satır aralarında “en eski medeniyet olma” mesajını da tekrar etmiştir.⁵⁴⁰

Doksan üçüncü sayıda “*Vatan*” adlı manzumede bir kez daha Mete Han’ın gereksiz yere savaşmamak adına kendine ait pek çok şeyden vazgeçerken milletin

⁵³⁷ Çocuk, Sayı:29, 9 Mart 1937, s.6.

⁵³⁸ Çocuk, Sayı:88, 27 Mayıs, 1938, s. 4-6.

⁵³⁹ Çocuk, Sayı: 91, 17 Haziran 1938, s. 8.

⁵⁴⁰ Çocuk, Sayı: 91, 17 Haziran 1938, s. 10.

malıdır dediği yurt toprağından vazgeçmemek için yaptığı mücadelenin konusu işlenmektedir.⁵⁴¹

Dönemin bir diğer önemli dergisi *Yavrutürk'tür*. Bu dergi de zaman zaman milli temalar içeren hikaye ve romanlara yer vermiştir.

Yavrutürk'ün Otuz dördüncü sayısında Rakım Çalapala tarafından yazılan, Ercümend tarafından çizilen “Çetin Kaptan Türk Kıyılarında” adlı resimli roman başlamıştır. Daha önce 1-14 sayılar arasında “Çetin Kaptan Afrika Kıyılarında” adı ile devam eden seride Çetin Kaptan adlı karakterin denizlerdeki maceraları anlatılmıştır. Çocuklara yönelik sevimli bir karakter olan Çetin Kaptan’ın hikayeleri boyunca yer yer Türk donanmasına güzellmeler yapıldığı, milli söylemlere yer verildiği gözlenmiştir.⁵⁴²

Doksan sekizinci sayıda Rakım Çalapala’nın yazdığı “*Ergenekon Çocukları*” adlı milli roman başlar. Romanda Ergenekon destanı merkeze alınmış olup, İslamiyet öncesi Türk tarihine dair pek çok ögeyi bulmak mümkündür.⁵⁴³

Yüz onuncu sayıda Tahsin Demiray ve Rakım Çalapala tarafından yazılan “*On Yaşında Mehmetçik*” adlı roman yayınlanmaya başlar. Merkezinde yine bir çocuğu gördüğümüz romanın kahramanı olan Mehmet önce Yunan işgali ile yurdundan olmuş, ardından Milli Mücadele’de Türk Ordusu’nda kahramanlıkları ile adını duyurmuştur.⁵⁴⁴

Türkiye Matbaası tarafından çıkartılan *Ateş* dergisi yayına hayatına 1937’nin Kasım ayında başlamıştır.

Derginin ilk sayısından itibaren Türk gençlerinin milli kimlik bilincini şekillendirmeye yönelik pek çok içerikler yer almış, güncel konulara da yer verilmiştir.

Dergide ilk sayıdan itibaren yayınlanmaya başlanan ilk milli roman Ahmet Bülent Koçu tarafından yazılan “*Murat Reis’in Oğlu*”dur. Palermo’da bir meyhanede türkü söyleyen bir çocuğun, Cezayirli denizciler tarafından fark edilip,

⁵⁴¹ *Çocuk*, Sayı: 95, 15 Temmuz 1938, s.8.

⁵⁴² *Yavrutürk*, Cilt:2, Sayı:34, 19 Aralık 1936, s. 94- 95.

⁵⁴³ *Yavrutürk*, Cilt:4 ,Sayı: 98, 12 Mart 1938. 238-239.

⁵⁴⁴ *Yavrutürk*, Cilt:5, Sayı: 110, 2 Haziran 1938, s.120-121.

onların yanına alınması ile başlayan romanda kahramanımız, ünlü denizci Murat Reis'in yanında yetişip büyük bir deniz adamı olacaktır. Romanda “çocuk denizci” teması bir kere daha karşımıza çıkmıştır. ⁵⁴⁵

Yine ilk sayıda bu kez modern döneme ait milli bir hikaye daha başlar. T.D. ve C.C. imzaları ile yayınlanan “*Denizaltı Korsanları*” adlı romanda Derin-1 adlı denizaltının yapımını sağlayan, öncesinde Heybeliada Deniz Lisesi'ni bitirdikten sonra Kurtuluş Savaşı'nda mücadele etmiş Yüzbaşı Çetiner adlı kahraman bir Türk denizcisinin Derin-1 ile çıktığı denizaltı yolculuğu ve ona eşlik eden diğer kahraman Türk denizcilerinin hikayesi anlatılmaktadır. ⁵⁴⁶

Beşinci sayıda yine bir Türk'ün kahramanlığını anlatan başka bir hikaye karşımıza çıkar. Oktay Akbal'ın yazdığı “*Vatan Uğrunda*” gizli bir mektubu ulaştırmaya çalışırken düşman eline düşen Hasan çavuşun tüm işkencelere rağmen konuşmaması ve kurşuna dizilmesi ile noktalan hikayesini konu edinmiştir. ⁵⁴⁷

3.2.2.2. Milli Bayramlar

Çocuk Sesi otuz sekizinci sayı 23 Nisan özel sayısı olması nedeniyle zengin bir içerik sunmuştur. “*Çocuk Hâkimiyet Günü*” başlıklı yazı Çocuk Bayramı'nın nasıl kutlandığını ve çocuğun ele alınışını kavramak için önemlidir. Çocuk Haftası boyunca yapılan etkinliklerin konu alındığı yazıda Türk Ocakları'nın etkinliği dikkat çekicidir. Kapatılana kadar partinin kültür politikalarının idare edildiği kurum olan Tür Ocakları'nın dönemindeki etkisinin somut bir örneğidir. ⁵⁴⁸

Kırk beşinci sayıda çıkan bir yazıda İstanbul'un kurtuluş günü anılmaktadır. “*İstanbul Kurtuluş Gününü Coşku İle Karşıladi*” başlığı ile isimsiz olarak çıkan yazıda İstanbul'un düşman işgalinden kurtuluşu son derece coşkunun ifadeleri ile anlatılmıştır. ⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ *Ateş*, Sayı:1, 30 Son Teşrin (Kasım) 1937, s.5-7.

⁵⁴⁶ *Ateş*, Sayı:1, 30 Son Teşrin (Kasım) 1937, s.14-15.

⁵⁴⁷ *Ateş*, Sayı:5, 27 Birinci Kanun (Aralık) 1937, s.18.

⁵⁴⁸ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı:38, 23 Nisan 1930, s.3,

⁵⁴⁹ *Çocuk Sesi*, Cilt: 2 Sayı: 45, 11, Teşrin-i Evvel 1930, s.8-9.

Kırk yedinci sayıda Cumhuriyet Bayramı kutlanmaktadır. “*Cumhuriyet Bayramı*” adlı isimsiz yazıda bir yandan cumhuriyetin anlam ve önemine coşkulu bir ifade ile değinilirken, gençler ve çocuklar ülkenin çeşitli yerlerinde kutlamalara çağırılmış, öte yandan çocuklara yine ödevler yüklenmiştir. (...)“*Ve Ey sen Türk Gençliği, onu ve onda doğan cumhuriyeti korumak senin en büyük ödevindir. Gel bunu öğren*”(…)

Bu satırların ardından yazı Gençliğe Hitabe ile tamamlanmıştır.⁵⁵⁰ Bayramların kutlanması önemlidir zira toplumlar tarihi belleklerini anımsama üzerine kurarlar. Bayramlar bu anımsamaları ortaya çıkaran en önemli olaylardır. Bayramların kutlanması milli aidiyeti ve tarihsel devamlılığı sağlama noktasında böylece önemli olur.

Kırk yedinci sayı Cumhuriyet Bayramı’na yönelik içeriği ile milliyetçi söylem açısından dolu doludur. İsmet Hulusi “*Yaşasın Bayramların En Büyüğü Cumhuriyet Bayramı*” adlı yazısında katıldığı bir Cumhuriyet Bayramını ve Gazi Mustafa Kemal’i görmekten duyduğu büyük heyecanı anlatır. Aynı sayfada M.F. kısaltması ile muhtemelen derginin sahibi Mehmet Faruk tarafından yazılan “*Vatan*” şiiri de dikkat çekicidir. Şiirde vatan için ana benzetmesi kullanılmıştır.⁵⁵¹

Yüz kırk yedinci sayıda Mehmet Faruk Cumhuriyet’in dokuz yılını konu alan bir yazı yayınladı. “*Cumhuriyetimizin Dokuzuncu Yıl Dönümü*” başlıklı yazı dokuz yıllık süreçte yaşanan değişimleri ele almaktadır. Yazıdan bir bölümde şu ifadeler yer verilmiştir:

“(…)Padişah Avrupa'ya kaçtı. 24 Temmuz 1923'te Lozan'da istiklalimizi bütün dünyaya tanıtan muahede imzalandı. Az sonra 6 Teşrinievvelde ordumuz İstanbul'a girdi. 29 teşrinievvel 1923'te padişahın yerine geçen halifenin memlekete ihanet ettiği anlaşıldı ve Büyük Millet Meclisi hükümeti yerine Cumhuriyet ilan edildi bize büyük zaferi kazandıran gazimiz ilk Cumhur reisi olarak intihap edildi. İşte şimdi biz o mukaddes günün 9 yıl dönümünü kalbimizden kopan bir sevinçle şenlendiriyoruz. Türkiye Cumhuriyeti, Türkiye'ye hayat verdi, Hilafet ortadan kalkmış din ve devlet

⁵⁵⁰ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 47, 1 Teşrin-i Sani 1930, s. 2.

⁵⁵¹ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 47, 1 Teşrin-i Sani (Kasım) 1930, s. 8-9.

işleri ayrılmış şapkalı harf inkılapları olmuş ve Türkiye dünyanın gözü önünde genç bir devlet olarak canlanmıştır” (...)

“(…) Hep bir ağızdan bağıralım

Şa...Şa...Şa... Gazi Paşa, Çok Yaşa!”⁵⁵²

Yazılanlardan hareketle tarih söylemine bakıldığında tarihsel bir hesaplaşmanın yapıldığı görülür. Osmanlı tarihinin daha çok son dönemi üzerinden bu hesaplaşmanın yapıldığı gözlenebilir.

Çocuk Sesi'nin iki yüz birinci sayısı Cumhuriyet'in onuncu yılına özel çıktığı için önemli ve zengin bir içeriğe sahiptir. Bu sayıda yer alan bazı başlıklar; *“Büyük Gazi”, “ Reisi Cumhur Mustafa Kemal Paşa'nın Hayatı”, “İstiklal Savaşı Tarihi”, “Cumhuriyet Devrinde On Yıllık İlerleme”, “Yeni Türk Devleti'nin Merkezi Ankara”, “Büyük Gazi ve Çoban Mustafa”, “Koca Ahmet”, “Çanakkale'de Mehmet Çavuş”, “Gültekin” ve “ İstiklalimiz ve İnkılabımız”* adlı yazı, roman, piyeslerden oluşmuştur.⁵⁵³

Özellikle, cumhuriyetin ilk on yılındaki gelişmelerin anlatıldığı *“Cumhuriyet Devrinde On Yıllık İlerleme”* başlıklı yazı, kullanılan ifadeler bakımından dikkat çekicidir. Yazı on yıllık dönemde yapılan inkılaplara alt başlıklar halinde yer verirken, doğrudan çocuklara seslenmektedir.⁵⁵⁴ *“Yeni Türk Devleti'nin Merkezi Ankara”* başlıklı yeni başkenti tanıtan yazının yer aldığı sayfanın sağında ise *“Cumhuriyet”* adlı bir şiir dikkat çeker. Şiir Cumhuriyet ve Mustafa Kemal Atatürk hakkında övgü dolu dizelere sahiptir. Ancak iktidarın önceki rejim ile arasına çektiği keskin çizgi de açıkça görünmektedir.⁵⁵⁵

Derginin bu sayısında bir de evrim şemasına benzeyen bir tablo ile karşılaşmaktayız Tablo beşerli karelere bölünmüş dört satırdan oluşmakta ve her satırdaki, her bir karede toplumun geçirdiği dönüşümler gösterilmektedir. Tablo laiklik ve çağdaşlaşma temelinde bir dönüşümün resmedilmiş halidir.⁵⁵⁶

⁵⁵² *Çocuk Sesi*, Cilt:6, Sayı:147, 21 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1932, s. 3.

⁵⁵³ *Çocuk Sesi*, Cilt:9, Sayı: 201, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1993, s.1-44

⁵⁵⁴ *Çocuk Sesi*, Cilt:9, Sayı: 201, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1993, s.35 (ilave 1).

⁵⁵⁵ *Çocuk Sesi*, Cilt:9, Sayı: 201, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1993, s.39 (ilave 4).

⁵⁵⁶ *Çocuk Sesi*, Cilt:9, Sayı: 201, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1993, s.42 (ilave 9)

İki yüz otuz birinci sayıda “*İdman Şenlikleri*” başlıklı yazı yer alır. Yazıda o senenin İdman Şenlikleri kutlamalarına yer verilirken Selim Sırrı Bey’in yaptığı konuşmadan da bir alıntı yapılmıştır. Selim Sırrı Bey, dönemin ideolojisini konuşmasında adeta özetlemiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Fert yok, cemiyet var”*⁵⁵⁷

İki yüz elli üçüncü sayıda bir kez daha Cumhuriyet Bayramı’nın döneminde nasıl yaşandığını görmekteyiz. On birinci yılını kutlayan cumhuriyet ile ilgili birçok yazı bulmak mümkündür. Sayı Yahya Selim tarafından yazılan “*Cumhuriyet Marşı*” ile başlar. Tekrar eden mısralarda “ileri” kelimesi vurgulanır. Marş şöyle biter

“Erdi bütün Türklüğe şeref ve şan günleri

*Bugün Cumhuriyet’in yıl dönümü ileri”*⁵⁵⁸

Bu metinler incelendiğinde devletçi ve inkılapçı söylemin açıkça okunduğu görülebilir. Çocuğa bu bağlamda nasıl bir vatandaş olacağı da aktarılmıştır.

Üç yüz beşinci sayı yine bir Cumhuriyet Bayramı’na denk gelmektedir. “*Sevgili Türk Çocuğu*” başlığı ile çıkan yazı adeta çocuklar için bir görevlendirme ve devrim rehberi niteliğindedir. Altı ilkenin tek tek ele alındığı yazıda ideolojik bir manifesto niteliği gözlenmiştir. Aynı zamanda Atatürk üzerine de yoğun güzellemeler bulunmaktadır.

*Yarın cumhuriyetin 12. yıl dönümünü kutlayacaksın. Yarın göğüsün kabara kabara, özgürlük havasının ciğerlerine doldura doldura, Türk ülkesinde başın yukarıda gezeceksin. Ne mutlu sana Türk çocuğu, cumhuriyeti sana veren, sana emanet eden işte başımızın üstünde. 12. Cumhuriyet yılını işte o da seninle kutluyor. O büyükbaş, o yüce Türk atası Atatürk, en küçüğünden, en büyüğüne kadar yol gösteriyor. Onun parmağının gösterdiği yoldan gidiyoruz, onun sesiyle inancımız kaynıyor, onun işareti ile devrimler doğuyor. Eskilikten yeniliğe koşuyoruz. Özgürlüğümüz onun güzeyindedir.(...)”*⁵⁵⁹

⁵⁵⁷ *Çocuk Sesi*, Cilt:10, Sayı:231, 28 Mayıs 1934, s. 12.

⁵⁵⁸ *Çocuk Sesi*, Cilt:11, Sayı:253, 29 Birinci Teşrin (Ekim)1934, s.2

⁵⁵⁹ *Çocuk Sesi*, Cilt:13, Sayı: 301, 28 İlk Teşrin (Ekim)1935, s. 2,

Üç yüz elli yedinci sayıda Cumhuriyet Bayramı'na özel içerikler yer alır. Bunlardan en dikkat çekeni “*Biz Kuvvetli Cumhuriyetçi, Ulusçu, Halkçı, Laik, Devletçi, Devrimci Türk Çocuklarıyız*” başlıklı yazıdır. Yazıda Türk çocuğuna büyüdüğünde yapması gereken ödevler hatırlatılır. Her Türk çocuğu ülkesi için çalışan, inkılaplara sıkı sıkıya bağlı birer yurttaş olacaktır.⁵⁶⁰

Aynı sayıda Hasan Ali Yücel'in “*Cumhuriyet*” adlı şiiri yayınlanır. Yücel şiirinde Cumhuriyet idaresini Türk'ün öz yönetim sistemi olarak tanıtırken artık meclis için kullanılan “*Kamutay*” kelimesinin de yazın hayatına dahil olduğu görülür.⁵⁶¹

Üç yüz seksen altıncı sayıda “*19 Mayıs Spor Bayramımız Kutlu Olsun*” başlıklı yazı bir kez daha gülbüz çocuk kavramına değinir İktidarın çocuk bedenini de şekillendirme politikası kapsamında geliştirilen kavram çerçevesinde ideal çocuk tipi ve buna ulaşmak için çocuğa düşen ödevler bellidir. Yazı da çocukların “*Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur*” anlayışı çerçevesinde yağması gerekenlere de bir parantez açar ve şu ifadeleri kullanır:

“*(...)Artık Türk çocuğuna güzel bir vücut lazım. Sağlam bir vücutta, sağlam bir kafa bulunur. Dedikodu yapacağına spor yapılmalı, çünkü hareket neredeyse bereket oradadır. Güzel bir insan kendisine iyi mi meziyetler de toplar, kazanç, saadet sağlam bir vücutla olur. En büyük servet vücudumuzdur. İyi bir vücut ancak neşe ve hareketle meydana gelebilir.*”

Bu yazının hemen altında bir de Necdet Rüştü tarafından yazılan “*19 Mayıs*” adlı şiir yer almaktadır. Şiirin özellikle son iki kıt'ası yine aynı kavramlar üzerine inşa edilmiştir. Necdet Rüştü şiirin sonunda *Yurt nasıl kurtulduysa sen gövdenin kurtar!*⁵⁶² diyerek bir daha genç bedenlerin gelişimi yurdun gelişimi ile bir tutulmuştur.

Dört yüz altmış birinci sayı ise Cumhuriyet Bayramı öncesine denk gelmiş içeriğini bu doğrultuda şekillendirmiştir. Bu sayıda karşımıza çıkan ilk iki başlık “*Büyük Şefin Onuncu Yıl Nutku*” ve “*Büyük Şefimiz Atatürk'ün Hayatı*”dır. Aynı

⁵⁶⁰ *Çocuk Sesi*, Cilt: 15, Sayı: 357, 26 Birinci Teşrin (Ekim) 1936, s. 4-5

⁵⁶¹ *Çocuk Sesi*, Cilt:15, Sayı: 361, 26 Birinci Teşrin (Ekim) 1936, s. 2

⁵⁶² *Çocuk Sesi*, Cilt:16, Sayı: 386, 17 Mayıs 1937, s.2.

sayıdaki “*Cumhuriyet Ne Demektir?*” başlıklı yazıya ise biraz daha yakından bakmak yerinde olacaktır. Yazının bir bölümünde şu ifadeler kullanılmıştır

“(...)Fakat Türk'ün Ulu Tanrısı onun imdadına yetişmekte gecikmedi. Büyük Tanrı zavallı Türk'ün başına Ulu Şef Atatürk'ü gönderdi. Kurtarıcı Atatürk vatani selamete çıkarabilmek için her şeyden evvel türkü esaretten kurtarmanın ve ona hakkı olan serbestliği vermenin lazım olduğunu ileri sürdü.(...)”⁵⁶³

Pasajda iki durum çarpıcıdır. Birincisi ilahi güce yapılan atıfta kullanılan ifadeler “tengricilik” inancına dolayısıyla İslamiyet öncesi dönemin ile kurulan bağlara ve İslami düşüncenin tasfiyesine göndermeler yaparken; ikinci olarak Büyük şefin tanrı tarafından gönderilişi kut anlayışı ile bağdaştırılabilir ve Mustafa Kemal’in doğal liderliği farklı bir ilahi perspektiften kutsanmış olur.

Sabri Urgan ise aynı sayıda “*Cumhuriyet'in 15. Yıl Dönümü*” adlı yazıyı yayınlamıştır. Cumhuriyet’in on beş yılını anlatan yazının son bölümü yeni nesle hedefler göstermesi, bu bağlamda iktidarın çocuk politikası ile paralel bir çizgiyi tutturması bakımından önemlidir.

“(...)Bize artık hiçbir iş kalmadı mı? Hayır kurulan bütün bu işleri en iyi bir bakımla yaşatmak ve diğer eksikleri erişebildiğimiz kadarını yaparak daha iyi bir şekilde bizden sonra geleceklere bırakmak en büyük ödevimizdir. Biz Cumhuriyet çocuklarıyız, çalışmayı, başarmayı, Cumhuriyeti kuranlardan öğrendik. Sözümüzü tutacağız, büyüklerimiz bize inansınlar.”⁵⁶⁴

Aynı sayıda “*Cumhuriyet Senindir*” adlı şiir ile “*15 Yıllık Cumhuriyetimizde Neler Oldu*” ve “*Hepimizin Kalbi Ankara*” adlı yazılar da Cumhuriyet Bayramı vesilesi ile yayınlanmışlardır.⁵⁶⁵

Afacan’ın yirmi üçüncü sayısında dönemin milli bayram coşkusu ve algısına yakından bakmak için önemlidir. “Yaşasın 23 Nisan Çocuk Haftası” başlıklı yazı “23 Nisan... Bu ne güzel gün çocuk haftası, bu ne güzel hafta... Üç gündür İstanbul’un yüzü gülüyor, üç gündür İstanbul’un çehresi değişti, bahar bile geldi

⁵⁶³ *Çocuk Sesi*, Cilt:19, Sayı: 461, 24 Birinci Teşrin (Ekim) 1938, 2-6.

⁵⁶⁴ *Çocuk Sesi*, Cilt:19,Sayı: 461, 24 Birinci Teşrin (Ekim) 1938, s. 8.

⁵⁶⁵ *Çocuk Sesi*, Cilt:19,Sayı: 461, 24 Birinci Teşrin (Ekim) 1938, s.9-13.

geleli İstanbul'u bu kez sevindiremedi. (...) ⁵⁶⁶ ifadeleri ile toplumun bayramları kabulüne göndermeler yapar. Aynı zamanda başkentteki kutlamalara değinirken Ankara'nın neredeyse "dünyanın kalbi" gibi tanıtıldığı gözlerden kaçmamıştır. Yeni başkent adeta mitleştirilmek istenmektedir.

Yüz yirmi dokuzuncu sayının girişinde "19 Mayıs Şenlikleri Bütün Memleket Candan Kutlayacak" başlıklı yazı ile yayınlanmıştır. Şenliklerde ne gibi faaliyetlerin gerçekleşeceğine dair bilgilerin yer aldığı bu yazıda 19 Mayıs hakkında şu ifade kullanılmıştır:

"19 Mayıs Türk Milletinin yeniden harekete geçtiğinin ve gençleşmesinin ülkü haline geldiği bir gündür" ⁵⁶⁷

Yüz otuz birinci sayıda da yine "yeniden gençleşen devlet, yeni devletin gençliği" bağları kurulmuş 19 Mayıs Spor Bayramı'na yönelik içeriklerde iktidarın genç ve sağlam nesil söylemi satırlara yansımıştır. ⁵⁶⁸

Çocuk'un dördüncü sayısının Nisan ayında yayınlanması dolayısıyla 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk bayramına yönelik içeriklere yer verilmiştir. "23 Nisan Nedir" adlı yazı 23 Nisan gününün tarihi önemi ile birlikte çocuk bayramı olarak kutlanıyor olmasının da önemine değinir. Aynı sayıda "Çocuk Hakları" başlıklı yazı bir anlamda çocukların ağzından yazılmıştır. Çocukların isteklerine yer verilen yazının başta gelen talebi gülbüz olmaktır. ⁵⁶⁹

On birinci sayıda "Ankara'da Geçit Resmi" başlığı ile yayınlanan yazıda ise Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında gerçekleşen geçit törenleri anlatılır. Yazının son paragrafi ise çocuğa kazandırılmak istenilen rolleri anlamamız için önemlidir

"(...) Anlıyorsunuz ya çocuklar, biz bütün Türkiye, genç, çocuk ihtiyar, hepimiz askeriz ve asker olacağız. Bu geçit resmi de zaten hepimizin iyi ve cesur askerler olduğumuzu ve yurdumuza yaklaşacak düşmanların hemen tepeleneceğini dünyaya anlatacaktır.

⁵⁶⁶ Afacan, Yıl: 1, Sayı: 23, 25 Nisan 1935, s. 10-11.

⁵⁶⁷ Afacan, Yıl:4, Sayı: 129, 6 Mayıs 1937, s.2.

⁵⁶⁸ Afacan, Yıl:4, Sayı: 131, 20 Mayıs 1937, s.2-5.

⁵⁶⁹ Çocuk, Sayı:4, Nisan 1936, s.2-6.

*Türk kimseden korkmaz(...)*⁵⁷⁰

Yüz onuncu sayıda Cumhuriyet'in on beşinci yıl kutlamalarına yer verilmiştir. "15 Yıl" adlı, Dayı mahlaslı yazar tarafından yazılan yazı Cumhuriyet'in ilk on beş yılının anlatıldığı yazıda Türk tarihinin eskiliğine bir kez daha değinilmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus da artık savaş dönemini görmeyen bir nesle ithafen yazılan satırlardır. Bu satırlarda Türk çocuğuna aldığı mirası yüceltme ödevi yinelenmiştir.

*"(...) Ne mutlu sana Cumhuriyet çocuğu ağalarının, atalarının çektiklerini sen anlayamazsın bile. Onların sana hazırladıkları geniş ve temiz meydana istediğin gibi yaşamak ve yetişmek yükselmek ve en eski dedelerin gibi Acun medeniyetlerine rehber olmak salâhiyetini elde etmiş bulunuyorsun. Bu günü ne kadar şen ve mesut olarak kutlasan hakkındır. Yarın ise sana bırakılan saf ve temiz mirası verimlendirmek için çalışmanın sence en büyük ödev olduğunu unutma."*⁵⁷¹

Ateş, yirmi beşinci sayıda Tahsin Demiray'ın "19 Mayıs ve Milli İrade" başlıklı yazısını yayımlar. Yazarın Mustafa Kemal ve yeni devlet üzerine değerlendirmeleri karşılıklı bir bağın varlığına ve bu bağın ürünü olarak başlayıp gelişen bağımsızlık hareketi içerisinde yaşanan gelişmelerin özgül ağırlıkları olan birbirinden bağımsız durumlar olarak değerlendirilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.⁵⁷²

Yirmi altıncı sayıda Aslan Tufan tarafından "19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı" haberleri aktarılmıştır. Yazar 19 Mayıs geçit törenlerini anlattığı yazıda bayramın ne anlama geldiğine dair şu ifadeleri kullanmıştır:

*"(...)19 Mayıs sabahı Türklüğün birçok sabahlarının en eşsizlerinden biri. Bugün bütün Türk gençliğinin bayramı var. Bugün Atatürk çocuklarının neşe ve spor günü, bütün yüzlerde içe sığmaz sınırsız bir sevincin tebessümleri uçuşuyor ve Türk yurdunun her köşesi bugün sevinç içinde çalkalanıyor. Gençliğin neşesi etrafı o kadar sarmış ki yerlerinden güçlkle kalkan emekli Türk ninnileri bile sokaklara dökülmüş. Kim bilir hangisinin evladı veya torunu geçecek?(...)"*⁵⁷³

⁵⁷⁰ Çocuk, Sayı:11, Kasım 1936, s. 10-11.

⁵⁷¹ Çocuk, Sayı:110, 29 Ekim 1938, s.2.

⁵⁷² Ateş, Sayı:25, 16 Mayıs 1938, s.2.

⁵⁷³ Ateş, Sayı:26, 23 Mayıs 1938, s. 10-11.

Kırk dokuzuncu sayı Cumhuriyet Bayramı ile ilgili yer verdiği içerikler bakımından önemlidir. “*Barış ve Zaferle Geçen 15 Yıl*” başlıklı yazıda Cumhuriyet’in İlanı neredeyse saat saat anlatılmıştır. Yazı ile ilgili asıl önemli husus ise ilerleyen bölümlerde yer alan yeni nesle yönelik mesajlardır.

3.2.2.3. Dil Devrimi

Çocuk Sesi’nin iki yüz elli üçüncü sayısında çıkan “*Dil İnkılabı*” küçük başlığı derginin iktidarın dilde sadeleşme hareketine bağlılığını göstermektedir. İlgili bölümde şu ifadeler kullanılmıştır:

*“Büyük Gazi, şapka, harf, rakam, tarih, medeni Kanun, kadın hakkı, maarif inkılaplarından sonra bugün yeni bir inkılap yaratmaktadır. Bu da “Dil İnkılabı”dır. Artık öz Türkçe yazacağız, dilimize karışan yabancı sözlerin hepsini birer birer atacağız.”*⁵⁷⁴

Çocuk Sesi’nin yüz altmış birinci sayısında “*Türk Dünyası ve Türk Dili*” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Yazı gerek dönemin dil politikalarını anlamak, gerekse derginin bu hususta iktidara verdiği açık desteği görmek açısından önemlidir. Yazıdan bir bölüm şu ifadelere yer vermektedir:

“(…)Bugün on beş milyon Garb Türkçesine karşı elli beş, altmış milyon Türk asıl Türkçe konuşmaktadır

Gazinin yetmiş beş milyonluk Türk halkını aynı dille konuşturmak için çalışması inkılapların en büyüğü olacaktır(…)”

“(…)Türklerin nüfusuna dair yapılacak bir istatistikte bu nüfusun yetmiş beş milyonu geçtiği görülecektir. Ne yazık ki bu yetmiş beş milyon Türk içinde ancak beşte biri, on dört, on beş milyonu müstakil, diğer en büyük kısmı istiklalsizdir. Büyük Gazi'nin rehberliği ile Türkiye'mizde meydana gelmiş olan Türk Tarihi Cemiyeti'nin büyük çalışmalarından sonra bu meseleyi aydınlatarak meydana koyacağı aşikârdır. Türk Dil Cemiyeti de Türklerin aynı dilde konuşması için çalışmaktadır. İşte yetmiş beş milyonluk bir kütle içinde bizim dilimizden anlayan

⁵⁷⁴ *Çocuk Sesi*, Cilt:11, Sayı:253, 29 Birinci Teşrin (Ekin) 1934, s.19.

yalnız Garp Türkleridir. Bunların da yekûnu on beş milyon tutar. Yetmiş beş milyonluk büyük Türk milletinin aynı dilde konuşması için Gazimizin kol başlığı altında yeni bir inkılaba giriyoruz. Biz artık öyle bir Türkçe, öyle bir öz Türkçe dili istiyoruz ki, İstanbul'da çıkan Çocuk Sesi Ural'da okunsun, Altay'da okunsun ve anlansın. Buhara'da, Çin Türkistan'ında, Kazan'da çıkan bir gazeteyi biz de okuyup anlayalım. Dilimiz Arap ve Acem dillerinden gelmiş kelimelerden ayıklanıyor. kıymetli Maarif Vekilimiz, Dr. Reşit Galip beyefendi de Türk Dili meselesinde geceli gündüzlü çalışmaktır. Çocuk Sesi, gelecek Eylül'den itibaren kitapçı Muallim Ahmet Halit Bey'in neşriyatı ile beraber tamamen Öz Türkçe ile çıkmaya hazırlanmaktadır”⁵⁷⁵

Makaleden de anlaşıldığı üzere dönemde dikkat çeken en önemli hususlardan biri ise Türkçe'nin sadeleştirilmesi meselesidir. Osmanlı'nın son döneminden beri aydınların dilde sadeleştirilmenin öneminin vurgulaması Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluşu ile birlikte daha da çok artmıştır. Nitekim her ne kadar Latin alfabesine geçilmiş ve Türkçe konuşmak ana hedef haline getirilmiş olsa dahi Türkçeyi Osmanlı döneminden itibaren giren yabancı kökenli kelimelerden arındırmak mümkün olmamıştır. Buradan hareketle dönemde kimlik inşasının en önemli faktörü olan dil mantalitesinde öz Türkçe hareketlerinin önem kazandığı görülmektedir.

Çocuk Sesi'nin iki yüz elli sekizinci sayısında “*Selim Sırrı Bayın Çocuklara Sağlık Öğütleri*” devam eder bu sayıda ağız ve dil temizliğinden bahsedilirken, Selim Sırrı Bey, ayrıca konuşma dili üzerine de şu öğütleri verir:

“İnsanların birbiriyle konuşmak için kullandıkları lakırdılara da dil denir. Her ulusun ayrı dili olduğundan bir adamın dilinden ne budundan olduğu da belli olur. Türk'ün dili Türkçedir. Öz dilimizi bize büyük Atatürk öğretiyor. Temiz yer, temiz içer, temiz söylerseniz ağızımızdaki dil konuşma dilimiz temiz olur.”⁵⁷⁶

Selim Sırrı Bey'in Dil konusuna da yaklaşımı bayraktarlığını yaptığı biyo-iktidar olgusu çerçevesindedir.

İki yüz altmışıncı sayıda ise “*Öz Dil Başkutları*” başlıklı bir manifesto yer almaktadır. Manifesto Türk dilinin güzelliklerinden ve göçler neticesinde yeni

⁵⁷⁵ *Çocuk Sesi*, Cilt:7, Sayı: 161, 30 Kanun-i Sani (Ocak) 1933, s. 10-11.

⁵⁷⁶ *Çocuk Sesi*, Cilt:11, Sayı: 259, 10 Birinci Kanun (Aralık) 1934, s.2.

coğrafyalarda yaşanan etkileşimler ile dilin bozulmasından bahsettikten sonra Atatürk'ü dilin kurtarıcısı olarak adeta kutsar. Bu kutsama dilin “öteki” dillerden arındırılması hususuna yaptığı sert vurgu ile de öne çıkar.

“(...)Bu dil yıllarca bakımsız kaldı. En sonra Türk budunu karşısında bir güneş gördü, bu güneş bütün Türk ülkesini aydınlattı, cansız kalanlara can verdi, yoksulları giydirdi, batan bir ülkeyi batmaktan kurtardı. Bbu büyük adam, bu ulu önder, öykülerin altın yazılarla yazdığı, yazacağı, büyük kurtarıcı Atatürk'tür.(...)”⁵⁷⁷

Üç yüz elli üçüncü sayıda. “*Dil Bayramı*” adlı yazı yer almaktadır. Yazıda Atatürk'ün Türkçeyi ülkeyi düşmandan kurtardığı gibi kurtarması anlatılmaktadır.⁵⁷⁸

Dört yüz elli yedinci sayıda dil konusu bir kez daha ele alınmıştır. “*Dil Bayramı*” başlıklı yazı iktidarın dil politikasını algılamak için yine önemli veriler sunmaktadır. Yazıda çeşitli dillerin kelime kökenleri ele alındıktan sonra bunların hepsinin kaynağının Türkçe olduğundan söz edilir. Güneş Dil Teorisi adının açıkça vurgulandığı en net metinlerden biridir.

Yüz altıncı sayı Dil Bayramı dolayısı ile dil meselesini ele almıştır. “*Türk Dili Dillerin En Güzelidir*” başlıklı yazıdan bir bölüm şu şekildedir:

“(...)Türk erkinliğinin en güzel örneklerinden biri de şüphe yok ki dil savaşıdır. bugün tamamıyla anlaşılmiş ve onaylanmış bir şey vardır ki çocuklar: O da Türk dilinin dillerin en güzeli olduğudur. Türk çocuğu bir kıvanç payını da dilinin güzelliğinden almaktadır. Türk Dili Bayramımız bizim ulusal bayramlarımızın çok sevimli bir tanesidir. Bu bayram Türk'ün kuvvette, savaşta, bilgide ve her şeyde olan üstünlüğünü dilde de yüceliğini bize ve dünyaya ispat etmektedir.(...)”

Yüz altıncı sayıda dil meselesi “*Öz Dil*” adlı şiirde de ele alınmıştır. Şiir Türk dilinin kadim ve üstün bir dil olduğunu ifade etmesi ve açık biçimde Güneş Dil Teorisine dizelerinde yer vermesi ile önemlidir.

Şiir iktidarın dil politikasının çocuk yayınlarındaki en açık yansımalarından biri olduğu için son derece önem kazanmaktadır. Çocuk bu bağlamda hedef kitleyi oluşturmuştur.

⁵⁷⁷ *Çocuk Sesi*, Cilt:11, Sayı: 260, 17 Birinci Kanun (Aralık) 1934, s.12-13.

⁵⁷⁸ *Çocuk Sesi*, Cilt: 15, Sayı: 353, 28 Eylül 1936, s. 14-15.

Ateş'in otuz sekizinci sayısında “*Harf Devrimi'nin 10 Yılı*” başlıklı yazı yayımlanır. Devrimin onuncu yılı nedeniyle Atatürk'ün Saffet Arıkan'a yazdığı telgrafa ve Saffet Arıkan'ın cevabına yer verilen yazının sonunda ise şu ifadeler kullanılmıştır:

“(…)”*Türk Harf İnkılabı cihan tarihinde en dikkate çarpan bir vaka olarak kalacaktır. Koskoca bir tarihe malik bulunan, gene koskoca bir milletin yüzler ve binlerce yıllık müesseselerini işe yaramadığı ve daha iyisini yerine koymak imkanı doğduğu zaman nasıl yıktığını öğrenmek için Türk inkılap tarihinin okuyanlar orada harf devrimi sayfaları üzerinde daima uzun uzun duracaklar ve fakat hiçbir gün ondaki başlangıcın hakiki kudretini kavramayacaklar. Çünkü gelecek nesilleri yabancı değil öz Türk dahi olsalar harf devrimi yıllarında yaşamamış bulunacaklardır. Bunlar arasında bugünün gençleri bile vardır eski harfleri tanımayan gençler(...)*⁵⁷⁹

3.2.2.4. Hatay Sorunu

Çocuk Sesi'nin dört yüz elli beşinci sayısında çıkan “*Hatay*” başlıklı yazı, Hatay meselesinin ele alınışında milliyetçi söylemin boyutunu anlatmak açısından son derece dikkat çekicidir. Mesele ele alınırken Tarih Tezinden büyük destek alınır ve bölgenin bin yıllık Türk Yurdu olduğu iddiasında bulunulur.⁵⁸⁰

Afacan'ın yüz on ikinci sayısında “*Yedi Günde Bir Baş Başa*” köşesinde bu kez Hatay meselesi ele alınır. “*Antakya ve Sancak Bir Türk İlidir*” başlığı ile yayınlanan yazıda geçen “*Onurumuzu kurtarmak için babalarımız, analarımız, ağabeylerimiz kanlarını bu uğurda dökmeye hazırdırlar.(...)*” ifadesinin de işaret ettiği gibi Hatay bir noktada kamuoyu zaferidir. Milliyetçi imgelerin gücünden çocuk yayınlarında dahi faydalanılmış ve Hatay'ın Türk yurdu olduğu tescillenmeye çalışılmıştır. Yazı “*Vatan için ölmeye hazır Afacan.*” ifadesi ile biter. Afacan'ın Türk

⁵⁷⁹ *Ateş*, Sayı:38, 16 Ağustos 1938, s.2.

⁵⁸⁰ *Çocuk Sesi*, Cilt: 19, Sayı: 455, 12 Eylül 1938, s.2.

çocuğunu temsil ettiği göz önünde bulundurulsa verilmek istenen mesajlar daha net bir hale gelecektir.⁵⁸¹

Çocuk' da Hatay meselesine kayıtsız kalmamış yirminci sayısında “*Yaşasın Erkin Hayat*” başlıklı yazıya yer vermiştir. Yazıdan bir bölüm şöyledir:

*“Bugünlerde Türk ili bayram yapıyor. Bütün Türk kalplerinde on altı yıl süren derin bir sızının yerinde şimdi neşe ve sevinç kaynaşiyor. Hatay bu kırk yüzyıllık Türk yurdu, beklediği, özlediği erkinliğe kavuştu. Bundan bir, iki hafta önce yine bu satırlarda okuduğumuz iyi dilekler gerçekleşti. Türk Cumhuriyeti'nin Atatürk devrimlerinin kısa zamanda başardığı bu yeni ve büyük utkuya ne kadar sevinsek azdır.”*⁵⁸²

Ateş'in ikinci sayısının “*Haftadan Haftaya*” köşesinde “*Atatürk Hatay İçin Dedi Ki...*” başlığı yer almaktadır. Atatürk'ün Hatay meselesi hakkındaki görüşlerinin anlatıldığı yazıda, “*Gençlik Ne Yaptı*” alt başlığı ise meseleye karşı gençlerin tutumlarını ele alması bakımından dikkate değerdir. Gençliğin Hatay konusundaki tutumları yakından incelendiğinde yine kuvvetli bir Türklük vurgusu dikkat çeker.

Yirmi dokuzuncu sayıda “*Avrupa ve Türk Medeniyeti*” başlıklı yazıda Avrupalıların çıkarları uğruna Dünya Savaşı çıkartmaktan kaçınmayan bir medeniyetin oldukları buna karşılık Türklerin daima barıştan yana ve barış koruyucusu oldukları vurgulanmıştır. Aynı sayfada “*Eti Türkleri Ankara'da*” başlıklı haberde ise Hatay meselesi üzerine görüşmeler yapmak üzere Hatay'dan gelen heyetten “Eti” olarak bahsedilmesi tarihin yeniden inşasını anlamında önemli bir örnektir.⁵⁸³

Otuz üçüncü sayıda “*Türk Askeri Hatay'da*” başlığı ile yayınlanan yazıda 5 Temmuz günü Türk birliklerinin Hatay'a girdiğinin haberi verilirken, burada yapılan kutlama ve geçit törenlerinden canlı ve milli coşkular taşıyan ifadeler ile bahsedilmiştir.⁵⁸⁴

⁵⁸¹ *Afacan*, Yıl:4, Sayı: 112, 7 İkinci Kanun (Ocak) 1937, s.2.

⁵⁸² *Çocuk*, Sayı: 20, 5 Şubat 1937, s. 3.

⁵⁸³ *Ateş*, Sayı:29, 14 Haziran 1938, s. 2.

⁵⁸⁴ *Ateş*, Sayı:33, 12 Temmuz 1938, s.2.

3.2.2.5. Türklük

Çocuk Sesi'nin otuzuncu sayısında dikkat çeken bir metin de Avcı başı mahlasını kullanan yazarın “*Av Hikâyeleri*” adlı yazısıdır. Yazıda özellikle milliyetçi öğeler ya da kahramanlık mitleri yer almaz ancak dikkat çekici olan giriş cümlesidir. Metin şu ifadeler ile başlamaktadır:

“*Şimalde Finlandiyalı Türkler bizi çok severler (...)*”⁵⁸⁵

Finlandiyalılar metinde Türk olarak değerlendirilmiştir. Bu durum göstermektedir ki Türk Tarih Tezi etrafında şekillenen fikirler çocuk dergiciliğinde de karşılık bulmaktadır. Bu durum Tarih Tezi kapsamında Türklüğün sınırlarının algılanması bakımından önemlidir.

Yetmiş birinci sayıya gelindiğinde H. Sıddık tarafından yazılan “*Oğuz Destanı*” adlı şiir karşımıza çıkar. Şiir Oğuz boylarından o güne ulaşan Türk ırkı için yazılmıştır. Türk, diğer milletlerin önünce eğileceği kutsal bir topluluk olarak tanıtılır.⁵⁸⁶

Yüz yetmiş birinci sayıda ise Mehmet Faruk dergiye gelen çeşitli eleştirilere sert bir cevap yazısı yayınlamıştır. Ancak burada dikkati çeken unsur, yazarın savunmasını yaparken sıklıkla Türklük ve Türk çocuğu kavramlarına başvurarak, yazısını bu ifadeler ile güçlendirmesidir. Denilebilir ki milliyetçilik ve milli imgeler yeri geldiğinde istenilen amaç doğrultusunda araçsallaşmışlardır.⁵⁸⁷

Aynı sayıda geçen bir haber yazısı ise kişi isimlerindeki Türkçeleşme akımını okumamız açısından önemlidir. “*Yeni Türk Adları*” başlığı ile yayınlanan yazıda İstanbul 45. Mektebinde okuyan Müslüman ve Yahudi kız ve erkek öğrencilerin Türkçe isimler almak için Atatürk’e mektup yazmaları ve Reşit Galip Bey’den gelen cevap ile Türkçe adlar almalarına yer verilmiştir.⁵⁸⁸

Yüz yetmiş ikinci sayıda yer alan “*İçimizde Bir Yılan, Bir Mikrop Gibi Yaşayanlar Kimlerdir?*” başlığı ilgi çekicidir. Söz konusu yazı misyonerlik

⁵⁸⁵ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 30 6 Kanun-i Sani (Ocak) 1929, s.10-11.

⁵⁸⁶ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 71, 21 Mayıs 1931, s.11.

⁵⁸⁷ *Çocuk Sesi*, Cilt:7, Sayı:171, 10 Nisan 1933, s. 3.

⁵⁸⁸ *Çocuk Sesi*, Cilt:7, Sayı:171, 10 Nisan 1933, s. 9.

faaliyetlerini hedefine koymuştur. ⁵⁸⁹ Bir sonraki sayıda da benzer içerikler ile devam edilmiştir. Bu kez “*Memleketimize Göz Diken Düşmanlar Kimlerdir*” ⁵⁹⁰ başlığı ile bir yazı yayımlanmış, bu yazıda da ülkenin düşmanı işgalci İngiliz, Fransızlar, İtalyanlar ile misyonerlik faaliyetleri yapan Amerikalılar olarak gösterilmiştir.

Çocuk Sesi dergisinin, yüz yetmiş altıncı sayısında yayınlanan “*Sekizinci Cildimiz*” başlıklı yazıda ise yedinci cildin tamamlandığından söz eder ve yeni cildin içeriklerine değinir.

“*Bize bu ömrü bahşeden büyük Türklüğün Cumhuriyet Çocuklarına ve kıymetli yardımlarını esirgemeyen Maarif Vekâletine var olsunlar der, saygı ve sevgilerimizi açıkça sunarız.*” ifadelerinin kullanılması dergi, iktidar arasındaki bağlara bir kez daha ışık tutmaktadır. ⁵⁹¹

Afacan’nın altmış ikinci sayısında “*Türküm*” adlı şiir dikkat çekmektedir. H.İ Yurtseven imzası ile yayınlanan şiirde bir Türk çocuğunun gözünden Türklük okuması yapmak mümkün olmaktadır. Bakış açımızı şairin gözünden oluşturduğumuzda ise büyüklerin bir çocuğun sahip olmasını istedikleri Türklük algısını görebiliriz.

Çocuk’un dokuzuncu sayısında Mehmet Faruk Gürtunca’ya ait bir şiir yayınlanır. “*Vatan Çocukları*” adlı şiir çocukların vatana en büyük borcunun çalışmak olduğunu anlatmaktadır. Çocuğun bakış açısı ile yazılan şiirde Türk çocuğunun milli ödevi çalışmak ve cumhuriyete sahip çıkmak şeklinde anlatılır. ⁵⁹²

On birinci sayıda öne çıkan bir diğer içerik de Mehmet Faruk Gürtunca tarafından yazılan “*Türk Çocuğu bilir ki*” adlı şiirdir. Gürtunca şiire şu dizelerle başlamıştır:

“Türk çocuğu vatanda

Tam cumhuriyetçidir

Her çocuk anayurda

⁵⁸⁹ *Çocuk Sesi*, Cilt:7, Sayı: 172, 17 Nisan 1933, s. 1-15.

⁵⁹⁰ *Çocuk Sesi*, Cilt:7, Sayı: 173, 23 Nisan 1933.

⁵⁹¹ *Çocuk Sesi*, Cilt:8, Sayı: 176, 15 Mayıs, 1933, s.3.

⁵⁹² *Çocuk*, Sayı: 9, Eylül 1936, s.5.

*En kuvvetli bekçidir(...)*⁵⁹³

Bu ilk kıt'a dahi incelendiğinde denilebilir ki Gürtunca'nın ortaya koyduğu perspektif, iktidarınki ile örtüşmekte ve istenilen çocuğun bir tarifi yapılmaktadır.

Yirmi üçüncü sayı ise içeriğinde Türklüğe ve Türk çocuğuna bakışı özetleyen iki de şiir barındırmıştır. Bunlar, E. Ali Sipahi tarafından yazılan "*Türk Çocuğu*" ve Ekrem Şenozan'ın yazdığı "*(Küçük Kızım Sevim'in Dilinden) Ben Kimim*"dir.

"Türk Çocuğu

Türk çocuğu bir fidandır, yenidoğan

Bu güneşin ılık, tatlı, harareti

Hayat dolu bir ülkenin yıpranmayan

Cevherinin o ebedi taraveti

Bu fidanda ati için bir müjde saklar

Bu fidanda bir çınarın gelişi var"

"*Ben Kimim*" adlı şiirde ise ilk dize "Ben öz Türk kızımıym" diyerek başlar. Türk olmak diğer bütün kimliklerin, tanımların üzerinde tutulur.⁵⁹⁴

Yirmi beşinci sayıda Nüzhet Baba mahlaslı bir yazar tarafından yazılan "*Oğluma Öğütlerim*" adlı yazıda da bir babanın oğluna nasihatleri yer alır. Yazıda Türklük bilinci ve vatana hizmet hatırlanması gerekenler arasında en üst sırada yer almıştır.

"Oğlum sana ilk öğüdüm: Bu yurdun çocuğu olduğunu unutmamandır. Bu yurdun çocuğu demek, Türk oğlu demek ne demektir biliyor musun? Bak ben sana bunu senin anlayabileceğin bir dille anlatayım:

⁵⁹³ *Çocuk*, Sayı:11, Kasım 1936, s. 9.

⁵⁹⁴ *Çocuk*, Sayı: 23, 26 Şubat 1937, s.4.

İlk ödevin ömrün oldukça bu yurda her gün her gün iyilik yapman, her gün faydalı bir iş görmendir.(...)”

“(...)Şimdi sen yedi yaşında olduğun halde sekiz, on yaşındaki çocuklardan daha kuvvetli daha gürbüzsün. Büyük ninen geçen gün kapıcının dokuz yaşındaki çocuğunu yere yatırarak üstüne bastığını anlattı. Ben seni yüzlemedim ama büyük ninene de böyle bir şeye bir daha asla müsaade etmemesini sıkı sıkı tembih ettim. Sakın oğlum! Bir daha kendinden kuvvetsizlere böyle fena muamele etme!... Hele yere düştükten sonra kimseye tekme vurma. Yere düşürdüğün, yahut da kendi kendine yere düşene, fena muamele etmek, üzerine basmak, tekme vurmak Türk’e hiç yakışmayan bir harekettir. Bütün dünyanın Türk’e hayran oluşunun bir sebebi de yere düşene tekme vurmak adetinde olmadığı içindir.”

Türklük her durumda ilk övünç ve ilk görevdir. Türklüğe ve Türk vatanına hizmet her şeyin üzerinde konumlanmıştır. Ayrıca gürbüz olmak iyidir ancak gücün nasıl kullanılacağı ve adalet duygusu Türk çocuklarına belletilmeye çalışılmıştır.⁵⁹⁵

Türk kimliğini öne çıkartan bir diğer şiir de yirmi dokuzuncu sayıda yayınlanan “Benim Adım Ne?”dir. Aka Gündüz’ün yazdığı şiir şu şekildedir:

“-Söyle bana kuzum anne ?

Asıl benim adım ne ?

Abdullah mı Süleyman mı ?

Ahmet Mehmet Numan mı?

Hatice mi, Emine mi?

Lale, Sümbül, Mine mi?

“Ellerini çarparak”

-Bilemedin, bilemedin!

Ne Meliha, ne Emine,

⁵⁹⁵ Çocuk, Sayı: 25, 12 Mart 1937, s.5.

Ne aslandır, ne Ceylan,

Ne falandır, ne de filan

“Kollarını gururla açarak”

Benim adım gayet büyük!

*Benim adım Türk'tür Türk!*⁵⁹⁶

Türklük her durumda ilk övünç ve ilk görevdir. Türklüğe ve Türk vatanına hizmet her şeyin üzerinde konumlanmıştır. Ayrıca gürbüz olmak iyidir ancak gücün nasıl kullanılacağı ve adalet duygusu Türk çocuklarına belletilmeye çalışılmıştır.⁵⁹⁷

Doksan birinci sayıda Hikmet Turhan Dağlıoğlu tarafından yazılan “*Türkler*” adlı şiir ise Türklerin şanından, büyüklüğünden söz eder. Şiir Türk tarihi için kırk bin yıllık bir maziden söz ederek satır aralarında “en eski medeniyet olma” mesajını da tekrar etmiştir.⁵⁹⁸

On dokuzuncu sayıda “*Genç Türklerin Savaşı*” adlı yazı dizisi yayınlanmıştır. Yazıda İmparatorluğun çöküş sebepleri ele alınmıştır. Dış siyasetteki emniyetsizlik ve güçlü bir orduya sahip olmamak ile milli bir devlet değil, haksız sınırlara sahip kötü büyümüş bir devlet olmak bu çöküşün sebepleri olarak görülmüştür. Buna karşılık Türkiye Cumhuriyeti'nin milli devlet anlayışı öne çıkartılmıştır. Yazıya göre devletin varlığının anahtarının milli oluşudur. Devletin öz güce dayanmış olması varlığının devamı açısından önemlidir. Yazı Türk gençliğinden ise inkılaplara ve bu milli devlete sahip çıkmasını ister.⁵⁹⁹

3.2.2.6. Yerli Malı

Çocuk Sesi'nin yüz elli dördüncü sayısında “*Bugün Tasarruf Haftasının Birinci Günüdür*” başlıklı yazı yayınlanmıştır. Bu kez Türk çocuklarına verilen ödev, dönemin en önemli meselesidir. 1930'larda hükümetin ısrarla üzerinde durduğu

⁵⁹⁶ *Çocuk*, Sayı:29, 9 Mart 1937, s.5.

⁵⁹⁷ *Çocuk*, Sayı:25, 12 Mart 1937, s.5.

⁵⁹⁸ *Çocuk*, Sayı: 91, 17 Haziran 1938, s. 10.

⁵⁹⁹ *Ateş*, Sayı: 19, 4 Nisan 1938, s.2.

gazetelere yansıyan bu konular ise, tasarruflu olmak ve milli ekonomiye katkı vermek üzerine yoğunlaşmıştır. Yazılar da ise,

“(…)Sizin oyuncağınızdan, boğazınızdan keseceğiniz bu paralar yarın Türkiye Cumhuriyeti'nin milli servetini vücuda getirecektir(…)”⁶⁰⁰ vurgusuyla tasarrufun önemi sık sık vurgulanmıştır.

İki yüz yedinci sayıda yerli malı kullanımı özendirilir. “*Yerli Mallar Revüsü*” adlı piyeste Fransız, İngiliz, Alman, mallarını anlatıldıktan sonra uzun uzun Türk malları tanıtılır ve Türk malı kullanmanın önemi çocukları aşlamaya çalışır.⁶⁰¹ Aynı sayıda N. Nafiz tarafından yazılan, Galatasaray Lisesi muallimi İ. Hakkı tarafından bestelenen “*Yerli Malı*” adlı genç nesle kurtuluş yolunun yerli malı kullanımında olduğunu anlatan marş da dikkat çeker.⁶⁰²

İki yüz altmışıncı sayıda Necdet Rüştü'nün yazdığı “*Yeni Lira*” şiiri Türk Lirası'nı sahiplenirken kullandığı “Yoktur üzerinde Tura” (Tuğra) ifadesi ile de bir çocuk zihninde padişahlık düzeni olarak adlandırılan eski devirle, yeni rejim arasında iktisadi algılamada da bir set çeker. Ali Rıza Seyfi ise “*Yeni Başlangıç*” şiirinde uyanan yeni ulus, yeni ülkü temasını işler.⁶⁰³

Afacan'ın elli dördüncü sayısında “*Yedi Günde Bir Baş Başa*” adlı köşede “*Bugün Ulusal Arttırma Haftasının İlk Günüdür*” başlıklı bir yazı yayınlanır. Yazıda tasarruf ve yerli malı kullanımı çocuklar için yine bir ödev olarak anlatılır.⁶⁰⁴

3.2.2.7. Atatürk- Gençlik- 10 Kasım

Çocuk Sesi otuzuncu sayıda Osman Nuri tarafından kaleme alınan “*Büyük Gazi*” adlı manzumeye yer verir. “*Babası ne bir şahtı, ne de padişahı*” ve “*Boynuna takılmadı hiç Saltanatın halkası*” gibi cümlelerle açılan eserde öncelikle Mustafa Kemal'in öğrencilik hayatı konu edinilmiştir. Ancak pasajlarda Osmanlı klasik eğitim sistemine Mustafa Kemal'in gözünden bir bakış açısı ile eleştiriler dile

⁶⁰⁰ *Çocuk Sesi*, Cilt:6, Sayı:154, 12 Kanun-i Evvel (Aralık) 1932, s. 3.

⁶⁰¹ *Çocuk Sesi*, Cilt:9, Sayı: 207, 11 Kanun-i Evvel (Aralık) 1933, s. 2.

⁶⁰² *Çocuk Sesi*, Cilt:9, Sayı: 207, 11 Kanun-i Evvel (Aralık) 1933, s.13.

⁶⁰³ *Çocuk Sesi*, Cilt:11, Sayı: 260, 17 Birinci Kanun (Aralık)1934, s.15.

⁶⁰⁴ *Afacan*, Yıl:2, Sayı: 54, 28 İkinci Teşrin (Kasım)1935, s.2

getirilmektedir. Tersten bir okuma ile de satırlarda laik düzen ve milli egemenliği öven bir anlam çıkmaktadır. Yine manzumenin satırlarında hem taze harf devrimi ve sadeleştirilmeye çalışılan Türkçe kutsanmakta, hem de medrese düzenine şiddetle karşı çıkılmakta olduğu görülmektedir. Yine eski rejim ve padişaha tepki gösterilmiş Mustafa Kemal'in çocukluğu ve ilk gençliği üzerinden cumhuriyet değerleri övülmüştür.⁶⁰⁵

Otuz beşinci sayıda Osman Nuri, “*Türk Çocuğuna*” seslenerek “*Büyük Gazi*” isimli yazı dizisini tamamlar. Çocuklara seslenişte yine yarının büyüklerine mesaj verildiği görülmektedir. Yazar, Türk Çocuklarına “(*...*)*Türk Çocuğu, yarının Gazisi olacaksın* mesajı vermiştir.⁶⁰⁶

Çocuk'un yüz on üçüncü sayısı ise Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümünün ardından yayınlanan ilk sayıdır. 18 Kasım'da yayınlanan sayının içeriğini pek çok ünlü şair ve yazarın Mustafa Kemal Atatürk anısına yazdıkları şiirler, yazılar oluşturmaktadır. Falih Rıfkı Atay'ın “*Kurtarıcını Ve En Büyük Evladını Kaybettin Türk Milleti Sen Sağ Ol*” başlıklı yazısı büyük bir kederi yansıtmakla birlikte içerikteki en metanetli yazılardan da birisidir. Millete “*Boş sözü bırakalım Atatürk ölmüştür hakikat bu!*” diyerek seslenen yazı milletin çalışmaya devam etmesini Atatürk'ün mirasının yaşamasının sağlanmasını ödev göstermiştir.⁶⁰⁷

Yazarı belli olmayan bir diğer yazı ise “*Ağlasın haşre kadar gün, gece birden bu vatan. Ağla ey Türk çocuğu çünkü vefat etti ATA'n*” başlığını taşımaktadır.⁶⁰⁸

Peyami Safa'da “*Atatürk'ümüz*” başlıklı yazısında Atatürk'ün ölümünün ardından duyulan derin üzüntüyü tarif ederken, öte yandan onun gösterdiği hedefler doğrultusunda çalışmanın önemine ve Türklüğe bunun yakışacağına dikkat çeker.⁶⁰⁹ Abidin Daver'de benzer “*O Yaşıyor*” adlı yazısında minvalde bir yaklaşım sergilemiştir.⁶¹⁰

Hasan Ali Yücel “*Güneş Battı*” adlı yazı ile Atatürk'ün ölümüne karşı “*O bizim için yarı ilahtı*” şeklinde daha farklı bir bakış açısı ile yaklaşır. Bu yaklaşım

⁶⁰⁵ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 30 6 Kanun-i Sani (Ocak) 1929, s.8-9

⁶⁰⁶ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 35, 20 Mart 1930, s. 4.

⁶⁰⁷ *Çocuk*, Sayı: 113, 18 Kasım 1938, s.2.

⁶⁰⁸ *Çocuk*, Sayı: 113, 18 Kasım 1938, s.3.

⁶⁰⁹ *Çocuk*, Sayı: 113, 18 Kasım 1938, s.6.

⁶¹⁰ *Çocuk*, Sayı: 113, 18 Kasım 1938, s.7.

günümüze kadar ulaşan Atatürk mitinin en somut örneklerinden birini oluşturmuştur.⁶¹¹

Dönemin önemli şairleri Orhan Seyfi Orhon, “*Atatürk*”, Behçet Kemal Çağlar ise “*İzinde*” şiirlerini yazmışlardır.⁶¹² Derginin bu sayısında çıkan diğer yazılar ve şiirlerde de ortak bakış açısının genel anlamda Atatürk’ün ardından devrimlerin yaşatılması gereğine yapılan vurgular etrafında şekillendiği söylenebilir.

Yüz on dört ve yüz on beşinci sayılarda İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olmasına dair haberler⁶¹³ ve Atatürk’ün ölümü üzerine yazı ve şiirler yer almıştır.⁶¹⁴

Yüz on altıncı sayıda ise ilginç bir yazı yayınlanmıştır. Rabia Şakir’in yazdığı “*Türk Tarihinden Sayfalar: Akadlar, Avarlar, Alanlar*” adlı yazıda adı geçen toplulukların hepsi Türk olarak ele alınmıştır.⁶¹⁵

Yavrutürk’te de yüz otuz dördüncü sayı Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümü ardından çıkmış ve tüm içeriğini Atatürk’ün ölümüne ayırmıştır. Sayfalar boyunca Atatürk’ün görev gereği bulunduğu ya da ziyaret ettiği yerlerde çekilmiş olan fotoğrafları ve nerelerde çekildikleri detaylı bir şekilde aktarılmıştır.⁶¹⁶

Ateş’ de ilk sayıdan itibaren “*Haftadan Haftaya*” adlı köşe yayınlanmaya başlar. İlk sayıdaki köşe *Ateş*’in manifestosu gibidir. Dergi hakkında bilgi verildikten sonra ise “*Atatürk ve Doğu*” ve “*Atatürk ve Gençlik*” şeklinde iki alt başlık karşımıza çıkar. Atatürk’ün o dönem çıktığı yurt gezisi ve Türk gençliğine verdiği önem bu başlıkların konusu olmuştur. Başlıkların içerikleri şu şekildedir.

“*Atatürk ve Doğu*”

Ata gene yola çıktı. Türk yurdunu baştan başa, adım adım gezdi, baktı, gördü, sordu, dinledi Kuytu yurt bucakları onun uğurlu adımları, ışıklı bakışları ile yeni bir dünyaya açılışın tarihini yazdılar. Kuytu yurt bucakları, Van Gölü kıyıları, eski Kervan Yolları, ot kaplı ovalar, kıraçlar, bozkırlar, vahşi uçurumlar bir dönüm noktasındadır. Atatürk, büyük söz ve büyük yapı adamı millet kurultayında söyledi ve

⁶¹¹ *Çocuk*, Sayı: 113, 18 Kasım 1938, s.8.

⁶¹² *Çocuk*, Sayı: 113, 18 Kasım 1938, s.9-15.

⁶¹³ *Çocuk*, Sayı: 114, 25 Son Teşrin (Kasım) 1938, s.1-15.

⁶¹⁴ *Çocuk*, Sayı: 115, 2 İlk Kanun (Aralık) 1938, s.1-15.

⁶¹⁵ *Çocuk*, Sayı: 116, 9 İlk Kanun (Aralık) 1938, s.8-9.

⁶¹⁶ *Yavrutürk*, Cilt:6, Sayı: 134, 19 İkinci Teşrin (Kasım) 1938, s.72-84.

doğu illerine doğru yürüdü. O şimdi Ankara'da büyüdü kaşlarının altında doğuyu düşünüyor. Yüzyılların arkasında kalmış, kısırlaşmış yurt bacaklarını düşünüyor, o illerin cennetleşme planını hazırlıyor. 1937'nin İkinci Teşrin'inde doğu illeri gezisine bir işaret koyalım ve bekleyelim.”

“Atatürk ve Gençlik

Atatürk'ün son Doğu illeri gezisinde en çok önem verdiği yine gençlik oldu. Ata her vardığı yerde çocuklarını görmeden geçmedi. Okullarına uğramadan gitmedi. Ateşin ilk sayısının ilk resmi onun son büyük gezide okullardan birinde kara tahta başında alınmış bir fotoğrafıdır. Biz bu fotoğrafa yalnız bir gün bakmayacağız, bir gün yine bakacağız, bir gün yine bakacağız ve bizim saçlarımız ağardığı bir gün yine. Bu günkü gibi heyecanla bakacağız fakat işte o son gün bu fotoğrafın manasını daha iyi anlamış olacağız.⁶¹⁷

Ateş, bu iki yazıda devrimci, cumhuriyetçi ve milli karakterini daha ilk sayıdan oraya koyarak çizgisi hakkında önemli ipuçları vermiştir.

3.2.2.8. Çocuk Bedeni ve Çocuk Sağlığı

Çocuk Sesi'nin otuzuncu sayısında “Şehir Yatılı mekteplerinde Spor” başlığı ile yayınlanan yazıda ise okullardaki spor faaliyetleri ele alınmıştır. Yazıda spor Gürbüz Türk çocuğu olmanın en önemli yollarından biri olarak anlatılmıştır. Bu bağlamda iktidarın gürbüz Türk çocuğu yaratma arzusunun bu ve benzeri yazılarda okuyuculara aşılacak istendiği görülmektedir.⁶¹⁸

Dergi bu dönemde çocuk sağlığı ve beden terbiyesi ile de yakından alakadar olmuştur. Bu doğrultuda bazı sayılarda “Selim Sırrı Bey'in Sağlık Alfabesi” adlı bir köşe yayınlanmıştır. Bizzat Selim Sırrı Bey (Tarcan) tarafından yazılan köşede çocuklara çeşitli sağlıklı yaşam öğütleri verilmektedir. Cumhuriyet ideolojisinin beklediği sağlıklı nesle ulaşmak için çocuklar yönlendirilmektedir.⁶¹⁹

⁶¹⁷ *Ateş*, Sayı:1, 30 Son Teşrin (Kasım) 1937, s.2

⁶¹⁸ *Çocuk Sesi*, Cilt:2, Sayı: 30 6 Kanun-i Sani (Ocak) 1929, s.13.

⁶¹⁹ *Çocuk Sesi*, Cilt: 11, Sayı: 255, 12 İkinci Teşrin (Kasım) 1934, s.8.

“Selim Sırrı Bey’in Öğütleri” iki yüz elli yedinci sayıda “Selim Sırrı Bey’in Konferansları” başlığı ile karşımıza çıkar. Bu sayıda faydalı insan olabilmek için çocuklarda üç temel şeyin bulunması gerektiğini söyleyen Selim Sırrı bunları “Sağlam bir vücut, İşlek Bir Zeka, Temiz Bir Yürek” olarak açıklar. Çocuğun neden bu üç özelliğe aynı anda sahip olması gerektiğine ise şöyle yanıt verir:

“Çocuklarım, kendinize, başkalarına faydalı bir insan olmanız için yaşama yolunda size her çağda üç büyük kuvvet lazımdır. Sağlam vücut, işleyen zeka, temiz yürek. Bu üçü de birbirini tamamlar. Yalnız biri tek başına işe yaramaz. Vücudunuz sağlam olsa, zekânız işlemese nihayet bir hamal olursunuz; fakat üstelik bir de yüreğimiz temiz olmazsa başkalarının başına bela olursunuz. Zekanız çok uyanık, çok parlak ve çok işlek olsa da vücudumuz hasta olsa yine kendinizi düşünmekten başka bir iş göremezsiniz. Ya maazallah bir de fena yürekte olursanız zekanızla bütün dünyayı zararı sokabilirsiniz. Bir de üçüncüsünü düşünelim; iyi bir yüreğiniz var ama zekanız kıt, yine kimseye hayranız dokunmaz. Öyleyse hem iyi, hem akıllı olmaya, hem de vücudunuzun sağlam olmasına çalışmalısınız. Evet, canlı bakışlarınızdan, dikkatli dinleyişinizden, bu öğüdümü tutmak istediğinizi anlıyorum!”⁶²⁰

Afacan’ın yüz seksen yedinci sayısında “Afacan” kardeş bu kez Türk çocuğu çalışkan olmalıdır diyecektir. “Afacanla Baş Başa” adlı köşede Türk çocuğuna tatilde boş durmayıp çalışması yönünde tavsiyede bulunulmuştur:

“Türk çocuğu!

Tatil aylarında eğlenceye çık. Anneni babanı geçindirmek zorunda isen çalış, boş durma. Pendik’ten, Ankara’ya kadar bütün istasyonlarda yolculara yemiş taşıyan çocuklar çalışkan Türk çocuğunun birer örneğidir”⁶²¹

Çocuk dergisinin ilk sayısında “Okuv: Söz Namustur” başlığı ile yayınlanan yazıda söz vermenin önemine değinilir. Bu konuda özellikle İngilizlerin titizliği Türk çocuklarına da örnek gösterilmiştir. Selim Sırrı Tarcan’ın hazırladığı yazıda çocuklara şu öğütler verilir:

⁶²⁰ Çocuk Sesi, Cilt:11, Sayı: 257, 26 İkinci Teşrin (Kasım) 1934, s.2.

⁶²¹ Afacan, Yıl: 6, Sayı: 187, 16 Haziran 1938, s.2.

“Türk Çocukları, Cumhuriyet Yavruları! Sizlere en büyük öğüdüm üzerinize aldığınız her işi tam vaktinde yapınız(...)”

“(...)her işi vaktinde yapacağınıza kendinize söz veriniz. Verilen sözü tutmanın bir namus ödevi olduğunu aklınızdan çıkarmayın ta ki bütün dünya bilsin ki Türk'ün sözü İngiliz'in kinden artık almaz. Türk çocuğu verdiği sözü tutar Her işinde vaktinde yapar söz verdim diyen çocuk öldürseler o sözünden dönmez”⁶²²

Yazı söz verme gibi bir erdemini önemini ele alırken, bu değeri Türk çocuğuna bir ödev biçiminde aktararak milli bir çerçeveye de oturtur.

Selim Sırrı Tarcan'ın, ilk sayıdaki bir başka yazısı da *“Nasıl Selam Vermeli”*dir. Terbiyeci Tarcan mahlası ile kaleme alınan yazıda çocuklara farklı ortamlarda nasıl selam vermeleri gerektiği, Şapka İnkılabı ile değişen çeşitli görgü kuralları hatırlatılmaktadır.⁶²³

İktidarın, hedeflenen toplumsal dönüşüm çerçevesinde çocuk hayatını da özel olarak ele almıştır. Bu çerçevede giyim kuşamdan, hal ve davranışlara çok geniş kapsamlı kültürel bir dönüşümün aktarılmasında çocuk yayınlarının payını yadsımak mümkün değildir. Derginin ilk sayısı bu durumu kanıtlar bir ok yazıyı içeriğinde toplamıştır.

İlk sayıda yer alan bir diğer yazı ise *“Sağlık Öğütleri: Jimnastik Nedir Ve Nasıl Yapılır”* başlığı ile yayınlanmıştır.

“(...)Cimnastikte bedenleri eğiten ulusların insanların uzun ömürlü ve sağlam olduklarını istatistikler söylüyor.

Türk Cumhuriyeti'nin Öz evladı! Sağlam olmağa ve çok yaşamağa bak. Bunun için bedenini cimnastikle eğit. Her sabah nasıl yüzünü yıkıyor, dişlerini uvuyorsan cimnastiği de yapmayı unutma.”⁶²⁴

İkinci sayıda Selim Sırrı Tarcan bu kez *“Yaşamakta Gaye Nedir”* başlıklı yazıyı yayımlar ve bir anlamda Türk çocuğunun ideal yaşam amaçlarını belirler.

⁶²² *Çocuk*, Sayı:1, İkinci Kanun (Ocak) 1936, s. 5.

⁶²³ *Çocuk*, Sayı:1, İkinci Kanun (Ocak) 1936, s. 6.

⁶²⁴ *Çocuk*, Sayı:1, İkinci Kanun (Ocak) 1936, s. 7.

“Bilmelisiniz ki her şeyin bir gayesi vardır. Mesela askerlikte vatani korumak; edebiyatta gaye yüksek bir kalem sahibi olup her fikri mükemmel ifade etmek; tahsilde gaye cehilden kurtulmaktır. Öyleyse yaşamakta gaye nedir bir de onu anlatalım. Yaşamakta gaye mesut olmak ve etrafındakileri mesut etmeye çalışmaktır. Bunun birinci şartı da halinden memnun olmasını bilip daima şükretmektir. Ne yazık ki birçok kimseler hayatın kısa muvakkat bir misafirlikten ibaret olduğunu unutarak pek uzak yere gitmek üzere yola çıkmışlardır.”⁶²⁵

Doğrudan milliyetçi söyleme referans vermese de sağlam ve mutlu toplumun, güçlü bir ülke yaratacağı anlayışı çerçevesinde yeni neslin mutluluğu iktidarın problem alanlarından biri olmuştur.

İkinci sayıda çıkan diğer bir yazı ise Çocuk Esirgeme Kurumu'nun tarihçesini anlatan “Çocuk Esirgeme Kurumu”dur. Kurumcu imzası ile yayınlanan yazıda çocukların devletin geleceği olduğundan şu ifadeler ile bahsedilir.

“Atatürk'ün buyruğu ve Türk milletinin kararı ne kadar insana, ne kadar çocuğa mal olursa olsun Türk topraklarının ve Türk istiklalinin mutlaka kurtarılması idi. Onun için bütün memlekette çocuk, para, mal, can kavgası unutulmuş; büyük kurtuluş heyecanı hepsinden üstün sevgi halinde Türk milletinin yaşayanlarının kalbine yayılmıştı. İşte tam bu sırada Ankara'daki büyüklerimizden bazılarının kafasında büyük bir tehlike, korkunç bir şimşek gibi çaktı, Çocuklar! Kadın-erkek harp edenlerin, ölenlerin çocukları... Bunlar ne olacaklar? Memleketin er geç kurtulacağına ve kurtulan memlekette her zamankinden daha parlak, Atatürk'e layık bir Türk devletinin kurulacağına herkes inaniyordu. Fakat bu kurtulan memlekette çocuksuz ne yapılabilirdi? Toprağı kim işler, köyü kim şenlendirdi? İşte Çocuk Esirgeme Kurumu bir şimşek gibi bütün memleketin büyüklerinin kafasında çakan bu tehlike işaretinden doğdu”

Çocukları bırakmayınız! Türkiye'yi cennet yapacak bu çocuk kalabalığını bir avuç kıymetsiz harç gibi genç çağda memleket topraklarına karıştırmayınız. Türk köyünü şenliksiz bırakmayınız”⁶²⁶

⁶²⁵ Çocuk, Sayı:2, Şubat 1936, s.3.

⁶²⁶ Çocuk, Sayı:2, Şubat 1936, s.10-11.

Üçüncü sayıda Halil İbrahim Yurtseven'in "Yarına Bırakma" adlı şiir dikkat çeker. Şiir çocuklara çocukların vatan için çalışmaları ve tembellikten kaçınmaları öğütlenmiştir.⁶²⁷

Dokuzuncu sayıda ise Selim Sırrı Tarcan "Türk Çocuklarına Öğütlerim" başlıklı yazısını yayınladı. Bu yazıda bir anlamda ideal Türk çocuğunun sahip olması gereken nitelikleri ortaya koymuştur.

"Türk çocuğuna öğütlerim Sağlam Vücut, İşlek Zeka, Temiz Yürek"

"Türk çocukları, ananıza, babanıza, kendinizden küçük ve kendinizden büyüklerinize faydalı olmak istiyorsanız; ekmeğini yediğiniz, suyunu içtiğiniz, havasını aldığınız, güneşe ile ısındığınız vatanımıza hizmet etmek istiyorsanız; bunun yalnız bir yolu vardır: Adam olmak! Adam nasıl olunur işte bugün size onu anlatacağım (...)

"(...) Öyle ise adam olmanın üç büyük sırrını söyleyeyim. Bunları hiç unutmamak, daima hatırlamak için bir levha yapıp yatağınızın başına asınız

Sağlam vücut, işlek zeka, temiz yürek (...)"⁶²⁸

3.2.3. 1939- 1945 Dönemi Çocuk Dergilerinde Ele Alınan Kavramlar

1939- 1945 dönemi Türkiye açısından iki kırılma barındırmaktadır demek yanlış olmayacaktır. Bunlardan ilki ülkenin kurucu cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü ardından yerini İsmet İnönü'nün alması ve onun meşruiyetini sağlamaya yönelik politikalarıdır. Bu süreçte parti devlet özdeşliğinin kuvvetlendiği de aşikar denebilecek bir durumdur. İkinci bir husus ise II. Dünya Savaşı'nın yaşanmasıdır. Türkiye savaşa dahil olmamakla birlikte savaşın tarafları arasında bir denge siyaseti tutturmuş, bir yandan da dönemin totaliter havası siyasal yaşamına önemli izler bırakmıştır. Bu iki etkinin varlığı yayınların içeriğini de etkilemiştir.

⁶²⁷ Çocuk, Sayı:3, Mart 1936, s.11.

⁶²⁸ Çocuk, Sayı: 9, Eylül 1936, s.3.

3.2.3.1. Türklük

Çocuk Sesi dergisinin dört yüz seksen birinci sayısında “Yaşasın Kağıt” başlıklı yazı yayınlanır. Yazıda kâğıtçılık ve kâğıt sanayinin öneminden söz edilirken şu ifadeler de kullanılmıştır:

“(…)Kağıt evvela bizim Türklerin ilk vatana ve onların ilk babalarının oturdukları Orta Asya'da icat edilmiştir. Bu Eski Türkler bambuları eziyorlar, bunu mavi bir hamur haline koyuyorlar, sonra kurtara kağıt yapıyorlardı. Bu ilk kağıdın yapılmasını Avrupalılar yanlışlıkla her şeyde anladıkları gibi de Çinlilere mal ettiler(…)”⁶²⁹

İlgili pasajın okuyucuda yarattığı tarihsel algı bir taraftan Avrupalı bakış açısını kınarken, öte yandan da kendi tarihi ile övünmesini sağlayacak yeni etmenler vererek milli şuuru yükseltme çabasıdadır. Böylelikle her hangi bir icadı anlatan yazının bir anda ideolojik bir araca dönüştüğü görülmektedir.

Dört yüz seksen ikinci sayıda Halil İbrahim Akçam yeni bir manzume yayınlar. Manzumelerini yeğeni Erdem'e ithaf eden Akçam, bu manzumesini Erdem'in onuncu yaşı için yazarken Türk çocuklarına önemli mesajlar verir. Türklüğün yol almasını gençliğin çalışmasına bağlandığı şiirde iktidarın çalışkan insan beklentisi de bir kere daha dile gelmiş olur.⁶³⁰

Çocuk Gözü dergisinin on altıncı sayısında “Türkler” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Yazı Orta Asya'dan beri Türklerin varlığını kısaca özetlerken oldukça milli bir yaklaşım tarzı seçmiştir.

“Orta Asya tarih zamanlarından yüzlerce yıl önceden beri bir insan kaynağı olmuştur. Asya bir pınar gibi insanların taşırmış ve çağ çağ Asya'nın öz yaşayıcıları olan Türk ulusları, buradan güneye, kuzeye, daha doğuya ve batıya akarak dünyanın dört bir köşesine yayılmışlardır. Fakat bu akış çok kolay olmamıştır bu yayılma yıllarca çağ sürmüştür. Tarih bu kayış ve yayılışı yazamamıştır fakat Türk ulusları her gittiği yerde yeni devletler kurmuşlar ve büyük medeniyetler meydana

⁶²⁹ Çocuk Sesi, Cilt: 20, Sayı: 481, 11 Mart 1939, s. 7.

⁶³⁰ Çocuk Sesi, Cilt:20, Sayı:482, 23 Mart 1939, s.2.

getirmişlerdir. Kimi kere bu akınlar Hun Türkleri akınlarında olduğu gibi kasırga halini almış bir tarih çağını kapayıp, yeni bir tarih çağına açmıştır.”⁶³¹

3.2.3.2. Milli Romanlar- Çocuk Kahramanlar

Çocuk Sesi'nin dört yüz doksanuncu sayısında Zeki Cemal tarafından yazılan “*Kara Kaplan Reis*” adlı milli roman başlar. Roman Akdeniz'in ünlü denizcilerinden Arslan Reis'in oğlu Kara Kaplan Reis'in maceralarını konu almıştır.⁶³²

Afacan'ın iki yüz yirmi birinci sayısında, Celal Sıtkı Güler tarafından yazılan bir milli roman olan “*Sakarya'nın Küçük Gönüllüsü*” yayınlanmıştır. Sakarya Meydan muharebesinde Türk ordusunun kahramanlarını ve küçük bir gönüllü askerin hikayesini anlatır. Böylece savaşçı Türk çocuğu imgesinin bir diğer romanda daha ele alındığı görülmektedir.⁶³³

İki yüz yirmi sekizinci sayıda Hulusi Mercan tarafından yazılan “*İnönü Çocuğu*” adlı milli roman başlar. Milli Mücadele'de İnönü Savaşları döneminde geçen hikaye, Yunan işgalinin yaklaştığı bir köyde yaşayan İlhan adlı çocuğun orduya katılıp İnönü Savaşlarında yer almasını konu almıştır.⁶³⁴

İki yüz otuz birinci Enver Bolayır tarafından yazılan “*Düşman Ateşi Altında*” adlı hikayede, Milli Mücadele'de, İnebolu'dan cepheye mermi taşıyan kadın ve çocuklar anlatılmıştır.⁶³⁵

İki yüz ellinci sayıda* milli bir hikaye “*Küçük Şehitler*” yer almaktadır. Yazarı N.D. olan hikayede, iki küçük çocuğun düşman hattının gerisine ulaşması gereken mektubu aldıkları emir ile yerine teslim etme çabaları ve bu uğurda şehit düşmeleri anlatılmaktadır.⁶³⁶

⁶³¹ *Çocuk Gözü*, Sayı: 16, 4 Ekim 1945, s.8.

⁶³² *Çocuk Sesi*, Cilt: 20, Sayı: 40, 15 Mayıs 1939, s. 4-5.

⁶³³ *Afacan*, Yıl:6, Sayı: 221, 9 Şubat 1939, s.8.

⁶³⁴ *Afacan*, Yıl:6, Sayı: 228, 1 Nisan 1939, s. 4.

⁶³⁵ *Afacan*, Yıl:6, Sayı:231, 20 Nisan 1939, s. 7.

⁶³⁶ *Afacan*, Cilt: 10, Sayı:250, 31 Ağustos 1939, s.14. Ülkü Matbaasının iki ayrı dergisi olan Çocuk Sesi ve Afacan'ın 7 Eylül 1939'da birleşerek “Çocuk Sesi Afacan” adıyla yayına devam etti. Birleşme Afacan'ın iki yüz elli bir, Çocuk Sesi'nin beş yüz yedinci sayısından itibaren gerçekleşmiştir. Derginin birleşmesinden sonra çıkan sayıların üzerinde hem Afacan'ın hem de Çocuk Sesi'nin sayı numaraları yer almaktadır. Bu sayıdan itibaren metin içerisindeki numaralandırmalar Afacan'ın

Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından çıkartılan *Çocuk* dergisinin 1939'dan itibaren çıkan sayılarında da çocuklarda milli kimliğin oluşmasına yönelik zengin içerikleri devam etmiştir.

Yüz otuzuncu sayıda R.G. Arkın tarafından yazılan “*Vazife Sevgisi*” adlı piyes yayınlanmaya başlamıştır. Piyes, köy, köylü, gençlik, vatan hizmeti gibi kavramları işleme ile dikkat çekicidir.⁶³⁷

Çocuk Haftası dergisinin ilk sayısında “*Atilla'nın Hazinesi*” adlı milli roman serisi yayınlanmaya başlar. M. Cahit Gündoğdu tarafından yazılan romanda Avrupa Hun İmparatoru Atilla merkeze alınmıştır. Roman yer yer Türk ve Türklük, yiğitlik kahramanlık gibi öğeleri bir arada kullanmış, milli imgelere yer vermiştir.⁶³⁸ Derginin arka yüzünde ise Reşat Ekrem Koçu'nun yazdığı, Orhan Tolon'un çizimlerini yaptığı “*Deniz Kurtları*” adlı resimli roman serisi başlar. Bu resimli romanda da Cezayir'deki Türk korsanların maceraları anlatılmıştır.⁶³⁹

Çocuk Haftası'nın dördüncü sayısında Milli Mücadele döneminde geçen bir hikayeye yer verilir. M. Atilla Aykut'un yazdığı “*Bodur Ahmet*” adlı hikayede kısa boylu çelimsiz Ahmet isimli bir gencin Milli Mücadele'deki kahramanlıkları anlatılmaktadır. Büyük taarruza katılmış olan genç şehit düştü sanılır. Birliği'nden ayrı düşer, sonra birden ortaya çıkar tek başına sefil bir halde yürümektedir. Burada vatan için yapılan fedakarlıklara dikkat çekilerek her durumda görevini yapan asker vurgusu yapılır ve komutanı nereye gittiğini sorduğunda Ahmet Güneşin Battığı yeri gösterir. Atatürk'ün ilk hedefiniz Akdeniz hedefine uyumaya çalışmaktadır.⁶⁴⁰

On üçüncü sayıda “*Vatan Dedesi*” adlı hikaye yayınlanmıştır. M. Hülagü tarafından yazılan, Milli mücadele döneminde geçen hikayede düşmana karşı köyün gençleri ile birlikte direnen Aslan Dayı adlı ihtiyarın en sonunda düşman tarafından vurulmasının anlatılmaktadır. Bu sefer bir genç değil, ihtiyar bir kahraman temsil edilmektedir. Topyekûn vatan savunmasına gönderme yapılmaktadır.⁶⁴¹

numara sırasına göre aktarılmaya devam edecektir. (Bkz. *Afacan- Çocuk Sesi*, Cilt: 21/10, Sayı: 507/251, 7 Eylül 1939, s.1)

⁶³⁷ *Çocuk*, Sayı: 130, 17 Mart 1939, s. 2.

⁶³⁸ *Çocuk Haftası*, Sayı:1, 8 Son Kanun (Ocak)1943, s.4.

⁶³⁹ *Çocuk Haftası*, Sayı: 1, 8 Son Kanun (Ocak) 1943, s.16.

⁶⁴⁰ *Çocuk Haftası*, Sayı: 4, 23 Son Kanun (Ocak) 1943, s. 4.

⁶⁴¹ *Çocuk Haftası*, Sayı:13, 27 Mart 1943, s.4.

Otuz üçüncü sayıda Hamit Gündoğdu'nun başka bir hikayesi “*Damarlarımdaki Kan*” yayınlanır. Hikayede sevdiği kadın ile evlilik planları yapan bir subayın, türlü hadiseler sonucu isteğine varamayıp intikama yönelmesi merkeze alınmıştır. Ancak subay, tam intikamını alacakken üniformasının ağırlığını hatırlar ve bundan vaz geçer. Hikaye okuyucuya, vatan bütün sevgililerin üzerindedir mesajını vermektedir.⁶⁴²

Otuz yedinci sayıda, Hamit Gündoğdu'nun bir diğer hikayesi “ *Bütün Türk Kızları Gibi*” yayınlanır. “*Sarı Efe'nin Hikayelerinden*” serisinin bir parçası olan hikayede, İzmir bölgesinde düşmana karşı mücadele eden Sarı Efe bir köye gelir, köyde düşmanla işbirliği yapan bir genci astırır. Bu gencin evleneceği Cemile'yi herkes avutmaya çalışırken Cemile, Önce vatan diyerek üzüntüsünü geriye bırakır. Bu kız daha sonrasında Sarı Efe'yi de kurtarmıştır. Başlık ile metin bir arada değerlendirildiğinde dönemin genç bir Türk kızından beklenen erdemleri okunabilmektedir.⁶⁴³

Kırk ikinci sayının arka yüzünde ise Ekrem Dülek'in çizdiği Orta Asya'da geçen bir resimli roman olan “*Boğaç Han*” başlar.⁶⁴⁴

Çocuk Haftası, milli romanlar açısından oldukça zengin bir içerik sunmaktadır. Kırk dördüncü sayıda Atilla Aykut tarafından yazılan bir de milli hikaye “*Cumhuriyet Baba*” dikkat çekicidir. Anadolu'nun Bir Köyünde cumhuriyetin ilan edildiği tarihte Cumhuriyet Baba diye birinin köylerine geleceğini düşünen saf ve temiz Anadolu köylüsünün hikayesi anlatılmaktadır. O dönemde köye giden bir maarif müfettişi köylülere önce bir okul yaptırır. Böylece Cumhuriyet babanın köylerine geleceğini söyler. On sene sonra bu okulda yetişen çocuklar Onuncu Yıl Marşı'nı söylemektedir. Köye cumhuriyetin girdiği ama karanlığın girmeyeceği mesajı verilmektedir.⁶⁴⁵

Kırk yedinci sayıda Şevkat Bilgisel, “*El Uzatama*” adlı milli hikayeyi yayımlar. Hikayede Milli mücadele döneminde Anadolu'nun bir köyünde düşman askerleri Hatice isimli bir kıza el uzatmaya çalışmışlar Hatice ise bu askerleri adeta

⁶⁴² *Çocuk Haftası*, Sayı:33, 14 Ağustos 1943, s.4.

⁶⁴³ *Çocuk Haftası*, Sayı: 37, 11 Eylül 1943, s.12-13.

⁶⁴⁴ *Çocuk Haftası*, Sayı: 42, 16 İlk Teşrin (Ekim)1943, s. 16.

⁶⁴⁵ *Çocuk Haftası*, Sayı: 44, 30 İlk Teşrin (Ekim) 1943, s. 4.

parçalamıştır. Bunun üzerine korkan askerler bir daha o köyden geçmemişlerdir. Hikayede, Türk kadınının yiğitliği teması işlenmiştir. ⁶⁴⁶

Elli ikinci sayıda Şevkat Bilgisel tarafından yazılan “*Aptal Kahraman*” adlı hikaye karşımıza çıkar. Milli Mücadele dönemi Anadolu’sunda geçen hikayede topal bir kahyanın köylerinde bulunan ve civar Türk birliklerine ait bazı önemli evraklarının düşman eline geçmesini önlemesi konu edinilmiştir. Halk ve ordunun topyekun mücadelesi ama tema olarak okunmaktadır. ⁶⁴⁷

Altmış birinci sayıda Şevkat Bilgisel bu kez “*Yuvaya Dönüş*” adlı hikayesini yayımlar. Kocasını Savaşı uğurlayan bir kadını konu alan hikayede kadın, eşinden ve hayatından vatan uğruna hiç düşünmeden vazgeçebilmiştir. Hikâye vatan için yapılan fedakarlığı yüceltmektedir. ⁶⁴⁸

Altmış dördüncü sayının arka yüzünde “*Hacı Murat*” adlı resimli roman başlar. Kafkaslarda özgürlüğü uğruna mücadele eden bir kahramanın hikayesi resimli romanın konusunu oluşturur. ⁶⁴⁹

Altmış yedinci sayıda Şevket Bilgisel “*O Başka*” adlı hikayeyi yazmıştır. Hikaye Osman ve Rıza adında iki kişinin köylerindeki aynı kız için birbirlerine düşman olmalarını, ancak zaman gelip cepheye gittiklerinde bu iki düşman köylünün düşmanlığı geride bırakılıp, omuz omuza çarpışmaları ve kahramanca savaşları anlatılır. Vatanın her hissin üzerinde olduğu teması bir kere daha ele alınmıştır. ⁶⁵⁰

Yetmişinci sayıda, Şevket Bilgisel, “*Son Nutuk*” adlı milli hikayeyi yayımlar. Düşmana esir düşen bir Türk subayının tüm işkencelere rağmen konuşmamasını anlatan hikayede zalim düşman ve vatansever subay imgeleri çarpışmaktadır. ⁶⁵¹

Yüz yedinci sayıda “*Küçük Ömer*” adlı hikaye yer alır. Fazıl M. Ülkan tarafından yazılan hikayede babası ve dedesi Balkan Savaşları’nda, Çanakkale’de çarpışan Ömer adlı küçük çocuğun Milli Mücadele döneminde köylerine gelen

⁶⁴⁶ *Çocuk Haftası*, Sayı: 47, 19 Kasım 1943, s.4.

⁶⁴⁷ *Çocuk Haftası*, Sayı: 52, 25 Son Ay, 1943,s.4.

⁶⁴⁸ *Çocuk Haftası*, Sayı: 61, 26 Şubat 1944, s.4.

⁶⁴⁹ *Çocuk Haftası*, Sayı: 64, 18 Mart 1944, s. 16.

⁶⁵⁰ *Çocuk Haftası*, Sayı: 67, 6 Nisan 1944, s.4.

⁶⁵¹ *Çocuk Haftası*, Say:70, 29 Nisan 1944, s. 4.

düşmanı yakalatması anlatılır. Türk çocuğunun zekası ve gözü pekliği hikayenin ana eksenini oluşturmuştur.⁶⁵²

Çocuk Gözü'nün ilk sayısında ise “*Topuz Hakan*” adlı resimli tarihi Türk romanı başlamıştır. Romanı Rıza Çavdarlı yazmış, Münif Fehim resimlemiştir. Cengiz’in orduları ilerlerken, Fergana şehrinde dünyaya gelen Topuz isimli bebek büyür ve büyük bir savaşçı olur. Önce Cebe Han’ın ordusunda mücadele eder, arkasında çeşit kahramanlıklarını ilerleyen sayılarda sürdürür.⁶⁵³ Aynı sayıda Reşat Ekrem Koçu yine Münif Fehim’in çizimi ile eşlik ettiği “*İstanbul Nasıl Aldık*” adlı yazıyı kaleme almıştır. Yazıda, İstanbul’un fethi anlatılır. Ancak dikkat çekici olarak askerler leventlerden önce bu kez sultana övgülerin yer alması Osmanlı tarihi ile adeta bir barışma gibi görünse de; Fatih Sultan Mehmed’den, Mehmet Bey olarak bahsedilmesi ve onun Osmanlı değil Türk İmparatoru olarak anılması dikkat çekici bir ayrıntı oluşturmuştur.⁶⁵⁴

3.2.3.3. Milli Bayramlar

Çocuk Sesi dergisinin dört yüz doksanıncı sayısında 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı’nı konu alan “*19 Mayıs*” başlığı yer alır. Bu başlığın altında verilen özlü sözler dönemin çocuk politikalarının adeta sloganları gibidir. “*Sıhhatini seveceksin vatanını seveceksin; Vücudu güzel tutmamak ayıp işlemdir; Gençlikten ihtiyarlığa sağlık saklamalıdır; Gel de kafayı yaşatır kafa gövdeyi işletir; Her yaşta spor yapının başı vücuduna yük olmaz*” gibi örneklerde olduğu gibi beden üzerinde mutlak hakimiyet ve söz hakkı çabası devam etmektedir.⁶⁵⁵

Afacan Çocuk Sesi'nin iki yüz elli sekizinci sayısında yayınlanan “*Cumhuriyetimizin 16. Yılı*” başlığı son derece önemlidir. Atatürk’ün ölümünün ardından İnönü döneminin bu ilk Cumhuriyet Bayramı’nı kutlamak için yazılan yazıda bir kez daha Avrupalıların ülkemize gıpta ile baktıkları, ordumuzun

⁶⁵² *Çocuk Haftası*, Sayı: 107, 13 Son Kanun (Ocak) 1945, s. 5.

⁶⁵³ *Çocuk Gözü*, Sayı:1, 21 Haziran Perşembe, s.9.

⁶⁵⁴ *Çocuk Gözü*, Sayı:1, 21 Haziran Perşembe, s.9.

⁶⁵⁵ *Çocuk Sesi*, Cilt: 20, Sayı: 450, 15 Mayıs 1939, s. 2.

dünyadaki en güçlü ve çelikten ordu olduğu gibi gerçek ile propagandanın iç içe yer aldığı söylemler yer almıştır.⁶⁵⁶

Çocuk dergisinin yüz otuz sekizinci sayısında ise Malatya Mebusu Dr. Hilmi Oytaç imzası ile yayınlanan “23 Nisan Çocuk Bayramı” adlı şiir bir vekilin kaleminden çıkması dolayısı ile önemlidir. Şiirin bir bölümünde özellikle Türklük kavramı üzerinde durulmuştur.

Yüz Doksan Sekizinci sayıda Zafer Bayramı nedeni ile yazılan içeriklerde çocukların yarımın askeri olarak ele alınması durumu öne çıkmıştır. Münir Hayri Egeli bu sayıda “*Asker Çocuk*” adlı şiirini yayımlar. Aynı sayfada bir de “*Bugün İzci Yarın Asker*” başlıklı kısa bir yazı yer alır.

Yüz doksan üçüncü sayıda 30 Ağustos’tan, bağımsızlığa geçen süreci ele alan bir yazı yayınlamıştır. Yazının büyük başlığı “*Müdafaa Ordu Bir Milletın Mayasıdır*” şeklinde iken başlığın altındaki mesajlar şu şekildedir:

“*Eski bir atasözü Türk Çocuğu at sırtında doğar, at sırtında ölür der. O vaktin atı bugününün tankı, motorlu kıtası demektir. Bu atasözü harpte asker olarak doğan, asker olarak ölen Türk temelinin ne güzel bir unvanıdır.*”

“*İcabında hepimiz, kadın, erkek, çocuk, ihtiyar asker; Hepimiz büyük Türk ordusunun bir parçasıyız. Bugün hepimizi göğsünde toplayacak olan ordu, bizim ana kucağımızdır.*”⁶⁵⁷

Çocuk Haftası dergisinin kırk dördüncü sayısında Cumhuriyet’in yirminci yılı dolayısıyla bu konuyu işleyen önemli içerikler vardır. Rakı Çalapala “*Cumhuriyet’te 20 Yıl*” şiirini yayınlamıştır. Şiirde Türklerin ne büyük bir ırk olduğu ve Cumhuriyet’in yirmi yılda başardıkları Çalapala’nın diğer eserlerindeki milliyetçi üslubu da devam ettirerek anlatılmıştır.

Altmış dokuzuncu sayıda yine Rakım Çalapala’ya ait milli tandanslı bir şiir olan “*Yavru Türk’ün 23 Nisan Söylevi*” yayınlanır. Şiirin ilk dizelerinin de gösterdiği gibi çocuklar vatanın bekçileri koruyucusu olarak görülmeye devam etmektedir.⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ *Afacan- Çocuk Sesi*, Cilt: 21/10, Sayı: 511/258, 20 Birinci Teşrin (Ekim) 1939, s.2.

⁶⁵⁷ *Çocuk*, Sayı: 198, 31 Ağustos 1940, s.4-5.

Yetmiş üçüncü sayıda “19 Mayıs” adlı şiirde ise yine gürbüz çocuk kavramı ele alınmış ve gürbüz çocukların vatan için çalıştığı, vatanın teminatı olduğu mesajı verilmiştir. Şiirin ilk bölümü şöyledir:

“Gençlik, ilkbaharıdır yüce Türk ulusunun.

O, yürüyor çizdiği yolda en ulusunun.

Türk gençliği benzemez dünyada bir gençliğe

Çünkü 19 Mayıs bir şereftir gençliğe

Türk gençliği önünde öyle çok işler vardır ki

Onları başarmak gürbüzlüğe dayanır

Kafa gürbüz olacak, yürek gürbüz olacak

Türk gençliği bedence tek tek gürbüz olacak

İşte 19 Mayıs bayramının anlamı

Bizlere bundan başka şeref var mı ?”(...)

3.2.3.4. İnönü Tek Parti ve Dış Politika

Afacan’ın iki yüz kırk birinci sayısı Hatay meselesini satırlarına taşımıştır. “*Büyük Hatay, Büyük Bayram*” başlığı ile yayınlanan yazıda Hatay’ın tarihi hakkında verilen bilgiler Türk Tarih Tezi ile paralel bir biçimde ilerlemiştir. Metin tarih tezine olan atıfları ile de son derece ilginçtir. Hatay’ın Türklüğünün ilan edilmesi sürecinde gerek içerde, gerekse dışarıda meşruiyet kaygılarının satırlara yansıdığı görülür. Bu kaygıların neticesi ise Hatay’ın bin yıllık Türk yurdu olduğu tezini ortaya koymaktır. Bu çerçevede Hatay’ın ismini Hattiler’den aldığı ve Anadolu’nun bu eski uygarlığının da Türk olduğu dolayısıyla Hatay’ın da Türk olması gerektiği ileri sürülmüştür.

⁶⁵⁸ *Çocuk Haftası*, Sayı: 69, 22 Nisan 1944, s.2.

Bununla birlikte Atatürk'ün başlattığı Hatay mücadelesini noktalayanın “*Milli Şef*” olduğuna ısrarla dikkat çekilmiştir.⁶⁵⁹

Çocuk dergisinin yüz otuzuncu sayısında “*Hatay*” adlı yazı dizisi başlar. “*Kurtulan Yurdda Dört Ay*” başlığı ile çıkan dizide yazarımız Hatay’da askerlik vazifesi sırasında kaldığı dört ay kaldığı Hatay’a dair gözlemlerini anlatırken, buranın bir Türk şehri olduğu noktasında güçlü ifadeler kullanmaktadır. Yazı Hatay meselesine bakışta yaşanan milli cereyanı doğrudan bölgenin içinden anlatması bakımından önemlidir.⁶⁶⁰

Yüz otuz dördüncü sayıda, derginin ideolojik öğeler barındıran, hatta diğer dergilerin içerikler arasında dahi öne çıkan en önemli metinlerinden birisi yüz otuz dördüncü sayıda yayınlanmıştır. Halil İbrahim Akçam tarafından yazılan “*Tek Parti*” adlı manzumede, tek partili yönetim sistemi açık bir şekilde övülürken, Cumhuriyet Halk Partisi birlik ve bütünlüğün adeta sigortası olarak tanıtılmıştır.⁶⁶¹

Yüz kırk altıncı sayıda ise Hatay’ın anavataına katılması ele alınmıştır. “*Hatay Anavataına Kavuşuyor*” başlıklı yazıdan bir bölüm şöyledir:

“(…)Her şeyi yerinde ve zamanında yapan Atatürk bu işe de kudretli parmağını bastı. Emanet olarak komşumuza bıraktığımız Hatay’ı düşündü, o vakit bir müstakil Hatay devleti kuruldu. Hatay’da her şey, Türk’tür, herkes Türkçe konuşur, kanunları, yasaları Türk’tür. Orada bizim paramız geçerdi. Atatürk’ün en büyük arkadaşı Milli Şefimiz İnönü, Büyük Atamızın bu eserini tamamladı. Artık Hatay bütün bütün Türk vatanının bir parçası oluyor.”

Yüz kırk sekizinci sayıda övgülerin yönü bir kez daha İnönü’ye dönmüştür. “*23 Temmuz Lozan- Montrö- Hatay*” başlıklı yazıda İsmet İnönü’nün uluslararası meselelerimizdeki yararlılıklarından söz edilmiş ve metin “*Yaşasın Milli Şefimiz*” denilerek tamamlanmıştır.⁶⁶² Aynı sayıda H.İ. Akçam tarafından Atatürk ve İsmet İnönü’ye yazılmış bir şiire de yer verilmiştir. “*Ebedi Şef- Milli Şef*” adlı şiir İsmet İnönü’nün Atatürk’ün ikinci Cumhurbaşkanı olarak gelişinin bir anlamda psikolojik

⁶⁵⁹ *Afacan*, Cilt:10, Sayı:241, 29 Haziran 1939, s. 3.

⁶⁶⁰ *Çocuk*, Sayı: 133, 7 Nisan 1939, s. 10-15.

⁶⁶¹ *Çocuk*, Sayı: 134, 14 Nisan 1939, s. 2.

⁶⁶² *Çocuk*, Sayı: 148, 21 Temmuz 1939, s.2.

meşruiyetinin sağlanması noktasında propagandasını yapmaktadır. Şiir iktidarın propagandasının dozunu anlamak açısından önemli bir örnektir.⁶⁶³

Yüz altmış üçüncü sayıda, II. Dünya Savaşı'na dikkat çeken dergi "*Harp İçinde Çocuk*" başlığını atar ve savaş içerisinde çocuklara düşen görevleri hatırlatır.

"Dünyada harp var, dünya böyle bir durumdayken çocuklarında ödevlerini biliyor musunuz? Fakat sadece savaşan ulusların çocuklarını düşünmeyin. Onlar harbin yoksulluklarını, acılarını ve uykusuz gecelerini yaşıyorlar.

*Asıl iş harbe girmeden önce tedbirli bulunmak değil mi? O halde bizim de ödevimiz var, hava koruması için öğretmenlerimizin söylediklerini iyice öğreneceğiz. Bu öğütlerin önemli yerlerini yazacağız. Bunları bilmeyenlere anlatacağız. Kağıdımızı, kalemimizi, defterimizi daha temiz, daha sakınarak kullanacağız. Gündeliklerimizden daha az harcayacağız, kumbaramıza daha fazla para atacağız. Elbisemizi, çantamızı, kasketimizi kirletmemeye, yırtmamağa daha çok dikkat edeceğiz. Daima Daha Tutumlu Daima Daha Dikkatli Olalım Çocuklar."*⁶⁶⁴

Çocuk, bundan sonraki sayılarında devletin II. Dünya Savaşı boyunca uyguladığı politikaları çocuklara anlatır. Yüz altmış dördüncü sayıda çocuklara kumbara dağıtacağına dair bir habere yer veren dergi, aynı sayıda "*Ekonomiye Dair Vecizeler*" yayınlar. Savaş ortamının tasarruf ekonomisine dayanan politikaları çocuklara kavratılmaya çalışılmaktadır.⁶⁶⁵

Yüz altmış beşinci sayıda H. Rafet Tanışık imzalı "*Bir Hafta Süren Bayram Ekonomi Haftası*" başlıklı yazı yayınlanır. Yazı boyunca güçlü bir ülke için, yerli malı kullanımı, ürün ıslahı, birikimlerin bankada değerlendirilmesi gibi başlıklar okuyucuya ödev gösterilir. Benze öğütler Türk çocukları için de bir kez daha tekrarlandıktan sonra yazı şu şekilde tamamlanmıştır.

*"Nihayet ebedi ATA'mızın da buyurduğu gibi Övünün, Çalışın, Güvenin"*⁶⁶⁶

Yüz yetmiş birinci sayıda H. Refet Tanışık, "*Dünya Kapımızın Önündedir, En Büyük Saadetimiz Sihatimizdir.*" başlıklı yazısını yayımlar ve çocuklara özellikle

⁶⁶³ *Çocuk*, Sayı: 148, 21 Temmuz 1939, s.3.

⁶⁶⁴ *Çocuk*, Sayı: 163, 13 Son Teşrin (Kasım) 1939, s.2.

⁶⁶⁵ *Çocuk*, Sayı: 164, 27 Son Teşrin (Kasım) 1939, s.2.

⁶⁶⁶ *Çocuk*, Sayı:164, 4 İlk Kanun (Aralık) 1939, s. 2.

dönemin mevcut koşulları içerisinde çok daha sağlıklı, güçlü olmayı öğütler. Derginin dönemin politikaları ile uyumlu yaklaşımının başka bir örneğini verir.⁶⁶⁷

Çocuk Gözü'nün üçüncü sayısında ise Behçet Kemal Çağlar'a ait "*Kars'a Sesleniş*" adlı şiir yer almaktadır. Şiir, Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak talebi ettiği Boğazlar ve Kars üzerinde hak iddiasında bulunduğu bir dönemde yazılmış olması ile mesaj verir niteliktedir.⁶⁶⁸

Beşinci sayıda "*Kars, Sarıkamış, Ardahan Vatanın Bölünmez Parçalarındandır*" başlıklı yazıda bu konuda çok daha net bir mesaj verilmiştir. Üç şehrin kahramanlıklarıyla dolu tarihleri anlatıldıktan sonra *Yok öyle yan bakma Moskof sen ona*" denilmiştir.

3.2.4. 1946- 1950 Dönemi Çocuk Dergilerinde Ele Alınan Kavramlar

Tek parti döneminin son dört yılı aslında yeni siyasal partilerin doğduğu ancak CHP'nin iktidarını bir müddet daha devam ettirdiği bir dönem olmuştur. Bu dönemin yayınlar açısından değerlendirmesine bakıldığında ise totaliter rejimlerin devrilmesine bağlı olarak Türkiye'de de milliyetçi söylemin terk edilmeye başladığı ve bu durumun yayınların içeriklerine yansıdığı söylenilebilir. Öyle ki bu dönemde bir milli bayram için özel sayı ya da geniş içerikler bulmak git gide zorlaşan bir durum haline alırken, Türk, Türklük gibi milli vurguların satırlardaki görünürlüğü yıllar ilerledikçe hemen hemen kaybolmuş, bu dönemin çocuk dergileri mesaj verme kaygısını bir kenara bırakarak doğrudan eğlence kültürüne yönelik araçlara dönüşmeye başlamışlardır. Her ne kadar bu dönemde de milli kimlik inşasına yönelik söylemler zaman zaman görülsede bunların etkisi önceki dönemler ile kıyaslanmayacak kadar azdır.

⁶⁶⁷ *Çocuk*, Sayı: 171, 8 İlk Kanun (Aralık) 1940, s.2.

⁶⁶⁸ *Çocuk Gözü*, Sayı: 3, 5 Temmuz 1945, s. 7.

3.2.4.1. Milli Romanlar- Çocuk Kahramanlar

Çocuk Haftası dergisi milliyetçi söylemin içeriklerinde yer alması bakımından 1946- 50 döneminde de öne çıkan süreli çocuk yayınlarından biridir.

Derginin yüz altmışıncı sayısında “*Düşmanla Karşı Karşıya*” adlı hikaye yer almaktadır. Adnan Erim tarafından yazılan hikayede, eski bir deniz subayının, Birinci Dünya Savaşı sırasında görev yaptığı geminin bir denizaltı tarafından batırılması sonucu arkadaşları ile birlikte suyun içinde hayatta kalma mücadelesi anlatılır. Hikayenin sonu ise mesaj verici niteliktedir.

*“Hüseyin ile ben on üç saat buz gibi suların içinde ve dondurucu karların üstünde kaldığımız halde ölmedik düşmandan intikam almak için daha da ölmeyecektik”*⁶⁶⁹

Yüz yetmiş altıncı sayıda ise Mahmut Atilla Aykut, “*Bir Tarihin Destanı*” adlı hikayeyi yayımlar. Hikayede Oğuz ve büyük babası arasında geçen bir sohbet anlatılmaktadır. Büyükbabası Gazi Osman Paşa ile ilgili bir resim görünce duygulanır ve ağlamaya başlar bunun üzerine Oğuz'a Plevne Savaşı'nın hikayesini anlatır kendisi bizzat Plevne savaşında yer almış ve çekilen zorlukları bilmiştir. Hikayede yer yer Türklüğü ve Türk askerini yüceltici cümleler yer almıştır.⁶⁷⁰

Yüz seksen sekizinci sayıda “*Denizaltı 38*” adlı yeni bir hikaye serisi başlar. Bir savaş sırasında bir Türk denizaltısı içerisindeki Türk denizcilerinin yaşadıklarını konu alan kurgu bir hikayedir. Hikayede Türk denizcilerinin zorluklarla nasıl mücadele ettiği anlatılmaktadır. Ancak yer yer görülse de milliyetçilerin varlığı kısmen daha azdır.⁶⁷¹

“*Vatan Borcu*” adlı hikaye ise iki yüzüncü sayıda yayımlanmıştır. Semiramis Kök tarafından yazılan hikayede, Ramiz isimli bir nalbandın Milli Mücadele sırasında askerden kaçan oğlu yerine “*senin yerine vatan borcunu ben ödemeye gidiyorum*” diyerek Kuvayı Milliye'ye katılması anlatılmaktadır.

⁶⁶⁹ *Çocuk Haftası*, Sayı:160, 10 Ocak 1946, s. 14.

⁶⁷⁰ *Çocuk Haftası*, Sayı: 176, 11 Mayıs 1946, s. 4.

⁶⁷¹ *Çocuk Haftası*, Sayı: 188, 1 Ağustos 1946, s.11.

İki yüz otuzuncu sayıda Semiramis Kök, vatan için kendini feda eden bir kadını anlattığı bir başka milli hikaye olan “*Düşman ve Köylü Kadın*”ı yayımlar. Hikayede toprakları işgal edilen ve düşman gelecek diye köyleri boşalsa da yaşlı annesini bırakamayıp köyünde kalan genç bir kadın düşman geldiğinde onları ortadan kaldırmak ister. Bunun amaçla ellerinde kalan tek içecek olan pekmezleri zehirlenmiştir. Komutan ise daha önce zehirli su kuyularını görmüş ve tecrübe etmiştir. Bu nedenle pekmezden önce kadının içmesini ister ve kadın tereddütsüz denileni yapar. Bunun üzerine yanındaki kırk askerle birlikte içeceği bitiren komutan onlarla birlikte zehirlenerek ölür. Kadın düşmanları bertaraf etmek uğruna düşünmeden kendini feda etmiştir.⁶⁷²

İki yüz otuz altıncı sayıda Adnan Erim tarafından yazılan “*Demiralp*” adlı hikaye yayımlanır. Eski bir asker olan Demiralp topraklarında çiftçilik yaparken Türk Hakan'ı kendisini düşmana karşı yeniden göreve çağırır. Demiralp görevi her Türk askerinin yapacağı gibi tereddütsüz kabul eder. Ardından düşmanı bozguna uğratar ve topraklarına göre döner. Hakan onu başkomutan yapmak istese de o mevkide gözü olmadığını söyleyerek öyle de zannedilmemesi için bunu kabul etmez topraklarında yaşamaya devam eder. Hikayede Türk askerinin vazifesini karşılıksız ve tereddütsüz yapacağı mesajı bir kez daha tekrarlanmıştır.⁶⁷³

İki yüz seksen beşinci sayıda Recai Bilgin'in yazdığı “*Kahraman Türk Yavrusu*” adlı hikaye yer alır. Ali isimli bir Türk genci Milli Mücadele döneminde Türk askerlerine pusu kurmak isteyen düşman askerlerinin varlığını fark eder ve bunu Türk askerlerini bildirerek onları kurtarır. Tüm Türk gençliğinin onun gibi olması, Ali'nin Türk gençliğine örnek gösterilmesi metin içerisinde dikkate değerdir.⁶⁷⁴

İki yüz doksan birinci sayıda “*Sayılı Kahramanlar*” yayımlanır. Orhan Tekin'in yazdığı hikayede Cengiz Han'ın Harezmi ülkesini işgali sırasında ülkesini koruyamasa da kahramanca savaşan Timur Han'ın hikayesi anlatılır. Hikaye Türkler'in son ana kadar mücadele etmekten geri durmayacağını ifade etmektedir.⁶⁷⁵

⁶⁷² *Çocuk Haftası*, Sayı: 200, 24 Mayıs 1947.

⁶⁷³ *Çocuk Haftası*, Sayı:236, 5 Temmuz 1947.

⁶⁷⁴ *Çocuk Haftası*, Sayı: 285, 12 Haziran 1948, s.3.

⁶⁷⁵ *Çocuk Haftası*, Sayı:291, 24 Temmuz 1948, s.3.

Üç yüz yirmi altıncı sayının arka yüzünde ise bu kez “*Turgut Reis*” adlı resimli roman yayımlanır. Böylelikle bir kez daha bu ünlü Türk denizcisinin maceraları okuyucuya aktarılmıştır.⁶⁷⁶

Üç yüz otuz üçüncü sayıda ise Hamit Gündoğdu, “*Kahramanlar Kahramanı*” adlı milli romanı yazmaya başlar. Romanda Aydınolu Mehmet Bey’in oğlu Umur Bey’in Cenevizliler elinden İzmir’i almak için gösterdiği mücadele ve kahramanlıkları anlatılmaktadır.⁶⁷⁷

Ülkü Matbaasının yayınlarından olan *Çocuk Gözü*, 1946- 50 döneminde de belli oranda milli kimlik yaratımı ile bağdaştırabileceğimiz içerikler vermiştir.

Derginin yirmi yedinci sayısında Turgut Reis bir kez daha karşımıza çıkar. Süreli çocuk yayımlarının içerikleri arasında oldukça popüler olan bu tarihi figürün maceraları bu kez Ertuğrul Şevket tarafından yazılan “*Akdeniz’de Türk Bayrağı*” adlı milli romanda işlenir.⁶⁷⁸

Kırk beşinci sayıda “*İstiklal Madalyası*” adlı hikaye yer alır. Hikayede, İstanbul’da bir subayın yoldan geçerken selam durması ve bunu fark eden kişinin sonradan anlattığı olaylar konu edilmektedir. Buna göre, subay yaşlıca bir kadını selamlamıştır. Kadının göğsünde ise İstiklal Madalyası vardır, oğlunu milli mücadelede kaybetmiştir. Aylığını almak için dışarı çıktığında Gülhane’deki Atatürk anıtını da selamlamaya gitmektedir. Bu vatanperver durum çocuk okuyucuya savaş döneminde savaşın bedeli ve tarihe sahip çıkma konusunda ilham olma çabasıdır.⁶⁷⁹

Çocuk Gözü dergisi zaman zaman özel sayılar yayınlamış bu sayılarda da milli hikayelere yer vermiştir.

İlk özel sayıda Mahmut Şevket Beşinci’nin yazdığı “*Rodoslular Elinde Bir Türk*” göze çarpmaktadır. Hikayede Rodos Şövalyelerine esir düşen Cenkiç isimli Türk denizci şövalyelerin lider önünde saygısını sunmak için diz dahi çöker ancak

⁶⁷⁶ *Çocuk Haftası*, Sayı: 326, 26 Mart 1949, s.16.

⁶⁷⁷ *Çocuk Haftası*, Sayı:333, 16 Mayıs 1949, s.16.

⁶⁷⁸ *Çocuk Gözü*, Sayı:27, 20 Aralık 1945, s. 6.

⁶⁷⁹ *Çocuk Gözü*, Sayı: 45, 24 Nisan 1945, s. 6.

şövalyelerin liderinin padişaha küfretmesi üzerine intikama girişir. Şövalyelerin liderini öldürüp kellesini alan Cenkiç, adadan kaçır ve kelleyi de hünkara sunar.⁶⁸⁰

İkinci özel sayıda Mehmet Şevket Beşinci'nin bir diğeri tarihi hikayesi “*Kalbur Ali*” yer alır. Macaristan'daki fetihler sırasında arkadaşlarına yardım götürebilmek için kaçır durumuna düşen ve şehit olan kalbur Ali'nin hikayesi anlatılmaktadır. Hikâyede dönemin kumandanı Savcı Bey, Ali'yi kahraman ilan etmiştir.⁶⁸¹

Üçüncü özel sayıda Mehmet Şevket Beşinci bu kez “*İki Türk Levendine Karşı Bir Düşman*” adlı hikayeyi yayınlar. Derviş ve Mehmet isimli iki levent, Venedikliler eline düşmüştür. Uzun bir esaretten sonra bir yolunu bulup kurtulmuşlar ve gemideki tüm Venediklileri öldürmüş ardından da İstanbul'a doğru kaçmışlardır. Hikâyede bu Türk denizcilerin kahramanlıkları anlatılmaktadır.⁶⁸²

Dördüncü özel sayıda ise Mehmet Şevket Beşinci, bu kez milli mücadele dönemini konu alan bir hikâyeye yayınlamıştır. “*Düşman orduları karşısında*” adlı hikâyede Yunanlıların Ege'ye çıkmasının ardından köyü basılan Remzi Efe'nin bölgedeki Yunanlılara korku salan mücadelelerini anlatılmaktadır. Efe hikâyenin sonunda bilerek yakalanmış ve genç efelerin bulunduğu bölgeyi patlatması isteyerek yanında birçok Yunan askerini de ölüme götürmüştür.⁶⁸³

⁶⁸⁰ *Çocuk Gözü Özel Sayı*, No:1, Ağustos 1945, s. 8-10/ 31.

⁶⁸¹ *Çocuk Gözü Özel Sayı*, No:2, Eylül 1945, s.21-22.

⁶⁸² *Çocuk Gözü Özel Sayı*, No:3, Ekim 1945, s.33-35.

⁶⁸³ *Çocuk Gözü Özel Sayı*, No:4, Kasım 1945, s.8-10.

SONUÇ

Milliyetçilik veya daha doğru bir ifade ile milli duygular insanlığın uzun dönemlerinden beri varlığını korumuştur. Romalılar ile Germanler Türkler ile Çinliler, Fransızlar ile Almanlar arasında tarihin kadim mücadeleleri yaşanmıştır. Bu mücadelelerin tarafları için çarpışanların aidiyetlerinin sadece hükümdarlarına karşı olduğunu söylemek bizce güçtür. Yine toprağa ve ülkeye duyulan aidiyet oldukça yaşlı bir olgudur.

Bununla birlikte milliyetçiliğin doktrin haline modern dönemde geldiği de doğrudur. Fakat bir olgunun tanımlanmamış olması onun yokluğunun göstergesi değildir. Çalışmamızın ilk bölümünde bu konu üzerinde durulmuş ve milliyetçiliğin belirli bir zamanının olmadığına kanaat getirilmiştir.

Modern milliyetçi doktrinin ise Avrupa'da doğmuş ve buradan dünyaya yayılmış olduğuna katılmamak mümkün değildir. Daha önce saman alevi gibi görünüp kaybolan, bazı milletleri zaman zaman etkisine alan milli kimlik Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi sonrası çok güçlü bir yayılma göstermiş ve de dünyayı etkine almıştır. Bu etkiden en çok darbe yiyenlerse imparatorluklar olmuştur. Milliyetçi etkiler ile kendi ulus devletlerine sahip olmak isteyen halklar, tebaası oldukları imparatorluklar ile mücadeleye girişmişlerdir. Yaşanan mücadelelerin en sertlerinden biri de şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu ve ayrılıkçı tebaaları arasındadır.

İmparatorluk yaşanan ve yaşanacak kopmaları engellemek için bir dizi tedbir aldıysa da yeterli gelmemiştir. Özellikle gayrimüslim halkın Osmanlı olmak istemediği yaşanan isyan ve savaşlar ile görülmüştür. İmparatorluktan yaşanan kopmalar sınırların git gide erimesine ve toplumda ciddi travmalara yol açarken, aynı zamanda kurtuluş reçetesi de milliyetçilikte bulunmuştur. Böylece son devrelerini yaşarken asli unsuruna dönen Osmanlılar tarihi ömürlerini doldururken yerine ulus devlet anlayışı ile Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Cumhuriyeti kuran kadroların ideolojisini şekillendiren en önemli unsurlar yaşanan bu travmalardır. Kaybedilen topraklarda öteki olmanın ne demek olduğunu gören yöneticiler için çıkar yol kendi aidiyetlerini pekiştirmek, kendi vatanlarına sahip çıkmak ve hatta bizi güçlendirmek için kendi ötekilerini yaratmaktır. Ulus

devlet anlayışı ile kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarından başlayarak bu anlayışla şekillendirilmiştir. Ya da bir başka ifade ile Türkler kendi ütopyalarını yaratmak istemişlerdir.

Bu ütopya da vatandaşın tanımı ve ondan beklenenler bellidir. Sadık, çalışkan ülkeye ve iktidara bağlı vatandaşlara sahip olmak isteyen iktidar bu isteği çeşitli araçlar kullanarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu araçların en önemlilerinden biri de süreli yayınlardır.

Ele aldığımız çocuk dergileri bize iktidarın devamlılığın garantisi olarak gördüğü çocuklara nasıl şekil verdiğini göstermiştir. Türk, Türklük, gibi kavramlar yüceltilmiş çocuklara ait olacakları bir dünya verilmesi amaçlanmıştır. Bu açıdan çocuk dergilerinin önemli bölümü iktidarın çocuğa onun dilinden seslendiği araçlar olmuşlardır. Diğer yandan hedeflerinde çocuklar olan isimlerinde sıklıkla çocuk kelimesi geçen bu dergiler çok sert söylemleri de çekinmeden ortaya koyabilmişlerdir.

Çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlardan birisi özellikle 1930'lu yıllarda Türkiye'de yükselen milliyetçi cereyanın karşısında iktidarın totaliter bir çizgide seyrettiği ve milliyetçiliği meşruiyetinin bir aracı olarak kullandığı olmuştur. Özellikle küçük neslin milli aidiyetler kazanması önemsenmiştir.

Böylelikle çocuklara mesaj verecek en önemli araçlardan biri olarak çocuk dergileri karşımıza çıkmıştır. İçerdikleri metinler zaman zaman büyükleri dahi dehşete düşürecek düzeyde olan bu dergiler uzun yıllar milli bilincin aktarımı konusunda önemli rol oynamış neredeyse devlet sözcülüğü yapmışlardır. Bu süreçte çocuğun bedeni, ahlakı, hak ve ödevleri bu dergilerin satırlarında sık sık ele alınmış ve ideal çocuk tipi bu dergilerde halka aktarılmıştır.

Dergilerin içerikleri ele alındığında dikkat çeken en önemli unsurlardan birisi iktidarın git gide dozu artan milliyetçi söylemi ile görünen paralelliktir. Bu bakımdan dergiler iktidarın çocuklara seslenen gayri resmi temsilcileri gibidir denilebilir. Türkiye'nin uzun savaşların ardından nihayet istiklaline kavuşması ile birlikte ilk işi savaşın izlerini silmek olan iktidar, bu etkilerin çocukların üzerinden de kalkmasına azami dikkat göstermiştir. Öyle ki geleceğin yetişkinleri olarak ele alınan çocukların beden ve ruh sağlıklarının yerinde olması, olabilecek en iyi şekilde bilgi ve

görgülerini arttırmaları ve geleceğin örnek vatandaşları olarak yetişmeleri iktidarın öncelikleri arasında yer almıştır. Çocuk dergileri de bu noktada devreye girerek çocuğun bedensel gelişimini sağlaması için ön ayak olacak, hem bilgilendirici, hem de teşvik edici içeriklere yer vermişlerdir. Özellikle *Gürbüz Çocuk* dergisi örneğinde görülebileceği üzere bu dergilerde sadece çocuklara değil ailelere de mesajlar verilmiş çocuğun sağlıklı biçimde yetişmesinin önemi kalın çizgilerle vurgulanmıştır. Öyle ki bu durum pek çok yayında çocuklara vatandaşlık ödevi olarak aktarılmıştır.

1920'lerin sonu Türkiye'de önemli siyasal ve toplumsal dönüşümlere gebe olmuştur denilebilir. 1930- 1945 arası devrede parti devlet bütünleşmesinin çok daha gözle görülür olduğunu, yine aynı dönemde milli kimliğin oluşturulmasına yönelik atılan adımların çok daha hız kazandığını söylemek bizce de yanlış olmayacaktır. Özellikle 1929 ekonomik buhranının ve 1930'larda dünyada yükselen totaliter rejimlerin yansımaları ülkemizi de etkilemiştir. Bu bağlamda tek parti yönetiminin toplum üzerindeki etkisi ve müdahaleleri artmıştır. Çocuk dergileri de bu totaliterleşmeye kayıtsız kalmamış iktidarın söylemini içeriklerine taşımışlardır. Dönemin çocuk dergileri için başka bir ifade ile iktidarın sesi olmuşlardır demek yanlış olmayacaktır. Bu konuda CHP amblemini dergi kapağına taşıyan *Çocuk Sesi* gibi ileri örnekler çok defa görülmüştür. Türk, Türklük, yerlilik kavramları dergilerin hemen her satırında sıklıkla vurgulanmıştır.

1930'lardan başlayarak çocuk dergileri için ülke meselelerinden kopuk değildirler, ancak meseleleri ele alışları bakımından salt haber vermek ya da bilgilendirmekten öte propagandacı bir çizgide olmuşlardır demek yanlış bir ifade olmayacaktır. Bu propagandacı anlayış iktidarın dil ve tarih algısı etrafında şekillenmiştir. Dış politikada Hatay'ın anavatana katılması sürecinde bölgenin kökenleri ile ilgili yaklaşımlar, yine Sovyetler Birliği'nin Doğu Anadolu'daki emelleri karşısında geliştirilen söylemler Anadolu'nun ezelden beri Türk yurdu olduğu üzerinden sunulmuştur. Böylece Türklerin dünyanın en kadim milleti olduğunu ileri süren Türk Tarih Tezi ile uyumlu bir dil ortaya konmuştur. İç politikada ise 1928 yılında gerçekleşen harf inkılabı ile birlikte alfabe değişimi yanında Türkçeleşme de gözlemlenmiştir.

Çocuk dergilerinin en önemli misyonlarından birisi yeni nesle istenen dil ve tarih bilincini yerleştirmeye çalışmak olmuştur. Bu anlamda özellikle 1928 ertesinde

sadece alfabe değişimi ile yetilmemiş hızlı bir Türkçecilik hareketine girişilmiştir. Öz Türkçe yayınlar yapacaklarını deklare eden dergilerde Güneş Dil Teorisine uygun olarak öz Türkçe olarak türetilmiş kelime ve terimlere yer verilmiştir. Dergiler bu dönem öncesinde de çocuklara uygun sade bir dil ve üslup kullanmalarına karşın bu 1928 sonrasında Türkçeciliği hızlandırdıkları görölmektedir.

İktidarın söyleminin takip edildiği diğer bir alan ise tarihtir. Türk Tarih Tezi'nin inşa edilmeye çalışıldığı bir süreçte Türklerin kadim millet olduğu ve Anadolu'nun ezelden beri Türk yurdu olduğunu anlatan pek çok metin yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı geçmişine daha mesafeli durulmuş seçilen temalar ağırlıkla Orta Asya ve İslamiyet öncesi dönemi kapsamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerini kapsayan metinlerde ağırlıkta devşirme olmayan, Türk kimliği bilinen kimselerin öne çıkartılmasına karşın, devletin son dönemi ile ağırlıkla hesaplaşma dürtüsü olduğu yorumu çıkarılabilir. Tarihi metinlere konu olan kahramanlar ve maceralarında ise gerçek ve kurgu iç içe girmiştir. Kaynağını tarihten alan kişi ve olaylar verilmek istenen mesajlar çerçevesinde yeniden inşa edilmiş ya da değiştirilmiştir. Bu durum tarihi metinlerin sadece eğlenceli, heyecanlı zaman geçirmek için değil aynı zamanda mesaj verme kaygısı ile yazıldığı düşünür.

Çocuk dergilerinde gözlemlenen bir diğer husus çocuklara ödevler yüklüyor olmalarıdır. Yerli malı kullanımının artması için yazılan şiir ve piyesler, benzer şekilde dil meselesine yönelik çocukları öz Türkçe'ye yönelten metinler, çocuğun sağlıklı bir bedene sahip olmasını amaçlayan içeriklerin hemen hepsinde öğüt vermekten çok bu hususlara dikkat edilmesini isteyen bir ödev verme anlayışı var denilebilir.

Çocuklardan beklenen en önemli ödevlerden biri ise gerektiğinde vatan savunması ve vatan için yapılacak tüm fedakarlıklardır. Bu anlamda dergilerde çok fazla çocuk kahraman kurgulanmıştır. Pek çok içerikte Orta Asya bozkırlarından başlayarak, Sakarya önlerine kadar Türklerin tarihinin bir parçası olan çok farklı coğrafyalarda çocuk kahramanlar gönüllü askerler olmuş, vatanları için çarpışmış hatta canlarını vermişlerdir. Zihin dünyamızda bir çocuğun ölümü en acı olgulardan birisidir. Ancak konu vatan olunca dergiler çocuklara gerektiğinde askersiniz mesajını net biçimde vermeye çabalamışlardır. Bu durum iktidarın paramiliter faaliyetler ile çocukları küçük askerler olarak görmesi ile de uyumludur. İzc

kamplarında, askerlik kamplarında yetişen çocukların şekillenmesi için ihtiyaç duyulan mitler de çocuk dergilerinde sıklıkla kurgulanmıştır.

Tek parti dönemi çocuk dergileri, Atatürk'ün ölümünün ardından da iktidarın çizgisi ile paralellik göstermiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü toplum karşısında meşruiyetini ortaya koyma çabası içinde olmuştur denilebilir. Bu anlamda “Ebedi Şef”, “Milli Şef” söylemlerinin akisleri çocuk dergilerinde de görülmüştür. 1938 ertesine kadar özellikle İnönü üzerine yazılan metin sayıları çok fazla değildir. İsmet İnönü'nün adı bu döneme kadar daha çok Atatürk veya Milli Mücadele ile ilgili metinlerin içerisinde geçirilmiştir. Ancak 1938 sonrasında İnönü'nün çocuk dergilerinde de öne çıkartıldığı izlenmiştir.

1940'ların ortalarından itibaren ise milli kimlik inşasının hızını kaybetmeye başladığı görülmektedir. Bu tarihe kadar bayramlara yönelik özel sayılar, milliyetçi bir dil ve üslup, çocuğa geleceğin yetişkini şeklinde bir bakış açısı ve bu çerçevede ödev ve öğütler dergilerin içeriklerinde sıklıkla yer alırken bu tarihten itibaren içerikler yumuşamaya başlamıştır. Artık çocuk dergileri daha az özel sayı çıkartmış, milli bayramlar sayfalar boyunca değil bir sayfada ya da kutucuklarda kutlanır olmuş, vatan için fedakarlık teması etkisini kaybetmiş daha çocuksu bir dil benimsenmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında elbette II. Dünya Savaşı'nın sonuçlanması ve totaliter rejimlerin ortadan kaldırılması sürecinde iktidarın değişen dünya düzenine uyumlanmasının etkisi söz konusudur. İktidarın yumuşayan milliyetçi söylemi dergilerde de benzer bir çizgi izlemiştir. O halde bu durum da iktidarın ve dergilerin çocuğa şekil vermek konusundaki paralelliklerine örnek gösterilebilir.

Sonuç olarak iktidarın istediği genç ve sağlıklı kuşağa ulaşmak ve bu konuda rehberlik etme işinde dergilerin önemli rolü vardır. Yeni Türk Devleti'nin ortaya çıkması ile beraber ilk ve önemli işlerden biri sağlıklı bir geleceğin inşası olarak görülmüş ve dergiler bu konuda önemli rol oynamıştır. Bir anlamda çocuklar için iktidarın aynası gibi olmuştur diyebileceğimiz çocuk dergileri bu özellikleri ile iktidarın yaratmak istediği milli kimliğin çocuğa aktarımında önemli rol üstlenmişlerdir. Çalışmanın izlediği tarihsel süreç ve oluşturulan örneklem dergilerin milliyetçilik aşılama rollerinin varlığını kanıtlamaya çalışmıştır

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Ağanoğlu, Yıldırım (2001) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

Ahmad, Feroz (1999) *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Ahmad, Feroz (2014) *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev: Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ahmad, Feroz Modern (2015) *Türkiye'nin Oluşumu*, Çev: Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akael, Murat (2011) “İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye’si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilimine Dair Teorik Tartışmalar”, *Akademik Bakış*, Cilt:5 (9), s.1-30.

Akalin, Şükrü Haluk vd. (2010), *TDK Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Akay, Ali (1995) *Michel Foucault'ta İktidar ve Direnme Odakları*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Akbaş, Emrah, Reyhan Atasü Topçuoğlu, (2009), “*Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu-Eleştirel Bir Değerlendirme*”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt: 20 (3), s.95-103.

Akbayrak, Kübra, (2014) *Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyalleşme Aracı Olarak Süreli Çocuk Yayınları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Programı, Ankara.

Akçam, Taner (1997) “Hızla Türkleşiyoruz”, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, Haz. Nuri Bilgin, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s. 145-156.

Akşin, Sina (1980) *100 Soruda Jön Türkler, İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Akşin, Sina “Jön Türkler”, (1985) *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 832- 843.

Akşin, Sina (1997) *Türkiye'nin Yakın Tarihi 1*, Yeni Gün Basın ve Yayıncılık, İstanbul.

Akyüz, Emine (1991) “Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:13 (1), s.339-385.

Akyüz, Yahya (2007) *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2007*, Pegem Yayıncılık, Ankara.

Alkan, Ö. Mehmet (2009) “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s.377-407.

Althusser, Louis (2014) *İdeoloji ve Devletin İdolojik Aygıtları*, Çev: Alp Tümertekin, 5. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.

Altunaya, Niyazi (2003) *Vatandaşlık Bilgisi*, Nobel Yayıncılık Ankara.

Altuntaş, Nezahat (2005) “Yıldız Sönmeyen Bir İdeoloji: Milliyetçilik”, *Doğu Batı Dergisi*, (30), s. 177- 182.

Anderson, Benedict (2015) *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.

Arai, Masami (2016) *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, Çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul.

Arıkan, Zeki (1999), “Halkevleri’nin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Anakara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6 (23), s.261-281.

Atabay, Mithat (2009) “Cumhuriyet Kültürü”, Ankara Üniversitesi *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 11(43), s. 455-465.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1972) Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Haz: Sadi Borak, Utkan Kocatürk, Ankara

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, (1997) Atatürk Araştırma Merkezi, C. I, Ankara.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, (1997), Atatürk Araştırma Merkezi, C. II, Ankara.

Ateş, Sanem Yamak (2012) *II. Meşrutiyet Döneminde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Avcı, Cemal (2013) “Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri”, *Mediterranean Journal of Humanities*, Yıl:3 (1), s. 43-59.

Aydın, Hasan (2016) “Güneş Ülkesi: Eğitim Odaklı Bir Ütopya”, *Bilim ve Gelecek*, (32), s.46-63.

Aydın, Kenan (2015) *Türkiye’de Çocuk Dergiciliği: Diyanet Çocuk Dergisinin İçerik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Kocaeli.

Aydoğdu, Hüseyin (2004), “Modern Kimlikte Öznenin Ölümü”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10), s. 115-147.

Balçık, M. Berk (2009) “Milliyetçilik ve Dil Politikaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce IV: Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, s.777- 786.

Balibar, Ettiene Immanuel Wallerstein, (2000) *Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Çev.Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul.

Baumann, Zygmunt (2004) *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Baytal, Yaşar (2009) “Atatürk Döneminde Nüfusu Artırma Çalışmaları ve Gürbüz Türk Çocuğu Projesi”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5(10) s.117-137.

Belge, Murat (2011) *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Berktaş, Halil (2018) *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kopernik Yayınları, İstanbul.

Bilge, Suat (1966) *Milletlerarası Politika*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Biling, Michael (2002) *Banal Milliyetçilik*, Çev: Cem Şişkolar, Gaye Kitapevi, İstanbul.

Bora, Tanıl (2017) *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bora, Tanıl (2018) “İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği”, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul, s.13-52.

Boran, Abdurrahman (2000) “Cumhuriyet Döneminde Eğitimde Meydana Gelen Gelişmeler”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:8(2), s.49-66.

Bostancı, Naci (1998), “Etniste, Modernizm ve Milliyetçilik”, *Türkiye Günlüğü*, (50) s. 38-55.

Bumin, Kürşat (2013) *Batı’da Devlet ve Çocuk*, Çizgi Kitapevi, Konya.

Calhoun, Craig (2007) *Milliyetçilik*, Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Cantek, Levent (2014) *Türkiye’de Çizgi Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Carr, H. Edward 2015, *Milliyetçilik ve Sonrası*, Çev: Osman Akınhay, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çağaptay, Soner (2009) “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk Dil ve Etnisite”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce IV: Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s.245-274.

Çağlar, Doğan (1989), “Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları,” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15 (2), s. 1-21.

Çağrı, Mustafa, "Asabiyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/asabiyet> (19.05.2019).

Çalen, Mehmet Kaan (2013) *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Çalen, Mehmet Kaan (2016) “Yeni Hayat”tan “Millî Hayat”a, İntihardan Terkibe Ziya Gökalp, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt:16 (2) s.226- 235.

Çalen, Mehmet Kaan (2017) *Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkcülük*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Çapkın, Aytekin (2014) *Milliyetçilik İlkesinin 1923- 1950 Döneminde Türk Devleti’nin Politika ve Uygulamalarına Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Erzurum.

Çavdar, Tefik (1991) *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çelebi, Nurhayat Hatice Tezer Aslan, Engin Aslan, (2018) “Meşrutiyet Döneminde Asker-Vatandaş Yetiştirme Anlayışı Çerçevesinde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, *Journal of History Culture and Art Research*, Cilt:7 (2) s. 502-514.

Çılgın, Alev Sınar (2004), “Genç Cumhuriyet’in Ütopyası Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi”, *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 5(6), s. 97-199.

Çiçek, Nazan (2012) “Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Çocukluk Nosyonunun Görünümleri Üzerine Bir Analiz”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 36 (4), s.69-104.

Çiftçi, Ahmet (2006) *Vatandaşlık Bilgisi, Demokrasi ve İnsan Hakları*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

Çulcu, Murat (2011) *İttihat Terakki: I. Meşrutiyetten II. Meşrutiyet’e*, E Yayınları, İstanbul.

Dalbay, Saim Nazmi Avcı, (2018) “Kimlik İnşasına Yönelik Temel Yaklaşımları ve Bu Yaklaşımların Türkiye’ye Yansımaları” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23(1) s.17-39.

Davison, Andrew (2012) *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*, Çev. Tuncay Birkan, İletişim Yayınları, İstanbul.

De Amicis, Edmondo (2009) *İstanbul*, Çev: Sevinç Tezcan Yanar, Pegasus Yayınları, İstanbul.

Demir, Ayşe (2012) “Milli Kimlik İnşasında İleri Bir Hamle: Yeni Lisan”, *Turkish Studies*, Cilt:7(4), s. 1395- 1403.

Demir, Fevzi Şükrü Karatepe, (1989) *Anayasa Hukukuna Giriş*, Evrim Yayınları, İstanbul.

Demirci, Aliyar (2003) “Tek Parti Döneminde Siyaset Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 58(2), s.55-77.

Demirel, Ahmet (2014) *Tek Partinin İktidarı: Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Deniz, Fatma Banu (2010) *II. Meşrutiyet Dönemi Süreli Çocuk Yayınlarında Dini Motifler*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Isparta.

Devlet, Nadir (1988) *İsmail Bey Gaspıralı 1851- 1914*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Dowd, F. Douglas (2013) *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadi*, Çev.Cihan Gerçek, Yordam Kitap, İstanbul.

Dumont, Paul François Georgeon, (1997) *Bir İmparatorluğun Ölümü (1908-1923)*, Çev. Server Tanilli, Yenigün Haber Ajansı Baskı ve Yayıncılık, İstanbul.

Durdu, Mehmet Burak (2003) “Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt:14 (14) s.291-318.

Durkheim, Emile (2010) *Ahlak Eğitimi*, Çev. Oğuz Adanır, Say Yayınları, İstanbul.

Dündar, Fuat (2002) *İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskân Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ecevit, Bülent (2015) *Atatürk ve Devrimcilik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Elkind, David (1999) *Çocuk ve Toplum: Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler*, Haz: Bekir Onur, Çev: Demet Öngören, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara.

Ercan, Yavuz (1986) “Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi”, *Bellekten*, Cilt:50 (198), s.679-725.

Erdem, Tarhan (2013) *Yasama Meclisi Üyeleri Seçimleri ve Siyasi Partiler Kanunları 1876-2013*, Doğan Kitap, İstanbul.

Erdemir, Hatice, Halil Erdemir, (2012) “Antikçağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek”, *Uluslararası Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*, Cilt: 2, MÇD Yayınları, Ankara, s.643-659.

Erdoğan, Caner (2017) “Tek Parti Dönemi (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi’nin İdeolojik Değişim ve Dönüşüm Sürecinin Çözümlemesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:10 (51) s. 270-279.

Ergenç, Özer (1997) “Osmanlı Klasik Döneminin "İdeal İnsan Tipi" ve Bu Dönemde Çocuğun Kültürel Gelişimini Etkileyen Etkenler Üzerine Düşünceler”, *Çocuk Kültürü: 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Kitabı*, Haz: Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, s.97-104.

Ergin, Osman (1977) *Türk Maarif Tarihi I-II*, Eser Matbaası, İstanbul.

Eriksen, H. Thomas (2004) *Etnisite ve Milliyetçilik*, Avesta Yayınları, İstanbul.

Erkanal, Hayat (1997) “Eski Mezopotamya’da Çocuk ve Eğitimi”, *Çocuk Kültürü: 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Kitabı*, Haz: Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, s.57-70.

Erkut, Zeynep, Serap Balcı, Suzan Yıldız, (2017) “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk”, *Çocuk ve Medeniyet*, (1), s.17-28.

Ernest, Gellner, (2016) *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev. Simten Coşar vd., İletişim Yayınları, İstanbul.

Ersanlı, Büşra (2018) *İktidar ve Tarih: Türkiye’de Resmi Tarih Tezi’nin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ertem, Barış (2012) “TBMM ve Divan-ı Harp Tutaklarına Göre “Kubilay Olayı””, *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), s.99-116.

Findley, V. Carter (2014) *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıali (1789-1922)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Gellner, Ernest (2013) *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev: Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.

Gencel, Şeyma (1984) *Türkiye’de Dergiler- Ansiklopediler(1849- 1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul.

Georgeon, François (1996) *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri* Yusuf Akçura, Çev. Alev Er, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Georgeon, François (2006) *Türk Modernleşmesi 1900-1930*, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Giddens, Anthony (2008) *Sosyoloji*, Çev: Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Goffman, Erwing (2004) *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Çev. Barış Cezar, Metis Yayınları, İstanbul.

Gök, Hacı Veli (2011) *Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kırşehir.

Gökalp, Ziya (2013) *Hars ve Medeniyet*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul.

Göze, Ayferi (2015) *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul.

Greenfeld, Liah (2017) *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol*, Çev: Abdullah Yılmaz, Alfa Yayınları, İstanbul.

Guibernaau, Montserrat (1997) *20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, Çev.Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Güdek, Meral (2012) *Modernleşme Döneminde Osmanlı’da Çocuk Eğitimi ve Literatürü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Gündüz, Mustafa (2015) “I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid Dönemi’nde Eğitim”, *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*, Haz. Mustafa Gündüz, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, s.13-116.

Güngör, Erol (2006) *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Güvenç, Bozkurt (1997) “Çocuk ve Kültür”, *Çocuk Kültürü: 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Kitabı*, Haz: Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, s.15-30.

Hamalacı, Yasemin (2017), “Geç Osmanlı Döneminde Kadın Doğum ve Çocuk Sağlığı”, *Lokman Hekim Dergisi*, Cilt:7 (7) s.23-27.

Hayes, J.H. Carlton (2010) *Milliyetçilik Bir Din*, Çev: Murat Çiftkaya, İz Yayınları, İstanbul.

Hesapçioğlu, Muhsin (2009) “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim Politikası ve Felsefesi”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (29), s. 121-138.

Heyd, Uriel (1979) *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Çev. Kadir Günay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Heywood, Andrew (2018) *Siyaset*, Çev. Fahri Bakırcı, BB101 Yayınları, İstanbul.

Heywood, Colin (2003) *Baba Bana Top At: Batı’da Çocukluğun Tarihi*, Çev: Esin Hoşsucu, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Hobsbawm, J. Eric (2014) *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Hocaoğlu, Durmuş (2000) “Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Batı Milliyetçilik Gelişmeleri”, *Türk Ocakları Yüzyıllığı*, Haz: Yücel Hacıoğlu, Ardıç Yayıncılık, Ankara, s. 58-111.

Işın, Ekrem (1985) “Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 352-362.

İnalcık, Halil (2017) *Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

İnalcık, Halil (2018) *Akademik Ders Notları*, Timaş Yayınları, İstanbul.

İnan, Afet (2009) *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Haz. Arı İnan, 8. Basım, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İrgünel, Mücteba “Levent”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/levent>, ET: 05. 05. 2019.

Kaçmazoğlu, Bayram (2018) *Türk Sosyoloji Tarihi II: II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e*, Doğu Kitapevi, İstanbul.

Kadioğlu, Ayşe (2012) “Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği”, *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*, Haz. Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul, s.31-43.

Kalkan, Veli Denizhan (2008) “Hürriyete Giden Yolun Kısa Tarihi”, *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet*, Haz. Halil Akkurt, Akif Pamuk, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Kaplan, İsmail (2013) *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumlaşma Üzerindeki Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Karpat, H. Kemal (2010) *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Karpat, H. Kemal (2013) *Osmanlı’dan Günümüze, Etnik Yapılanma ve Göçler*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

Karpat, H. Kemal (2013) *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Milletler ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Karpat, H. Kemal (2014) *Kısa Türkiye Tarihi 1800- 2012*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Kayapınar, Akif (2006) “İbn-i Haldun’un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 15, s. 83-114.

Kedourie, Elie (2017) *Avrupa’da Milliyetçilik*, Çev: Haluk Timurtaş, Köprü Kitapları, İstanbul.

Kerestecioğlu, İnci Özkan (2013) “Milliyetçilik: Uyuyan Güzel’den Frankeştayn’ın Canavarına”, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasi İdeolojiler*, Edt: Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.307-350.

Keskin, Mustafa (1998), “Atatürk’e Göre Millet ve Türk Milliyetçiliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 14 (41), s.359.

Keyrelioğlu, Selim (2012) “Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları”, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Cilt:5 (1), s.137-169.

Kılıç, Murat (2016) Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (16) s. 113-140.

Kırimer, Cafer Seydahmet (1996) *Gaspıralı İsmail Bey*, Haz. Ramazan Bakkal, Avrasya Bir Vakfı Yayınları, İstanbul.

Kışlalı, Ahmet Taner (2007) *Kemalizm Laiklik ve Demokrasi*, 8. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.

Koçak, Cemil (2009) “Osmanlı/ Türk Siyasi Geleneğinde Modern Bir Toplum Yaratma Projesi Olarak Anayasanın Keşfi: Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce I: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, s.72-87.

Koçak, Nazlıcan (2018) Emine Bal Turhan, Hasan Şahan, “Erken Cumhuriyet Dönemi Beden Terbiyesi Spor ve Militarizm”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 11 (57), s.925-931.

Kodal, Tahir (2014) “Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (52), s.295-314.

Konar, Elif (2008) “Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi”, *Türk Halkları Edebiyatı II: Uluslararası Çocuk/ Uşaq Edebiyatı Kongresi*, Qafqas Üniversitesi, Bakü.

Korkmaz, Tuğrul (2016) Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk, a Kitap, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (1973) “Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi”, *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, (1), s.97-114.

Korlaelçi, Murtaza (2018) *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*, Kadim Yayınları, Ankara.

Koyuncu, Ziya (2014) *Musavver Çocuk Postası Adlı Çocuk Dergisi (Çeviri yazı ve inceleme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.

Köroğlu, Erol (2014) *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 Propagandanan Milli Kimlik İnşasına*, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kumar, Krishan (2006) *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopyacılık*, Çev. Ali Galip, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.

Kuran, Ahmet Bedevi (2000) *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Kuruç, Bilsay (2009) “Kemalist Ekonomi Görüşü: Kesitler”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ed: Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 298-312.

Kür, İsmet (1993) “Sürelî Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış”, Haz. Bekir Onur, *Toplumsal Tarihte Çocuk*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kür, İsmet (1997) “1869-1928 Yılları Çocuk Dergilerinde Eğitimci Yazarların Benimsediği Çocuk Tipleri”, *Çocuk Kültürü: 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Kitabı*, Haz: Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, s.141-151

Levent, Ahmet Sırrı (2011) *Türk Dili’nde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Dil Derneği Yayınları, Ankara.

Lewis, Bernard (2015) *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınları Ankara.

Maksudyan, Nazan (2016) *Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1939*, Metis Yayınları, İstanbul.

Mardin, Şerif (2014) *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Mardin, Şerif (2015) *Türk Modernleşmesi*, Der: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, 24. Baskı, İletişim Yayınları İstanbul.

Mardin, Şerif (2015), *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çev Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul.

Marx, Karl (2011) *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*, Çev. Kenan Someri, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, Karl (2013) *Yabancılaşma*, Çev Barışata Erdost, Sol Yayınları, Ankara.

Mc Carthy, Justin (2012) *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Mete Tunçay, (1981) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Yurt Yayınları, Ankara.

Metin, Celal (2008), "II. Meşrutiyet'te Türkçü Ütopya: Yeni Hayat", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5 (3), s.75-90.

Michel Foucault, (2006) *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, Ankara.

Milas, Herkül (2009) "Milli Türk Kimliği ve Öteki (Yunan)", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ed: Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 193-201.

Hroch, Miroslaw (2011) *Avrupa'da Milli Uyanış*, Çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul.

Nesipoğlu, Gamze (2018) "Olgusal Bir Yapı Olarak Sağlık Politikaları: 1920-1960 Arası Cumhuriyet Döneminin Tarihsel İzleği", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt: 21(1), s. 165-177.

Odabaşı, Arda II. (2006), *Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyası'nda Genç Kalemler Dergisi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, İstanbul.

Okay, Cüneyd (1998) *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*, Kırkambar Yayınları, İstanbul.

Okay, Cüneyd (1999) *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitapevi Yayınları, İstanbul.

Olgun, Kenan (2004) “Demokrasi Tarihimizdeki Çok Partili Seçimlere Genel Bir Bakış”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (7), s.99-110.

Oran, Baskın (2016) “Türk Teriminin Öyküsü”, *21. Yüzyılda Milliyetçilik: Teori ve Siyaset*, Der: Elçin Aktoprak, A. Celil Kaya, İletişim Yayınları, İstanbul, s.249-322.

Ortaylı, İlber (2013) *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İlber (2015) *Batılılaşma Yolunda*, İnkılap Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İlber (2018) *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Yayınları, İstanbul.

Ögel, Baheddin (2016) *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Öksüz, Yusuf Ziya (2004) *Türkçenin Sadeleşme Tarihi ve Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Örs, Hatice Birsen (2014) *Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Över, Sevilay (2013) *Çocuk Dostu İsimli Eski Harfli Çocuk Dergisinin Yeni Alfabe Aktarımı ve İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Öğretmenliği Programı, Afyonkarahisar.

Öz, Esat (1992) *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923 - 1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Özcan, Abdülkadir, “Devşirme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/devsirme>, (18.05.2019).

Özer, İlbeyi (2013) “Cumhuriyet Döneminde Devrimler”, *Toplumsal Yaşama Etkileri ve Gündelik Hayat*, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Mehmet Zencirkıran, Dora Yayıncılık, Bursa, s. 119-148.

Özkırımlı, Umut (2016) *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Özkırımlı, Umut, Sypiros A. Sofos, (2013) *Tarihin Cenderesinde: Türkiye ve Yunanistan’da Milliyetçilik*, Çev: Sezin Tekin Özşakın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özlem, Doğan (2012) *Tarih Felsefesi*, Notos Yayınları, İstanbul.

Özta, Güven Gürkan (2013) *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özta, Güven Gürkan (2018) *Türkiye’de Militarizm*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Öztürk, Yücel (2007)“Tarih ve Kimlik”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:2 (1), s. 1-25.

Parla, Taha (2009) *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, Deniz Yayınları, İstanbul.

Parlak, İsmet (2010) Erdem Kaftan, “Osmanlı’nın Tebaasından Cumhuriyetin Yurttaşına Giden Yol”, *Doğu Batı Dergisi*, Yıl:13 (54), s.140- 168.

Petrosyan, Yuriy Aşatovic (2015) *Sosyalist Açıdan Jön Türk Hareketi*, Çev. Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu, Yordam Kitap, İstanbul.

Polat, Nazım H. (2011) “Yeni Lisan-Yeni Hayat”, *Yeni Lisan Hareketi ve Milli Edebiyat Çalıştayı*, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, s.245-255.

Miles, Robert (2010) “Ötekinin Tanımları”, *Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım*, Der: İştan Gündüz, Sarmal Yayınları, İstanbul.

Roberts, M. Jonh (2015) *Avrupa Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınevi, İstanbul.

Sadoğlu, Hüseyin (2010) *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Sağlam, Mehmet, Neriman Aral, (2016), “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, *Çocuk ve Medeniyet*, (2), s. 43-56.

Sakal, Fahri (1999) *Ağaoğlu Ahmet Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Sakaoğlu, Necdet (2018) *Türkiye Eğitim Tarihi 11-20. Yüzyıllar*, Alfa Yayınlar, İstanbul.

Saklı, Ali Rıza (2011) “Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:13 (1), s.1-22.

Sarıbay, Ali Yaşar (2001) *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Sarıkaya, Makbule (2009) “Gürbüz Türk Çocuğu Dergisinde Çocuk Sağlığı Sorunu”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:5, (9), s.151-163.

Sarıkaya, Makbule (2012) “Türk Çocuk Dergilerinde Tarih 1918-1931”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 6 (12), s.51-83

Sarınay, Yusuf (1994) *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Sarısaman, Sadık (2006), “Taşrada Harf İnkılabı'nın Uygulanışı (Afyonkarahisar Örneği)”, *Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Atatürk Özel Sayısı), Yıl: 3 (8), s.93-135.

Shaw, J. Stanford, Ezel Kural Shaw, (2017), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye 2*, Çev. Mehmet Harmanacı, e Yayınları, İstanbul.

Smith, D. Anthony (2002) *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, Çev: Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul.

Smith, D. Anthony (2016) *Milli Kimlik*, Çev: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.

Somel, Selçuk Akşin (2009) “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce I: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, s.88-116.

Somel, Selçuk Akşin (2010) *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, Çev. Osman Yener, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sönmez, Erdem (2012) *Ahmed Rıza: Bir Jön Türk Liderinin Siyasi Entelektüel Portresi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, İstanbul.

Şahingöz, Mehmet (1999) Osmanlıdan “Millî Mücadeleye İstiklâl-i Osmanî Günü Kutlamaları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Osmanlı Özel Sayısı (1), s.194-201.

Şakiroğlu, H. Mahmut "İlahi Komedyası", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilahi-komedyası> (29.05.2019).

Şen, Adil (2013) “Osmanlı’dan Günümüze Eğitimde Modernleşme Çabaları”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:17(57), s.472-492.

Şen, Furkan (2004) *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Yargı Yayınevi, Ankara.

Şenoğlu, Kemal (2009) *Yusuf Akçura*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Şentürk, İlknur, Selahattin Turan, (2012) “Foucault’un İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Cilt: 18 (2), s.243-272.

Şimşir, Bilal (2008) *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Şirin, Funda Selçuk (2013) “İktidar ve Çocuk”, *Turkish Studies*, Cilt:8 (8), s.1275-1284.

Şirin, İbrahim (1998) *Namık Kemal’in Tarih Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Denizli.

Tagore, Rabindranath (1999) *Milliyetçilik*, Çev: Murat Çiftkaya, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Tanör, Bülent (1985) “Anayasalar: Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, s.10- 26.

Tanör, Bülent (1996) *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988) *19. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, Çağlayan Kitapevi, İstanbul.

Taştan, Yahya Kemal (2017) *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Tekeli, İlhan (1985) “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Süreçlerindeki Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi II*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 456-475.

Tekin, İshak (2017) “1876- 1923 Yılları Arasında Çocuk Eğitimi Konusunda Yazılmış Kitapların İncelenmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6 (2), s.1589- 1623.

Temir, Ahmet (1987) *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara.

Teziç, Erdoğan (1991) *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, Beta Basım Yayın, İstanbul.

Timur, Taner (1996) *Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, İmge Kitapevi, Ankara.

Timur, Taner (2010) “Uluslaşma Süreci İttihatçılık Ve Devrim”, *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, Der. Sina Akşin, Sarp Balcı Barış Ünlü, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 39-60.

- Timur, Taner (2018) *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Toprak, Zafer (2002), “Cihan Harbi’nin Provası Balkan Harbi”, *Toplumsal Tarih*, (104) s.44-51.
- Toprak, Zafer (1985) “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi II*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 531-536.
- Toprak, Zafer (2013) *Türkiye’de Popülizm 1908- 1923*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Topuz, Hıfzı (2016) *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Tunaya Tarık Zafer (1997) *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Yenigün Haber Ajansı Basım Yayın, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1995) *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859- 1952*, Arba Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1999) *Batılama Hareketleri I*, Yeni Gün Basın ve Yayıncılık, İstanbul.
- Türkdoğan, Orhan (2015) *Kemalist Sistem ve Sosyo Kültürel Yapısı*, Çizgi Kitapevi, Konya.
- Uluskan, Seda Bayındır (2017) *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara.
- Ungan, Suat, Fadime Yiğit, (2014) “Geçmişten Günümüze Süreli Çocuk Yayınları”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (10) , s.184-198.
- Unicef Türkiye, (2018) https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html/ 24.05.2019.
- Uyar, Hakkı (2012) *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- Ünal, Müzeyyen Ezel (2015) “Erken Cumhuriyet Döneminde Gençliğin Militarizasyonu: Askerliğe Hazırlık Dersleri”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3,(1), s.81-102.
- Ünal, Orçun (2016) *Popüler Türk Romanlarında Çocuk İmajı ve Eğitimi 1980- 2000*, Yüksek Lisan Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Üstel, Füsun (2004) *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1922- 1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Üstel, Füsün (2008) *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Wallerstein, Immanuel (2016) *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, Çev, Necmiye Alpay, Metis Yayınları, İstanbul.

Weber, Max (2017) *Sosyoloji Yazıları*, Çev: Taha Parla, Deniz Yayınları, İstanbul.

Yalçinkaya, Ayhan (2004) *Eğerden Meğere: Ütopya Karşısında Türk Edebiyatı*, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Yalman, Nur (2009) “Kimlik ve Bilinç”, *Kimlikler Lütfen: Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili*, Der: Gönül Pultar, ODTÜ, Yayınları Ankara.

Yamak, Sanem,(2008) “Meşrutiyet'in Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millisi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (38), s.323-33.

Yesevi, Çağla Gül (2012) “Türk Milliyetçiliğinin Evrimi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt (4)2, s. 7-85.

Yetiş, Kazım (2013) “Anadolu Türklüğü'nün Türklük Bilimine Uyanışı (II. Meşrutiyet Dönemi) ve Süreli Yayınların Bundaki Rolü”, *Dönemler, Problemler, Şahsiyetler Aynasında Türk Edebiyatı II/1*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.1-21.

Yavuz, Yıldırım (1988) “Batılılaşma Dönemi'nde Osmanlı Sağlık Kuruluşları”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8 (2) s.123-142.

Yıldız, Ahmet (2009) “Kemalist Milliyetçilik”, Ed: Ahmet İnel, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yıldız, Ahmet (2016) “Ne Mutlu Türküm Diyebilene” *Türk Ulusal Kimliğinin Etno- Seküler Sınırları (1919- 1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Nihat, Kadir Caner Doğan, Hakan İnakul, (2013) “Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1946) Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Weberyen Değerlendirmesi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27 (3) s. 264-283.

Yiğitbaşı, Kübra Güran (2014) “Türkiye’de Çocuk Dergiciliği: TRT Çocuk Dergisi Örneği”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), s.37-56.

Yüceer, Saime (2002) “Türkiye'nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri”, *Atatürkçü Bakış*, Cilt:1(1), s.13-32.

Zenkovsky, Serge A. (2000) *Rusya'da Türkçülük ve İslâm*, Çev. Ali Nejat Ongun, Günce Yayıncılık. Ankara.

Zürcher, Eric Jan (2005) *Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, Çev. Ergun Aydoğdu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Zürcher, Eric Jan (2014) *Modern Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Sancer, İletişim Yayınları, İstanbul.

Dergiler

Afacan, Yıl:1, Sayı:4,13 Birinci Kanun 1934

Afacan, Yıl: 1, Sayı: 23, 25 Nisan 1935

Afacan, Yıl:1, Sayı: 35, 11 Temmuz 1935

Afacan, Yıl: 2, Sayı: 45, 20 Eylül 1935

Afacan, Yıl:2, Sayı: 53, 21 İkinci Teşrin 1935

Afacan, Yıl:2, Sayı: 54, 28 İkinci Teşrin 1935

Afacan, Yıl: 3, Sayı: 79, 21 Mayıs 1936

Afacan, Yıl:3, Sayı:62, 23 İkinci Kanun 1936

Afacan, Yıl:4, Sayı: 112, 7 İkinci Kanun 1937

Afacan, Yıl:4, Sayı: 129, 6 Mayıs 1937

Afacan, Yıl:4, Sayı: 131, 20 Mayıs 1937

Afacan, Yıl: 6, Sayı: 187, 16 Haziran 1938

Afacan, Yıl:6, Sayı: 221, 9 Şubat 1939

Afacan, Yıl:6, Sayı: 228, 1 Nisan 1939

Afacan, Yıl:6, Sayı: 231, 20 Nisan 1939

Afacan, Cilt: 10, Sayı:250, 31 Ağustos 1939

Afacan, Cilt:10, Sayı:241, 29 Haziran 1939

Afacan Çocuk Sesi, Cilt: 21/10, Sayı: 511/258, 20 Birinci Teşrin 1939

Ateş, Sayı:1, 30 Son Teşrin 1937

Ateş, Sayı:5, 27 Birinci Kanun 1937

Ateş, Sayı: 19, 4 Nisan 1938

Ateş, Sayı:25, 16 Mayıs 1938

Ateş, Sayı:26, 23 Mayıs 1938

Ateş Sayı: 29, 14 Haziran 1938

Ateş, Sayı:33, 12 Temmuz 1938

Ateş, Sayı:38, 16 Ağustos 1938

Çocuk Dünyası, Yıl:1, Sayı:1, 2 Kanun-i Evvel 1926

Çocuk Dünyası, Yıl:1, Sayı:2, 9 Kanun-i Evvel 1926

Çocuk Dünyası, Yıl:1, Sayı:4, 25 Kanun-i Evvel 1926

Çocuk Dünyası, Yıl:1, Sayı:12 13 Kanun-i Sani 1927

Çocuk Dünyası, Yıl:1, Sayı:21 13 Kanun-i Sani 1927

Çocuk Dünyası, Yıl:1, Sayı:30, 13 Kanun-i Sani 1927

Çocuk Dünyası, Yıl:1, Sayı:7, 13 Kanun-i Sani 1927

Çocuk Gözü Özel Sayı, No:1, Ağustos 1945

Çocuk Gözü Özel Sayı, No:2, Eylül 1945

Çocuk Gözü Özel Sayı, No:3, Ekim 1945

Gözü Özel Sayı, No:4, Kasım 1945

Çocuk Gözü, Sayı:1, 21 Haziran 1945

Çocuk Gözü, Sayı: 3, 5 Temmuz 1945

Gözü, *Çocuk* Sayı: 16, 4 Ekim 1945

Çocuk Gözü, Sayı:27, 20 Aralık 1945

Çocuk Gözü, Sayı: 45, 24 Nisan 1945

Çocuk Haftası, Sayı: 1, 8 Son Kanun 1943
Çocuk Haftası, Sayı: 4, 23 Son Kanun 1943
Çocuk Haftası, Sayı:13, 27 Mart 1943
Çocuk Haftası, Sayı:33, 14 Ağustos 1943
Çocuk Haftası, Sayı: 37, 11 Eylül 1943
Çocuk Haftası, Sayı: 42, 16 İlk Teşrin 1943
Çocuk Haftası, Sayı: 44, 30 İlk Teşrin 1943
Çocuk Haftası, Sayı: 47, 19 Kasım 1943
Çocuk Haftası, Sayı: 52, 25 Son Ay, 1943
Çocuk Haftası, Sayı: 61, 26 Şubat 1944
Çocuk Haftası, Sayı: 64, 18 Mart 1944
Çocuk Haftası, Sayı: 67, 6 Nisan 1944
Çocuk Haftası, Sayı: 69, 22 Nisan 1944
Çocuk Haftası, Sayı:70, 29 Nisan 1944,
Çocuk Haftası, Sayı: 107, 13 Son Kanun 1945
Çocuk Haftası, Sayı:160, 10 Ocak 1946
Çocuk Haftası, Sayı: 176, 11 Mayıs 1946
Çocuk Haftası, Sayı: 188, 1 Ağustos 1946
Çocuk Haftası, Sayı:200, 24 Mayıs 1947
Çocuk Haftası, Sayı: 285, 12 Haziran 1948
Çocuk Haftası, Sayı: 326, 26 Mart 1949
Çocuk Haftası, Sayı:236, 5 Temmuz 1947
Çocuk Haftası, Sayı:291, 24 Temmuz 1948
Çocuk Haftası, Sayı:333, 16 Mayıs 1949

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı:26, 11 Teşrin-i Sani 1929

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı: 30 6 Kanun-i Sani 1929

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı: 35, 20 Mart 1930,

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı:38, 23 Nisan 1930

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı: 41, 29 Mayıs 1930

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı:42, 19 Haziran 1930

Çocuk Sesi, Cilt: 2 Sayı: 45, 11, Teşrin-i Evvel 1930

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı: 46, 20 Teşrin-i Evvel 1930

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı: 47, 1 Teşrin-i Sani 1930

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı: 51, 13 Kanun-i Evvel 1930

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı: 71, 21 Mayıs 1931

Çocuk Sesi, Cilt:2, Sayı: 95, 2 Teşrin-i Sani 1931

Çocuk Sesi, Cilt: 5, Sayı:111, 22 Şubat 1932

Çocuk Sesi, Cilt:6, Sayı: 126, 2 Haziran 1932

Çocuk Sesi, Cilt:6, Sayı:144, 3 Teşrin-i Evvel 1932

Çocuk Sesi, Cilt:6, Sayı:147, 21 Teşrin-i Evvel 1932

Çocuk Sesi, Cilt:6, Sayı:150, 14 Teşrin-i Sani 1932

Çocuk Sesi, Cilt:6, Sayı:154, 12 Kanun-i Evvel 1932

Çocuk Sesi, Cilt:7, Sayı: 161, 30 Kanun-i Sani 1933

Çocuk Sesi, Cilt:7, Sayı: 165, 27 Şubat 1933

Çocuk Sesi, Cilt:7, Sayı:171, 10 Nisan 1933

Çocuk Sesi, Cilt:7, Sayı: 172, 17 Nisan 1933

Çocuk Sesi, Cilt:7, Sayı: 173, 23 Nisan 1933

Çocuk Sesi, Cilt:8, Sayı: 176, 15 Mayıs, 1933

Çocuk Sesi, Cilt:9, Sayı: 201, 29 Teşrin-i Evvel 1993

Çocuk Sesi, Cilt:9, Sayı: 207, 11 Kanun-i Evvel 1933

Çocuk Sesi: Cilt: 10, Sayı:231, 28 Mayıs 1934

Çocuk Sesi, Cilt:15, Sayı: 361, 26 Birinci Teşrin 1936

Çocuk Sesi Cilt: 15, Sayı: 365, 21 Birinci Kanun 1936

Çocuk Sesi, Cilt:11, Sayı: 251, 15 Birinci Teşrin 1934

Çocuk Sesi, Cilt: 11, Sayı: 255, 12 İkinci Teşrin 1934

Çocuk Sesi, Cilt:11, Sayı: 257, 26 İkinci Teşrin 1934

Çocuk Sesi, Cilt:11, Sayı: 259, 10 Birinci Kanun 1934

Çocuk Sesi, Cilt:11, Sayı: 260, 17 Birinci Kanun 1934

Çocuk Sesi, Cilt:11, Sayı: 262, 31 Birinci Kanun 1934

Çocuk Sesi, Cilt:11, Sayı:253, 29 Birinci Teşrin 1934

Çocuk Sesi, Cilt11, Sayı: 256, 19 İkinci Teşrin 1934

Çocuk Sesi, Cilt: 13, Sayı: 301, 30 Eylül 1935

Çocuk Sesi, Cilt: 14, Sayı: 333, 11 Mayıs 1936

Çocuk Sesi, Cilt: 15, Sayı: 353, 28 Eylül 1936

Çocuk Sesi, Cilt: 15, Sayı: 357, 26 Birinci Teşrin 1936

Çocuk Sesi, Cilt:16, Sayı: 386, 17 Mayıs 1937

Çocuk Sesi, Cilt:16, Sayı: 387, 31 Mayıs 1937

Çocuk Sesi, Cilt:16, Sayı: 388, 31 Mayıs 1937

Çocuk Sesi, Cilt:16, Sayı:394, 12 Temmuz 1937

Çocuk Sesi, Cilt: 17, Sayı: 441, 6 Temmuz 1938

Çocuk Sesi, Cilt: 19, Sayı: 455, 12 Eylül 1938

Çocuk Sesi, Cilt:19, Sayı: 461, 24 Birinci Teşrin 1938

Çocuk Sesi, Cilt: 20, Sayı: 450, 15 Mayıs 1939

Çocuk Sesi, Cilt: 20, Sayı: 481, 11 Mart 1939

Çocuk Sesi, Cilt:20, Sayı:482, 23 Mart 1939

Çocuk, Sayı:1, İkinci Kanun 1936

Çocuk, Sayı:2, Şubat 1936

Çocuk, Sayı:3, Mart 1936

Çocuk, Sayı:4, Nisan 1936

Çocuk, Sayı: 9, Eylül 1936

Çocuk, Sayı:11, Kasım 1936

Çocuk, Sayı: 20, 5 Şubat 1937

Çocuk, Sayı: 21, 12 Şubat 1937

Çocuk, Sayı: 22, 19 Şubat 1937

Çocuk, Sayı: 23, 26 Şubat 1937

Çocuk, Sayı:25, 12 Mart 1937

Çocuk, Sayı:29, 9 Mart 1937

Çocuk, Sayı:88, 27 Mayıs, 1938

Çocuk, Sayı: 95, 15 Temmuz 1938

Çocuk, Sayı:110, 29 Ekim 1938

Çocuk, Sayı: 113, 18 Kasım 1938

Çocuk, Sayı: 114, 25 Son Teşrin 1938

Çocuk, Sayı: 115, 2 İlk Kanun 1938

Çocuk, Sayı: 116, 9 İlk Kanun 1938

Çocuk, Sayı: 130, 17 Mart 1939

Çocuk, Sayı: 133, 7 Nisan 1939

Çocuk, Sayı: 134, 14 Nisan 1939

Çocuk, Sayı: 148, 21 Temmuz 1939

Çocuk, Sayı: 163, 13 Son Teşrin 1939

Çocuk, Sayı: 164, 27 Son Teşrin 1939

Çocuk, Sayı: 171, 8 İlk Kanun 1940

Çocuk, Sayı: 198, 31 Ağustos 1940

Gürbüz Türk Çocuğu, Yıl:1, Sayı:1, Teşrin-i Evvel 1926

Gürbüz Türk Çocuğu, Yıl:1, Sayı:2, Mart, 1927

Gürbüz Türk Çocuğu, Yıl:1, Sayı: 4, Nisan 1927

Gürbüz Türk Çocuğu, Yıl:1, Sayı: 5, Nisan 1927

Yavrutürk, Cilt:2, Sayı: 34, 19 Aralık 1936

Yavrutürk, Cilt:4 ,Sayı: 98, 12 Mart 1938

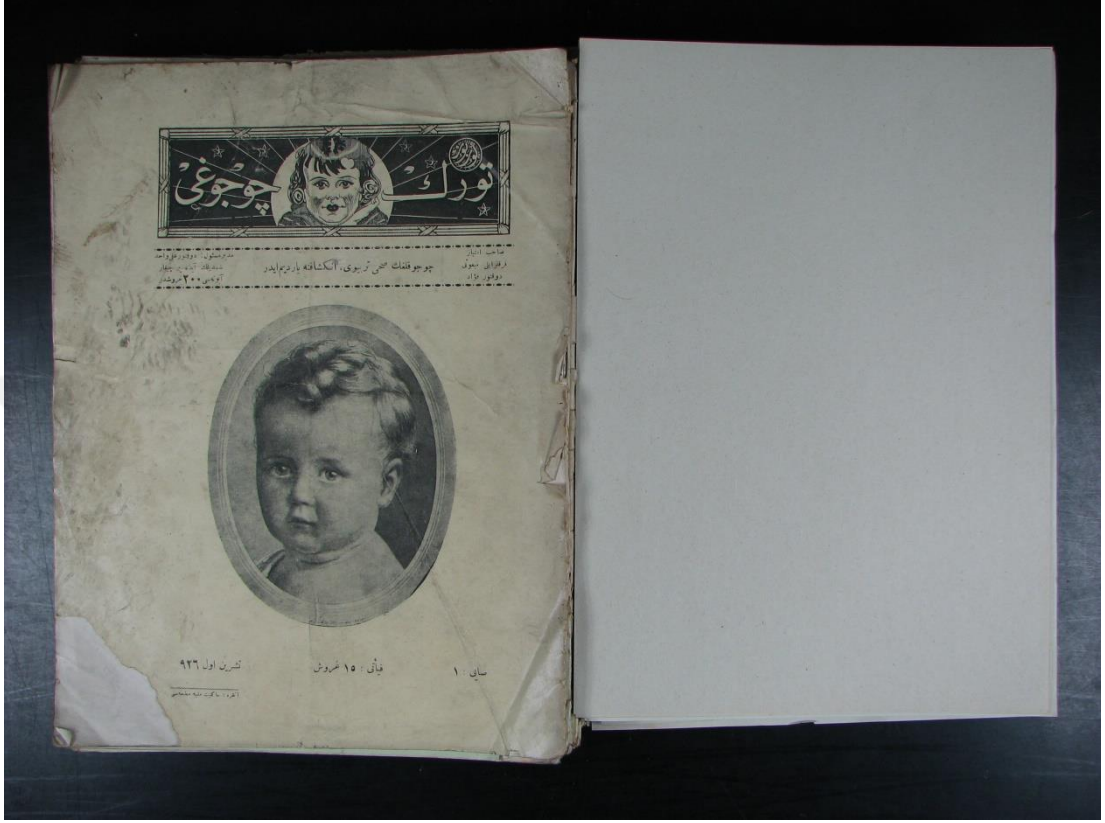
Yavrutürk, Cilt:5, Sayı: 110, 2 Haziran 1938

Yavrutürk, Cilt:6, Sayı: 134, 19 İkinci Teşrin 1938

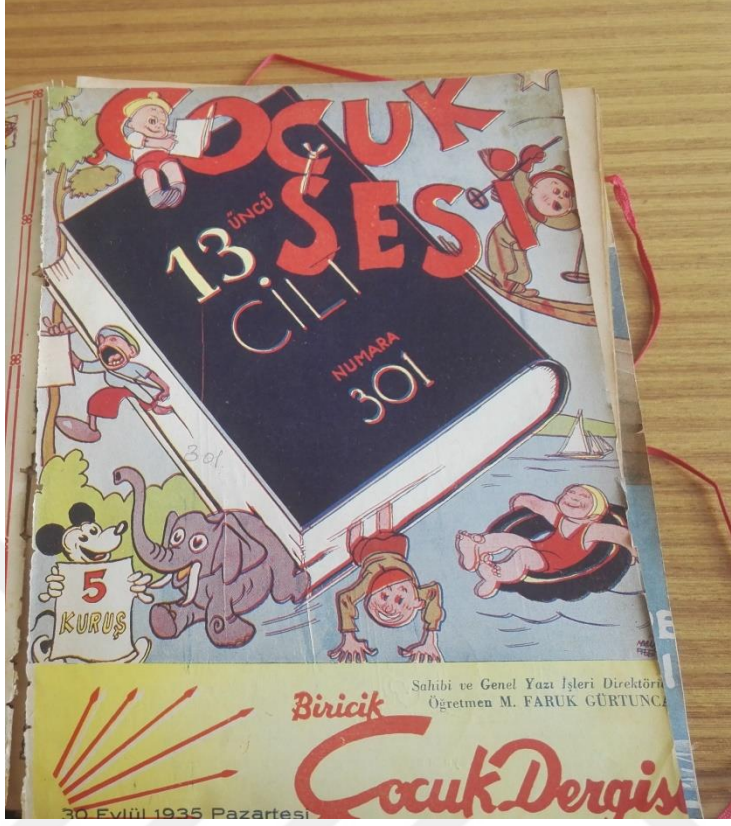
Talebe Mecmuası, Yıl:1, Sayı:1, 5 Nisan 1339 (1923)

EKLER

EK:1 Gürbüz Türk Çocuğu dergisine ait kapak fotoğrafı.

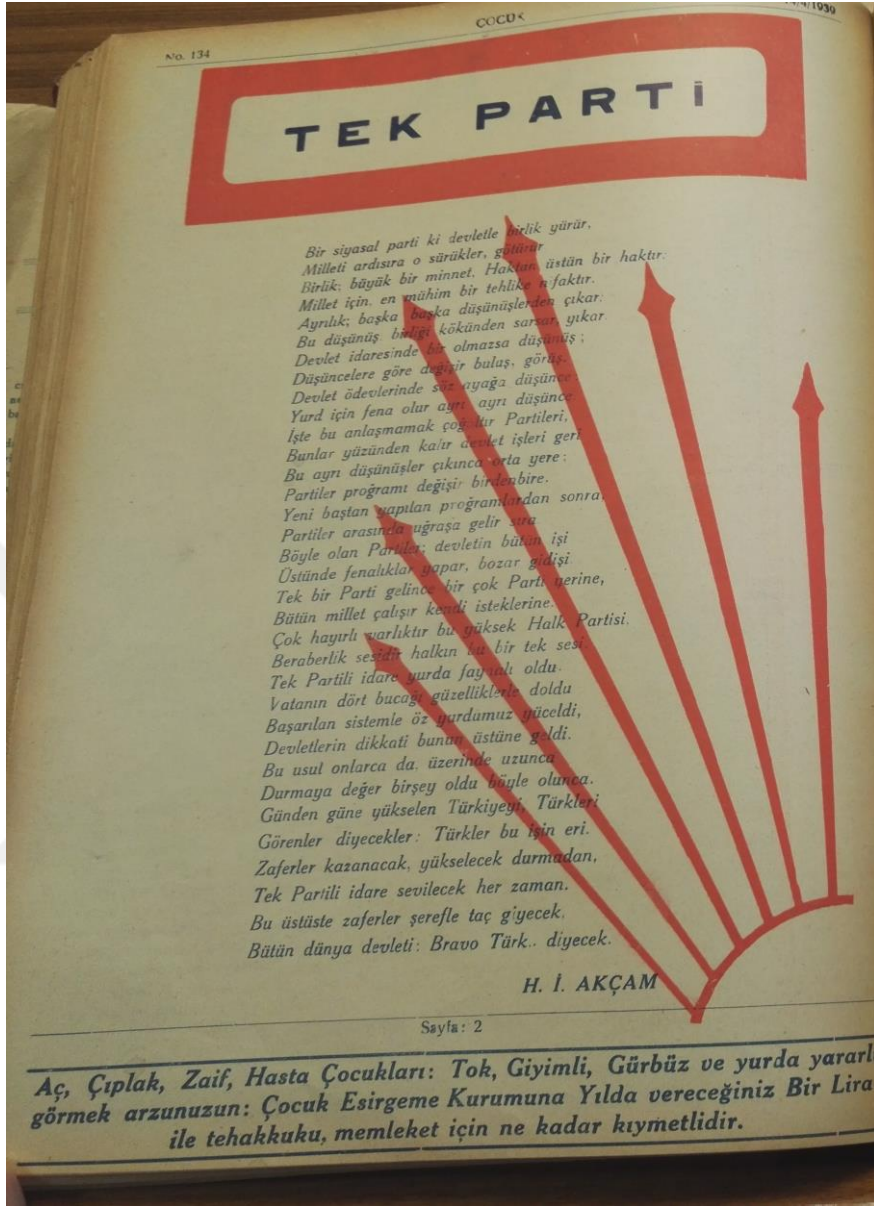

EK:2 Çocuk Sesi Dergisine ait bir kapak fotoğrafı

Dergi kapağı yer alan CHP logosuna yer vermesi ile dikkat çekmektedir.

EK 3: Çocuk dergisinin 345. Sayısında yayınlanan "Tek Parti" adlı şiir.

EK 4: *Yavrutürk* dergisinin Cumhuriyet Bayramı'na özel kapaklarından bir tanesi.

ÖZGEÇMİŞ

Burak DİLGEN 1988 yılında Kocaeli’nde doğdu. İlk ve orta öğretimini yine aynı şehirde tamamladı. Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü ve Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümlerinde lisans eğitimini tamamlamıştır. 2016 yılında Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun olmasının ardından, aynı yıl Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Tarih alanında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Cumhuriyet tarihi üzerine çalışmalar yapmaktadır. İlk bildirisini de bu çerçevede de “*Kadının Siyasal Hayattaki Yeri ve Yerel Bir Örnek: Leyla Atakan*” başlıklı metin ile 6 Mayıs 2017’de Kocaeli Kent Tarihi ve Arkeolojisi Lisansüstü Öğrenci Sempozyumunda gerçekleştirmiştir. Yine 2019 Haziran ayı içerisinde Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimleri Araştırmaları Dergisi’nde “*Çocuk İmgesinin Dönüşümü Ve İktidar Çocuk İlişkisinde Eğitimin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme*” başlıklı ilk makalesi yayınlanmıştır. Bu süre zarfında öğretmenlik mesleğini sürdürmektedir.